

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY

SAVSAD

SAVUNMA VE SAVAŞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF DEFENCE AND WAR STUDIES

KARA HARP OKULU
TURKISH MILITARY ACADEMY

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad> ISSN: 2718-0301 E-ISSN: 2718-0700

Cilt / Volume : 35
Sayı / Number : 1
Yıl / Year : 2025

SAVSAD

SAVUNMA VE SAVAŞ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF DEFENCE AND WAR STUDIES

Cilt/Volume: 35
Sayı/Issue : 1

HAZİRAN 2025
JUNE 2025

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Akademik Yayın / Periodical Journal

YAYIN ARALIĞI / PUBLICATION SCHEDULE

Yılda iki sayı (Haziran-Aralık) / Semi-Annually (June-December)

YAYIN DİLİ / PUBLICATION LANGUAGE

Türkçe ve İngilizce / Turkish and English

BASKI / PRINTING

Millî Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Basımevi / National Defence University Turkish Military Academy
Printing House

YAYIN İDARE ADRESİ / CORRESPONDENCE

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

MSÜ Kara Harp Okulu Dekanlığı

Dikmen Cad., 06654, Bakanlıklar – ANKARA

(0312) 417 51 90 / 5301

savsad@msu.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad>

DİZİNLER / INDEXING & ABSTRACTING

TRDİZİN

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

BAŞ EDITÖR / EDITOR IN CHIEF

İbrahim Ethem ATNUR ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye.

EDİTÖR / EDITOR

Yahya YEŞİLYURT ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History Ankara, Türkiye.

YARDIMCI EDİTÖRLER / ASSISTANT EDITORS

Tank SOLMAZ ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Ramazan Atıl KARABEY ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Beşerî ve Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Humanities and Social Sciences, Ankara, Türkiye.

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Ömer Faruk İŞCAN ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Defence Administration, Ankara, Türkiye.

Memduh BEGENİRBAŞ ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Savunma Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Defence Administration, Ankara, Türkiye.

Gültekin YILDIZ ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
National Defence University, Atatürk Strategic Studies and Graduate Institute, İstanbul, Türkiye.

Efdal AS ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Emrah ÖZDEMİR ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Mehmet ŞAHİN ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Ayşe KAYAPINAR ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ / TURKISH LANGUAGE EDITORS

Ahmet Metehan ŞAHİN ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye.

Utku IŞIK ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Department of Turkish Language and Literature, Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YABANCI DİL EDITÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Senem Büşra YILDIZ^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye.

İrem Nur BOZKURT^{ID}

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Yabancı Diller Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Foreign Languages, Ankara, Türkiye.

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Nursena APAYDIN

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Ankara, Türkiye.
National Defence University, The Dean's Office of Turkish Military Academy, Ankara, Türkiye.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Hüsnü ÖZLÜ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.
National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Emin ŞİHALİYEY

Nahçıvan Devlet Üniversitesi, Nahçıvan, Azerbaycan.
Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan.

Edward J. ERICKSON

Marine Corps Üniversitesi, Tarih Bölümü, Virginia, Amerika Birleşik Devletleri.
Marine Corps University, Department of History, Virginia, United States of America.

Yavuz ASLAN

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye.
Ataturk University, Faculty of Letters, Department of History, Erzurum, Türkiye.

Ferudun ATA

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya, Türkiye.
Selcuk University, Faculty of Letters, Department of History, Konya, Türkiye.

Ali SATAN

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye.

Asaf ÖZKAN

Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye.
Ataturk University, Graduate School of Atatürk Principles and Revolution History, Department of History, Erzurum, Türkiye.

İlyas KEMALOĞLU

Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye.
Marmara University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, İstanbul, Türkiye.

Bilal KARABULUT

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Haldun YALÇINKAYA

TOBB ETÜ University, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.
TOBB ETÜ University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and International Relations, Ankara, Türkiye.

Türksel K. BENSĞHIR

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye.
Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Communication, Department of Business, Ankara, Türkiye.

Azmi YALÇIN

Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Adana, Türkiye.
Cukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Management and Organization, Adana, Türkiye.

Mehmet Abdülkadir VAROĞLU

Başkent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ankara, Türkiye.
Başkent University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Ankara, Türkiye.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Arif SARI

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Ahmet ÖZCAN

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Mesut ÇAPA

Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

Ankara University, Turkish Revolution History Institute, Department of History, Ankara, Türkiye.

Necdet HAYTA

Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

Gazi University, Faculty of Education, Department of History, Ankara, Türkiye.

Hüseyin KALEMLİ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of History, Ankara, Türkiye.

Fırat PURTAŞ

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye.

Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, Ankara, Türkiye.

Alpaslan ATMANLI

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye.

Ayhan AYTAÇ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Makine Mühendisliği, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Mechanical Engineering, Ankara, Türkiye.

Onur BATTAL

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Electronics and Communications Engineering, Ankara, Türkiye.

Tuba EROĞLU AZAK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, İnşaat Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Civil Engineering, Ankara, Türkiye.

Mehmet ŞİMŞEK

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Computer Engineering, Ankara, Türkiye.

Hasan ZÖĞ

Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Temel Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Turkish Military Academy, Department of Basic Sciences, Ankara, Türkiye.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AMAÇ VE KAPSAM

SAVSAD (Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi); savaş, millî savunma ve güvenlik kavramları bağlamında sosyal ve beşerî bilimlerin yanı sıra interdisipliner olarak yapılan araştırmalara yer vermek; araştırmacılar ve uygulamacılar arasındaki etkileşimi akademik düzeyde destekleyerek ulusal ve uluslararası bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

SAVSAD, bilimsel normlara ve bilim etiğine uygun nitelikli ve alanında özgün çalışmaları titizlikle değerlendirerek, savaş araştırmaları, askerî tarih, savunma yönetimi, millî savunma, istihbarat, uluslararası güvenlik çalışmaları, savaş ve silahlı çatışma hukuku ile savaş, millî savunma ve güvenlik konularında sosyal ve beşerî bilimlerin farklı alanlarının yanı sıra interdisipliner araştırmaları İngilizce ve Türkçe olarak yayımlamaktadır.

SORUMLULUK REDDİ

Dergide yayımlanan makalelerdeki beyan veya görüşler sadece yazar(lar)ın görüşleridir ve editörler, yayın kurulu ve/veya yayıncının görüşlerini yansıtmamaktadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, makalelerin içeriğinden sorumlu değildir ve bu makalelerde ifade edilen görüşlere katılmaz. Yazarların çalışmalarının doğru ve iyi araştırılmış olduğunu ve makalelerinde ifade edilen görüşlerin kendi görüşleri olduğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır. Editörler, yayın kurulu ve yayıncı, yazarlara çalışmalarını bilimsel toplulukla paylaşmaları için bir platform sağlamaktadır.

AÇIK ERİŞİM BİLDİRİMİ

SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi açık erişime sahip bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin tam metinlerine <https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. SAVSAD içeriği Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 (CC-BY-NC-SA) Uluslararası Lisansı ile yayımlanmaktadır.

İletişim/Editör

Yahya YEŞİLYURT

MSÜ Kara Harp Okulu, Devlet Mah., Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye

✉ yahya.yesilyurt@msu.edu.tr

🌐 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad>

☎ +90 312 417 51 90

İletişim/Yayıncı

MSÜ Kara Harp Okulu

Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye

✉ savsad@msu.edu.tr

🌐 <https://savsad.kho.msu.edu.tr>

☎ +90 312 417 51 90

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi

AIM AND SCOPE

SAVSAD (The Journal of War and Defence Research) aims to contribute to national and international scientific knowledge by providing a place for interdisciplinary research in the context of war, national defence and security concepts, as well as social sciences and humanities, and supporting the interaction between researchers and practitioners at the academic level.

SAVSAD publishes interdisciplinary research in various fields of social sciences and humanities, as well as war research, military history, defence management, national defence, intelligence, international security studies, law of armed conflict and war in English and Turkish languages by carefully evaluating qualified and original studies in accordance with scientific norms and scientific ethics.

DISCLAIMER

The statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the views of the editors, editorial board, and/or publisher. The editors, editorial board, and publisher are not responsible for the content of the manuscripts and do not necessarily endorse the views expressed in them. It is the responsibility of the authors to ensure that their work is accurate and well-researched, and the views expressed in their manuscripts are their own. The editors, editorial board, and publisher simply provide a platform for the authors to share their work with the scientific community.

OPEN ACCESS STATEMENT

SAVSAD The Journal of Defence and War Studies Journal is an open access journal. The full texts of the articles published in the journal can be accessed free of charge via <https://savsad.kho.msu.edu.tr/arsiv.html>. SAVSAD content is published under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 (CC BY-NC-SA) International Licence.

Contact/Editor

Yahya YEŞİLYURT

MSÜ Kara Harp Okulu, Devlet Mah., Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye

✉ yahya.yesilyurt@msu.edu.tr

🌐 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/savsad>

☎ +90 312 417 51 90

Contact/Publisher

MSÜ Kara Harp Okulu

Devlet Mah. Kara Harp Okulu Cd., 06654, Ankara / Türkiye

✉ savsad@msu.edu.tr

🌐 <https://savsad.kho.msu.edu.tr>

☎ +90 312 417 51 90

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1** The Turkic World in Turkish Foreign Policy: Dynamics of Institutionalization and the Strategic Dimension of Bilateral Relations
Türk Dış Politikasında Türk Dünyası: Kurumsallaşma Dinamikleri ve İkili İlişkilerin Stratejik Boyutu
Ömer Faruk KOCATEPE
- 29** Cengiz Han'ın Büyük Komutanlarından Muqali (木華黎-mu hu ali) ve Onun Moğol İmparatorluğu'ndaki Askerî Kariyeri
Muqali (Muqali), One of Genghis Khan's Great Commanders, and His Military Career in The Mongol Empire
İbrahim GÜNEŞ
- 55** Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Çerçevesinde ABD Yönetimlerinin Çevresel Güvenlik Politikaları (1990-2024)
Environmental Security Policies of U.S. Administrations within the Framework of National Security Strategy Documents (1990-2024)
Serap KOCAOĞLU/İsmet SARIBAL
- 85** Millî Mücadele Döneminde Yalova'da Yunan İşgali, Bunun Rum ve Ermeni Faaliyetlerine Yansımaları ve Göçler
The Greek Occupation in Yalova During the National Struggle Period and Its Reflections on Greek and Armenian Activities and Migrations
Recep ÇELİK
- 107** Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Kavramsal Açıklığın Önemi: Ofansif ve Defansif Realizm
The Importance of Conceptual Clarity in International Relations Theories: Offensive and Defensive Realism
İzzet KONCAGÜL
- 139** İlhanlı Ordusunun Stratejik Üssü: Hemedân'ın Askerî Önemi
The Strategic Base of the Ilkhanid Army: The Military Significance of Hamadhān
Kurban DURMUŞOĞLU
- 157** Savaş, Esaret ve Kimlik: 93 Harbi'nde Bir Osmanlı Subayının Rusya'daki Serancamı
War, Captivity, and Identity: The Fate of an Ottoman Officer in Russia during the Russo-Ottoman War of 1877-78
Mesut KARAKULAK
- 175** Sistem Düzeyinde Sorulara Stratejik Düzeyde Cevaplar: Yıllık Tehdit Değerlendirmesi
Answers to System-Level Questions at the Strategic Level: Annual Threat Assessment Documents
Muhammed Hayati TABAN

SAVSAD

**Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi**
**The Journal of Defence and War
Studies**

Ömer Faruk KOCATEPE

Millî Savunma Üniversitesi, Astsubay Üst
Karargâh Hizmetleri Eğitim Merkezi, Beşerî ve
Sosyal Bilimler Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Non-
Commissioned Officer Headquarters Services
Training Center, Department of Humanities
and Social Sciences, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 24.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 17.02.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

**Sorumlu Yazar/Corresponding
author:**

Ömer Faruk KOCATEPE

E-mail:

omerfarukkocatepe@hotmail.com

Atıf/Citation: Kocatepe, Ö. F. (2025).
The Turkic world in Turkish foreign
policy: dynamics of institutionalization
and the strategic dimension of bilateral
relations. *SAVSAD Savunma ve Savaş
Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 1-28.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1590537

The Turkic World in Turkish Foreign Policy: Dynamics of Institutionalization and the Strategic Dimension of Bilateral Relations

**Türk Dış Politikasında Türk Dünyası: Kurumsallaşma
Dinamikleri ve İkili İlişkilerin Stratejik Boyutu**

ABSTRACT

This study thoroughly examines the institutionalization process in Türkiye's foreign policy towards Turkic States in the post-Cold War era. Following the end of the Cold War, Türkiye's relations with Turkic States in Central Asia and the Caucasus have undergone a significant transformation. Beyond historical and cultural ties, Türkiye has expanded these relations into various dimensions, including economic cooperation, security, and especially institutional integration. In order to ensure institutionalization in relations, Türkiye initially activated various organizations facilitating cultural cooperation and subsequently established institutional collaboration mechanisms such as the Organization of Turkic States (OTS). These institutionalization efforts have reinforced Türkiye's cultural and historical influence in the region while simultaneously deepening regional cooperation and integration. Cooperation in areas such as security, energy, transportation, and education has significantly contributed to regional stability and enhanced the effectiveness of institutional structures. Türkiye's effective use of institutional mechanisms has strengthened cooperation among Turkic States and bolstered regional solidarity. Consequently, this process of institutionalization demonstrates that Türkiye has adopted a comprehensive foreign policy strategy that is not only based on cultural ties but also aligned with regional security and economic interests. Türkiye's strategic approach has amplified its regional and international influence, highlighting the importance of institutional collaboration.

Keywords: Türkiye, Turkic Republics, Turkic World, Foreign Policy, Cooperation.

JEL Kodları: F50, F59

Öz

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Türk devletlerine yönelik dış politikasındaki kurumsallaşma sürecini detaylı bir şekilde incelemektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk devletleriyle olan ilişkileri belirgin bir dönüşüm yaşamıştır. Tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra, Türkiye bu ilişkileri ekonomik iş birliği, güvenlik ve özellikle kurumsal entegrasyon gibi çeşitli boyutlarda genişletmiştir. İlişkilerde kurumsallaşmayı sağlamak amacıyla, Türkiye önce kültürel iş birliği sağlayan çeşitli örgütleri aktif hale getirmiş, ardından Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi kurumsal iş birliği mekanizmalarını devreye sokmuştur. Bu kurumsallaşma çabaları, Türkiye'nin bölgedeki kültürel ve tarihsel etkisini pekiştirirken, aynı zamanda bölgesel iş birliğini ve entegrasyonu derinleştirmiştir. Güvenlik, enerji, ulaşım ve eğitim alanlarındaki iş birlikleri, bölgesel istikrara önemli katkılarda bulunmuş ve kurumsal yapıların etkinliğini artırmıştır. Türkiye'nin bu süreçte kurumsal mekanizmaları etkin bir şekilde kullanması, Türk devletleri arasındaki iş birliğini güçlendirmiş ve bölgesel dayanışmayı pekiştirmiştir. Sonuç olarak, bu kurumsallaşma süreci Türkiye'nin sadece kültürel bağlarla değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda kapsamlı bir dış politika stratejisi benimsediğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu stratejik yaklaşımı, bölgesel ve uluslararası etkisini artırmış ve kurumsal iş birliğinin önemini vurgulamıştır.

Keywords: Türkiye, Türk Cumhuriyetleri, Türk Dünyası, Dış Politika, İş Birliği

JEL Codes: F50, F59

Introduction

Since the dissolution of the Soviet Union, newly independent Turkic Republics have been one of the subject matters of international relations studies in the Turkic academia. The importance of these states for Türkiye derives not only from cultural ties but also from the economic and strategic significance of the Central Asia as well as Caucasus. To that extent, the growing literature on Türkiye Foreign Policy towards Turkic Republics articulated on four dimensions. First and foremost, due to the cultural heritage, identity politics dominates both academic literature and political discourse in Türkiye (Yükselen, 2020). Secondly, owing to the natural resources, bilateral relations have become the subject matter of energy studies (Yesevi & Tiftikçigil, 2015). In relation to this, the third dimension has become realist literature, which emphasizes the energy security. The realist literature also highlights the security concerns about the geopolitical between the USA, Russia, China and Türkiye's position in this power struggle (Çınar, 2013). Finally, the hegemonic stability theory emphasizes the Russian dominance on Central Asia and Caucasians (Kubicek, 1997), which affects Türkiye's boundaries in the region.

This article will show that bilateral and multilateral relations are essentially motivated by identity politics. Yet, the identity was not taken for granted but

institutionalized, particularly after the Cold War. More specifically, the Turkic World perspective of Türkiye was based on bilateral relations throughout the 1990s and early 2000s. As a result, the relations between Türkiye and the newly independent states were underdeveloped in the early period. In this regard, this article suggests that the institutionalization of the Turkic World in Turkish foreign policy improved the relations between Türkiye and the Turkic Republics. As a result, bilateral relations were also affected by institutionalization.

This article is divided into two main parts. The first part includes three sections that will address the relations from a theoretical perspective. The first section will cover the historical background, the Turkic identity framework, and the institutionalization of Türkiye's foreign policy. The second section will elaborate on the opportunities and boundaries faced by Türkiye after the Cold War. Having outlined the structure and identity, the final section of the first part will demonstrate institutional changes after the Cold War. The second part of the study will provide a more detailed examination of events. In this section, bilateral relations will be analyzed due to the disharmony in relations. In addition to the claim that Türkiye's relations are based on identity politics, and considering that similar relations exist with Hungary, the article will clearly articulate how it supports this claim and how it differs from earlier works. Furthermore, the content of the second part will be expressed and detailed more clearly.

Identity Matter in Turkish Foreign Policy

Idea of Turkic World

Perception of the Turkic World or Pan-Turkism emerged in Türkiye in the late 19th century and was systemized in early 20th century (Akçura, 1978). The idea is mainly put forward by Turkic intellectuals, such as Yusuf Akçura, İsmail Gaspiralı who were born in Russia. After 1908, the idea is adopted to Turkish politicians and native intellectuals. On the other hand, Islamism and Ottomanism have become dysfunctional keeping the state together, making Turkic nationalism and Pan-Turkism the most suitable and enforceable policy objective (Akçura, 1976).

These policies were sought to be implemented only after the Committee of Union and Progress (İttihat ve Terakki Cemiyeti – CUP) took the rule in 1908. During this period, Pan-Turkist associations are established and pre-Ottoman Turkic cultural roots in Central Asia are revived. CUP leaders promoted the national identity and Pan-Turkism framework as ideological mobilization (Özdoğan, 2008). It was well-regarded by an important part of the state's political leadership; consequently, the movement was organized more meaningfully under favorable conditions (Landau,

1995).

Not surprisingly, these policies triggered tension between Türkiye and Russia. In fact, two countries had been competing each other since the 18th century. Starting from that period, Russia had been advancing territorially towards Crimea and the Central Asia. To that extent, rise of Pan-Turkism among Tatar intellectuals is not a coincidence. When the Ottoman Empire adopted Pan-Turkism, it unintentionally targeted Russia's security due to its high proportion of Turkic population. This idea peaked during the World War I, when two states staged in opposite camps. Even Pan-Islamist intellectuals promoted it by coloring an Islamic element (Landau, 1995). Furthermore, CUP supported independence of Azerbaijan in 1918 as well as unofficially aided to Basmachi movement in Turkestan with the initiation of Enver Pasha.

In contrast to CUP, after the WWI, Ankara government and newly formed republic have shifted towards a more pragmatic spectrum in terms of Pan-Turkism and politics to the Central Asia. This was motivated by change in two political situations. Firstly, unlike tsarist Russia, the newly formed USSR cooperated with Ankara government. This descended the Russian threat perception for Türkiye. This led the Turkish elite to take a more moderate attitude towards its new friend. Secondly, the War of Independence shifted Turkic nationalists towards more patriotists point and nation state perception rather than empire heritage, which encourages multiculturalism.

This led the new ruling elite to construct a more limited Turkic identity. Having dissolved the Ottoman Empire, the new republic concentrated more on domestic consolidation for two reasons. Firstly, its capacity was so limited that it sought to legitimize its authority as well as transformed the nation. Secondly, the ruling elite avoided to irritate its new and great friend Soviet Union (Heyd, 1950). As a result of this, Turkic World envision is excluded from political sphere. Instead, it is confined to the cultural sphere by the governing elite. However, nationalist groups kept promoting Pan-Turkist ideas and policies, especially after 1939.

Foreign Policy Institutionalization

As a result of this, the foreign affairs bureaucracy has institutionalized in a realist framework. The most important aim of the foreign policy has become to join with all civilized nations (West) in pursuit of peace and friendship (Bozdağlıoğlu, 2003). This leads us to elaborate on the institutionalism of Turkish Foreign Policy.

It is argued that Turkish Foreign Policy is based on Western-orientation and status

qua (Oran, 2004) which is shaped by so-called Kemalist identity. Nevertheless, as a declining empire and middle power, the posture of Turkish foreign policy is realist concerns by considering balance of power. Moreover, Western orientation has already been on the agenda since 1839. During 1920s and 30s, when Mustafa Kemal Atatürk was ruling the office, there had been two vital concerns: Consolidation of the new state and eliminating great power influences in the neighborhood, particularly British mandate in the region. As a result of this, early republican policy is based on protecting status quo and constructing a new national identity. Thus, the so-called Kemalist identity is in fact prosperous execution of realist policies under Atatürk's leadership. As a result of this, Türkiye's foreign policy revolved around two main axes: the maintenance of the nation's independence and the achievement of security in the face of Soviet ideological and territorial expansionism, and the preservation of the country's modernist, secularist, national regime (Özkeçeci & Taner, 2005).

This led Turkish foreign policy elite to shift its attention to Balkan Turks instead of Central Asia. Turkish identity is acknowledged as being a former Ottoman Empire citizen. Newly established republic officially recognized Balkan Turks as its diaspora minority. Thus, the minority issues in Balkan countries (particularly Greece and Bulgaria) as well as Cyprus have become dispute subject between Türkiye and these countries from time to time. Additionally, Iraqi Turkmens were also promoted on the basis of civil society, owing to immigrants from Iraq. Turks in the Central Asia and Caucasus, however, had never become subject matter in Turkish foreign policy elite.

The idea of the Turkic World and Central Asian roots revived only after the dissolution of the Soviet Union. The emergence of a whole new Turkic world raised fresh identity questions for Türkiye itself (Fuller, 1994). Türkiye tried to capitalize on the strong cultural and linguistic bonds with the new republics, so the Caucasus and Central Asia became the focal point of Türkiye's diplomatic efforts, peaking in the early 1990s (Öniş, 2001). As a result, Turkic identity has expanded towards Central Asia. In this context, the institutionalization of the Turkish World has involved creating new diplomatic and cultural frameworks to solidify Türkiye's influence and connections within this broader Turkic sphere. Official discourse has become, "The 21st century will be the century of Turks from the Adriatic Sea to the Great Wall of China" (TÜDEV, 1993). Thus, the realist framework in the foreign policy elite has remained, but the Turkic identity is redefined by extending to Central Asia.

Institutionalization of the Turkic World

Türkiye is the first state to recognize the newly independent Turkic states as well as establish diplomatic offices in those countries. After years of cold-shouldering by the Western Europeans, and uneasy relations with their Middle Eastern neighbors, Turks suddenly realized that in Central Asia there were hitherto little-known nations with whom they could claim kinship, and who seemed to be looking for friendship with Türkiye (Hale, 2013). To that extent, as it is stated, Türkiye sought to become a model for these relatively weak and closed republics. Foreign policy discourse has become “From Adriatic Sea to the Great Wall” among presidential and governmental level. Such a discourse and enthusiastic approach were welcomed by local leaders in Turkic republics as well.

These developments encouraged Türkiye to institutionalize the Turkic World concept in foreign policy and other governmental levels slightly after the end of the Cold War. First and foremost, Turkic Cooperation and Development Agency (TİKA) is formed in 1992 as governmental institution in order to assist Turkic states with economic and infrastructural development. Besides, TİKA aimed the procreation of the own social structure of the Turkic Republics, their construction of an identity in a sustainable way (TİKA, 2024). Therefore, the transformation of Turkic Republics has been not only an economic issue for Türkiye but also an issue on nation-state building process. Additionally, Türkiye assisted the newly independent states via its ministries or other governmental institutions such as Ministry of Cultural Affairs, Ministry of National Education or Turkic Radio and Television Corporation (Erol, 2008). The reception of the thousands of university students should be considered the most important assistance of Türkiye to Turkic states.

More importantly, Türkiye sought to institutionalize its new identity at international level. First and foremost, the Economic Cooperation Organization (ECO) expanded to include newly independent Turkic states as well as Tajikistan and Afghanistan in 1992. Although over the following decade ECO has become an ineffective organization, Türkiye declared its intention to cooperate with them in international level by enlarging the organization. Secondly, Turkic President at that time, Turgut Özal intended to establish Turkic Common Market as well as Turkic Trade and Development Bank (Erol, 2008). Nevertheless, this planned could not be implemented for political and economic obstacles. Instead, cultural and political institutionalization realized. International Organization of Turkic Culture (TÜRKSOY) was established in 1993 to promote cultural relations. Cooperation Council of Turkic-Speaking States Summits held in the same year in presidential level, which turned into Turkic Council in 2009. At the Summit commemorating the 30th anniversary of the independence of the Turkic States, the organization’s name was

changed to “Organization of Turkic States” and Turkmenistan participated as an observer member in the Organization (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023a).

On the other hand, institutionalization of the Turkic world concept has obstacles and challenges. As it is stated in the previous section, Russia has always been the main obstacle for Türkiye in the region. In that sense, it is not only Türkiye who institutionalized its foreign policy towards region but also Russia. Immediately after the collapse of the Soviet Union, Russia initiated Commonwealth of Independent States (CIS). Although it failed, Russia never left the region even during Yeltsin period. Instead, Russian hegemony over certain states, combined with political incentives for local political leaders, may give life to organizations such as the Collective Security Treaty Organization (CSTO) or Eurasian Economic Community (Kubicek, 2009). More importantly, Russia and China initiated Shanghai Cooperation Organization to promote the security of the region. Russian policy in Central Asia has been framed in a context of domestic political concern about Russian strategic displacement in the region after 9/11 (Allison, 2004).

Additionally, Türkiye’s membership in NATO obstacles to establish an alternative military alliance. This becomes more challenging with CSTO members. In the end, newly independent states securitize their authority instead of territorial integrity, thus they don’t seek for NATO umbrella.

This leads us to conclude that Central Asia is the primary security concern of Russia, so its militaristic initiations are more dominant than Türkiye as well as the US. This unavoidably affects economic relations of the region. Although Türkiye sought for creation of common market in the region, Russia realized it. Russia supported its existence by introducing Ruble as the trade currency in the region.

Thus, high politics fell from Türkiye’s agenda. Instead, the relations are institutionalized in low politics issues such as cultural, educational cooperation and regional development. As an illustration, loans given to the countries in the region through Eximbank have reached the level of around 1 billion USD (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022). Nevertheless, these agreements and relations never evolved into economic and politic integration. Western states, who support Türkiye’s initiation in the region, postponed their intention of transformation of the Russian sphere.

Relations between Türkiye and Turkic Republics

Bilateral Relations

The aforementioned developments led Türkiye to shift its policy into bilateral relations among Turkic states. While identity pioneered the motivation towards the region, relations are established in realist concerns. That is effective in Turkic states as well. After their independence, Turkic states constructed their own identity for the sake of building the nation state. As a result of this, on the one hand, they revived their Turkic identity; on the other hand, they sought to construct their national interests. This created conflict of interests at some point. While the newly independent states tried to construct their identity via leader cult, Türkiye and Western states saw democratic processes as a mean for that. This led Türkiye support opposition groups in some states, due to their emphasis on greater Turkic world discourse.

Additionally, the states in the region are bound to varying degrees by Russia due to their strategic and economic importance. This leads us to explore the bilateral relations of each state. Indeed, with the establishment of the Organization of Turkic States (formerly known as the Turkic Council) in 2009, momentum has been gained in relations among Turkic Republics. Particularly, relations that have been primarily cultural in nature have expanded into various fields such as political, military, and economic in recent years. This illustrates the dimensions of relations between the countries.

Türkiye – Azerbaijan

Azerbaijan is Türkiye's most important partner, unique in its significance. The relationship between Türkiye and Azerbaijan is primarily shaped by identity politics due to linguistic and historical motivations. The first Azerbaijan was founded in 1918 with Ottoman support via the Islamic Army of the Caucasus. After the Soviet annexation, notable Azerbaijani politicians migrated to Türkiye. Additionally, during Atatürk's period, Türkiye acquired the territory from Iran to become a neighbor with Nakhichevan (Republic of Türkiye Consulate of Nakhichevan, 2023b). As a result, Azerbaijan has always held a significant place in Türkiye's foreign policy agenda. Since Azerbaijan's second independence in 1991, it has become a tradition for leaders to visit each other's countries immediately after assuming office or in the wake of significant developments (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023c). The motto "One nation with two states" has encapsulated the relations, shaping them into three main pillars.

Firstly, the Armenian issue has been a major determinant in the relationship. Since its independence, Armenia has produced identity problems against both Türkiye and Azerbaijan, leading Türkiye to support Azerbaijan in the Nagorno-Karabakh conflict, contrasting with other Turkic states. In international forums, Türkiye has consistently promoted Azerbaijan's perspective on the conflict and played a key role in preventing a pro-Armenian approach from dominating these platforms (Cornell, 1998). Following the occupation of Azerbaijan's Kelbecer province by Armenia in 1993, Türkiye halted direct trade with Armenia and closed the border (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023d). Moreover, Türkiye trained the Azerbaijani army for three decades through NATO, contributing to Azerbaijan's victory in the 2020 conflict through enhanced military capabilities. The military cooperation includes training Azerbaijani officers, conducting joint military exercises, and collaborating in weapon technology, turning their cooperation into an alliance (Veliyev, 2023). The relationship with Armenia is thus closely linked to Armenia-Azerbaijan relations. For instance, Türkiye and Azerbaijan experienced a crisis in 2009 due to Türkiye's attempt to normalize relations with Armenia, which was later abandoned, highlighting the sensitivity of the Armenian issue for both countries.

Secondly, the South Caucasus conflict has affected the region's economic relations, particularly in energy issues. The transportation of Azerbaijani natural gas was problematic for a decade post-independence due to Armenian aggression. The construction of the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) oil pipeline was a critical political and economic issue in the 1990s, despite Russian opposition and regional challenges. Completed in 2005, the project, along with the Baku-Tbilisi-Erzurum natural gas pipeline, facilitated the transportation of Caspian Sea resources to European markets. The proposed Nabucco and Trans-Anatolia Pipeline (TANAP) projects aim to further to enhance energy cooperation by transporting Azerbaijani resources through Türkiye. Intensive energy cooperation between Türkiye and Azerbaijan underscores the significance of identity in their bilateral relationship in two key respects. First, despite decades of efforts, similar cooperation has not been established between Türkiye and Iran. This suggests that the shared cultural and historical ties between Türkiye and Azerbaijan, rooted in a common Turkic heritage, play a crucial role in facilitating such collaboration. Second, despite counter-efforts from Russia to obstruct these energy projects, they have remained successful. This further highlights the resilience of the Türkiye-Azerbaijan relationship and the determination of both countries to pursue their energy cooperation goals, even in the face of external challenges.

Significant investments such as PETKIM and STAR Oil Refinery exemplify Azerbaijan's major investments in Türkiye. STAR refinery meets about 25% of

Türkiye's refined petroleum needs, and PETKIM meets about 12% of its petrochemical needs (Gurban, 2023). These projects not only highlight economic cooperation but also boost Türkiye's capacity and competitiveness in energy and petrochemical sectors.

As of 2023, Türkiye is Azerbaijan's second-largest import partner, accounting for 12% of Azerbaijan's total imports (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2023). While Azerbaijan is not among Türkiye's top trade partners, trade volume has rapidly increased from \$500 million in 2005 to \$7.65 billion in 2021 (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2023), making Türkiye one of Azerbaijan's main economic partners after 30 years. However, both sides find the current trade volume unsatisfactory.

In summary, since Azerbaijan's independence, Türkiye and Azerbaijan have emerged as pivotal political and economic allies, with identity politics shaping their relations amidst the persistent Armenian issue. Despite Russian influence and the uncertainty surrounding the Armenian conflict, both nations prioritize utility maximization. Azerbaijan views its partnership with Türkiye as a gateway to the Western world, facilitating access for other Turkic states to Europe. Türkiye's support during the Second Karabakh War, culminating in Azerbaijan's victory and significant territorial gains, underscores the deepening strategic partnership and mutual support between the two nations.

Türkiye – Kazakhstan

Since its independence, Kazakhstan has sought a balanced foreign policy between Russia and the USA. Despite its desire to reduce Russian influence, Kazakhstan recognizes Russia's importance for stability in the region. Still, Kazakhstan has shown the most enthusiasm for the Turkic World in Central Asia. President at that time, Nazarbayev frequently emphasized the significance of the Turkic World (Nazarbayev, 2012). Kazakhstan also supported Türkiye in institutionalizing the Turkic World concept (Kılıçbeyli, 2011). Thus, Kazakhstan aims to blend its realist concerns with identity politics. Unlike other Central Asian states, Kazakhstan has a relatively more open market economy and seeks to integrate into the Western system, which triggers its relations with Türkiye.

As a result, Kazakhstan has been more open to Turkic sponsorship than other Turkic states since independence. Kazakhstan views Türkiye as a powerful regional partner with strong institutions and capacity. The president declared his intention to follow the Turkic model, incorporating Muslim heritage into a secular, Europeanized state (Cummings, 2005). Türkiye also considers Kazakhstan as its most significant political

and economic partner in Central Asia (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2024a).

Over the past 30 years, Kazakh-Turk relations have evolved in two main areas: cultural and economic. Cultural cooperation has been significant, with numerous Kazakh students in Türkiye and a Turkic state-owned university in Kazakhstan (Republic of Kazakhstan Ministry of Foreign Affairs, 2023). Economic cooperation is more developed, with both countries establishing trade agreements and making significant investments. In 2011, they agreed to create a Kazakh-Turkic industrial zone (Sieff, 2017). As a result, bilateral trade volume reached nearly 5.3 billion dollars in 2022 (Anadolu Agency, 2022). Turkish construction companies have completed projects worth 23.5 billion dollars in Kazakhstan by 2021. However, this figure was deemed insufficient, prompting efforts to increase trade volume. In 2022, the fourth meeting of the Türkiye-Kazakhstan High-Level Strategic Cooperation Council, which was established to strengthen bilateral relations and strategic partnerships, resulted in an agreement to raise the annual trade volume to 10 billion dollars during President Recep Tayyip Erdoğan's visit to Astana. The council, which has been meeting since its establishment in 2012, plays a crucial role in facilitating cooperation and addressing mutual interests between the two countries. Mutual cooperation agreements were signed in various fields including trade, family and social services, business, culture, health, sports, and medicine (Tomar, 2022).

In summary, relations between Türkiye and Kazakhstan are more developed compared to other Central Asian states, as both countries combine realist concerns with identity politics, facilitating regional and international cooperation. Organizations like the Organization of Turkic States, Turkic Academy and TURKPA have been instrumental in promoting peace and stability in the region. Notably, despite Kazakhstan's active participation in organizations where Russia holds significant influence, such as the Eurasian Economic Union (EAEU) and the Collective Security Treaty Organization, these ties have not caused friction in its relations with Türkiye. Kazakhstan's adoption of a balanced foreign policy, including its Eurasian orientation, does not provoke significant reactions from Russia, allowing Kazakhstan to maintain strong diplomatic and economic relations with both Türkiye and Russia.

Türkiye – Kyrgyzstan

Kyrgyzstan has been dealing with serious domestic challenges since its independence. In terms of politics, it is considered as the democratic island of Central Asia. Nevertheless, it is a country mired deep in poverty and political

instability (Kort, 2004). It is the only post-Soviet country faced with more than one colored revolution in 30 years. This weak state structure forced Kyrgyz governments to take steps towards an international system. As an illustration, Kyrgyzstan has become the first post-Soviet state accessed to World Trade Organization (WTO) membership and fastest in the world. Even so, it is a country that is close to be considered as a “failed state”. The characterization of Kyrgyzstan as a “failed state” is rooted in persistent political instability, deficiencies in governmental administrative capacity, widespread economic challenges, and shortcomings in the provision of basic public services. These factors indicate a significant weakening of the state’s ability to ensure security, justice, and welfare for its citizens.

This led Kyrgyzstan to set close relations with Türkiye. Türkiye also seeks to cooperate with Kyrgyzstan to that extent. Türkiye officially declared that “it attaches importance to the fact that Kyrgyzstan, which carries out its democratic transformation in Central Asia, maintains its stability and development. In this context, we support Kyrgyzstan at all levels from the beginning of the political and institutional transformation process” (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023e). As a result of this, Türkiye has become active in Kyrgyzstan not only in governmental level but also via societal level thanks to its relatively democratic structure compared to other Central Asian states. As an illustration, Kyrgyzstan hosts one of the two Turkic universities in Turkic states together with Kazakhstan. Last but not least, Türkiye erased the debts of Kyrgyzstan in 2011.

Apart from the economic cooperation, Kyrgyzstan attaches importance to Türkiye’s role in bilateral and multilateral relations. In fact, it can be asserted that Kyrgyzstan places Türkiye in its first circle together with Russia and Central Asian states. In the foreign policy objections, Kyrgyzstan declares that it seeks to create favorable conditions for the free movement of goods, services and labor between Kyrgyzstan and Russia, within Central Asia and with Türkiye (Ministry of Foreign Affairs of Kyrgyz Republic, 2023). Moreover, two countries formed the gendarme organization that is Organization of the Eurasian Law Enforcement Agencies with Military Status in 2013, together with Azerbaijan. Although it is an ineffective organization, it is the first militaristic organization among Turkic states.

Thus, Kyrgyzstan considers Türkiye as one of the main partners in its development agenda as well as integration to the international system. This leads two countries set close relations. However, economic and political inefficiency of Kyrgyzstan has been bounding the relations since its independence. Although two countries have some problems, it is considered as a temporary situation. Türkiye raised its disappointment to Kyrgyzstan after the coup attempt in Türkiye in 2016. Still, both

countries attach importance to bilateral relations with each other. In this context official visits and bilateral meetings have been made between two countries in recent years. President Jeenbekov's official visit to Türkiye in 9-11 April 2018 and his participation in the inauguration ceremony of President Erdoğan, Erdoğan's official visit to Kyrgyzstan to co-chair High Level Strategic Cooperation Council Meeting and participation Organization of Turkic States Summit in 2018, two leaders' meeting in Baku on the 15th of October 2019 on Organization of Turkic States Summit can be given as examples for that (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023e). In addition, Turkic Foreign Minister Hakan Fidan and his Kyrgyz counterpart Jeenbek Kuluabev joined a press conference in January 2024. Fidan expressed that two countries signed the 2024-2026 work program as a result of the efforts and decisions made during the sixth Joint Strategic Planning Group Meeting. Moreover, Fidan stated that efforts to share Türkiye's capabilities in the field of health with Kyrgyzstan are continuing (Calli, 2024). This move is also an evident that two countries' bilateral relations will continue to increase.

Türkiye – Turkmenistan

Turkmenistan is the most controlled transitional country not only among Turkic states but also among all post-Soviet states. After the independence, Turkmenistan declared its permanent neutral status on 12th December 1995. As a result of this, Turkmenistan neither engages with political alignments nor seeks for shock economic transition. Instead, it seeks to become a mediator country of the region as its role in Tajik Civil War. The purpose of this policy is seeking for domestic stability. Referring to Afghanistan and Tajikistan Civil Wars, Turkmenistan feels the danger of ethnic segregation. The conflicts in the region may also result in the Pashawarization of Turkmenistan.

It should also be highlighted that the state power is highly concentrated in presidential level in Turkmenistan for these security concerns. Thus, civil society becomes ineffective in pursuing relations. Instead, the relations are associated with governmental, even presidential relations.

To that extent, Türkiye should be considered one of the main partners of Turkmenistan. Although it seeks to create its own national identity, Turkmenistan also has a Turkic world conception, referring to Turkmen migration to Anatolia and Azerbaijan in the 12th century. Therefore, considering the limited international interactions of Turkmenistan, its relations with Türkiye have been at a relatively high level. In the earlier years following Turkmenistan's independence, Türkiye was among the first countries to recognize its sovereignty and establish diplomatic relations in 1991. This early engagement laid the foundation for ongoing political,

economic, and cultural cooperation. As an illustration, eight reciprocal presidential visits took place between 2014 and 2016 (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023f), which is a significant number in Turkmen foreign policy. Visits at the ministerial level continued in following years including Participation of a delegation, chaired by our Minister of Transport, Maritime Affairs and Communications, to the opening ceremony of Turkmenbashi Port on 2 May 2018 and to the Economic Cooperation Organization (ECO) Transport Ministers Meeting held on 3 May 2018. More importantly, the Turkmen President Berdimuhamedow declared Türkiye as a strategic partner several times.

This contradictory relation has prevailed in economic issues as well. Türkiye is the biggest import partner of Turkmenistan, which constitutes one quarter of total import (TIM-Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2023). Additionally, more than 600 Turkic companies, which are mostly textile and construction, operate in Turkmenistan. The nominal amounts of trade and investment are low; however, they constitute the high proportion of small scaled Turkmenistan economy. In fact, more important relations are set in education. Accordingly, there are eighteen thousand Turkmen students in Turkic universities, which make more than 6% of all foreign students as of 2023 (Organization of Turkic States of Higher Education, 2023). The energy cooperation is however, lack of substantiating. Türkiye has been supporting Turkmenistan's goal of economic independence, particularly in the energy sector. Despite both countries expressing positive intentions regarding energy cooperation since Turkmenistan's independence, they have not been able to fully overcome Russian influence in energy policy. However, in recent years, various agreements have been signed and negotiations have been conducted, particularly concerning the Middle Corridor, which aims to enhance regional connectivity and trade routes. Currently, the Turkmen energy market is influenced by both Russia and China. Increasing cooperation and investments from China are leading to significant changes in the regional energy landscape. Additionally, Türkiye's recent initiatives regarding Turkmen gas are noteworthy. Specifically, an agreement for the transit of Turkmen natural gas through Azerbaijan and Georgia to Türkiye was signed following discussions with Gurbanguly Berdimuhamedov at the Antalya Diplomacy Forum in March (Botaş, 2024). These developments have led to advancements in economic relations, reflecting a shift from cultural cooperation to more substantive economic collaboration.

Türkiye – Uzbekistan

Among the Central Asian states, Uzbekistan has the most essential cultural tradition and identity as well as state formation. Samarkand, Bokhara and Khiva had been the major spots of the historical Silk Road. This historical background encourages

Uzbekistan to locate itself in a more independent place. This ideology is not pertaining to the Turkic world, however. As a result of this, Uzbekistan has switched its primary foreign policy orientation several times since 1991, though always reserving its freedom of maneuver (Dina Spechler and Martin Spechler, 2010). This led Uzbekistan avoid from multilateralism. Instead, it seeks to develop bilateral relations, especially with its neighbors.

This attitude unavoidably affected its perception towards Türkiye. Since independence, Uzbekistan has pursued a multi-vectoral foreign policy to disengage itself from the growing interference of Russia in Central Asian affairs (Pikalov, 2014). As a result of this, Uzbekistan imposed pro-Western policies until 2005. For that reason, during this period it seeks to cooperate with Türkiye as well. The relations between Türkiye and Uzbekistan seemed friendly and progressing.

Uzbekistan's perception towards Western World as well as Türkiye has changed after Andijan events in 2005. Instability in former Soviet republics, which is raised as a result of the colored revolutions, irritated Kerimov. Referring to Kyrgyz experience, Kerimov considered these attitudes as a coup against governments. The Andijan protests, which were perceived an extension of them in Uzbekistan, were an alert for Kerimov regime. The illegal Akromiya organization attempted an unsuccessful coup against government. Kerimov publicly accused the West of being behind the plot to overthrow his government (Trenin, 2007). After the events, Türkiye voted against Uzbekistan in United Nations General Assembly. This made Uzbekistan more suspicious against Türkiye and the Turkic world conception.

Nevertheless, the two countries have been seeking to repair the relations. Turkish President Erdoğan has become the first head of the state visited Uzbekistan's acting President Shavkat Mirziyoyev. It can be safely claimed that the increasing activities of fundamentalism leads to cooperate both countries. The Daesh, which was born in the Syrian Civil War, split into Central Asia by forming alliance with Islamic Movement of Uzbekistan. As a result of this, cooperation between two countries has become vital for the security of both countries (Erol, 2018). Moreover, as the two main power of the region, the strategic cooperation between the two countries will create more secure environment in the region.

It can be seen that there were mutual visits between the two states at the Presidential level by 2016. Turkish President Erdoğan visited Uzbekistan on 17-18 November 2016, and Uzbekistan President Mirziyoyev paid an official visit to Türkiye on 25 October 2017. Erdoğan paid a state visit to Uzbekistan between 29 April and 1 May 2018. Within the framework of this visit, 25 documents were signed in various fields, including a Joint Statement on the establishment of a High Level

Strategic Cooperation Council between Türkiye and Uzbekistan (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2024b). In addition to political relations, economic relations have also progressed in recent years. Trade volume between two states reached 2,3 billion dollars. There are around 1300 Turkic companies in Uzbekistan which are especially in the textile, contracting, food, hotel management, construction materials and plastics, pharmaceutical and service sectors (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2024b).

While Uzbekistan had previously shown little interest in membership in the TDC, this situation changed both under President Mirziyoyev's leadership and as a result of the increasing relations with Türkiye. With Mirziyoyev coming to power, Uzbekistan began to prioritize regional cooperation and relations with Turkic Republics. By participating in the Turkic States Organization meeting in 2018, Uzbekistan re-engaged with the TDC after a 17-year hiatus. Subsequently, in 2019, it was officially admitted as a member of the TDC. These developments indicate Uzbekistan's renewed interest in the TDC under the Mirziyoyev administration and its efforts to promote regional cooperation. Additionally, hosting the Turkic States Organization summit in 2022 demonstrates that the country has begun to play a more active role in regional and international platforms (Abdülkerimov, 2022).

In conclusion, Türkiye and Uzbekistan see each other as part of their common identity. Nevertheless, bilateral relations have been fluctuating over the last 30 years. The relations are mostly shaped by realist concerns of both countries. After the independence of Uzbekistan, the first decade was motivated by Uzbekistan's desire to integrate into the international system. Having disappointed by Türkiye's attitude in Uzbekistan's domestic events, two states sought for cooperation again due to the increasing fundamentalist threats in the region. The relation between the two countries is crucial, because as the most historical and powerful countries in Turkic world, two countries complement each other. While Türkiye possesses the experience of Western type of institutionalism, Uzbekistan is a mixture of the traditional and strong Soviet type statecraft experiences. To that extend, cooperation of two countries would lead to the development of not only bilateral relations but also Central Asia and Europe relations.

Overall Assessment of Bilateral Relations

Türkiye's bilateral relations among Turkic states indicate a range of variety between cooperation and strategic partnership. However, there are similarities as well. This leads us to summarize the similarities and differences between relations among Turkic states.

Firstly, the relationship is based on identity politics across all states. The discourse and approach towards the Turkic states include shared linguistic and historical backgrounds. All Turkic states are viewed as extensions of Türkiye's cultural heritage and part of its history. Turkic states also perceive Türkiye as part of their common culture. However, despite this shared cultural and historical connection, these countries have been unable to support Türkiye's institutionalization efforts in the region for many years. A significant factor behind this is the influence of Russia in the region. Russia's strategic and political interests have limited the willingness of Turkic states to actively support Türkiye's institutionalization initiatives. For instance, their absence from the Summit of the Heads of Turkic States reflects their reluctance to engage in institutional frameworks led by Türkiye, considering Russia's influence in the region and the complexities and divergent interests involved. This lack of support can be attributed to various political and strategic factors that affect their willingness to participate in Türkiye's institutional frameworks.

Secondly, all states seek to develop economic relations with each other. By economic relations, we mean international trade. Since the dissolution of the Soviet Union, foreign trade of Türkiye with the newly independent states has been increasing gradually. Türkiye has become either the main or a big economic partner of Azerbaijan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan. Türkiye also become one of the main foreign investors in those countries. In recent years, its relations with Kazakhstan and Uzbekistan have gained momentum. Nevertheless, the economic relations are far from jumping into economic integration due to several reasons, including the economic differences between states and Russian influence.

Last but not least, although bilateral relations have been overshadowed by Russian influence on the newly established independent states in their first decades, Russia's influence is gradually diminishing compared to the past. Despite relatively developed states seeking to formulate a more independent policy, Russia has never completely relinquished its "backyard" to its own fate. Historically, there have been periods where Türkiye attempted to implement its policies in areas where Russian influence was intense. However, today Türkiye continues to pursue its own policies and strengthen its relations with Turkic states despite Russian influence. This situation has emerged as a result of the search for greater autonomy among the independent states in the region. These states aim to reduce Russia's influence in the region and strengthen their independence by establishing more external relations. In this context, Türkiye's efforts to increase its regional and international effectiveness contribute to balancing Russia's influence in the region.

On the other hand, there are occasional differences in the degrees of relations. For

example, while relations with Uzbekistan fluctuated in the early 2000s, Azerbaijan stands in stark contrast to Uzbekistan. Azerbaijan is static and deeply based on identity alliance. Pro-Western governments such as Kyrgyzstan and Kazakhstan seek to establish closer relations with Türkiye and balance the relations between East and West. In contrast, Turkmenistan and Uzbekistan seem more willing to establish an independent foreign policy. However, fluctuating relations with Uzbekistan are often shaped by the security concerns of both countries. Indeed, both during this period of intense Russian influence and by the security concerns of these countries, Türkiye's constructive policies and initiatives for multilateral cooperation have gained momentum.

This shifted Türkiye's perspective towards the region's more realist paradigm. In contrast to the 1990s, today Türkiye considers all factors in the region. As an illustration, Türkiye does not seek to support opposition groups, whereas it cooperates with the existing regimes no matter they are pro-Russian or pro-Western. This is motivated by Türkiye's new identification of the region, which can be named as "further neighborhood". This makes the region a part of Türkiye's active security interest. Nevertheless, this has challenges such as competition between NATO and Shanghai Cooperation Organization. This leads us to conclude that the six countries seek to maximize their interest and create a shared culture but have systemic and domestic obstacles.

It could be concluded that the bilateral relations between Türkiye and Turkic states are positive. Nevertheless, there are some unintended problems that have the capacity to affect relations. The most prominent problem is that from time to time Türkiye becomes unable to balance its relations. Especially throughout the 1990s, there had been a disharmony between Türkiye's politics, strategy, and aims towards the region. During that period, Türkiye promised developmental assistance to the region beyond its economic capacity. This has resulted in disappointment among newly independent Turkic states.

Another inconsistency in Türkiye's foreign policy occurs within itself. That is to say, although the concept of the Turkic world has been institutionalized in foreign policy objectives, it did not always play a prioritized role until 2007. Turkish foreign policy orientation shifts from region to region occasionally. Therefore, while the depth of relations was unstable in the early years, relations have gained momentum over the past 20 years (Köstem, 2017).

Conclusion

Over the past 30 years, Türkiye's relationship with Turkic states has experienced

notable fluctuations. The literature offers various explanations for this turbulent relationship, predominantly through constructivism, which emphasizes identity politics, and hegemonic stability theory, which focuses on Russian influence in the post-Soviet space. While both theories are useful in explaining aspects of Türkiye's foreign policy, they are often treated as contrasting rather than complementary. Hegemonic stability theory delineates the boundaries, whereas constructivism elucidates the motivations behind Türkiye's regional attitudes.

To bridge the gap between systemic approaches and identity, this study adopts a neoclassical realist perspective. This approach not only connects systemic and identity dimensions but also highlights the impact of institutional factors on foreign policy. The institutionalization of Türkiye's foreign policy towards Turkic states is shaped by a realist framework and balance of power considerations. Within this framework, Turkic identity is infused with patriotic sentiments, referring to the Turkish and Ottoman heritage, while Central Asian roots, though acknowledged, are somewhat overshadowed by historical Soviet aggression post-1944. Consequently, the concept of the Turkic World gained prominence among civil society during the Cold War.

Despite the persistence of realist and balance of power dynamics after the Soviet Union's dissolution, the Turkic identity has been redefined by Turkic elites. Newly independent states are now viewed as part of Türkiye's cultural and linguistic sphere, leading to the institutionalization of the Turkic World concept both domestically and internationally. Türkiye has also played a proactive role in integrating these new states into the international system, with support from Western allies.

Conversely, Russia has consistently regarded Central Asia as its sphere of influence since the Soviet Union's fall. Russian foreign policy, even during the Yeltsin era, has aimed at promoting a multipolar world order with Russia leading Eastern Europe, the Caucasus, and Central Asia. As a result, Moscow continues to view the newly independent states as natural allies within its political and economic system, creating a conflict of interests in Central Asia and the Caucasus.

This rivalry has led to a "New Great Game," where major powers see the region as a step towards hegemony. Türkiye, advocating for Western-style transformations, and Russia, supporting former Soviet elites, have both contributed to regional tensions. This divergence has resulted in a bifurcated relationship between Türkiye and the Turkic World: some interactions have become institutionalized, while others remain bilateral.

Cultural and educational relations are among the most institutionalized aspects. Institutions like TÜRKSOY and the OTS focus on cultural cooperation, and initiatives such as student exchange programs and scholarships are vital in strengthening ties. The “Ten Thousand Students Project” which supports Turkish education for students from Turkic states, stands out as a successful policy, fostering shared culture and values through education.

In contrast, economic relations among Turkic states initially developed through bilateral rather than institutionalized channels. Türkiye emerged as a leading trading partner for countries like Azerbaijan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan. Despite this, economic ties have remained limited due to the closed economies of most Turkic states. However, with the establishment of the OTS, economic relations are gradually forming under a multilateral framework. The OTS has facilitated various measures to enhance trade, investment, and cooperation among Turkic states.

Political relations, initially hindered by Russian hegemony, have also seen some institutionalization. While Türkiye’s strategic alliance with Azerbaijan was notable, the presence of NATO and the Collective Security Treaty Organization (CSTO) reflected competing alliances. The OTS's development marks the beginning of a political alliance among Turkic states, reducing their reliance on Russian support in international politics.

The future trajectory of relations will be shaped by several key pillars. First, security concerns, particularly transnational terrorism, will be central. Counter-terrorism efforts will likely enhance state cooperation, given the significant threat posed by groups like Daesh.

Second, energy cooperation and security are crucial, given Central Asia and the Caspian Basin’s vast natural resources. Turkic states' cooperation in this sector is essential for regional stability and economic growth. Recent joint energy projects underscore the strategic importance of this collaboration.

Third, transportation, notably through China’s Silk Road initiative, will play a significant role in enhancing trade and cultural ties. Infrastructure projects such as pipelines and transport corridors, including the Zengezur corridor, are expected to improve relations among Turkic states and reduce security risks.

Fourth, economic relations, while showing potential, are not yet fully developed. Türkiye aims to assist in the industrialization of Turkic states, with the OTS playing a pivotal role in this process. Economic cooperation is anticipated to grow,

providing mutual benefits and increasing regional stability.

Lastly, education remains a vital component of Türkiye's engagement with the Turkic states. The "Ten Thousand Students Project" and the operation of Turkish universities in Central Asia are successful but still insufficient. Türkiye will continue to attract more students from the region, with Turkic universities expanding their capacities to accommodate this demand.

Overall, the relationship between Türkiye and the Turkic World reflects a blend of shared cultural identity and varying political interests, with future developments dependent on security, energy, transportation, economic cooperation, and educational initiatives.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdülkerimov, B. (2022). *Türkiye-Özbekistan diplomatik ilişkilerinin tesisinin 30. yılı kutlanıyor*. Anadolu Ajansı. Retrieved on 15 December 2023 from <https://www.aa.com.tr/tr/politika/turkiye-ozbekistan-diplomatik-iliskilerinin-tesisinin-30-yili-kutlaniyor/2523625>.
- Akçura, Y. (1976). *Üç tarz-ı siyaset*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akçura, Y. (1978). *Türkçülük: Türkçülüğün tarihi gelişimi*. Türk Kültür Yayıncılık.
- Allison, R. (2004). Strategic reassertion in Russia's Central Asia policy. *International Affairs*, 80(2), 277-293.
- Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2023). Digər ölkələrdən idxal. Retrieved on 18 November 2023 from https://www.azstat.gov.az/portal/tblInfo/TblInfoList.do;JSESSIONID=7E27B0A9017553E06DB1CA0841148ED4#994_017.
- Botaş. (2024). *Turkmen gas to reach Turkey via Azerbaijan route*. Retrieved on 31 August 2024 from <http://www.botas.gov.tr/Icerik/turkmen-gazina-azerbaycan-rota/958>.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkic foreign policy and Turkic identity*. Routledge.
- Burjaliyeva, N. G. (2024). Enhancing bilateral ties: the escalation of Azerbaijan's economic investments in Türkiye. *Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference, Concepts for the Development of Society's Scientific Potential*, 41. Retrieved on 17 March 2024 from <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/5139>.
- Calli, M. E. (2024). *Ties between Türkiye, Kyrgyzstan advancing significantly, Turkish foreign minister says*. Anadolu Agency. Retrieved on 28 October 2023 from <https://www.aa.com.tr/en/turkiye/ties-between-turkiye-kyrgyzstan-advancing-significantly-turkish-foreign-minister-says/3104163>.
- Çınar, K. (2013). Turkey and Turkic nations: A Post-Cold War analysis of relations. *Turkish Studies*, 14(2), 256-271.
- Cummings, S. N. (2005). *Kazakhstan: Power and the elite*. I.B Tauris.
- Dönmez, B. Binnur. (10 Mayıs 2022). *Türkiye, Kazakistan aim to reach \$10B trade*

volume: *Turkish president*. Anadolu Agency. Retrieved on 16 April 2024 from <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkiye-kazakhstan-aim-to-reach-10b-trade-volume-turkish-president/2584174>.

Erol, M. S. (2008). Türk Cumhuriyetleriyle ilişkiler: 1980-1999 dönemi. H. Çakmak (Ed.), *Türk Dış Politikası 1919 – 2008*. Platin Yayınları.

Erol, M. S. (2018). *Türkiye'nin Türkiye-Özbekistan ilişkilerinde stratejik ortaklık dönemi*. Ankasam. Retrieved on 17 October 2023 from <https://www.ankasam.org/turkiyenin-turkiye-ozbekistan-iliskilerinde-stratejik-ortaklik-donemi/>.

Fuller, G. E. (1994). The new geopolitical order. In A. Banuazizi & M. Weiner (Eds.), *The New Geopolitics of Central Asia And Its Borderlands* (pp. 19-43). Indiana University.

Hale, W. (2013). *Turkic foreign policy since 1774*. Routledge.

Heyd, U. (1950). *Foundations of Turkic nationalism*. Luzac & Company.

Kılıçbeyli, E. H. Ö. (2011). 21.yy Türk dış politikası: Türkiye – Orta Asya ilişkileri. Y. Demirağ & Ö. Çelebi (Eds.), *Türk dış politikası: Son on yıl içinde* (ss. 245-280). Palme.

Kort, M. (2004). *Nations in transition Central Asian republics*. Facts on File.

Köstem, S. (2017). When can idea entrepreneurs influence foreign policy? Explaining the rise of the “Turkic World” in Turkish foreign policy. *Foreign Policy Analysis*, 13(3), 722–740.

Kubicek: (1997). Regionalism, nationalism and realpolitik in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 49(4), 636-655.

Kubicek: (2009). The Commonwealth of independent states: An example of failed regionalism? *Review of International Studies*, 35, 237-256

Landau, J. M. (1995). *Pan-Turkism: From irredentism to cooperation*. Hurst & Company.

Ministry of Foreign Affairs of Kyrgyz Republic. (2023). Foreign Policy. Ministry of Foreign Affairs of the Kyrgyz Republic. Retrieved on 16 December 2023 from URL: <http://www.mfa.gov.kg/contents/view/id/125>.

- Nazarbayev, N. (2012). *Tarihin Akışında*. Kazakistan Ankara Büyükelçiliği.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği*. Türk Dış Politikası. İletişim.
- Öniş, Z. (2001). Türkiye and Post-Soviet states: Potential and limits of regional power influence. *Middle East Review of International Affairs*, 5(2), 66-74.
- Özdoğan, G. G. (2008). Dünyada ve Türkiye’de turancılık. T. Bora & M. Gültekinil (Eds.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde (ss. 388-395). İletişim.
- Özkeçeci-Taner, B. (2005). The impact of institutionalized ideas in coalition foreign policy making: Türkiye as an example, 1991–2002. *Foreign Policy Analysis*, 1, 249-278
- Pikalov, A. (2014). Uzbekistan between the great powers: a balancing act or a multi-vectorial approach? *Central Asian Survey*, 33(3), 297-311
- Republic of Kazakhstan Ministry of Foreign Affairs. (2023). *Kazakhstan-Türkiye Relations*. Republic of Kazakhstan Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 13 December 2023 from <http://mfa.gov.kz/index.php/en/foreign-policy/kazakhstan-s-relations/kazakhstan-countries-of-europe-cooperation/16-materials-english/4727-kazakhstan-Türkiye-relations>.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2022). *Türkiye’s relations with Central Asian republics*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 21 December 2022 from http://www.mfa.gov.tr/Türkiye_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2023a). *Organization of Turkic States (OTS)*. Retrieved on 25 November 2023 from <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa>.
- Republic of Türkiye Consulate of Nakhichevan. (2023b). *Konuşma Metinleri*. Republic of Türkiye Consulate of Nakhichevan Official Site. Retrieved on 28 December 2023 from URL: <http://nahcivan.bk.mfa.gov.tr/ShowSpeech.aspx?ID=709>.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2023c). *Relations between Türkiye and Azerbaijan*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 28 May 2023 from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-Türkiye-and-azerbaijan.en.mfa>.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2023d). *Relations between Türkiye and Armenia*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 11 June 2023 from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-türkiye-and-armenia.en.mfa>.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2023e). *Relations between Türkiye and Kyrgyzstan*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 08 December 2023 from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-türkiye-and-kyrgyzstan.en.mfa>.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2023f). *Relations between Türkiye and Turkmenistan*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 03 February 2024 from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-türkiye-and-turkmenistan.en.mfa>.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2024a). *Relations between Türkiye and Kazakhstan*. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Official Site. Retrieved on 02 February 2024 from <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-türkiye-and-kazakhstan.en.mfa>.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2024b). *Relations between Türkiye and Uzbekistan*. Retrieved on 18 October 2023 from <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-uzbekistan%20.en.mfa#:~:text=T%C3%BCrkiye%20attaches%20great%20importance%20to,3%20billion%20Dollars%20in%202019>.

Sieff, M. (2017). *Kazakhstan and Türkiye Build Partnership for a New Era*. Retrieved on 15 March 2024 from <http://www.edgekz.com/kazakhstan-türkiye-build-partnership-new-era/>.

Spechler, D. R. & Spechler, M. C. (2010). The foreign policy of Uzbekistan: Sources, objectives and outcomes: 1991–2009. *Central Asian Survey*, 29(2), 159-170.

Svante E. C. (1998). Türkiye and the conflict in Nagorno Karabakh: A delicate balance. *Middle Eastern Studies*, 34(1), 51-72.

TİKA. (2024). Turkic Cooperation and Coordination Agency Official Site. Retrieved on 15 March 2024 from http://www.tika.gov.tr/en/page/about_us-14650.

TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi). (2023). *Türkmenistan Ülke Bilgi Notu*. Retrieved on 03 October 2023 from https://www.tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/T%C3%BCr

kmenistan%20%C3%9Clke%20Bilgi%20Notu.pdf.

Tomar, C. (2022). *Türkiye-Kazakistan ilişkileri: Son ziyaretin düşündürdükleri*. Anadolu Ajansı. Retrieved on 03 May 2024 from <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-kazakistan-iliskileri-son-ziyaretin-dusundurdukleri/2713399>.

Trenin, D. (2007). *Russia and Central Asia: Interests, policies, and prospects*. In E. Rumer, D. Trenin, & H. Zhao (Eds.), *Central Asia Views from Washington, Moscow, and Beijing* (pp. 75-136). M.E. Sharpe.

Turkic Council of Higher Education. (2023). Turkic Council of Higher Education Official Site. Retrieved on 12 December 2023 from <https://istatistik.yok.gov.tr/>.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı. (1993). *Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*. TÜDEV.

Veliyev, C. (2023). Azerbaijan-Türkiye military relations in the shadow of the negotiations with Armenia. *Türkiye Scope Insights on Turkic Affairs*, 7(4). Retrieved on 13 April 2024 from <https://dayan.org/content/azerbaijan-turkiye-military-relations-shadow-negotiations-armenia>.

Yesevi, Ç. G. & Tiftikçigil, B. Y. (2015). Türkiye-Azerbaijan Energy Relations: A Political and Economic Analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(1), 27-4.

Yükselen, H. (2020). *Strategy and strategic discourse in Turkish foreign policy*. Palgrave Macmillan.

Genişletilmiş zet

Bu alışma, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk Cumhuriyetleri ile geliştirdiği ilişkilerdeki kurumsallaşma sürecini ve bu ilişkilerin ikili boyutlarını ele almaktadır. Türkiye, bu süreçte tarihsel, kültürel ve dilsel bağları temel alarak Türk Dünyası ile ilişkilerini yeniden yapılandırmış, aynı zamanda bu ilişkileri daha kurumsal bir çerçeveye oturtmayı hedeflemiştir. Türk Cumhuriyetleri ile geliştirilen bu bağlar, sadece geçmişten gelen bir mirasa dayanmayıp, siyasi, ekonomik ve stratejik iş birliği açısından da önemli bir boyut kazanmıştır.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde kurumsallaşma süreci bağımsızlıklarından itibaren ivme kazanmış olsa da, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulması ile sistematik bir hal alarak hızlanmıştır. Ancak bu çabalar, yalnızca kurumsal yapılarla sınırlı kalmamış, ikili ilişkilerdeki stratejik ortaklıklarla da pekiştirilmiştir. Özellikle Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile yürütülen ilişkiler, Türkiye'nin bölgesel liderlik hedeflerinin yanı sıra Türk Dünyası'nın uluslararası sistemde daha görünür hale gelmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, Türk Cumhuriyetleri ile yürütülen ekonomik, siyasi ve kültürel iş birliği, Türkiye'nin dış politikasında giderek artan bir önem taşımaktadır. Özellikle Azerbaycan ile kurulan stratejik ortaklık, enerji iş birliğinden savunma sanayine kadar geniş bir yelpazede iş birliğiyle somutlaşmış ve bölgesel güvenlik için de önemli bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamlı iş birliği modeli, Türkiye'nin diğer Türk Cumhuriyetleri ve hatta daha geniş coğrafyadaki ülkelerle ilişkilerini şekillendirirken bir referans noktası olarak görülmektedir.

Araştırma, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin tarihsel bağlamından başlayarak bu sürecin nasıl kurumsallaştığını analiz etmektedir. Tarihsel olarak, Türkiye'nin Türk Dünyası ile olan ilişkileri daha çok duygusal bir yaklaşıma dayanmış ve bu bağlar kimlik siyaseti ekseninde gelişmiştir. Ancak 1990'lardan sonra, bu ilişkiler pragmatik bir dış politika anlayışıyla yeniden şekillenmiş ve daha somut hedeflere yönelmiştir. Türkiye, özellikle enerji, ulaşım ve ticaret gibi stratejik alanlarda iş birliğini güçlendirmiş, aynı zamanda eğitim ve kültürel projeler aracılığıyla bu ilişkileri daha geniş bir çerçeveye oturtmayı başarmıştır.

Kurumsallaşma sürecinde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki iş birliği sadece ekonomik ve siyasi düzlemde değil, aynı zamanda diplomatik ve kültürel alanlarda da güçlenmiştir. Türk Konseyi, bu bağlamda önemli bir rol üstlenmiş, ye ülkeler arasında iş birliğinin daha düzenli ve sistematik bir şekilde yürütülmesine olanak tanımıştır. Ancak, kurumsallaşma sürecinin yanı sıra, Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile yürüttüğü ikili ilişkiler de dikkat çekicidir. Azerbaycan ile "tek millet, iki devlet" anlayışına dayalı ilişkiler, enerji projeleri ve Karabağ zaferi ile

derinleşmiştir. Kazakistan ile geliştirilen ilişkiler, Orta Asya’da liderlik rolü üstlenen bu ülkenin ekonomik ve stratejik önemi üzerinden ilerlemiştir. Özbekistan ve Kırgızistan ile ilişkiler, daha çok ekonomik iş birlikleri ve kültürel bağlar temelinde güçlenirken, Türkmenistan’ın tarafsızlık politikası çerçevesinde kurulan ilişkiler de stratejik bir denge unsuru olarak öne çıkmıştır.

Bu çalışma, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde kurumsallaşmanın etkisini nitel bir yöntemle analiz etmektedir. Araştırmada kullanılan veriler, resmi belgeler, akademik kaynaklar ve basılı yayınlardan elde edilmiştir. Süreç izleme ve tarihsel analiz yöntemleriyle, bu ilişkilerin nasıl şekillendiği ve kurumsallaşma sürecinin Türk Dünyası üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma aynı zamanda, Türkiye’nin bu süreçte karşılaştığı zorlukları ve elde ettiği kazanımları da ele almıştır.

Araştırma bulguları, Türkiye’nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde kurumsallaşmanın üç temel boyutta etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Birincisi, bu süreç, Türkiye’nin Türk Dünyası’ndaki kültürel dayanışmayı ve kimlik siyasetini güçlendirmiştir. İkincisi, ekonomik ve siyasi iş birlikleri, bölgesel entegrasyonun önünü açmış ve Türk Cumhuriyetleri arasında daha güçlü bir bağ kurulmasını sağlamıştır. Üçüncüsü, bu ilişkiler, Türkiye’nin uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirerek, Türk Dünyası’nın küresel ölçekte daha görünür hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin kurumsallaşma sürecini detaylı bir şekilde ele almakta ve bu süreçte Türkiye’nin rolünü ortaya koymaktadır. Türk Dünyası’nın entegrasyon hedefleri doğrultusunda, Türkiye’nin liderlik rolünün ve bu ilişkilerdeki kurumsallaşma çabalarının daha da geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle enerji, ticaret ve eğitim alanlarında iş birliğinin artırılması ve Türk Dünyası’nın uluslararası sistemle daha bütünleşmiş hale gelmesi, Türkiye’nin bu ilişkilerden uzun vadede daha fazla fayda sağlamasını mümkün kılacaktır. Kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi ve Türk Cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerin daha da derinleştirilmesi, Türk Dünyası’nın bölgesel bir güç olarak uluslararası arenada daha etkili bir rol üstlenmesini sağlayacaktır.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

İbrahim GÜNEŞ

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş, Türkiye.

Muş Alparslan University, Faculty of Science
and Letters, Department of History, Muş,
Türkiye

Geliş Tarihi/Received 05.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted 06.03.2025

Yayın Tarihi/Publication
Date 18.06.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding

author: İbrahim GÜNEŞ

E-mail: ibrahimgn02@gmail.com

Atıf/Citation: Güneş, İ. (2025). Cengiz
Han'ın büyük komutanlarından Muqali
(木華黎- mu hu ali) ve onun Moğol
İmparatorluğu'ndaki askerî kariyeri.
SAVSAD Savunma ve Savaş
Araştırmaları Dergisi, 35(1), 29-54.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1596797

Cengiz Han'ın Büyük Komutanlarından Muqali (木 華黎- mu hu ali) ve Onun Moğol İmparatorluğu'ndaki Askerî Kariyeri

**Muqali (Muquali), One of Genghis Khan's Great
Commanders, And His Military Career in The Mongol
Empire**

ÖZ

Muqali, Cengiz Han'ın askerî harekâtlarında büyük bir rol oynamış ve özellikle Çin seferlerinde başarılar elde etmiş önemli komutanlardan birisidir. 1211 yılında başlayan Moğolların Çin'e yönelik askerî harekâtları, Muqali'nin komutasındaki birliklerin kritik katkılarıyla şekillenmiştir. Moğollar, Çin'in kuzeyindeki Jin İmparatorluğu'nu (1113-1234) zapt etme sürecinde Muqali, bu harekâtların başında yer almıştır. İlk olarak, Hsia Hsia (Tangut) Devleti'nin egemenliğini sona erdiren başarılı seferlerde yer almış, ardından Jin İmparatorluğu'na karşı yürütülen savaşlarda başrol oynamıştır. 1211'deki ilk Moğol saldırıları sırasında Muqali, ordunun sol cenahını yönetmiş ve Wusha Kalesi'ni kuşatarak Moğolların Çin'e karşı ilk zaferini elde etmiştir. Bu zafer, Muqali'nin askerî yeteneklerini kanıtlamış, sonraki savaşlarda Moğolların üstünlüğünü pekiştirmiştir. 1212 ve 1213 yıllarında Moğollar, Jin topraklarına ilerleyerek, özellikle Zijingguan ve Wuhu iling gibi önemli yerleşim yerlerini ele geçirmiştir. 1215'te Zhongdu kuşatılmış ve yaklaşık bir yıl süren kuşatma sonucunda şehir düşmüştür. Zhongdu'de 80.000 kişi öldürülmüş ve şehir Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Muqali'nin bu süreçteki liderliği, Moğolların savaş taktikleri ve stratejik zekâlarıyla birleşerek önemli zaferler elde edilmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte onun başarıları yalnızca askerî zaferlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Muqali, düşmanları sindirme ve moral üstünlük sağlama amacı güden sert bir liderlik sergilemiştir. Zhongdu kuşatmasında yaşanan teslimiyet gecikmeleri ve ardından gelen kıyım, Muqali'nin düşmanlarına karşı acımasız yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu makale de onun Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşundaki askerî rolüne odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muqali, Cengiz Han, Moğollar, Tangutlar, Çin.

ABSTRACT

Muqali was one of the key commanders in Genghis Khan's military campaigns, playing a crucial role, especially in the Mongol invasions of China. The Mongol military operations against China, which began in 1211, were significantly shaped by the contributions of Muqali's forces. During the conquest of the Jin Dynasty (1113-1234) in northern China, the Mongols made substantial progress, with Muqali leading many of these operations. Initially, he participated in successful campaigns that ended the Hsia HsiaTangut rule, and later, he took a leading role in the battles against the Jin Dynasty. During the first Mongol assaults in 1211, Muqali commanded the left wing of the army and laid siege to Wusha Fortress, securing the Mongols' first victories. These triumphs demonstrated his military prowess and solidified Mongol dominance in subsequent battles. In 1212 and 1213, the Mongols advanced into Jin territory, capturing key locations such as Zijingguan and Wuhu Pass. In 1215, Beijing was besieged, and after nearly a year-long siege, the city fell. Around 80,000 people were killed, and the city was occupied by the Mongols. Muqali's leadership during this period, combined with Mongol war tactics and strategic brilliance, enabled significant victories. However, his achievements were not limited to military success. Muqali demonstrated a ruthless leadership style aimed at demoralizing and subduing enemies. The delays in surrender during the siege of Beijing and the subsequent massacre reflect his harsh approach towards adversaries. This article focuses on his military role in the establishment of the Mongol Empire.

Keywords: Muqali, Genghis Khan, Mongols, Tanguts, China.

Giriş

Moğolların batı seferleri, Müslüman kaynaklarının çokluğu sayesinde nispeten daha kapsamlı bir şekilde incelenebilmiştir. Moğol askerî harekâtlarının ilk dönemleri, bu sürece tanıklık eden İbnü'l-Esir, Nesevî, Cüzcanî ve Cüveynî gibi müellifler tarafından detaylı bir şekilde ele alınırken Cengiz Han'ın batı seferlerine kıyasla daha fazla önem atfettiği anlaşılan Çin seferleri için aynı durum söz konusu değildir. Cengiz Han'la başlayıp Kubilay Han'ın (1263-1294) hükümdarlığının ortalarına kadar tam anlamıyla başarıya ulaşamayan bu süreç hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Çin üzerine yapılan seferlerin ayrıntılarına dair yeterli bilgiye sahip olmadığımız gibi, bu askerî harekâtları yöneten komutanlar hakkında da yeterli araştırma yapılmadığını kabul etmemiz gerekir.

Bununla birlikte Cengiz Han'ın üstün askerî yetenekleri bilinse de onun döneminde gerçekleşen seferlerin hızlı ve başarılı bir şekilde sonuçlanmasında bazı

komutanlarının rolü göz ardı edilemez. Cengiz Han'ın boy reisliğinden devlet hükümdarlığına geçiş sürecinde, etrafındaki seçkin komutanların üstün askerî becerileri, imparatorluğun kuruluşu ve genişlemesinde en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu komutanlar arasında, hanedan mensubu olmamasına rağmen, Cengiz Han'dan sonra en büyük askerî liderlerden biri olarak kabul edilen Muqali¹ önemli bir yer tutar. Ancak, Muqali üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır ve onun faaliyetleri genellikle Çin seferleri bağlamında ele alınmıştır.² Hâlbuki Muqali, 1223 yılındaki ölümüne kadar neredeyse Moğol İmparatorluğu'nun ikinci adamı konumundaydı. Kwanten, Muqali'nin askerî kariyerinin abartıldığını savunsa da (Kwanten, 1978, s. 31-36), bu eleştirel değerlendirmelere rağmen Muqali'nin, erken dönem Moğol tarihinin en önemli figürlerinden biri olduğu gerçeği değişmez. Özellikle Kuzey Çin'deki Jin İmparatorluğu (1113-1234) üzerine düzenlenen seferlerde elde ettiği büyük başarılar, onun dönemine damga vuran bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, devrin kaynakları, Muqali'nin Cengiz Han ile birlikte Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşu ve genişlemesinde en etkili figürlerden biri olduğunu doğrulamaktadır.

Moğol İmparatorluğu'nun erken dönemine damgasını vurmuş, Cengiz Han'ın "Dört Bahadır" olarak adlandırdığı komutanlarından biri olan Muqali'nin mevzu bahsedilen araştırmaların büyük çoğunluğu Cengiz Han'ın askerî faaliyetlerine odaklanmış, Muqali ise yalnızca dolaylı olarak ele alınmıştır. Muqali'nin çocukluk ve gençlik yıllarına dair yaşamına ilişkin kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Cengiz Han'ın Çin seferleri sırasında Muqali'nin başarıları ve komutanlık yetenekleri hakkında bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Yine de bu bilgiler, onun hayatının tüm yönlerini aydınlatacak kapsamda değildir. Bununla birlikte, mevcut veriler değerlendirildiğinde, özellikle Muqali'nin komutanlık becerileri ve askerî kabiliyeti açıkça ortaya konulabilir. Bu çalışmanın amacı, erken dönem Moğol İmparatorluğu tarihinde önemli görevler üstlenmiş bu değerli komutanın, tarih sahnesinde belirlediği dönemden 1223 yılındaki ölümüne kadar süren ve büyük ölçüde askerî seferlerle şekillenen hayatını incelemektir.

Muqali'nin İlk Zamanları

Muqali'nin, Moğolların Celayir kabilesine (Çince: 札剌) mensup olduğu

¹ İsim kaynaklarda farklı şekilde yazılır. Moğolların Gizli Tarihi'nde Muhali (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 66; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 76), Yuan Shi'deki biyografisinde “木華黎-Mu hu ali” (Yuan Shi, 119.2928) Reşidüddin'in Cami't-Tevarih'inde “موقلى” (Reşidüddin, 1373 hş, 1/599) şeklinde geçmektedir.

² Muqali'nin bilhassa 1216 yılından sonraki Çin seferlerindeki faaliyetleri hakkında en geniş bilgi Martin'in eserinde yer almaktadır (Martin, 1977, 239-282).

bilinmektedir. Babası Gü'ün U'a, annesi ise Kokui'dir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 66; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 76; Yuan Shi, 1976, 119/2928; Reşîdüddîn, 1373 hş, I, s. 599; Sagang Sechen, 2023, s. 66; Atwood, 2004, s. 99; Wing, 2017, s. 40). Bununla birlikte, Muqalı'nın çocukluğu ve gençlik yılları hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Yuan Shi'de, Muqalı'nın Celayirli olduğu ve bu kabilenin uzun süredir Onon Nehri'nin (Çince: 阿难水) doğusunda yaşadığı belirtilmektedir. Aynı kaynağa göre, Muqalı dünyaya geldiğinde çadırından beyaz bir duman yükselmiştir ve bu olay, kâhinler tarafından onun ileride olağanüstü bir kişi olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Yetişkinlik döneminde ise ince ve kararlı bir zekâyâ sahip olmuş, uzun kolları sayesinde de mükemmel bir okçu olarak ün kazanmıştır (Yuan Shi, 1976, 119/2928).

Yuan Shi ve Dung Pin Wang'ın Asaleti gibi eserlerde, Muqalı'nın babası Gü'ün U'a'nın beş oğlunun bulunduğu yazılmaktadır. Bu oğullar sırasıyla Hulu Hu Er, Chi Li Hu Er, Mu hu ali (Muqalı), Bu Hua ve Dai Sun'dur (Yuan Shi, 1976, 119/2928; Shao Hung, 2012, s. 62). Muqalı'nın, Cengiz Han'ın erken dönem faaliyetlerinden itibaren onun yanında yer aldığı bilinmektedir. 12. yüzyılın sonlarına doğru, Timuçin'in diğer yerel Moğol liderleriyle giriştiği mücadeleler sırasında önemli olaylar yaşanmıştır. 1197 yılında Timuçin'e bağlı bir ordu, Timuçin'in mensubu olduğu Kıyatlar gibi Borçigin oymağının bir alt kolu olan Jürkinlere saldırmıştır. Bu saldırı, Jürkinlerle birlikte hareket eden Celayirliler arasında da paniğe sebep olmuştur. Bu süreçte, Celayirli lider Gü'ün U'a, Timuçin'e kayıtsız şartsız itaatini sunmuş ve böylece tarih sahnesinde önemli bir değişimin başlangıcına vesile olmuştur. Bu olaydan sonra, Timuçin ile hareket etmeye başlayan Celayir kabilesinin yükselişi gözlemlenmiştir. Celayir kabilesinden birçok komutan, sadece Büyük Moğol İmparatorluğu'nun değil, aynı zamanda İlhanlı tarihinin de şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. İlhanlıların yıkılışından sonra ise bu kabile mensuplarının kendi adlarıyla bir devlet kurdukları da tarihsel kayıtlarda belirtilmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 66; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 76; Yuan Shi, 1976, 119/2928; Atwood, 2004, s. 392).

Yuan Shi'de Muqalı'nın babası Gü'ün U'a'nın (Çince: Kong Wen Ku Wa - 孔温窟哇), Cengiz Han ile olan tanışıklığı ilginç bir hikâye ile aktarılmaktadır. Gü'ün U'a, Cengiz Han ile akrabalık bağları nedeniyle onun sancağı altında savaşa katılmış ve Merkitler ile Naimanlar üzerine düzenlenen seferlerde büyük başarılar elde etmiştir. Ancak Naimanlar yeniden isyan edince, Cengiz Han onları bastırmak için birkaç emriyle birlikte sefere çıkmıştır. Bu sefer sırasında ordu erzak sıkıntısı çekmiş ve bir nehir kenarında bir binek hayvan bulmuşlardır. Hayvanı kesip Cengiz Han'a yedirmişlerdir. Fakat tam bu sırada Naimanlardan bir birlik ani bir baskın düzenlemiştir. Çıkan çatışmada Cengiz Han'ın atı ölmüştür. Bu kritik anda Gü'ün U'a, kendi atını Cengiz

Han'a vererek onun kaçmasını sağlamış, kendisi ise geride kalıp düşmanla savaşıırken hayatını kaybetmiştir (Yuan Shi, 1976, 119/2928).

Muqali'nin mensup olduğu Celayir kabilesinin, Timuçin'in (Cengiz Han) mensup olduğu Kıyat kabilesine coğrafi olarak yakın bir bölgede, Onon Nehri'nin doğusunda yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenle, Gü'ün U'a ile Cengiz Han arasındaki ilişkinin veya tanışıklığın daha erken bir tarihe dayandığı düşünülebilir. Kaynaklar, Gü'ün U'a'nın kahramanlık hikâyesinin ardından Muqali'nin XIII. yüzyılın başında, Cengiz Han ile omuz omuza savaştığı dönemde tarih sahnesine çıktığını kaydeder. Bu dönemdeki başarıları, onun üstün askerî yeteneklerine dair ipuçları sunmaktadır. Özellikle Moğolların Gizli Tarihi'nde, Muqali'nin Cengiz Han'ın yakınında bulunup ona tavsiyelerde bulunduğu ve bu sayede kısa süre içinde yükseldiği belirtilmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 162). Muqali'nin, babasının Cengiz Han'a olan sadakati ve kahramanlığı gibi, kendi askerî dehasıyla da Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesinde kilit bir rol oynadığı görülmektedir.³

Muqali'nin biyografisini içeren Yuan Shi bile çocukluğu ve gençliği hakkında çok az bilgi verir (Yuan Shi, 1976, 119/2928-29). Ancak, onun 1223 yılında 54 yaşında öldüğü söylendiğine göre 1169-1170 yıllarında doğduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte, Moğollarda doğdukları zaman kendilerini bir yaşında saymaları göz önünde bulundurulduğunda, doğum tarihini 1168 yılına çekmek de mümkün görünmektedir. Muqali, adları bilinen Cila'un Hayici, Jebke ve Buka ile Gü'ün U'a ve Koku'i'nin beş çocuğundan üçüncüsü olarak dünyaya gelmiştir. Büyükbabası Telegetü Bayan, Cengiz Han'ın cediti olan Kaydu üzerinden Kabul Han'ın soyuna dayanmaktadır ve bu nedenle Cengiz Han ile akrabalığı bulunmaktadır. Cengiz Han'ın diğer Moğol liderleri karşısında yükselişiyle birlikte Moğol kabilelerinin birleşmesinde son derece etkili olan Muqali, ilk olarak Çin kaynaklarında büyük bir komutan olarak gösterilmektedir. Bu kaynaklar, 1221 gibi onun hayatta olduğu bir dönemde kaleme alındığı için oldukça önemlidir. Lou Shang, Muqali'nin dış görünüşüne dair izlenimlerini az da olsa aktarmış, ancak oğlunun fiziksel olarak oldukça yakışıklı olduğunu belirtmiştir (Shao Hung, 2012, 61-63; Yuan Shi, 1976, 119/2928). Muqali'nin hangi tarihte Cengiz Han'ın hizmetine girdiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla Gü'ün U'a Cengiz Han'ın emrine girdikten kısa bir süre sonra, Muqali de Cengiz Han'ın "dört bahadır" (Çince: Li ban qu lu-dou/掣里班曲律) olarak anılan Bo'arcu (Çince: Bo er shu/博尔术), Borogul

³ Moğol Gizli Tarihi'nde Muqali'nin Cengiz Han'ın emrine girdikten sonra "Düşmanı bastırıp, ganimeti alıp, gelecek düşmanın, kılıç ağzını körletip, Dönecek düşmanı, tümünden kırıp, binit atımın, kuyruğu üzerinden, duman pus çektirip, bindiğim atımın, yelesi üzerinden, doğan güzel güneşin, kızıl ışığını saçtırıp, her savaşta yenmiş, mutlu güzel haberi, bahadır sana ulaştırayım" şeklinde bir hitapta bulunduğunu yazar (Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 76)

(Çince: Bo er hu/博尔忽) ve Cila'un (Çince: Chi lao we/赤老温) ile, dört önemli komutandan biri olmuştur. Çin seferi sırasında ise diğer komutanların üzerinde bir konuma yükselmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 66; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 76; Yuan Shi, 1976, 119/2928; De Rachewiltz, 1993, 3).

Reşîdüddîn, Muqalı'yi bin kişilik birliklerin başında (emir-i hezare) olarak göstermektedir. Yine aynı müellife göre Muqalı'nın emrinde yaklaşık 3.000 kişilik bir ordu bulunmaktaydı (Reşîdüddîn, 1373 hş, 1/599). Bunun dışında, "dört bahadır"dan sonra "dört köpek" olarak adlandırılan Cebe, Hubilai, Celme ve Sübedey'in geliyordu. Ayrıca, Yuan Shi, Muqalı'nın Cengiz Han'ı defalarca canı pahasına koruyup kolladığından bahsetmektedir (Yuan Shi, 1976, 119/2929). Moğolların Gizli Tarihi'nde anlatılan olaylardan, Muqalı'nın 1197-1198 gibi erken bir tarihte ve genç yaşta Cengiz Han'ın yanında yer aldığını varsayabiliriz (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 66; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 76).

Muqalı'nın Cengiz Han'ın hizmetinde üstlendiği en önemli görevlerden biri, 1199 yılında Tuğrul'un Naimanlarla yaşadığı sürtüşme üzerine düzenlenen seferdir. Kaynaklarda geçen bir anlatıya göre, Cengiz Han'ın büyük saygı duyduğu ve babası Yesügey'in de andası (kan kardeşi) olan (Cheng Wou Ts'in Tchong Lou, 1951, 1/230-231) Ong Han lakaplı Kereyitli Tuğrul, Naimanlarla mücadele ederken Cengiz Han'dan yardım istemiştir. Bu nedenle, Cengiz Han, dört bahadırından Bo'orcu, Borogul ve Cilaun ile Muqalı'yi bu sefere göndermiştir. Naimanlara karşı yapılan bu sefer oldukça etkili olmuş, Altay Dağları civarında Naiman orduları bozguna uğratılmış ve sayısız silah ganimet olarak ele geçirilmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 86-87; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 111; Cheng Wou Ts'in Tchong Lou, 1951, 1/296; Yuan Shi, 1976, 1/7; Yuan Shi, 1976, 119/2929; Atwood, 2004, 397).

Naimanlar karşısında elde edilen başarılar, Muqalı'nın kariyerini pekiştirdiği gibi, Cengiz Han'ın Moğol kabilelerini birleştirme çabasında karşısına çıkan en büyük engellerden birisi olan Tatarlar üzerine yapılan etkili mücadelelerde de orduların komutanlığını üstlenmesini sağlamıştır. Bu başarılar, Muqalı'nın askerlik meziyetlerini ortaya koymuş ve onu Cengiz Han'ın en güvendiği komutanlar arasına sokmuştur. Şüphesiz bu durum, Muqalı'yi diğer üç bahadırlardan üstün bir konuma getirmiştir. Tatarların yenilgisi, Cengiz Han'ın tüm Moğolları kendisine bağlaması için yeterli olmamıştır, çünkü Ong Han Tuğrul hâlâ Moğollar üzerinde derin bir etkiye sahipti. Ancak, Cengiz Han'ın durdurulamaz yükselişi, kaçınılmaz olarak onu Ong Han ile karşı karşıya getirmiştir. Bu nedenle, Cengiz Han ile Tuğrul arasındaki iyi ilişkiler, 1203 yılında yerini amansız bir düşmanlığa bırakmış gibi görünmektedir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 99-103; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 127-131; Cheng Wou Ts'in Tchong Lou, 1951, 1/393, 416-417, 422; Yuan Shi, 1976, 1/10-12; Yuan Shi, 1976, 119/2929; Cüveynî, 2013, 91-93).

Cengiz Han'ın diğer Moğol kabileleri üzerinde hâkimiyet kurmasıyla çeşitli ailelerden pek çok asker devşirilmişti. Askerler, Cengiz Han'ın karizmatik kişiliğinden etkilenerек onunla manevi bir bağ kurmuş ve bu nedenle son derece istekli davranmışlardı. Bu durum, Ong Han'ı destekleyen askerlerin, daha motive olmuş Cengiz Han'ın askerleri karşısında başarılı olamamalarına yol açmıştır. Çeşitli bölgelerde yapılan çatışmalar sonucunda, Muqali'nin düzenlediği bir gece baskını Ong Han'ın merkez (kalp) ordugâhının dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Yuan Shi'nin belirttiğine göre, Ong Han, daha sonra bir Naiman tarafından öldürülmüştür (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 99-112; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 127-143; Yuan Shi, 1976, 1/12; Yuan Shi, 1976, 119/2929; Cüveynî, 2013, 93). Muqali'nin bu başarısı, Cengiz Han'ın tartışmasız bir şekilde Moğolların en büyük lideri olmasının önünü açmıştır. Artık Cengiz Han'ın emrinde, Muqali gibi Moğolistan'ın en yetenekli komutanları ve en iyi savaşan askerlere sahip kalabalık bir ordu bulunmaktaydı.

Öte yandan, Cengiz Han'ın birer birer dize getirdiği Taycikut, Tatar, Kereyit ve Merkitlere mensup bazı firari askerler, Naimanlardan Taygan Han adlı birinin etrafında toplanmışlardı. Bu olay, Cengiz Han'ın Moğol kabileleri nedeniyle karşı karşıya kaldığı son tehlike olmuştur. Cengiz Han, bu tehdidi ortadan kaldırmak amacıyla, Muqali'nin başında olduğu kalabalık bir orduyu görevlendirmiştir. 1204 yılında, Moğolistan bozkırlarının hâkimiyeti adına yapılan bu meydan okuma girişimi, Muqali'nin etkili seferiyle yalnızca bastırılmakla kalmamış, bir daha böyle bir girişime cesaret edilemeyecek şekilde ağır bir darbe indirilmiştir. Bu olay, Cengiz Han'ı sorgusuz bir şekilde bozkırın tek hükümdarı haline getirmeye yetmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 116-128; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 146-166; Yuan Shi, 1976, 1/13; Sagang Sechen, 2023, 65; De Rachewiltz, 1993, 3-4).

Cengiz Han'ın komutanlık yeteneklerinin yanı sıra, etrafındaki komutanların başarıları da ona bozkırın hükümdarlığını adeta altın tepside sunmuştur. 1206 yılında toplanan büyük kurultayda, Muqali ve diğer emirlerin ülke içindeki düzenin sağlanmasındaki katkılarını vurgulamış; onların, bir yayın oku veya bir beden kolu ne ise kendisi için de aynı anlama geldiğini belirtmiştir (Yuan Shi, 1976, 119/2929). Tüm Moğol kabileleri Cengiz Han'a itaat ettiğine göre artık daha büyük bir aşamaya geçilebilirdi ki bu da yıllarca Moğolları etkisi altında tutan Çin'e yönelmekti. Cengiz Han, kendisini bu seviyeye getiren komutanlarını unutmuyarak, dört bahadırına devleti yönetiminde önemli askerî görevler vermiştir. Muqali, sol ordunun komutanlığına getirilmiş ve ayrıca "Goo Van/Guo Wang" yani "devletin prensi" unvanıyla onurlandırılmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 133-138; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 173-178; Li Xinchuan, 2021, Yuan Shi, 1976, 119/2929; Reşidüddîn, 1373 hş, I, s. 599; De Rachewiltz, 1993, 4; Atwood, 2004, 139; Tsai, 2011, 95; Pow, 2017, 33).

Muqali'ye verilen bu görevler, aslında kurultayda kararlaştırılan Çin seferinin esas komutanı olarak ilan edilmesi anlamına geliyordu. Kendisine bahşedilen bu komutanlık, aşağıda ele alacağımız Çin seferlerindeki başarılarıyla pekiştiğinde, Moğollar nazarında onu bir efsane haline getirecektir. Ancak hem Tangut hem de Cürcenler üzerine yapılan seferlerde Muqali'nin isminin geçmemesi dikkat çekicidir. Tangut ve Jin üzerine girilen bu askerî harekâtlarda onun adının geçmemesi, Cengiz Han'ın Muqali'yi Moğolistan'da bıraktığı ihtimalini güçlendirse de bu denli kritik bir seferde onun yokluğu makul karşılanamaz (Yuan Shi, 1976, 1/14; De Rachewiltz, 1993, 4). Her ne kadar kaynaklarda adı geçmese de, 1206 ve 1211 yılları arasındaki söz konusu seferlere bizzat katıldığı konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır.

Muqali'nin İlk Çin Seferlerinde Görev Alması

Muqali'ye askeri alanda şöhret kazandıran en önemli olaylar, 1211 yılından sonra Çin'e karşı Moğolların başlattığı seferlerdir. Ancak, Çin'in kuzeyini yöneten Jin Hanedanı üzerine yapılan seferle doğrudan ilişkili olan ve daha önce gerçekleşen, Kansu merkezli Hsia Hsia Tangut Krallığı üzerine düzenlenen askerî harekâtları ele almak önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1206 yılında yapılan ve Büyük Moğol İmparatorluğu'nun kuruluş hadisesi olarak kabul edilen kurultayda, Cengiz Han, ordusunun ana birliklerini Çin üzerine sevk etme kararı almıştı⁴. O dönemde Çin, kuzeyde Jin Hanedanı, güneyde ise Song Hanedanı arasında iki büyük bölgeye ayrılmıştı. Cengiz Han, Gobi Çölü'nü geçerek asker kaybetmek yerine, nispeten daha zayıf bir halka olarak gördüğü Kansu bölgesinden ilerlemeyi tercih etmiştir. Ancak bu güzergâh üzerinde Hsia Hsia Tangut Krallığı engelini aşması gerekmektedir (Martin, 1942, 195-196; Martin, 1977, 113-154).

Hsi Hsia Krallığı'nın yetmiş yaşındaki hükümdarı Ren Zong (1139-1193), 1193 yılında ölünce yerine henüz on yedi yaşındaki oğlu Huan Tsung (1193-1206) geçmişti. Onun dönemine dair bilinen az sayıdaki bilgilerden biri, Tangut bölgesinde gerçekleşen ilk Moğol akınıdır. Hükümdarlığının son yılında yaşanan bu saldırılar, Hsia Hsia Krallığı'nın tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir krize yol açmıştır. Hem 1206 Huan Tsung'un ölümü hem de bir anda başlayan Moğol saldırıları, Tangutların hızla Moğolların egemenliğine girmesinde etkili olmuştur. Aslında 1170 yılından itibaren bazı göçebe grupların Tangutları ve Jinleri rahatsız ettiği bilinse de hiçbir grup, Cengiz Han liderliğindeki bu Moğol akınının yarattığı etkiyi yaratamamıştır. Bu nedenle hem Tangutlar hem de Jinler, bu göçebe istilasına hazırlıksız yakalanmışlardır (Martin, 1942, 196).

⁴ Cengiz Han'ın Çin ile ilgili hadiseleri için bk. Nesevî, 1986, 10-11; Cüzcanî, 1402 hş, 2/99-104; Batîfî, 1394 hş, 69-70; Kutbeddin el-Şirazî, 2010, 65-66; Mirhând, 1375 hş, 5/58-59.

Ong Han Tuğrul'un bertaraf edilmesiyle, oğlu İlga Sengün 1203 yılında Tibet üzerinden Tangutlara sığınmaya çalışmıştır. Ancak Tangutlar, bu firariyi kabul etmemiş ve yerel bir yönetici tarafından yakalanarak öldürülmesini sağlamışlardır. Bu durum, Cengiz Han'a Tangutlar üzerine saldırı düzenlemek için aradığı bahaneyi sunmuştur. Nitekim İlga Sengün'ün öldürülmesine rağmen, Cengiz Han kaçışını bahane ederek Tangutlar üzerine kısa süreli bir askerî harekât emri vermiştir. 1205 yazında küçük bir Moğol birliği, Tangutlara şiddetli bir akın düzenleyerek bazı bölgeleri yağmalamış, ancak bu seferin keşif amaçlı olduğu ve kısa sürdüğü anlaşılmıştır (Yuan Shi, 1976, 1/13-14; Martin, 1942, 196-197). Asıl saldırı 1206 yılına ertelenmiştir. Bu durum, İlga Sengün'ün Tangutlara kaçışının, Moğolların Song'a kadar devam eden seferlerine bahane yarattığını göstermektedir.

1206 yılında, Cengiz Han'ın büyük han ilan edildiği sıralarda, Tangut sarayında Huan Tsung'un kuzeni Wei Ming bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmişti. Bu gelişme, Cengiz Han'a yeniden sefere çıkmak için uygun bir fırsat sunmuştur. Kısa bir süre sonra bir Moğol birliği Tangut topraklarında belirmiştir. Bu askerî harekâtın, söz konusu kurultaydan hemen sonra gerçekleşmiş olması, harekâtın kurultayda ele alındığını ve icrası konusunda karar alındığını göstermektedir. Ancak, 1206 yılının sonlarına doğru düzenlenen bu seferin çok etkili olmadığı görülmektedir. Yine de Moğolların Tangut seferleri 1208 yılına kadar devam etmiştir (Yuan Shi, 1976, 1/13-14; Jin Shi, 1887, 207-209; Martin, 1942, 197-199).

Bu dönemde Tangutlar, Jinlerle Moğollara karşı müşterek bir savunma bloğu oluşturmayı denemişlerdir. Ancak Jin İmparatoru'nun ani ölümü ve yerine geçen Wei Shao Wang'ın etkili bir yönetim kuramaması nedeniyle bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Cengiz Han ise, 1206 yılında başarıya ulaşmayan askerî harekâtın ardından, 1209 yılında daha etkili bir sefer düzenlemeyi başarmıştır. Ho Shi'ye (Sarı Nehir'in batı yakası) giren Moğollar, bizzat Tangut prensi tarafından komuta edilen seçkin bir orduyu ezip geçmiş, ayrıca Hsi Pi Ou Ta adlı üst düzey bir komutanı da esir almışlardır (Li Xinchuan, 2021, 57; Yuan Shi, 1976, 1/14; Martin, 1942, 199-200; Martin, 1977, 113-119).

Moğollar, bu başarının ardından Wu La Hai'ye doğru ilerleyerek, daha önce yendikleri Tangut ordusunun kalan birliklerini amansız bir takiple ikinci kez mağlup etmeyi başarmışlardır. Sonrasında güneye doğru ilerleyen Moğollar, başkent K'o I Men'e yönelmişlerdir. Burada, sarp kayalıkları aşp ilerlerken ikinci bir Tangut prensinin komuta ettiği bir orduyla aniden karşılaşmışlardır. Uzun ve şiddetli geçen bir muharebenin ardından bu orduyu da dağıtmayı ve firara zorlamayı başarmışlardır. Cengiz Han, bu noktada eski bir Moğol taktikini uygulayarak, K'o I Men'in yakınından geçen Sarı Nehir'in (Houang Ho) bir kolunun yatağını değiştirip şehri sular altında bırakmayı planlamıştır. Ancak inşa edilen yapay bentlerin

yıkılması sonucu, Moğol ordugâhının bulunduğu kamp alanı sular altında kalmış ve kuşatma kaldırılarak geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Yine de bu olaydan önce Cengiz Han, esir düşen Hsi Pi Ou Ta'yı Tangut hükümdarı Li An Quan'a göndermeyi başarmıştır. Bu girişim neticesinde, Hsia Hsiahükümdarı, Cengiz Han'a itaatini bildirmek için bir prenses (muhtemelen kızı), değerli mücevherler ve hayvanlarla dolu bir kabile göndermiştir (Yuan Shi, 1976, 1/14; Martin, 1942, 200-202; Martin, 1977, 119-120).

Böylece Hsi Hsia Seferi, Tangutların Moğollara itaat etmek zorunda bırakılmasının yanı sıra, ilerideki seferlerde Moğollara asker desteği sağlanmasını içeren bir barış antlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişme, aynı zamanda daha büyük bir hedef olan Jin Seferi için batı yakasının güvence altına alınmasını sağlamıştır. Bu sefer, yalnızca Tangutları Moğol hâkimiyeti altına sokmakla kalmamış, Tibet'in fethini ve Uygur medeniyetinin kazanılmasını da beraberinde getirmiştir. Cengiz Han'ın bir sonraki hedefi, Tangutların dostane ilişkiler sürdürdüğü Cürcenler tarafından kurulan Tunguz Jin İmparatorluğu'ydu. Bu nedenle, Tangutların askerî desteği, aynı zamanda Tangutlarla Jinler arasında 1124 yılından beri süregelen barış antlaşmalarının da sona erdirilmesi anlamına gelmekteydi. Moğollar, Tangutları bünyelerine katmalarının ardından, 1209 yılında Tangut askerlerinin de dâhil olduğu kalabalık bir orduyla Cürcen topraklarına girmişlerdir (Yuan Shi, 1976, 1/14; Martin, 1942, 201; Martin, 1977, 120-123). Nihayetinde, aşağıda detaylandırılacağı üzere, 1214 yılına kadar devam eden zorlu mücadeleler, Moğol ordusunun büyük üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Tangutların tamamen itaate, Cürcenlerin ise kesin yenilgiye uğratılmasıyla Kuzey Çin'in kapıları Moğollara sonuna kadar açılmıştır.

Cengiz Han, Tangut engelini ortadan kaldırdıktan sonra nihai hedefi olan Çin'e karşı 1211 yılında savaş ilan edebilmiştir. Bundan sonraki gelişmeler ise bizzat Cengiz Han'ın liderliğinde ve özellikle Muqali'nin askerî operasyonlarıyla şekillenmiştir. Moğol kabilelerinin tamamının itaat altına alınmasının ardından sıra Çin'e gelmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde Çin'in kuzeyinde Mançurya bölgesini idare eden Jin İmparatorluğu güçlü bir hâkimiyet kurmuş durumdaydı. Cengiz Han, 1211 yılının kışında ordusunun önemli bir kısmını Göbi Çölü üzerinden güneye sevk ederek büyük savaşı resmen başlatmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 167; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 215; Li Xinchuan, 2021, 51, 58; Yuan Shi, 1976, 1/15; Yuan Shi, 1976, 119/2930). Bu süreçte Muqali, ordunun sol kanadını yönetirken, önemli komutanlardan Cebe öncü (yezek) birliklerinin komutasını üstlenmiştir (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, 167; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, 215-216; Yuan Shi, 1976, 1/15; Allsen, 1994, 357; Dafeng-瞿大風, 2003, 248).

Cengiz Han'ın oğullarından Çuçi, Çağatay ve Ögeday birinci ordunun komutasına atanmış, diğer oğlu Tuluy ise Cengiz Han'ın yanına alınarak merkez (kalp) ordularını

yönetmiştir. Kardeşi Kasar ise üçüncü ordunun başına getirilmiştir. İlk olarak sol kanadın başındaki Muqali, Wusha Kalesi'ni kuşatmıştır. Çok şiddetli çarpışmaların ardından kale nihayet Moğolların eline geçmiştir. Moğol ordusunun seçkin birlikleri, Muqali'nin komutasında ilerlemeye devam ederken, Çin kaynaklarına göre, bu sırada Cengiz Han'ın liderlik ettiği ana Moğol ordusu, sayıları 400.000'i bulan Jin askerleriyle göğüs göğse çarpışmaya girmiştir. Sonuçta Moğollar, bu büyük savaştan zaferle ayrılmıştır (Yuan Shi, 1976, 1/15; Yuan Shi, 1976, 119/2930; Martin, 1943b, 60-61; Martin 1977, 164). Bu savaş, stratejik olarak oldukça önemli bir dönüm noktasıydı ve Çin'in kuzeyinin Moğollara açılmasını sağlaması bakımından tarihe geçti. Ayrıca, savaşın sonucunu belirleyen en kritik hamlelerden biri, Muqali'nin Çin ordusunun saflarını yarmasıydı. Bu zaferin ardından Moğollar, gayet müstahkem olan Huihe Kalesi'ne taarruz etmişlerdir. Çin kaynaklarına göre, bu çatışmalarda çok sayıda seçkin Çinli asker öldürülmüştür. Yuan Shi, bu olayın Çin ordusuna toparlanamayacak kadar ağır bir darbe vurduğunu belirtmektedir (Yuan Shi, 1976, 1/16).

1212 yılında Moğollar, Dehing'e ani bir saldırı düzenlemiş ve burayı da diğer kaleler gibi zapt etmişlerdir. Çin ordusunun neredeyse her yerde pusu kurmasına rağmen, Moğollar bazen meydan savaşı, bazen de kale kuşatmaları ile 1213 yılına kadar önemli başarılar elde etmişlerdir. Aynı yıl, Zijingguan şehri ele geçirilmiş ve yerle bir edilmiştir. Ardından, Wuhu lling'de Jin İmparatorluğu'nun en seçkin ordularından biri imha edilmiştir. Kısa süre içinde çevredeki irili ufaklı birçok mevki boyun eğmek zorunda kalmıştır. 1213 yılında Cengiz Han, ordusunu üçe bölerek farklı hedeflere yönelmiştir. Kendisi Çin'in iç kesimlerine ilerlerken, Muqali'yi Li ve Yidu gibi direniş gösteren yerleşim yerlerini ele geçirmekle görevlendirmiştir (Li Xinchuan, 2021, ss. 52-55; Yuan Shi, 1976a, ss. 16-17; Yuan Shi, 1976b, s. 2930; Martin 1977, ss. 155-157). 1214 yılına gelindiğinde, savaşın bu safhası bir öncekilerden daha başarılı geçmiştir. Muqali'nin komutasındaki birlikler, bölgenin merkezi sayılan Mizhou'ya karşı etkili bir sefer düzenlemiştir. Bu harekât sırasında, şehrin önemli bir kısmı yok edilmiş, birçok insan katledilmiş ve şehir zapt edilmiştir. Ardından Moğol ordusu güneye yönelmiştir. Bu süreçte Çinli valiler, Moğol ilerleyişini durdurmak için büyük hediyeler göndermişse de bölgede kalan tüm askerler teslim olmak zorunda kalmıştır. Cengiz Han, bu gelişmelerin ardından ordusunu Çin'den çekmiş ve Muqali'yi Liaodong'un fethiyle görevlendirerek seferin bu safhasını tamamlamıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, ss. 170-172; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, ss. 216-218; Yuan Shi, 1976a, s. 17; Yuan Shi, 1976b, s. 2930).

Dört yıl süren bu seferler, yalnızca Çin'in direnme gücünü ortadan kaldırmakla kalmamış, aynı zamanda muhkem şehirlerde yaşayan halk üzerinde büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Özellikle tarımla uğraşan nüfusun önemli bir kısmı bu süreçte kıyıma uğramıştır. Bu gelişmelerin sonucunda çiçeği burnunda Jin İmparatoru Hu An

Zong (1213-1224), Cengiz Han'a sulh teklif etmek zorunda kalmış ve bu teklifi desteklemek amacıyla kızıyla birlikte 500 erkek ve kız, 3.000 at ve çok sayıda hediye göndermiştir. 1214 yılının sonlarına doğru büyük bir zaferle tamamlanan Çin seferi, Moğollar için muazzam bir başarı olarak kayıtlara geçmiştir. Bu seferlerde Muqali'nin sergilediği üstün başarılar da ona Moğol toplumu içinde haklı bir şöhret kazandırmıştır. Cengiz Han, kazandığı toprakları korumak ve henüz ele geçirilmeyen bölgeleri fethetmek amacıyla Muqali'yi Çin'de bırakmayı uygun görmüştür (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, ss. 172-174; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, ss. 218-220; Li Xinchuan, 2021, s. 65, ss. 60-62; Yuan Shi, 1976a, s. 17; Yuan Shi, 1976b, s. 2930; Jin Shi, 1887, s. 217; Martin, 1977, ss. 170-171).

Cengiz Han'ın Jin topraklarındaki faaliyetleri sırasında, Muqali ilk olarak Jin'in başkenti Zhongdu'nun (Pekin) kuşatması sırasında Cürcenlerin anavatanı sayılan Mançurya'ya yönelmiştir. Kuzeye doğru ilerleyen Muqali, karşısına çıkan orduları birer birer dağıtarak kış başlamadan önce bölgedeki önemli şehirleri ele geçirmek için bir dizi sefer düzenlemiştir. Liaoning'in batısında yer alan Gaozhou'ya yaptığı ani saldırı, bu harekâtların önemli bir parçasıdır. O dönemde şehir, oldukça müstahkem bir kale ile savunulmaktaydı. Ancak kale komutanı Youhing'in katledilmesinin ardından şehir düşmüş ve Moğollar içeriye sel gibi akmıştır. Şehirde yaşayan halkın büyük bir kısmı kılıçtan geçirilmiş, ardından Lu Yong ve Jin Pu şehirlerinin muhafız birlikleriyle yapılan çatışmalar sonrasında bu şehirler de teslim olmak zorunda kalmıştır (Yuan Shi, 1976a, s. 18; Reşîdüddîn, 1373 hş, s. 1/456).

1215 yılına gelindiğinde Gaozhou, Yizhou ve Shunzhou gibi önemli şehirler artık Moğol egemenliğine girmişti. Muqali'nin Mançurya'daki faaliyetleri oldukça başarılı geçmişti ve sırada Jin İmparatorluğu'nun başkenti Zhongdu'ya vardı. Zhongdu'yu savunmak için geniş bir ordu ve savaş malzemesi yığılmıştı. Ancak Çin ordusu, Muqali'nin birliklerini şehir önlerine ulaşmadan önce karşılaşmıştı. Bu şiddetli çarpışmanın ardından Çin ordusu yenilgiye uğramış ve kaçmaya çalışırken ağır kayıplar vermişti. Bu zaferden sonra savunmasız kalan Zhongdu, Moğollar tarafından kuşatıldı. Şehirdeki garnizon, Shao Ao adındaki bir komutanın yönetimindeydi. Çin kaynaklarına göre, kuşatma sırasında kalede 200.000 insan bulunuyordu. Yaklaşık bir yıl süren bu kuşatmanın sonunda Moğollar şehri ele geçirdi. Aynı kaynaklarda, şehirde 80.000'den fazla insanın öldürüldüğü belirtilmektedir. Rivayetlere göre, Wanyan Hilie ve Gao Deyu adlı iki komutanın öncülüğünde üst düzey askerî erkân, Shao Ao'ya suikast düzenleyerek öldürmüş ve yerine Gao Deyu'yu getirmiştir. Ancak Gao Deyu'nun Moğollara teslim olmasına rağmen kalenin düşüşünün gecikmesi, Muqali'yi öfkelenlendirmiş ve birçok komutanın idam edilmesine yol açmıştır. Bu askerî harekât ilkbaharda başlamış ve kışın bastırmasına rağmen hız kesmeden devam etmiştir. Çok geçmeden Muqali'nin komutasındaki Moğol ordusu Hingzhong eyaletine ulaşmış ve burayı da ele

geçirmiştir. Günümüzde Pekin'e karşılık gelen Zhongdu, Cengiz Han tarafından kuşatıldığı sırada Jin İmparatoru, direnişi organize etmek için Kaifeng'e çekilmiştir. Sonunda, 1215 yazında Zhongdu Moğolların eline geçmiştir. Bu zaferden sonra Cengiz Han, ana ordu ile Moğolistan'a dönmeye karar vermiş ve Zhongdu'nun savunması için Muqali ile birlikte Samuga adlı bir komutanı bırakmıştır. Ancak Jin İmparatoru, devletin merkezini Kaifeng'e taşıyarak burada yeniden direniş hazırlıklarına girişmiştir. Bu hamle, Cengiz Han tarafından bir ahit bozulması olarak değerlendirilmiş ve Jin'e yeniden savaş ilan edilmesine yol açmıştır. Hebei bölgesi işgal edildikten sonra Zhongdu yeniden kuşatılmıştır. Bu sırada Jin ordusu ile yapılan büyük bir savaşta Çinli askerler ağır bir yenilgi almış ve çoğu katledilmiştir. Ardından Zhongdu tamamen ele geçirilmiş, şehir halkı ise son ferdine kadar öldürülmüştür (Li Xinchuan, 2021, 57, ss. 66-68; Yuan Shi, 1976a, ss. 18-19; Yuan Shi, 1976b, ss. 2930-31; Jin Shi, 1887, s. 219; Reşidüddîn, 1373 hş, s. 1/456; Martin, 1942, s. 203; Martin, 1977, ss. 195-214).

Cengiz Han'ın Çin'den Dönüşü ve Muqali'nin Çin'deki Faaliyetleri

Cengiz Han'ın Moğolistan'a dönmesinden sonra Muqali, Çin'deki seferlerin en büyük komutanı haline geldi. Bu süreçte karşılaştığı ilk önemli sorun, Tangutlar ile Jin Hanedanlığı arasındaki ilişkilerin nasıl bir seyir izleyeceği oldu. Ancak Tangutlar, tereddüt etmeden Jinlere karşı Moğolları aktif olarak desteklemeye başladılar. Her ne kadar kaynaklarda birçok bölgenin peş peşe ele geçirildiği ve bazı Cürcen ile Tangut yetkililerinin Moğolların tarafına geçtiği belirtilse de, Muqali'nin önünde hâlâ büyük bir iş yükü vardı. Buna rağmen, önceki zaferleri hem Moğol askerlerinin motivasyonunu artırmış hem de ona Çin'in yeni hükümdarı gibi hareket etme yetkisi kazandırmıştı (Yuan Shi, 1976, 1/19).

Cengiz Han'ın dönüşünün hemen ardından Muqali, seferlerine kaldığı yerden devam etti. Sefer öncesinde yerel yöneticilere haber göndererek teslim olmalarını istemiştir. Ayrıca, Moğolistan'dan 8.000 süvari ve 30.000 piyade asker takviyesi almıştır. Bu suretle Gücünü artıran Muqali, ordusunu Shenshui'ye sevk etmiştir. Jin komutanı Ying Ching, Ho To bölgesinde 200.000 askerle direnmeye çalıştıysa da ağır bir yenilgi almış, bu çarpışmada birçok Çinli ve Moğol askeri ölmüştür. Özellikle Moğol tarafındaki kayıplar, Muqali'nin seferlerin şiddetini artırmasına neden olurken, Yihian ve Jinzhou gibi yerlerde de benzer sonuçlar yaşanmıştır. Rivayetlere göre, Jinzhou kuşatmasında 3.000 Moğol askeri hayatını kaybetmiştir. Jinzhou'nun uzun süre direniş göstermesi üzerine şehir, Moğollar tarafından tamamen abluka altına alınmış ve dışarıdan erzak girişine izin verilmemiştir. Bu nedenle kale, üç ay sonra teslim olmak zorunda kalmıştır. Kalede bulunan ileri gelenler ve keşişler, Muqali'den en azından sivillerin hayatını bağışlamasını talep etmişlerdir. Ancak kalenin uzun süre direnmesi ve bu süreçte çok sayıda Moğol askerinin kaybı,

Muqali'nin bu talepleri reddetmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, sivil ya da asker ayrımı yapılmadan hayatta kalanların çoğu infaz edilmiştir. Bu olaydan sonra Moğolların öfkesi, Fuzhou ve Huachgeng gibi yerleşim yerlerine de sıçramıştır. Jinzhou'nun düşmesinden hemen sonra Moğol ordusu Guangning önlerinde belirmiştir. Burada da şiddetli çarpışmalar yaşanmış ve kale teslim olduktan sonra hiçbir sivile merhamet gösterilmemiştir. Büyük bir halk kitlesi Moğol kılıçlarıyla katledilirken, çevredeki köy ve kasabalar da yağmalanmış ve ateşe verilmiştir. Bölgedeki bazı yöneticiler ise son anda kaçmayı başarmışlardır. 1216 sonbaharına gelindiğinde, Liaoning tamamen Moğol egemenliğine girmiştir. Bu başarıların ardından Muqali, ordunun bir kısmını Çin'de bırakarak Cengiz Han'ın yanına, Moğolistan'a dönmüştür (Yuan Shi, 1976a, ss. 20-21; Yuan Shi, 1976b, s. 2931; Jin Shi, 1887, ss. 221-231, Martin, 1977).

Muqali, Çin'deki üstün başarılarından dolayı, Kerelün Nehri kıyısında bulunan Cengiz Han'ın yanına vardığında büyük bir hürmetle karşılanmıştır. Bu buluşmada kendisine, altın mühürlü bir fermanla eyalet prensi anlamına gelen "Gui Ong-گويانگ" ve usta öğretmen anlamına gelen "Taisi" unvanları verilmiştir. Cengiz Han, ayrıca altın tamga (mühür) ve hükümdarlık sembolü olan dokuz kuyruklu beyaz tuğun bir kopyasını da hediye ederek Muqali'yi onurlandırmıştır. Bu törenle birlikte Muqali, Çin'deki tüm Moğol ordusunun başkomutanlığı görevine atanmıştır. Reşidüddîn'e göre, "Gui Ong" unvanı Cürcenler tarafından verilmiştir. Bunun nedeni, Muqali'nin Cürcenler üzerine düzenlediği seferlerdir. Ayrıca Reşidüddîn, bu unvanın genellikle belirli bir bölgenin padişahlarına verildiğini de eklemiştir (Reşidüddîn, 1373 hş, 1/459).

Cengiz Han'ın bu onurlandırma hamlesi, Muqali'nin diğer komutanlardan daha üstün bir konuma getirildiğini açıkça göstermektedir. Bunun yanı sıra, Muqali'ye verilen yetkiler, kendisini Cengiz Han ile eş bir otoriteye sahip kılacak kadar geniştir. Moğol tarihinde bu denli büyük yetkileri alan ilk ve tek kişi olması, onun Moğol İmparatorluğu'ndaki benzersiz yerini gözler önüne sermektedir. Muqali, Moğolistan'da fazla kalmamıştır. Zira o sırada Cengiz Han, Harezmsahlar üzerine büyük bir sefere hazırlanmaktaydı. Bu nedenle Muqali, Çin'e geri dönerek bıraktığı askerî operasyonlara devam etmiştir (Yuan Shi, 1976a, s. 21; Yuan Shi, 1976b, s. 2932; Jin Shi, 1887, ss. 233-234; Reşidüddîn, 1373 hş, ss. 1/459-460; De Rachewiltz, 1993, s. 5).

Cengiz Han, 1217 yılında Muqali'yi "dokuz tuğlu büyük bir sancakla" Çin seferine memur ederken (Yuan Shi, 1976, 119/2932)⁵, Reşidüddîn'in aktardığına göre, ona Çin'deki kazanımları korumasını ve henüz ele geçirilmemiş yerleri zapt etmesini

⁵ Li Xinchuan, bu sırada Muqali'yi Samuqa Ba'atur ile karıştırmaktadır (Li Xinchuan, 2021, 69).

emretmiştir. Muqali, Çin üzerine sefere çıktığında maiyetinde şu birlikler bulunuyordu: Bir tümen (10.000 asker), bin kişilik Kûşîkûl, dört bin kişilik Oyrat, Botu Gürgân komutasında iki bin kişilik İkîrâs, Kûyildâr oğlu Mönggâ Kâlcâ komutasında bin kişilik Mangut, Âlçî Noyan komutasında üç bin kişilik Konkurât, Muqali'nin kardeşlerinden Tâysûn komutasında iki bin kişilik Celayir askeri. Bu birliklerin dışında Moğol olmayan Karahitay ve Cürcen çerik birlikleri de yer alıyordu. Bu birliklerin başında *أَوْبَا وَانْغُشَانْ* (Obâ Vangşân) adında biri bulunuyordu. Ayrıca, Cengiz Han'ın emriyle *وَانْغُشَانْ تُوْغَانْ* (Tûgân Vangşân) komutasında yeni bir birlik daha eklenmiştir. Reşîdüddîn'e göre, "Vangşân" ifadesi, Emir-i Tümen anlamına geliyordu (Reşîdüddîn, 1373 hş, s. 1/459; Martin, 1943, s. 207; Wing, 2017, s. 40). Yuan Shi'de ise Muqali'nin, çeşitli Moğol zümrelerinden aldığı askerî destekten bahsedilmektedir (Yuan Shi, 1976b, s. 2932).

Muqali, Çin'e varır varmaz Tangutların tam desteğiyle karşılanmıştır. Tangutları da yanına alarak fazla beklemeden harekete geçen Muqali, Moğollara ait asıl ordunun Batı'da sefere giriştiği dönemde, Çin'de büyük çaplı seferler düzenlemiştir. Bu destek, zamanlama açısından oldukça faydalı olmuştur. Ancak Tangutlarla birlikte Moğollar, 1218 yılının güz aylarında Çin'in orta kesimlerine etkili seferler düzenleyebilmiştir. İlk olarak batı başkentinden He Tung'a giren Muqali, sırasıyla Tai Yuan, Phin Yang, Sin Chzheu, Dai Zheu, Tse Zheu, Lu Zheu, Fyn Zheu, Ho Zheu (Shen Si'de) ve Suicgeng'i kuşatarak ele geçirmiştir. Ardından, etrafa dağılan birlikler Lizhou ve Zongshan'ın alındığı haberini getirmiştir. Bu şekilde, küçüklü büyüklü birçok yer ele geçirildikten sonra tüm birlikler nihayetinde Jin savunmasının merkezi sayılan Thai Goan önünde toplanmıştır. Beklenebileceği üzere, Thai Goan'ın kuşatması uzun sürmüş ve kale halkı çok kanlı muharebelere tanıklık etmiştir. Şehrin başkomutanı Uhuri de Shen, büyük bir özveriyle kaleyi savunmuştur. Şehrin kuzeybatı köşesi çöktüğünde, bu alan arabalarla yeniden kapatılmıştır. Çin kaynaklarına göre, Moğollar üç kez surlara tırmanmış, ancak her seferinde püskürtülmüştür. Aynı kaynaklar, oklar ve taşların yağmur gibi yağdığını belirtmektedir. Buna rağmen, burçları savunanlar direnememiş ve kale duvarında büyük bir gedik açılmıştır. Moğol askerleri şehre akın etmiş, şehir yağmalanmış, evler ve dükkânlar ateşe verilmiş, halkın büyük bir kısmı katledilmiştir. Kısa bir süre sonra Huang Ling Gan'da konuşlanan 200 bin kişilik Jin ordusundan 20 bin askerin Muqali'ye karşı harekete geçtiği haberi Moğol karargâhında yankılanmıştır. Muqali, iki taraf arasında yaşanan bu şiddetli savaşı da kazanmayı başarmıştır. Ardından Moğol ordusu, Huang Ling Gan'da kalan Jin askerleriyle karşılaşmak üzere ilerlemiştir. Moğolların geldiğini gören Jin birlikleri, nehrin güney yakasında mevzilenmiştir. Muqali ise ilk olarak süvarilerine kısa silahlarla savaşmalarını emretmiştir. Yapılan saldırıda Jin ordusu tamamen yenilmiş ve çok sayıda asker nehirde boğulmuştur. Bu zaferin ardından Muqali, ordusunu toplayarak Chu Qiu'yu ele geçirmiştir. Daha sonra Shan Chzheu üzerinden Dun Phing'e ilerlemiş ve şehri

kısa sürede kuşatmıştır (Yuan Shi, 1976a, s. 21; Yuan Shi, 1976b, s. 2932; Jin Shi, 1887, ss. 233-239; Martin, 1942, s. 205).

1218 yılının ortalarında başlayan seferlerde büyük başarılar elde edilirken, bu askerî operasyonların 1219 yılında da hız kesmeden devam etmesine karar verilmiştir. Muqali, Jin topraklarının önemli bir kısmını ele geçirdikten sonra Zheng Ding'e gelerek burayı kuşatmıştır. Şehrin komutanı Wushan, hiç tereddüt etmeden itaatini sunmuştur. Ardından Shih T'hyan Ni (Shanxi) ve He Bei bölgesinin batı kısmındaki bazı yerlere müfettişler atanmıştır. Daha sonra Muqali, Man Chen'e ulaştığında Mungu Buhu'yu üç bin hafif süvariyle Dao Ma Guan'a göndermiştir. Bu esnada Wushan, General Ge Tkhe Tsyen'i Thai Chjeu'yu kuşatması için önden sevk etmiştir. Mungu Buhu ile karşılaşan Ge Tkhe Tsyen, yapılan savaşta büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bunun ardından Muqali, Shih T'hyan Ni'yi He Bei'deki "Batı Yolu Müfettişliği"ne, Wushan'ı ise onun yardımcısı olarak görevlendirmiştir. Burada, askerî birliklerle beraber yeni ele geçirilen toprakları düzene sokar sokmaz, bölgelerden hafif süvarilerden oluşan bir orduyu, itaate yanaşmayan Ji Nan'a göndermiştir. Üç bölge ve altı mahalleden oluşan, 300.000 kişinin yaşadığı Jin Shih'nin yöneticisi, direnmeden teslim olmuştur. Muqali, bu yöneticiyi Cengiz Han adına vali olarak atamıştır (Yuan Shi, 1976, 1/21; Yuan Shi, 1976, 119/2932; Jin Shi, 1887, 241-243; Atwood, 2004b, 245).

Tangutlarla yapılan ortak saldırılar, 1220 yılında güneydeki Song Hanedanı'na karşı geniş çaplı bir harekâta dönüşmüştür. Cengiz Han'dan bu yönde bir emir gelmediğine göre, Song üzerine yapılan bu seferler, Muqali'nin inisiyatifleriyle gerçekleştirilmiş gibi görünmektedir. Ancak kısa bir süre sonra, Song üzerine büyük bir sefer için henüz erken olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Jin Hanedanlığı'na ait toprakların önemli bir kısmı hâlâ ele geçirilememiştir. Bu seferler, yalnızca Muqali için değil, Çin'deki diğer Moğol orduları için de zor bir dönem olmuştur. 1221 yılı itibarıyla, bu seferler yerini peş peşe gelen yenilgilere bırakmıştır. Netice itibarıyla, Moğollar Çin'den sürülmemiştir; ancak bu dönemde yeni toprakların zapt edilmesi mümkün olmamıştır (Yuan Shi, 1976a, ss. 20-21; Martin, 1942, s. 207; Martin, 1977, ss. 260-262).

Bununla birlikte, eğer Mönge Buka ve Shig T'ien Ying gibi komutanların şahsi başarıları olmasaydı, Moğolların o güne kadar elde ettikleri kazanımları kaybetmeleri işten bile değildi. Jin üzerine yapılan operasyonların çıkmaza girmesi üzerine Tangutlar, vaat ettikleri askerleri göndermekte bir süre isteksiz davranmışlardır. Bu durum, gönderilen elçilerin eli boş dönmesiyle bir süre seferlerin durdurulması tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Ancak 1222 yılında, Tangutlar 1209 yılındaki antlaşmalarına sadık olduklarını göstermek amacıyla 50.000 asker gönderme teklifinde bulunmuşlardır. Bu durum, Muqali'ye askerî

harekâtları yeniden başlatma fırsatı sağlamıştır (Yuan Shi, 1976b, s. 2934; Martin, 1942, ss. 207-208).

Muqali'nin Son Günleri ve Ölümü

Tangutlar, yalnızca Çin'deki seferlerin devam etmesini sağlamakla kalmamış, gelişmiş mühendislik yetenekleri ve Çin'in iç kesimlerini çok iyi bilen kılavuzları sayesinde Moğolların burada daha rahat manevra yapabilmesine de katkıda bulunmuşlardır. Fakat yukarıda bahsedilen teklifin Muqali tarafından kabul edildiğine dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Kanaatimize göre, bu teklife karşı Muqali'den somut bir adım gelmemiş olmalı ki kısa bir süre sonra Cürcenler ile Tangutlar arasında bir ittifak ortamı oluşabilmiştir. Bu sebeple Moğol saflarında savaşıyan Tangut askerlerinin geri çekilmesi, Moğolların ikmal hatlarını ciddi anlamda tehlikeye sokmuştur. Bu haber kısa bir süre sonra Muqali'ye ulaştığında, derhal Tangutların geri çekilme yollarını kapatıp kaçıyı engellemeye çalışmıştır. Aynı zamanda Tangut bölgesine büyük bir sefer düzenlemek için harekete geçmekte tereddüt etmemiştir. Kasım ayında başlatılan askerî harekât, anlaşıldığı üzere oldubittiye getirilmiş ve istenilen sonucu verememiştir. Kış aylarında ise Moğol ordusu, Yunzhong yoluyla Taihe Hisarı'ndan geçerek Jiazhou'ya girmiştir. Jin komutanı Wang Gongzuo, şehir düşerken kaçmayı başarmış; Shi Tianying adında bir başka Çinli komutan ise geçici olarak Xingtai'nin komutanlığına atanmıştır (Yuan Shi, 1976a, s. 21; Yuan Shi, 1976b, s. 2934).

Moğol ordusu, bu şekilde Suide'ye ilerleyerek Matizhai şehrini ele geçirmiştir. Daha sonra, Yanan şehrine yaklaşık otuz mil mesafede karargâh kurmuşlardır. Bu sırada Jin eyalet valisi Wanyan Heda, 30.000 askerle birlikte şehrin yardımına yetişerek buranın doğusunda mevzilenmiştir. Moğol öncü birliklerinin başındaki Buhua, 3.000 süvariyle keşfe çıkarak edindiği bilgilerle Jin ordusunun kendilerini küçümsediğini haberini almıştır. Buhua da Muqali'ye başta yenilip geri çekiliyor gibi yapmayı teklif etmiştir. Bu plan diğer Moğol komutanları tarafından onaylanmış ve büyük bir soğukkanlılıkla uygulanmıştır. Gece yarısı, Moğol ana ordusu gizlice şehirden doğuya, yaklaşık on beş mil uzaklıktaki iki vadiye pusuya yatmıştır. Ertesi gün, Buhua'nın birlikleri öne çıkıp küçük bir saldırı düzenlemiştir. Jin askerlerini gördüklerinde davullarını ve sancaklarını bırakarak geri çekilmişlerdir. Jin ordusu, Moğol askerlerinin kaçtığını sanarak peşlerine düşmüş, ancak pusu kurulan yerden aniden saldırıya uğramıştır. Neticede Jin ordusu büyük bir yenilgi almıştır. Rivayete göre, Jin ordusundan 7.000 asker öldürülmüş ve 800 at ganimet olarak ele geçirilmiştir. Fakat Wanyan Heda, geri kalan askerleriyle şehir içine sığınarak savunma pozisyonu aldırıştır. Moğol ordusu, on gün süren yoğun saldırılara rağmen şehri ele geçirememiştir. Bunun üzerine kuşatma kaldırılarak Luochuan ve

Fuzhou gibi mevziler ele geçirilmiştir (Yuan Shi, 1976a, ss. 21-22; Yuan Shi, 1976b, s. 2934).

Muqali'nin başındaki birlikler, Jin askerlerine üst üste darbeler indirirken, Moğollar tarafından Zhongdu'ya vali olarak atanmış olan Shi Tianying, esir alınan Jin komutanlarından Zhang Tieqiang'ı Muqali'nin huzuruna çıkarmıştır. Muqali, Zhang Tieqiang'ı sorguya çekmiştir. Zhang, kendisinin yirmi yıldan fazla Jin'e hizmet ettiğini ve ölümden korkmadığını söylemiştir. Yuan Shi'ye göre, Muqali bu sözlerden oldukça etkilenmiş ve onu serbest bırakmayı düşünmüştür. Ancak çevresindeki komutanların ısrarları üzerine Zhang Tieqiang'ın idam edilmesine karar vermiştir. Bu olayın ardından Muqali'nin komutasındaki Moğol ordusu Fangzhou'yu ele geçirmiş ve ilerlemeye devam etmiştir. Ancak bir anda Xizhou'nun Jin ordusu tarafından yeniden ele geçirildiği haberi, Muqali'nin ordugâhında yankı bulmuştur. Bunun üzerine Muqali, ordusunun yönünü Xizhou'ya çevirmiştir. Moğol ordusu, Danzhou'dan nehri geçerek Xizhou'yu sert bir kuşatma altına almıştır (Yuan Shi, 1976a, s. 22; Yuan Shi, 1976b, ss. 2934-35).

Diğer yandan Buhua da askeri faaliyetlerine tüm hızıyla devam ediyordu. Kısa sürede Buhua komutasındaki Moğol ordusu, Qin ve Long bölgelerine çıkarma yaparak Yunzhong yoluyla Mengzhou'daki Siho Hisarı'nı ele geçirmiş ve burayı eyalet merkezi haline getirmiştir. Ardından Jinyang'daki Yihe Hisarı'nı ve Sanqingyan'ı ele geçirmiş, nihayet Qinglong Hisarı'na dayanmıştır. Jin'in Pingyang yöneticisi Hu Tianzuo, burada direnmeye çalışmışsa da teslim olmak zorunda kalmıştır (Yuan Shi, 1976b, s. 2935).

Bu sırada Muqali, eş zamanlı olarak Jiang'a karşı büyük bir taarruz başlatmıştır. İlk olarak Rongzhou'daki Huping Hisarı'nı ele geçiren Muqali, ardından uzun süredir Jin'in elinde bulunan Hezhong'u zapt etmiştir. Geçiş kolaylaştırmak amacıyla komutanlarına bir yüzer köprü inşa ettirerek nehirden geçmiş ve Tongzhou şehrini fethetmiştir. Bu başarıdan sonra Moğol ordusu Pucheng'e yönelmiş, ardından doğrudan Chang'an'a ilerlemiştir. Jin'in Jingzhao eyalet valisi Wanyan Heda, 200.000 kişilik bir orduyla Chang'an'ı sıkı bir şekilde savunmuştur. Bunun üzerine Muqali, komutanları Wuhunai ve Taibuhua'ya 6.000 askerle şehri kuşatmalarını emretmiştir. Aynı zamanda bir diğer komutanı Anchi'yi 3.000 askerle Tongguan'a göndererek iletişim hatlarını kesmiş ve ardından batıya dönüp Fengxiang'a saldırmıştır. Ancak tüm çabalara rağmen, şehir bir ay boyunca direnmeyi başarmıştır. Muqali, bunun üzerine ordusunu Weishui'nin güney cenahına konuşlandırmış ve Buhua'ya ordusuyla birlikte güneye geçerek Niuling Geçidi'ni aşmasını, Song Hanedanlığı'na bağlı Fengzhou'ya yönelip ardından geri dönmesini emretmiştir (Yuan Shi, 1976b, ss. 2935-36; Jin Shi, 1887, ss. 247-250).

Bir yıl sonra, 1223'te, Muqali daha düzenli bir orduyla yeniden harekete geçmiştir. Ancak bu sırada ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Rivayete göre, kardeşi Daisun'u yanına çağırarak şu sözleri söylemiştir: "Ben neredeyse 40 yıldır zırh giyip mızrak taşıyarak doğuda ve batıda savaştım. Ülkeme büyük başarılar kazandırdım. Hiçbir pişmanlığım yok. Yalnızca Bianjing'in (Kaifeng) henüz ele geçirilmemiş olmasına üzülüyorum. Sen bunun için çaba sarf etmelisin." Muqali, bu sözlerin ardından, henüz 54 yaşındayken vefat etmiştir. Başka bir rivayete göre ise, daha sonra Cengiz Han'ın Fengxiang'a saldırdığı sırada şu sözleri söylediği aktarılmıştır: "Muqali burada olsaydı, benim şahsen buraya gelmeme gerek kalmazdı." Muqali'nin başlattığı seferler, o sıralarda 26 yaşında olan oğlu Bol tarafından sürdürülmüşse de istenilen sonuç alınamamıştır (Yuan Shi, 1976a, s. 22; Yuan Shi, 1976a, s. 45; Yuan Shi, 1976b, s.2936; Atwood, 2015, s. 269; Martin, 1977, s. 273 vd). Bu son Çin seferi, Muqali için başarısız olarak değerlendirilmese de kesin bir sonuca ulaşmadığı için tam anlamıyla başarılı da sayılmamıştır. Jin Hanedanlığı'nın tamamen Moğol kontrolüne girmesi (1234), Cengiz Han'ın halefi Ögeday (1229-1241) döneminde gerçekleşmiştir (Reşîdüddîn, 1373 hş, s. 1/460).

1221 yılında Muqali'yi ziyaret eden Shao Hung, onu devletin kuruluşuna katkıda bulunan en önemli kişilerin başında sayar ve kendisi göre o, Tai shi (büyük üstad) ve Guo wang (devletin prensi) derecesine yükselmişti. Müellif, Çinlilerin ona "Muo hou lo" şeklinde hitap ettiklerini, kendi fermanlarında ise adının "Mı hei li" şeklinde yazıldığını belirtir. Ardından Cihanın tüm süvarilerinin "Ulu Serdari", "nazırlar kurulunun reisi (tai shi)" ve "devletin prensi (Guo wang/Goo ong)" mevkisine yükseltilen Muqali'nin aslen Kara Tatar neslinden geldiğini son on yıl içerisinde doğu ve batı istikametinde seferler düzenlediğinden, ün ve namının Çin başta olmak üzere birçok yere yayıldığını yazar. Yine müellifin belirttiği üzere, tüm çatışma ve muharebelerde kararları kendi başına aldığından, kendisine Han'ın vekili denilir, kıyafeti ve makamının da Cengiz Han'ınki ile aynı olurdu. Onun ağabeyi Ji li ge na'nın kendisine ait 1.000 asker sahip iken herhangi bir makamı bulunmamaktaydı. Cengiz Han'ın yakın muhafız birliği (keşik) görevli Mo ge ile Ordu'da görevli Dai sun gui wang adlı iki kardeşi bulunuyordu. Shao Hung, Muqali'nin emrindeki komutan ve askerlere kardeşleri gibi davrandığını kendisine de öz ismiyle hitap edilmesine müsaade edildiğini, buna karşı devletin prensi hitabına izin vermediğini yazar. Onun Bo lu adında bir oğlu bulunurdu (Shao Hung, 2012, ss. 61-63; Wing, 2017, s. 40). Moğolların Gizli Tarihi'nde ise bu isim Buha şeklinde geçer (Moğolların Gizli Tarihi, 2010, s. 151; Moğolların Gizli Tarihçesi, 2011, s. 194). Reşîdüddîn'in bildirdiğine göre de Kaydu tarafından hapsedilen Hentûn Noyan ile birlikte Caukûr ve Umûk da onun neslinden geliyorlardı (Reşîdüddîn, 1373 hş, s. 1/599). Yuan Shi ise onu neslinden gelen ve Çin'deki Yuan (Moğol) İmparatorluğu'na hizmet eden pek çok kişinin adını zikretmektedir (Yuan Shi, 1976b, s. 2928 vd).

Anlaşıldığı üzere Çin'deki tüm askerî ümera süvari birlikleri ile Muqali'ye bağlıydılar (Shao Hung, 2012, s. 68). Shao Hung, Muqali'nin her savaştan dönerken hatunların her birinin her gün ayrı ayrı içki ve yemek hazırlayıp büyük ziyafet verdiklerini, diğer komutanların da aynı âdeti uyguladıklarını bildirir. Ayrıca balık ve diğer etleri yıkanmamış elle yediklerini, ellerine bulaşan yağları da giydikleri elbiselere sürerek temizlediklerini, bu elbiseleri de yıkamadıklarını, çok eskidikleri veya çok kirlendiğinde çıkarıp attıklarını ekler. Muqali'nin tahtı, altın yıldızlı ejderha başı ile süslü Cengiz Han'ın tahtına nazaran bazı yerlerinde gümüş kullanıldığından biraz daha az gösterişli iken, atlarında kullanılan eyer ve kemerlerin altın yıldızlı ejderha motifi ile süslü olup Cengiz Han'ınki ile aynıydı. Muqali'nin savaşlara giderken açık kullandığı dokuz direkli (tuğ) beyaz bayrağının ortasında siyah bir ay bulunuyordu. Ayrıca bir iki tane davulu bulunup bu davullar sadece savaşta kullanılırdı (Shao Hung, 2012, ss. 80-82).

Sonuç

Cengiz Han'ın yükselişinde daima destekte bulunan ve dört yakın arkadaşından en yüksek makama sahip olan Muqali'nin faaliyetlerini konu edinen bu çalışmada görüldüğü üzere onun asıl vazifeleri Çin seferlerinde üstelendiği komutanlıklardır. Henüz elli dört gibi yaşta ölmesine rağmen çoğu Çin'de olmak üzere Moğolistan ve Tangut topraklarında başarılı seferler düzenlemiş ve Cengiz Han'ın Moğolistan'da etrafındaki rakipleri bertaraf ederken en çok güvendiği dostu olmuştur. Özellikle Çin'deki başarıları, Moğol tarihçileri arasında onu adeta efsane haline getirmiştir. Fakat bazı araştırmacılar tarafından Çin'deki başarıların nihai amaca ulaşmadığı için birtakım eleştirilere maruz kalmışsa da Çin seferinin ölümü ile kesintiye uğramasını onun askerî başarılarını tümü ile gölgede bırakmaya yetmemektedir. Nitekim Muqali, girdiği her muharebeyi kazanmış, bilakis Taycikut, Tatar, Kereyit ve Merkitler gibi Moğol kabileleri ile birlikte Kitan, Cürçen ve Tangutlar gibi daha teçhizatlı ordulara karşı da büyük başarılar elde etmiştir. Bu sebeple kendisi şüphesiz orduları iyi organize eden, Moğol askerî psikolojik harp taktiklerini uygulayan ve ordular arasındaki koordineyi sağlayan üstün meziyetlere sahip bir kişiliğe sahipti.

Asıl olarak da Muqali'nin Jin İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdiği askerî harekâtlar, hem Moğol İmparatorluğu'nun Çin'e yönelik fetihlerinde hem de Cengiz Han'ın askerî liderliğinin pekişmesinde kritik bir rol oynamıştır. Cengiz Han'ın Çin seferi, sadece bir toprak genişlemesi olarak değil, aynı zamanda askerî strateji, liderlik ve diplomatik hamlelerin birleşimi olarak tarihe geçmiştir. Muqali'nin bu süreçteki katkıları, Moğolların Çin'deki başarılarının temellerini atmış, onun askerî yetenekleri ise, Moğolların bu büyük imparatorlukla karşı karşıya geldiklerinde gösterdikleri zaferlerin ardındaki önemli etmenlerden biri olmuştur. Muqali'nin

başarıları, özellikle Mançurya ve Jin topraklarındaki seferlerde belirginleşmiştir. Moğollar, Çin'in kuzey bölgelerini ve önemli şehirlerini ele geçirme sürecinde Muqali'nin komutasındaki birliklerin büyük zaferler elde etmeleri, Moğolların savaş stratejilerinin etkinliğini gözler önüne sermektedir. Örneğin, Gaozhou ve Zhongdu'nun kuşatılmasında elde edilen başarılar, Muqali'nin hızlı ve etkili askerî hamleler yapabilme kapasitesini göstermektedir. Özellikle Zhongdu kuşatmasındaki zafer, Moğolların büyük bir askerî strateji ve sabırla şehirleri teslim almalarını simgelemektedir ve sadece askerî değil, aynı zamanda psikolojik bir üstünlük de sağlamıştır; Zhongdu'nun düşüşü de Jin İmparatorluğu'nu ciddi şekilde sarsmış ve savaşın seyrini Moğollar lehine çevirmiştir.

Bununla birlikte, Muqali'nin bu başarıları sadece askerî başarılarla sınırlı kalmamıştır. Zhongdu kuşatması sırasında Çinli komutanların teslimiyetindeki gecikmeler ve teslim olduklarında yaşanan kıyım, Muqali'nin liderlik tarzı hakkında da bazı önemli sonuçlara neden olmuştur. Onun, teslim olan düşman askerlerine karşı gösterdiği sert tutum, Moğol İmparatorluğu'nun zafere ulaşma yolundaki tavizsiz yaklaşımını yansıtmaktadır. Aynı şekilde bu sert tutum, Moğolların askerî stratejisinin bir parçası olarak, düşmanlarını korkutmak ve onları sindirmek için kullanılmıştır. Muqali'nin Mançurya'daki başarısının ardından Zhongdu'nun kuşatılması, Cengiz Han'ın stratejilerini uygulamada başarılı bir örnek teşkil etmiştir. Cengiz Han'ın geri çekilmesi ve Muqali'yi Zhongdu'ya bırakması, ona olan güvenini gösterirken, aynı zamanda askerî stratejinin esnekliğini ve yerinde karar alma yeteneğini de ortaya koymuştur. Bu, yalnızca büyük bir askerî gücün değil, aynı zamanda liderlerin doğru zamanlamayla kararlar alabilme yeteneklerinin de önemini vurgulamaktadır. Son olarak Muqali'nin Jin İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü seferler, Moğol İmparatorluğu'nun Çin'e yönelik genişlemesinin önemli dönüm noktalarından biri olduğunu tartışmasız kabul etmek gerekir. Onun askerî dehası ve liderlik yetenekleri, Cengiz Han'ın planlarının başarıya ulaşmasında kritik bir rol oynamış ve onun askerî stratejileri, yalnızca savaş kazanma hedefiyle değil, aynı zamanda düşmanlarını sindirerek, Moğol İmparatorluğu'nun zaferini pekiştirmeyi amaçlayan bir bütün olarak şekillenmiştir. Bu zaferler, Muqali'nin nezdinde Moğolların askerî gücünü, disiplinini ve stratejik zekâsını sergileyen örnekler olarak tarihteki yerini almıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Allsen, T. (1994). The rise of the Mongolian Empire and Mongolian rule in North China. *The Cambridge History of China*, 6, Cambridge University Press.
- Atwood, C.P. (2004a). Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire, New York.
- Atwood, C. P. (2004b). Validation by holiness or sovereignty: Religious toleration as political theology in the Mongol World Empire of the thirteenth century. *The International History Review*, 26(2), 237-256.
- Atwood, C. P. (2015). Pu'a's boast and Doqolqu's death: Historiography of a hidden scandal in the Mongol conquest of the Jin. *Journal of Song-Yuan Studies*, 45, 239-278.
- Batîfî, (1394 hş). Ehval-ı Mülûku't-Tatar ve'l-Moğol, (tsh. Resûl Ca'feriyân), Kum.
- Cheng Wou Ts'in Tchong Lou, (1951). *Histoire des campagnes des Gengis Khan*. (P. Pelliot, L. Hambis, Trans.), 1, Paris.
- Cüveynî. (2013). *Tarih-i cihangüşa*. (M. Öztürk, Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cüzcanî. (1402 hş). Tabakât-ı nâsirî, (tsh. Abdulhay Habibî). Tahrân.
- Dafeng, Q. - 瞿大風, (2003). A new study concerning an explanation of the word "Tamaci" and the Tamaci army. *Central Asiatic Journal*, 47(2), 242-249.
- Jin Shi. (1887). Histoire de l'Empire de Kin ou Empire d'or: Aisin gurun-i suduri bithe. (C. de Harlez, Trans.). Louvain.
- Kutbeddin eş-Şirazî. (2010). Ahbârü Moğolân der Enbâne-i Molla Kutb, (tsh. İrec Afşâr), Kum.
- Kwanten, L. (1978). The career of Muqalı: A reassessment. *Bulletin of Sung Yuan Studies*, (14), 31-36.
- Li Xinchuan, (2021). *Selections from random notes from court and country since the Jianyan years*. (C.P. Atwood, Trans.). Hackett Publishing Company.
- Martin, H. D. (1942). The Mongol wars with Hsi Hsia (1205-27). *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 3, 195-228.
- Martin, H. D. (1943a). Chinghiz Khan's first invasion of the Chin Empire. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 2, 182-216.
- Martin, H. D. (1943b). The Mongol army. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1, 46-85.
- Martin, H. D. (1977). *The Rise of Chingis Khan and his conquest of North China*. Octagon Books.
- Mirhând, (1375 hş). Ravzatü's-Safa fi Sireti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hülefâ, (tsh. Abbas Perviz), 5, Tahrân.
- Nesevî. (1986). Sîretü Celâleddin Mengübernî, (tsh. Mücteba Mînuvî), Tahrân.
- De De Rachewiltz, I. (1923). "Muqalı" in the service of the Khan-Eminent personalities of the

early Mongol-Yüan Period (1200-1300), I.Rachewiltz-H.Chan-H. Ch'ing-P.Geier-M.Wang (Eds.), Wiesbaden.

Pow, S. (2017). The last campaign and death of Jebe Noyan. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 27(1), 31-51

Reşîdüddîn, (1373 hş). Camiü't-Tevârih, (tsh. M.Rûşen- M. Mûsevî), 1-4, Tahran.

Sagang Sechen, (2023). *The precious summary, a history of the Mongols from Chinggis Khan to the Qing Dynasty*. (J. Elverskog, Trans.). Columbia University Pres.

Tsai, W. (2011). Ethnic riots and violence in the Mongol Empire: A comparative perspective. *Mongolian Studies*, 33, 83-107.

Wing, P. (2017). *The Jalayirids*, Edinburg University Press.

Yuan Shi 元史, (1976a). (Der. Song Lian), (ed. Yang Jialuo). 1, Yuan Shi Juan -元史卷/Ta izu-太祖, (Cengiz Han devri Yuan/Moğol tarihi), Zhong Hua Shuju.

Yuan Shi, 元史 (1976b). (der. Song Lian), (ed. Yang Jialuo). 119, Mu hu ali-木华黎, (Muqali biyografisi), Zhong Hua Shuju.

Extended Summary

Muqali was one of the most important military commanders under Genghis Khan, playing a significant role in the Mongol invasions of China. His military achievements, particularly during the campaigns against the Jin Empire in the early 13th century, helped pave the way for Mongol dominance in northern China. Through a series of strategic battles, sieges, and alliances, Muqali contributed to the rapid expansion of the Mongol Empire, which ultimately led to the conquest of China. The Mongol campaigns against the Jin Empire began in 1211, following a series of preliminary skirmishes and smaller raids. Before this, Genghis Khan had focused on consolidating power within the Mongol tribes and expanding into neighboring regions. However, after overcoming the Tangut Kingdom of Hsia Hsia (modern-day western China) and the collapse of various smaller states, Genghis Khan set his sights on China. By 1211, the Jin Empire controlled the northern part of China, while the Song Empire held sway over the southern region. In 1211, Genghis Khan initiated a full-scale invasion of Jin territory. Muqali played a crucial role in this campaign, taking command of the Mongol forces on the left wing of the army. The first major battle of the campaign took place at Wusha Castle, which was successfully captured by Muqali's force. This victory was a key moment in the Mongols' early successes in China, as it demonstrated the effectiveness of their military tactics and ability to overcome fortified positions. Following the capture of Wusha Castle, Muqali's forces continued to advance into Jin territory, causing widespread devastation. In 1212, the Mongols achieved another significant victory by seizing Zijingguan, a key city in the Jin Empire. This success was followed by the destruction of other cities, including Wuhuiling, where the Mongols defeated some of the Jin Empire's most elite troops. These victories were part of a broader strategy to weaken the Jin defences and prepare for a larger assault on the Jin capital. In 1213, Muqali's forces launched further assaults on Jin-held territories, and by 1215, they had advanced to Zhongdu, the capital of the Jin Empire, located in modern-day Beijing. The Mongol forces besieged the city, and after a prolonged siege, Zhongdu fell to the Mongols. The siege lasted almost a year, during which the Mongols employed various tactics to wear down the defenders. The Mongol victory at Zhongdu was a pivotal moment in the conquest of northern China, as it marked the fall of the Jin capital and dealt a severe blow to Jin military morale. During the siege, Muqali's leadership was crucial to the success of the Mongol force. The defenders, under the command of General Shao Ao, attempted to hold out, but after suffering heavy losses and being overwhelmed by the Mongols, they eventually surrendered. According to Chinese sources, over 80,000 people were killed during the capture of Zhongdu, and the defenders' leadership was decimated. The city fell to the Mongols, and the Jin Empire was forced to retreat further south.

Muqali's military prowess and ability to command large armies were instrumental in the Mongols' rapid successes in China. His strategic acumen was evident in his ability to take on fortified positions, outmaneuver enemy forces, and maintain momentum throughout the campaign. His leadership helped secure several key victories for the Mongols, ultimately leading to the collapse of Jin resistance in the north. In the aftermath of the fall of Zhongdu, Muqali's forces continued to push into the heart of Jin territory. By 1215, the Mongols had captured several more key cities and had effectively neutralized the Jin Empire's ability to mount a significant defence. This success was a major blow to the Jin Empire, which had been one of the most powerful states in northern China. As a result, the Jin Emperor, recognizing the inevitability of Mongol victory, sent an envoy to Genghis Khan offering peace and tribute. The Mongol victories in the north, particularly under the leadership of Muqali, had far-reaching consequences for the Jin Empire. The loss of Zhongdu and the defeat of the Jin armies in key battles weakened the empire's hold over its northern territories. The Mongols' rapid advance into central China put immense pressure on the Jin leadership, forcing them to retreat further south to Kaifeng, where they regrouped and made preparations for future resistance. Muqali's military successes not only helped Genghis Khan establish Mongol supremacy over northern China but also contributed to the Mongol Empire's broader expansion across Asia. His campaigns against the Jin Empire demonstrated the effectiveness of Mongol military tactics, including the use of fast-moving cavalry, psychological warfare, and siege techniques. These methods would later become key components of Mongol strategy in other regions, including the Middle East and Eastern Europe. In addition to his military accomplishments, Muqali's role in the Mongol conquest of China also highlighted his ability to manage large-scale operations and lead diverse force. His ability to coordinate multiple Mongol armies, work with local allies, and maintain discipline among his troops was crucial to the Mongols' success in China. His leadership helped ensure that the Mongols maintained the momentum necessary to achieve their goal of conquering the Jin Empire and eventually the Song Empire. Muqali's success in the Jin campaigns earned him significant recognition and respect within the Mongol Empire. His contributions to the Mongol conquests, particularly in China, were a testament to his skill as a military commander and strategist. His role in the destruction of the Jin Empire helped secure Mongol control over northern China and set the stage for the eventual Mongol conquest of all of China. In conclusion, Muqali was a key figure in the Mongol conquest of China, playing a pivotal role in the defeat of the Jin Empire. His military leadership and strategic vision helped the Mongols achieve significant victories, ultimately leading to the downfall of the Jin Empire and the expansion of Mongol power in China. Muqali's successes in the Jin campaigns demonstrated his military expertise and cemented his place as one of Genghis Khan's most trusted commanders. Through his efforts, Muqali helped shape the course of Mongol

history and contributed to the creation of one of the largest empires in world history.

SAVSAD

**Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi**
**The Journal of Defence and War
Studies**

Serap KOCAOĞLU

Bağımsız araştırmacı.

Independent researcher.

İsmet SARIBAL

Çankırı Karatekin University, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü, Çankırı, Türkiye.

Çankırı Karatekin University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences,
Department of International Relations,
Çankırı, Türkiye.

* Bu çalışma, Serap Kocaoğlu tarafından
hazırlanan "Amerika Birleşik Devletleri
Çevresel Güvenlik Politikalarının İklim
Kriziyle Mücadeleye Etkisinin İncelenmesi"
başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Geliş Tarihi/Received 15.12.2024
Kabul Tarihi/Accepted 15.05.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

**Sorumlu Yazar/Corresponding
author:**

İsmet SARIBAL

E-mail: ismetsaribal@gmail.com

Atıf/Citation: Kocaoğlu, S. & Saribal, İ.
(2025). Ulusal güvenlik strateji
belgeleri çerçevesinde ABD
yönetimlerinin çevresel güvenlik
politikaları (1990-2024). *SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi*, 35(1), 55-84.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1602016

Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri Çerçevesinde ABD Yönetimlerinin Çevresel Güvenlik Politikaları (1990-2024)*

**Environmental security policies of U.S. Administrations
Within the Framework of National Security Strategy
Documents (1990-2024)**

ÖZ

Kopenhag Okulu'na göre bir sorun, varoluşsal bir tehdit oluşturduğu söylemiyle güvenlik alanına taşınabilir (güvenikleştirme) veya olağan bir politik mesele olarak yeniden çerçevelenebilir (güvenlik-dışlaştırma). Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bağlamdaki politikaları, seçilen yönetimlerin ideolojik duruşları ve ekonomik ve uluslararası önceliklerine göre değişiklik göstermiştir. Demokrat yönetimler çevresel sorunların varoluşsal bir tehdit oluşturduğu söylemiyle çevrenin güvenikleştirilmesine yönelik aktif bir politika izlerken, Cumhuriyetçi yönetimler iklim değişikliği meselesine mesafeli yaklaşmış ve çevresel sorunları güvenlik alanının dışında bırakmışlardır. Bu çalışmada, çevresel sorunların ulusal güvenlik konusu olarak ele alınmaya başlandığı ve çevresel güvenlik kavramının Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri (UGSB) içinde yer aldığı 1990-2024 dönemi incelenmiştir. Söz konusu dönemde iktidara gelen ABD yönetimlerinin çevresel güvenlik ve iklim değişikliği politikaları yayınlanan UGSB'ler temel alınarak Kopenhag Okulunun güvenikleştirme teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, İklim Değişikliği, Kopenhag Okulu, Güvenikleştirme.

JEL Kodları: Q54, F5, F64.

ABSTRACT

According to the Copenhagen School, an issue can either be framed as a security threat (securitization) due to its existential nature or be reframed as an ordinary political issue (securitization-de-securitization). The policies of the United States in this context have varied depending on the ideological stance of the elected administrations, as well as their economic and international priorities. Democratic administrations have actively pursued policies that securitize environmental issues by framing them as existential threats, while Republican-leaning administrations have taken a more distant approach to climate change, excluding environmental issues from the security domain. This study examines the period from 1990 to 2024, during which environmental issues began to be addressed as a national security concern, and the concept of environmental security was included in the National Security Strategy Documents (NSSD). The environmental security and climate change policies of the U.S. administrations that came to power during this period are evaluated within the framework of the Copenhagen School's securitization theory, based on the published National Security Strategy Documents (NSSD).

Keywords: United States, Climate Change, Copenhagen School, Securitization.

JEL Codes: Q54, F5, F64.

Giriş

İnsanoğlunun doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmesi zamanla çevresel kaynakların azalmasına ve tahrip olmasına neden olmuştur. Sanayileşmeyle fosil yakıt kullanımının artması, arazi kullanımındaki değişimler ve ormansızlaştırma gibi insan faaliyetleri neticesinde atmosferde sera gazı birikiminin artmasıyla yeryüzündeki ortalama sıcaklık yükselmiş ve buna bağlı olarak küresel iklim değişikliği ortaya çıkmıştır (İğci & Çobanoğlu, 2019, s. 131). İklim değişikliği ve küresel ısınma kavramları birbirinin yerine kullanılsa da aslında aynı anlama sahip değildir. Küresel ısınma, iklim değişikliğinin sadece bir yönüdür ve atmosferin sıcaklık ortalamasındaki artışını ifade etmektedir (EPA, 2016, s. 3). İklim değişikliği ise sıcaklıkların artması, buzulların erimesi ve buna bağlı olarak deniz seviyesinin yükselmesi, adaların kıyı şeritlerinin yok olması, toprak parçalarının azalması, kuraklık, çölleşme ve orman yangınları gibi hususları içine alan çok boyutlu bir kavramdır. İklim değişikliği gıda ve temiz içme suyunun temininin zorlaşması, insan sağlığının zarar görmesi ve kitlesel göçlerin yaşanması gibi tehditleri de içinde barındırmaktadır (STM, 2020, s. 4).

Çevresel bozulma ve güvenlik arasındaki ilişkinin en önemli öğelerinden biri kabul edilen iklim değişikliği, etkileri itibariyle neden olacağı güvenlik ve çatışma riskleri

açısından üzerinde durulması gereken bir konudur (Kovancı & Karakoç, 2019, s. 347). İklim değişikliği, etkilerinin belirginleşmeye başladığı dönem olan 1960'larda bilimsel ve teknik bazı çözümlerle etkileri giderilebilecek çevresel bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Zamanla iklim değişikliğinin sadece çevresel bir sorun olmadığı ekonomik, siyasal ve sosyal hayata etki eden karmaşık bir sorun olduğu görülmüş, çözümünün ise tüm devletlerin katkı sağlaması gereken küresel bir mücadeleyle gerçekleştirilebileceği ortaya çıkmıştır (Şıvgın & Afacan, 2020, s. 144).

Çevre hareketlerinin ortaya çıkmaya başladığı 1960'lı yıllarda kamuoyu üzerinde belirgin bir etkiye sahip olan bir dizi kitap yayınlanmıştır. Benzer temalara sahip bu kitaplar ve çevresel sorunlara ilişkin diğer yayınlar kamuoyunda çevre sorunlarıyla alakalı farkındalık oluşmasında önemli rol oynamıştır (Caldwell, 1996, s. 36). Bu dönemde ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin daha da görünür hâle gelmesi, savaşlar ve 1973 Petrol Krizi sürecinde oluşan ambargo sebebiyle gündeme gelen kaynak sorunları doğa ve insan yaşamını tehdit eden çevresel sorunlara küresel çapta çözüm üretilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Vural, 2018, s. 29).

İklim değişikliği konusu ilk kez 1972 yılında Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Çevre Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferansta ilk defa çevre hakkı ve ortak sorumluluk kavramları kullanılmış, ekonomik ve sosyal gelişmenin bir arada yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Alada vd., 1993, s. 93). Çevre sorunlarının görüldüğü bu konferans sonucunda BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur. 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu oluşturulmuştur. 1987 yılında bu komisyon tarafından Bruntland Raporu adıyla da bilinen Ortak Geleceğimiz raporu yayınlanmıştır. Çevre ve güvenlik arasındaki bağı vurgulayan ilk uluslararası belge olan raporda, çevresel güvenliğin askerî çözümlerle sağlanamayacağı, ulusal egemenliğe yönelik siyasi ve askerî tehditleri içeren geleneksel güvenlik anlayışının çevresel stresin artan etkilerini içerecek şekilde genişletilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (BM, 1987).

Soğuk Savaş sonrasında küresel çevre sorunlarının belirginleşmesi ve bu sorunların uluslararası barış ve güvenlik üzerindeki potansiyel etkilerinin artması BM Güvenlik Konseyi'nin iklim değişikliğini güvenlik meseleleri çerçevesinde ele almasına yol açmıştır. Bu bağlamda, 1992 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır. 1994 yılında yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu (Human Development Report, 1994) ise insan güvenliğini tehdit eden çeşitli güvenlik alanlarını açıklamış ve çevresel güvenliği bu kapsamda ele almıştır. Bu dönemde güvenlik çalışmaları akademik yazınına çevresel meseleler dâhil olmaya başlamış, özellikle Kopenhag Okulu çevresel konuların uluslararası güvenlik perspektifine entegrasyonunda önemli bir rol oynamıştır.

Kopenhag Okulu ve Çevresel Güvenlik

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru güvenlik tehditlerinin farklılaşması, klasik devlet merkezli askerî tehditleri içeren güvenlik anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur (Elmas, 2013, s. 9). Klasik güvenlik anlayışının askerî konuları ön plana çıkaran bakış açısının dönemin farklılaşan sorunlarını çözmede yeterli olmadığını düşünen bazı yaklaşımlar güvenlik kavramının birey ve toplum düzeyine doğru derinleştirilmesi, askerî konular ve savaş normları dışında kalan güvenliği tehdit edebilecek konuları barındıracak biçimde genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir (Krahmann, 2005, s. 10). Bu dönemde güvenliğin içeriğinin derinleştirilmesini ve genişletilmesini isteyen yaklaşımlar arasında en sistematik bakış açısı Kopenhag Okulu tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak görüşleri Barry Buzan ve Ole Wæver'in çalışmalarına dayanan ve Kopenhag Okulu adı ile bilinen Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü, klasik güvenlik yaklaşımlarına alternatif olarak yeni bir güvenlik teorisiyle ortaya çıkmıştır (Arı, 2021, s. 455). Okul, güvenliğe etki eden beş temel durumu belirleyerek bu analizi Sektörel Güvenlik Analizi olarak adlandırmış ve güvenlikleştirme sürecine uyarlamıştır (Vural, 2018, s. 25). Kopenhag Okuluna göre Sektörel Güvenlik Analizi askerî, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik sektörlerini kapsamaktadır. Askerî sektör devletler arasındaki güce dayalı baskı ilişkilerini; siyasi sektör idare etme durumu ve tanınmaya dair ilişkileri; ekonomik sektör ticari ve finansal ilişkileri; toplumsal sektör kolektif kimlik ilişkilerini; çevresel sektör ise insan faaliyetleri ile dünya arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır (Buzan vd., 1998, s. 7). Askerî ve siyasi güvenlik sektöründe temel aktör ve referans nesnesi devlet ve devlet egemenliğidir. Fakat siyasi güvenlik sektöründe askerî olmayan tehditler de mevcut olduğundan devlet dışı askerî örgütlenmeler de referans nesnesi olabilmektedir. Ekonomik güvenlik sektöründe ise referans nesneleri ticaret ve üretim ilişkileri ile ilgili olup devletler, sınıflar, bireyler ve küresel ekonomik sistemler çerçevesinde oluşmaktadır. Toplumsal güvenlik sektöründe referans nesnesini geniş grupların kimliklerine dair taşıdıkları aidiyet bağı ve bizlik algısına karşı gelebilecek tehditler konusunda erişilen anlaşma belirlemektedir. Son olarak çevresel güvenlik sektöründe ise referans nesnesi doğrudan çevrenin kendisidir (Baysal & Lülecı, 2015, ss. 72-73). Kopenhag Okulu, çevresel güvenlik sektörüyle çevre ve güvenlik arasındaki bağlantının açığa kavuşturulması, çevresel sorunların nasıl bir güvenlik sorunu ortaya çıkardığını açıklama noktasında katkıda bulunmuştur (Kaya & Ilgıt, 2020, s. 180). Çevresel güvenlik sektörü kapsamında küresel iklim değişikliğiyle ekolojik dengenin bozulduğu, onarılamaz sonuçlar ortaya çıktığı ve insan yaşamının etkilendiğı belirtilmiştir (Özerdem, 2021, s. 280).

Çevresel sorunların ve iklim değişikliğinin küresel etkileri, gelişmiş ülkelerin bile bu olumsuzluklardan kaçınma şansının bulunmaması, devletleri bu konuyu bir gündem maddesi hâline getirip çeşitli çalışmalar yürütmeye yöneltmiştir. ABD'nin sera gazı

emisyonlarının artışında ve çevresel sorunların meydana gelmesinde önemli bir etkisi vardır. Diğer yandan bazı ABD yönetimleri bu durumu bir güvenlik sorunu olarak nitelendirmiş ve çevre sorunları güvenlikleştirilmiştir. Güvenlikleştirme, değerli olduğu kabul edilen bir şeyin tehdit edildiği iddiasına dayanarak alınan olağanüstü tedbirlerin meşrulaştırılması yönündeki pratikleri içeren bir süreçtir. Tehdit olarak kabul edilen bir durum, sonrasında tehdit olarak görülmeyebilir ya da güvenlik gündeminden düşürülebilir. Bu durum güvenlik-dışlaştırma olarak adlandırılmıştır (Buzan, 2012, s. 323). Kopenhag Okulu'na göre bir güvenlikleştirme eyleminde üç temel unsur bulunmaktadır. Bunlar öncelikli olarak korunması gereken ve tehdit edildiği düşünülen referans nesnesi, bu nesneyi tehlike altında gören ve bu durumu güvenlik sorunu olarak tanımlayan güvenlikleştirici aktör ve bu sürecin dinamiklerine etki eden işlevsel aktörlerdir (Buzan vd., 1998; Balzac, 2005, s. 178; Baysal & Lülecı, 2015, s. 77). Çevre sorunlarının varoluşsal bir tehdit oluşturduğu söylemiyle çevre, korunması gereken bir referans nesnesi olarak kullanılmış ve ulusal güvenlik stratejisinin önemli bir parçası hâline getirilmiştir. ABD'de çevrenin güvenlikleştirilmesi sırasında algılayıcı aktörler olan ABD Senatosu, enerji lobileri, halk ve uluslararası toplum sıkça çevresel sorunların acil ve çözülmesi gereken bir konu olduğu söylemiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Fakat bu süreç çevreyi güvenlikleştiren başlıca aktör olan devlet başkanı ve yönetiminin çevre sorunlarına bakış açısına ve diğer devletlerle olan ekonomik rekabet gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Ayrıca Senato ve sanayi lobileri de çevresel politikaların şekillendirilmesinde söz sahibi olmuşlardır.

ABD sahip olduğu ekonomik, siyasi ve askerî güç kapasitesi gereğince birçok uluslararası örgütün kuruluşu ve işleyişi aşamasında etkili olmuştur. Bu nedenle çevre koruma anlaşmalarının oluşturulması, yürütülmesi ve uygulanmasında ABD yönetimlerinin izledikleri politikalar kritik bir öneme sahiptir. Fakat ABD yönetimlerinin bakış açılarına bağlı olarak çevresel sorunlar kimi zaman güvenlikleştirilmeye çalışılmış, kimi zamansa güvenlik gündeminde yeterince yer bulamamıştır. ABD'de güvenlikleştirici aktörlerin söylemlerine ilişkin veriler için ABD UGSB'lerine başvurulması gerekmektedir. Zira bu belgelerin oluşturulması sürecinde Savunma, Dışişleri, İç Güvenlik ve Hazine Bakanlıkları, Ulusal Güvenlik Ajansı ve istihbarat kuruluşları gibi birçok önemli kurum rol oynamaktadır. Bu yönüyle UGSB üst düzey karar vericilerin kurumsal uzlaşılarını da yansıtmakta, güvenlikleştirici aktör olarak değerlendirilebilecek farklı kişilerin/grupların söylemlerini bir arada görme imkânı sağlamaktadır. UGSB siyasi aktörlerin belli bir güvenlik sorununa yönelik yaptıkları ve bulundukları ortama veya duruma göre şekillenebilen söylemlerinden ziyade, meydana getirilmesi belli bir prosedüre ve sürece dayanan, üzerinde tartışılmış ve kafa yorulmuş ifadeler içeren resmî belgelerdir. Bu bakımdan UGSB bir güvenlik meselesinin, söz konusu devletin genel güvenlik gündemi açısından önemini ve önceliğini anlamada durumsal

açıklamalardan daha işlevseldir. Bu belgeler iç ve dış tehdit tanımlamalarına yer vermekte, bu tehditlerin etkileri, bunlarla mücadele yöntemleri ve imkânları gibi oldukça kapsamlı hususları içermektedir. Bir güvenlikleştirme analizinin gerektirdiği farklı türdeki verilerin bir arada yer aldığı önemli kaynaklardır (Aktaş, 2023, ss. 247-248). Bu bağlamda çalışmanın geri kalan kısmında, çevresel sorunların ulusal güvenlik konusu olarak ele alınmaya başlandığı ve çevresel güvenlik kavramının UGSB içinde yer aldığı 1990-2024 dönemi incelenmiştir. UGSB’ler ABD yönetimlerinin çevresel güvenlik konusundaki söylemlerini içeren kapsamlı ve detaylı verileri barındırmakta ve çevrenin güvenlikleştirilmesi sürecinin nasıl şekillendiğini analiz etmek açısından önemli bir kaynak sunmaktadır. Çalışmada, söz konusu söylemlerin çevrenin güvenlikleştirilmesi sürecindeki rolü ve ABD’nin ulusal çevre politikalarının küresel iklim değişikliğiyle mücadeledeki etkisi dönemsel karşılaştırma yapılarak güvenlikleştirme teorisi kapsamında değerlendirilmiştir.

George Herbert W. Bush Dönemi: Çevre Politikalarında Erken Dönem Stratejileri (1989-1993)

George H.W. Bush 1989 yılında göreve başladıktan sonra iklim değişikliğine dair kapsamlı bir strateji geliştirmek amacıyla enerji, çevre ve doğal kaynaklar üzerine bir çalışma grubu kurmuştur. 1990 yılında eyaletlerin hava kalitesini iyileştirmek, ozon tabakasını incelten emisyonları azaltmak ve asit yağmurlarıyla mücadele etmek amacıyla Temiz Hava Yasası’nda değişiklikler yapmıştır (Laporte, 2018). Bu adım kamuoyu nezdinde büyük bir başarı olarak görülmüştür. Bush döneminde ayrıca iklim değişikliği politikaları için temel oluşturacak konular üzerinde çalışmak için bir Ulusal Güvenlik Konseyi Koordinasyon Komitesi kurulmuştur. Bununla birlikte Bush yönetimi içerisinde Beyaz Saray özel kalem müdür olarak görev yapan John H. Sununu başta olmak üzere bazı muhafazakâr iklim inkârcıları yapılması planlanan uygulamalara maliyetli olduğu gerekçesiyle karşı çıkmıştır (The Climate Historian, 2024). Bu görüş ayrılıklarına sanayi sektörünün sera gazı emisyonlarının azaltılmasına karşı direnç göstermesi eklenince Bush ekonomiye ve enerji sektörüne zarar verme endişesiyle iklim değişikliğiyle mücadeleye dair karar almaktan kaçınmıştır (Bailey, 2016, ss. 55-56; Oğuz, 2019, s. 528).

Başkan Bush döneminde üç adet UGSB yayınlanmıştır. Bunlardan ilki olan ve 1990’da yürürlüğe giren UGSB, Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği yeni güvenlik sorunlarını ele alacak şekilde hazırlanmıştır. Belgede küresel öneme sahip olan uluslararası çevre sorunlarına çözüm aranırken Amerikan çıkarlarının korunması gerekliliğine vurgu yapılmıştır (USA National Security Strategy, 1990, s. 18). Belgenin Enerji başlığı altında ise artan çevre sorunları nedeniyle fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur (USA National Security Strategy, 1990, s. 22). Fakat aynı yıl

düzenlenen Dünya İklim Konferansı sırasında karbondioksit azaltımını öngören bir antlaşmayı reddeden tek sanayileşmiş ülke ABD olmuştur (Sussman & Daynes, 2013, s. 82; Oğuz, 2019, s. 528). Bu da ABD çıkarlarının çevre koruma eylemlerinden daha üstün tutulduğunu göstermiştir. ABD benzer bir tavrı iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında atılan en önemli adımlardan biri olan 1992 tarihli Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS) imzalanması sürecinde göstermiş, ekonomik kaygılar nedeniyle BMİDÇS'nin içeriği konusundaki müzakereler sırasında isteksiz davranmıştır. ABD, sözleşme metninde yer alan emisyon azaltım hedefleri ve uygulama takvimi hususlarına uyma zorunluluğu kaldırılıp gönüllülük esası getirildikten sonra sözleşmeyi imzalamıştır (Sussman & Daynes, 2013, s. 83; Oğuz, 2019, s. 528).

1991 yılında yayınlanan UGSB'deki Çevre bölümünde insanların yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi sürecinde çevreyi korumanın önemine vurgu yapılmıştır (USA National Security Strategy, 1991, s. 22). 1993 yılında yayınlanan UGSB'nin ilk bölümü olan Ulusal Güvenlik Sorunlarımız ve Fırsatlarımız bölümünde çevre sorunlarının olumsuz etkileri kontrol altına alınmadığı takdirde uzun vadede ekonomiye zarar vereceği ifade edilmiştir (USA National Security Strategy, 1993, s. 1). Belgenin Ekonomik Mücadelemiz başlığında ise çevresel bozulmanın ekonomiyi olumsuz etkileri ele alınmıştır (USA National Security Strategy, 1993, s. 9). Ayrıca Çevre başlığında çevresel bozulma, iklim değişikliği, su kaynaklarının tükenmesi, hava ve su kirliliğinin yaratacağı etkiler itibarıyla küresel bir sorun olduğu ve dolayısıyla bu sorunun küresel bir çabayla ele alınması gereği vurgulanmıştır (USA National Security Strategy, 1993, s. 12).

Bush döneminde 1990, 1991 ve 1993 yıllarında yayınlanan UGSB'ler çevre sorunlarının güvenliği tehdit edebilecek bir unsur olarak ele alındığı ilk belgeler olması açısından önemlidir. Bu belgelerde her ne kadar çevresel sorunlara dair bir farkındalık ortaya konulmuş olsa da bu farkındalık somut politikalara yansımamıştır. Bush döneminde çevreyi güvenlikleştirmeye yönelik bazı uygulamalar yapılmış olsa da ekonomi konusu ön planda tutulmuş iklim inkârcıları ve sanayi sektörü yöneticileri gibi aktörlerin itirazları nedeniyle bu girişimlerden kayda değer bir sonuç alınamamıştır.

Bill Clinton Dönemi: Çevre Politikalarında Yenilikler ve Engeller (1993-2001)

Başkan Bill Clinton, çevresel konuların ulusal ve uluslararası alanda önlem alınmasını gerektiren bir tehdit olduğunu belirtmiş ve iş birliğinin gerekliliğini vurgulamıştır (Taşdemir & Özdal, 2022, s. 43). 1993'te 2000 yılına gelene kadar sera gazı emisyonlarını 1990 seviyesine stabilize edilecek bir program oluşturulacağını

duyurmuştur (Anderson, 1998, s. 6).

Clinton, Soğuk Savaş sonrasında günümüze kadar seçilen başkanlar arasında en fazla UGSB yayınlayan başkan olmuştur. Dönemi içerisinde beş adet UGSB yayınlamıştır. 1994 yılında yayınlanan ilk belgenin ön sözünde hızlı nüfus artışıyla etkileri şiddetlenen çevresel sorunların birçok bölge ve ülkede siyasi istikrarı tehdit etmesi nedeniyle uluslararası toplumun çevre sorunlarını ele almak amacıyla birlikte hareket etmeye başladığı belirtilmiştir. Bu noktada atılacak uluslararası adımlarda ABD liderliğinin önemli olduğu vurgulanmıştır (USA National Security Strategy, 1994). Buradan hareketle sera gazlarının azaltılmasına yardımcı olmak amacıyla yurt içinde İklim Değişikliği Eylem Planı oluşturulmuş ve yine aynı amaçla yurt dışında ABD Ortak Uygulama Girişimi başlatılmıştır (USA National Security Strategy, 1996, s. 7).

Clinton yönetimi daha aktif bir dış politika yürütebilmek amacıyla çevresel güvenliği bir slogan olarak kullanmıştır (Trombetta, 2007, s. 6). Başkan Clinton seçildiği yıl Ulusal Güvenlik Konseyi, Savunma Bakanlığı ve çeşitli kabine pozisyonlarına çevresel farkındalığa sahip üst düzey yetkililer atayarak çevresel sorunlara dair yapılacaklar için elini güçlendirmek istemiştir. Savunma Bakanlığı içerisinde çevresel güvenlikten sorumlu Müsteşar Yardımcısı Ofisi kurulmuştur. Söz konusu göreve ise Senato Silahlı Hizmetler Komitesinde görev yapan Sherri Wasserman Goodman getirilmiştir (Hauger, 2016, s. 94) Başkan Clinton, yardımcısı Al Gore ile birlikte iklim konusunu ulusal güvenlik gündeminin üst sıralarına taşımış ve iklim değişikliğinin sosyo-ekonomik boyutlarına yönelik araştırma fonlarının arttırılmasını amaçlamıştır (Lucke, 2015, s. 8).

1997 yılında yayınlanan UGSB’de diğer belgelerden farklı olarak çevresel sorunların çözümüne ilişkin yapılmaya çalışılan faaliyetlere madde madde yer verilmiştir. Küresel iklim değişikliği sorununu ele almak için uluslararası bir uzlaşının oluşturulması, ozon tabakasını incelten maddelerin yasa dışı ticaretinin engellenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına dair çalışmalar yapılmasının amaçlandığı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1997, ss. 21-22). 1997 yılının en önemli gelişmesi, Kyoto Protokolü müzakerelerinin gerçekleştirilmesidir. İklim değişikliğiyle mücadele etmek, sera etkisini ve dünyadaki sıcaklık seviyesini azaltmak maksadıyla sanayileşmiş ülkelere birtakım ödevler yükleyen uluslararası anlamda ilk çevre antlaşması olan Kyoto Protokolü oluşturulmuştur (Deliktaş, 2021, s. 311). Protokol, Ek-1 listesine dâhil olmuş ülkelerin (OECD üyeleri, AB ve eski sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri) paydıkları sera gazlarını 2008-2012 yıllarını kapsayan taahhüt döneminde 1990 seviyesinin en az %5 altına indirmelerini öngörmüştür (Kyoto Protokolü, 1997). Protokol geliştirmekte olan ülkelere bağlayıcı emisyon azaltım yükümlülükleri getirmemiştir. Bunun yerine emisyon azaltım hedeflerini

gönüllü olarak belirleme imkânı tanınmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumlulukları ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ihtiyaçları arasında denge mekanizması oluşturulması amaçlanmıştır. Fakat, sera gazı üretimi hızla artan dünyanın en büyük sera gazı yayıcılarından olan Çin'in gelişmekte olan ülke sınıfında değerlendirilerek emisyon kısıtlamalarından muaf tutulması ABD tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiştir (Kaya, 2020, s. 178). ABD Senatosu, 1997 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için benzer taahhütleri sağlamayan sera gazı emisyonlarını azaltma taahhüdü belirleyen bir antlaşmanın imzalanmaması gerektiğini belirten Byrd-Hagel Kararı'nı kabul etmiştir. Senato'nun bu kararı sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için eşdeğer taahhütler sağlamayan Kyoto Protokolü'ne onay verilmeyeceği anlaşılmıştır. Bu durum protokolün Başkan Clinton tarafından imzalanmış olmasına rağmen Senato'nun onayına sunulmamasına yol açmıştır (Kronlund, 2013, s. 5). ABD'nin protokole bakış açısı 1998, 1999 ve 2000 yılında yayınlanan UGSB'lerden anlaşılmaktadır. 1998 yılında yayınlanan belgede Kyoto Protokolü iklim değişikliğinin sebebi olan sera gazlarının kontrol altına alınmasında önemli bir adım olarak yorumlanmıştır. Fakat protokolün sadece gelişmekte olan ülkeler için bağlayıcı taahhütler belirlemesi ABD tarafından eleştirilmiştir. Çin ve Hindistan'daki hızlı ekonomik büyüme göz önüne alınarak sera gazlarını kontrol etmeye dair uluslararası mücadelelere gelişmekte olan ülkelerin katılımlarının da gerekli olduğu belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 1998, s. 45). 1999 yılında yayınlanan UGSB'de tekrar Kyoto Protokolü'nden bahsedilmiştir. Belgede gelişmekte olan kilit ülkelere protokole katılımları için baskı yapılması gerektiği ve bu devletlerin küresel ısınmayı önleme çabalarına en az gelişmiş ülkeler kadar katkıda bulunmayı kabul edene kadar protokolün onaya sunulmayacağı ifade edilmiştir (USA National Security Strategy, 1999, s. 13). Çevresel tehditlere kararlı bir şekilde yanıt vermenin Amerikan dış politikasının bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Dünyanın sanayileşmiş ülkeleri arasında sera gazı emisyonlarını azaltmak için ilk bağlayıcı antlaşma olan Kyoto Protokolü üzerinde anlaşılması için Amerikan liderliğinin gerekli olduğu belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 2000, s. 24).

Başkan Clinton'un dönemi boyunca çevresel sorunlara önem verme çabalarına ve çevreyi güvenlikleştirmeye yönelik politikalar izlenmiş olmasına rağmen, Kyoto Protokolü'yle ilgili hararetli tartışmaların ardından iklim değişikliği söylemi gerilemiştir. Bu gerileme, özellikle 1990'lar boyunca fosil yakıt sektörü öncülüğündeki iklim şüphecilerinin bağlayıcı emisyon taahhütlerine karşı yürüttükleri etkin mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Lucke, 2015, ss. 9-10). Clinton sanayileşmiş ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadelede öncülük etmesi gerektiğini fakat gelişmekte olan ülkelerin de anlamlı bir şekilde mücadeleye katkıda bulunmaları gerekliliği üzerinde durmuştur (Anderson, 1998, s. 12). Fakat Clinton'ın Kyoto Protokolü'nü Senatonun kabul etmeyeceği düşüncesiyle onaya

sunmadığı göz önüne alındığında iklim değişikliği konusunda UGSB’de belirlenen lider olma arzusunun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle iç politikada dış politikayı destekleyen bir ortamın kurulması gerektiği ortaya çıkmıştır (Falkner, 2005, s. 593). Çin gittikçe büyüyen siyasi bir aktör ve ABD çıkarlarına meydan okumaya başlayan bir ülke hâline gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelere yükümlülük getirmeyen bir antlaşma ABD için tek taraflı ekonomik bir taviz anlamına geldiğinden Kyoto Protokolü ve buna benzer antlaşmaların kabul edilmeyeceği anlaşılmıştır (Cohen & Egelston, 2003, s. 320).

1990 yılı karbondioksit salınımları göz önüne alındığında %36,1’lik bir paya sahip olan ABD’nin Kyoto Protokolü’ne taraf olmaması, en az 55 ülkenin onayı ve sera gazı miktarının %55’ini oluşturan ülkelerin imzalaması şartı olan protokolün 1997’den 2005 yılına kadar yürürlüğe girmesini engellemiştir. Fakat uluslararası toplum, ABD’nin protokolün yürürlüğe girmesini engelleme girişimi ve içerikte bulunan maddeleri kendi lehine çevirme baskısına karşı büyük bir çaba ve iş birliği göstermiştir. Protokol Rusya’nın dâhil olmasıyla 2005’te yürürlüğe girmiştir (Türkeş, 2006, s. 8). Bu süreçte Avrupa Birliği (AB), protokolün yürürlüğe girmesi için büyük çaba sarf etmiştir (Steurer, 2003, s. 344). AB’nin bu çabası o dönemdeki küresel iklim mücadelesinde lider konuma gelmesine neden olmuştur.

ABD uluslararası alanda iklim değişikliğiyle mücadelede kendi koşullarına uygun bir alan yaratamasa da ulusal çevre politikalarını yürütmeye devam etmiştir. Clinton tarafından çevresel güvenlikten sorumlu Müsteşar Yardımcısı Ofisinde göreve getirilen Goodman, 2000 yılında iklim değişikliğini ele alan ilk Savunma Bakanlığı belgesi sayılabilecek belgeyi yayınlamıştır. Goodman ve dönemin Savunma Bakanı olan William S. Cohen’in fotoğrafının yer aldığı İklim değişikliği, Enerji Verimliliği ve Ozon Koruması başlıklı belgede çevre korumada savunma liderliğinin ulusal güvenlik açısından önemli olduğu belirtilmiştir. Savunma Bakanlığının sera gazı emisyonlarını azaltarak, çevre dostu silahlar geliştirmesi, alternatif yakıt ve yenilenebilir enerji teknolojileri geliştirilerek çevrenin korunmasını desteklemesi ve katkıda bulunması üzerinde durulmuştur. İklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının iç karışıklık, iklim mültecilerinin artışı ve ülkeler arasındaki çatışmalara neden olabileceği ifade edilmiştir (Hauger, 2016, s. 88). Bu nedenle çevresel sorunların çözümünde ABD liderliği önemsenmiştir. Fakat Clinton Dönemi, çevre sorunlarına yönelik aktif bir dış politikanın izlenmesi ya da iklim değişikliğiyle mücadelede liderlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından başarısız bir dönem olmuştur.

Başkan Clinton yönetimi çevrenin güvenlikleştirilmesi amacıyla çeşitli adımlar atmıştır. Bu dönem yayınlanan UGSB ve diğer belgelerde çevresel sorunlar ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine dair farkındalığın geliştiği bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Fakat söz konusu farkındalığın somut politikalarla

desteklenmediği gözlemlenmiştir. Clinton yönetiminin çevreyi güvenlikleştirme çabaları aktörlerin (Senato, sanayi şirketlerinin temsilcileri ve halkın önemli bir kısmı) iklim tehdidini yeterince ciddiye almaması nedeniyle sonuç vermemiştir. Clinton yönetiminin çevreyi güvenlikleştirme ve Kyoto Protokolü'nü destekleme çabaları Senato kararıyla engellenmiş ve gelişmekte olan ülkelerle olan rekabet uluslararası çevre politikalarını etkilemiştir.

George W. Bush Dönemi: Çevresel Sorunların ve İklim Değişikliğinin İnkârı (2001-2009)

2001 yılında göreve başlayan Bush, önceki Başkan Clinton'ın aksine Kyoto Protokolü'ne karşı çıkmıştır. Ülke çıkarlarının gözetilmediği, protokolün sadece gelişmiş ülkelere sorumluluk yüklediği fakat gelişmekte olan ülkelere gönüllü sera gazı azaltımı dışında bir taahhüt getirmediği gerekçesiyle protokole taraf olmamıştır (Deliktaş, 2021, s. 311). Bununla birlikte protokole taraf olunmamasının esas nedeni protokolün getirdiği karbondioksit salınımına neden olan enerji kullanımı kısıtlamasının ABD'nin ekonomik büyümesini engelleyeceği ve ABD'nin rekabet gücünü azaltacağı düşüncesidir (Topçu, 2018, s. 143).

Başkan Bush yönetimi, Kyoto Protokolü'ne taraf olunması durumunda Hindistan, Brezilya ve Çin gibi hızla büyüyen ekonomilerin ABD karşısında rekabet avantajı elde edebileceğini değerlendirmiştir. Bu durum, ABD'nin gelişmekte olan ülkelerin sera gazı emisyonlarını sınırlama konusundaki müzakerelerde daha katı bir tutum benimsemesine yol açmıştır. Bu dönemde Çin'in 2020 yılına kadar dünyanın en fazla emisyon salınımı yapan ülkesi olacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla ABD yönetimi, Çin'in katılımı olmadan Kyoto Protokolü'nün işlevsel olmayacağını düşünmüştür (Eckersley, 2007, s. 317). Diğer yandan ABD'nin dünya çapındaki sera gazı emisyonlarının yaklaşık dörtte birini ürettiği göz önüne alındığında, ABD'nin protokolden çekilmesi antlaşmaya ciddi bir darbe olarak değerlendirilmiştir (Maslin vd., 2023, s. 3). ABD'nin Kyoto Protokolü'ne taraf olmaması protokolün iklim değişikliği risklerini azaltma konusundaki etkinliğini aksatmış, (Cohen & Egelston, 2003, s. 315) hatta Kanada, Rusya ve Japonya'nın Kyoto Protokolü'nün ikinci taahhüt döneminden çekilmesine neden olmuştur (Zhang vd., 2017a, s. 214). ABD'nin sera gazı üretim miktarı göz önüne alındığında, görmezden gelinmesi mümkün olmayan bir aktör olması nedeniyle ABD'nin katılımına uygun ve iklim değişikliğiyle mücadelede etkili olabilecek yollar araştırılmıştır (Dessai vd., 2003, s. 201).

Bu dönemde gerçekleşen en önemli olay 11 Eylül 2001 tarihinde El Kaide terör örgütü tarafından gerçekleştirilen terör saldırısıdır. El Kaide tarafından kaçırılan sivil hava araçları Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a çarparak binlerce insanın

ölmesine neden olmuştur (Özcan, 2011, s. 456). Bu olay sonrası yayınlanan UGSB’de terörle bağlantılı konuların gündemi meşgul etmesi nedeniyle çevre sorunları göz ardı edilmiştir. Belgede yalnızca sera gazı emisyonlarını azaltmak ve bu amaçla gelişmiş standartlar oluşturmak, yenilenebilir enerji üretimi ve yakıt ekonomisini iyileştiren nükleer enerjinin teşvikinin planlanması gibi hususlara yer verilmiştir (USA National Security Strategy, 2002, s. 24).

2002 yılında yayınlanan UGSB’de ABD’nin 2012 yılına kadar ekonominin ölçeğiyle orantılı olarak ekonomik sektör başına sera gazı emisyonlarının %18 indirilmesinin amaçlandığı açıklanmıştır (USA National Security Strategy, 2002, s. 20; Dably, 2012, s. 315). Fakat belgenin geri kalan kısmında %18’in üzerinde bir ekonomik büyüme hedefinin varlığına dikkat edildiğinde, sera gazı azaltımına yönelik hedeflerin yalnızca sözde kalmakta olduğu anlaşılmaktadır (Dably, 2012, s. 315). Diğer yandan 2003 yılında Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanan Aniden Gerçekleşen Bir İklim Değişikliği Senaryosu ve Bunun ABD Ulusal Güvenliği Üzerindeki Etkileri Raporu ile iklim değişikliğinin ABD ulusal güvenliğini etkilediği belirtilmiştir (Lucke, 2015, s. 11). Fakat iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine yönelik düşünceler bu tür raporlar ve söylemlerle sıklıkla dile getirilmişse de sera gazı emisyonlarını azaltmak acil bir ihtiyaç olarak görülmemiştir. Genel olarak çevresel sorunlar ve iklim değişikliği konusu güvenlik gündeminin dışında kalmıştır (Lucke, 2015, s. 5).

Bu dönemde 2003, 2004 ve 2005 yıllarında UGSB yayınlanmamıştır. 2006 yılında yayınlanan belgede ise terörle bağlantılı konulara geniş olarak yer verilmiş, çevresel sorunlara yönelik politikalara ise belgenin son kısımlarında değinilmiştir. Çevrenin korunması konusunda ülkeler arasında fikir birliğine varılamadığı belirtilmiş, Doğu Asya başlığı altında çevresel bozulmanın tersine çevrilmesi ve iş birliğinin arttırılması amacıyla çalışmalar yapılacağı yüzeysel bir şekilde geçirilmiştir (USA National Security Strategy, 2006, s. 24). İklim değişikliğine karşı harekete geçilmesi yönündeki kamuoyu baskısı nedeniyle Bush yönetimi, önceki başkanların çevreye yönelik yaklaşımına benzer şekilde araştırmaları desteklemek, enerji verimliliğini arttırmak ve yeni teknolojilerin geliştirilmesini teşvik etmek için girişimlerde bulunmuştur. Sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik bir dizi yasa tasarısı tartışılmış fakat yasalaşmamıştır (Bailey, 2015, ss. 7-8).

Başkan Bush için iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası anlamda lider olmak hiçbir zaman hedef olmamıştır. Bu dönemde sera gazlarını azaltmaya yönelik yetersiz olarak değerlendirilebilecek çalışmalar yapılmıştır (Deliktaş, 2021, s. 312). Bush ailesinin ve yönetim kadrosunun fosil yakıt endüstrisi ve bununla bağlantılı lobi gruplarıyla olan ilişkisi Bush’un iklim değişikliğine bakış açısının değerlendirilmesini kolaylaştırmakta ve bu dönemde izlenen politikaların nedenlerini ortaya koymaktadır (Oğuz, 2019, s. 529). Bu dönemde güvenlikleştirme politikasının odak

noktası olarak terörle bağlantılı konular öne çıkarken, çevre politikaları sanayi ve enerji sektörü yöneticilerinin etkisiyle ekonomik büyüme ve enerji güvenliği konularının geri planında kalmıştır.

Barack H. Obama Dönemi: Çevreyi Güvenlikleştirme Girişimleri ve İklim Diplomasisinde Etkili Adımlar (2009-2017)

George W. Bush yönetiminin çevre sorunlarına mesafeli bir yaklaşım sergilediği ve terör olaylarının ardından güvenlik politikasının terörizme odaklanarak sert güç araçlarının kullanıldığı bir dönemin sonunda başkanlığa seçilen Barack Obama, politikalarını iklim değişikliğiyle mücadele ve çevrenin korunması ekseninde şekillendirmiştir (Kansu vd., 2021, s. 208). İklim değişikliği konusunda federal ve yerel ölçekte adımlar atarken dış politikada çevre konusunda iş birliğinin önemine dikkat çekmiştir (Taşdemir & Özdal, 2020, s. 46).

Obama başkan seçildiği yıl olan 2009'da Kopenhag'da düzenlenen 15. Taraflar Toplantısı'na katılmıştır. Toplantıda taraflar Kyoto Protokolü'nün yerine geçecek küresel ve bağlayıcı bir antlaşmanın oluşturulmasını planlamışsa da gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğiyle mücadele için yapılacak malî yardımlar konusunda anlaşmazlık yaşanmış ve bu ülkelerin dâhil olduğu sera gazı emisyonlarının indirimini sağlayacak bir antlaşma zemini bulunamamıştır. Fakat konferansın son gününde ABD, Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika arasında yapılan toplantı sonucunda Kopenhag Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu devletler için bağlayıcı hükümler içermeyen bu antlaşmada küresel sıcaklık artışının sanayileşme öncesi seviyelere kıyasla 2 derece ile sınırlandırılması uzun dönemli bir amaç olarak kabul edilmiştir (Doğan & Tüzer, 2011, ss. 184-185). Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinde etkin rol oynayarak iklim değişikliğiyle mücadelede lider konum elde eden AB, 2009 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde bağlayıcı hükümlerin olduğu bir antlaşmanın imzalanmasını istese de bir etki gösterememiştir. Zirve sırasında Obama yönetimi çevre ve iklim değişikliği konusuna olan ilgisiyle liderlik pozisyonunu üstlenmiştir. Çin ve diğer devletler zirve sırasında müzakere yapılacak taraf olarak ABD'yi görmüşlerdir (Fernandez, 2012, ss. 199-200).

Başkan Obama yönetiminin ilk UGSB'si olan ve 2010'da yayınlanan belgede çevre sorunları ilk kez iklim değişikliği başlığı altında ele alınmıştır. Belge iklim değişikliği kavramının ilk kez ve yoğun olarak kullanıldığı belge olmuştur. Belgede genel olarak iklim değişikliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak eylemlerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma taahhütlerine dayanması ve iklim krizinin meydana getirdiği sorunların çatışmalara yol açma ihtimali nedeniyle tüm uluslarla iş birliği yapılması gereği üzerinde durulmuştur. Küresel ortaklarla beraber çalışarak düşük karbonlu bir büyümenin sağlanması için yatırımlar yapılacağı ve yoksul ulusların

iklim değişikliğinin etkilerine karşı dayanıklılığının arttırılacağı taahhüt edilmiştir (USA National Security Strategy, 2010).

1990'lardan sonra seçilen başkanlar arasında yayınladığı UGSB'ye bağlı olarak politikalar yürüten ilk başkan olan Obama, iklim değişikliğine karşı yurt içi ve yurt dışında etkin bir politika izlemiştir. Obama'nın iklim krizine karşı oluşturduğu politikalar, yerel ve uluslararası anlamda genel bir çerçeve sağlayan ve 2013 yılında yayınlanan İklim Eylem Planı (Climate Action Plan) ile şekillenmiştir. Amerika'daki karbon kirliliğini azaltmak için yeni adımlar atmak, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlanmak ve küresel iklim değişikliğine karşı yapılacak uluslararası çabalara öncülük etmek planın üç temel ayağını oluşturmuştur (The President's Climate Action Plan, 2013, s. 5; Kronlund, 2013, s. 5). Ayrıca yurt içi sera gazlarını azaltmak ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini önlemek amacıyla Temiz Enerji Planı (Clean Power Plan) ve Temiz Hava Yasası (The Clean Air Act) gibi uygulamalar da yürürlüğe koyulmuştur.

Bu dönemde 2010 yılından 2015 yılına kadar UGSB yayımlanmamış, 2015 yılında yayınlanan belgede ise İklim Değişikliğiyle Yüzleşin başlığı altında Arktik bölgeden Orta Batı Amerika'ya kadar etkileri her yerde hissedilen ve artan doğal afetlere, mülteci akışlarına, gıda ve su gibi temel kaynaklar üzerindeki çatışmalara katkıda bulunan iklim değişikliğinin, ulusal güvenlik için acil ve büyüyen bir tehdit olduğu belirtilmiştir. İklim Eylem Planı ile sera gazı emisyonlarının 2025'e kadar %26 ile %28 oranında azaltılması hedefine yer verilmiştir. ABD'nin iklim değişikliği konusunda uluslararası topluma liderlik ettiğine değinilmiş ve Çin'le karbon kirliliğini azaltmak amacıyla bir antlaşma yapıldığı belirtilmiştir. Yeşil İklim Fonu'na yapılacak katkının geliştirmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle başa çıkmalarına, temiz enerjiye yatırım yapmalarına ve karbon kirliliğinin azaltılmasına yardımcı olacağı belirtilmiştir (USA National Security Strategy, 2015, s. 12; Oğuz, 2019, s. 533). 2015 UGSB'sinde Obama yönetiminin iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik attığı somut adımlara, belirlediği hedeflere ve o dönem içerisinde hazırlıkları yapılan Paris Antlaşması'na dair beklentilere yer verilmiştir. Söz konusu belge ile Obama yönetiminin iklim değişikliğini güvenlik tehdidi olarak ele alması, iş birliğine önem verdiğini göstermesi ve yapacakları katkıları beyan etmesiyle bir çerçeve çizdiği düşünüldüğünde, iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası liderlik rolüne hazırlandığı görülmüştür (Oğuz, 2019, s. 533).

2015 yılında 21. Taraflar Konferansı'nın gerçekleştirildiği Paris'te konuşma yapan Obama, dünyanın en büyük ekonomisi ve ikinci en yüksek emisyon salınımına sahip ülkenin yöneticisi olarak, ABD'nin sorunun ortaya çıkışındaki rolünü kabul etmiş ve sorumluluk almaya hazır olduğunu belirtmiştir. Paris Antlaşması'nın düşük karbonlu bir gelecek için uzun vadeli bir strateji üzerine kurulması gerektiğini savunmuştur

(Oğuz, 2019, s. 534). Konferans sonrasında imzalanan antlaşma ile ilk kez gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik niyetlerini Paris Antlaşması'nda taraf olarak ortaya koymuşlardır. Aralarında ABD ve Çin'in bulunduğu devletler, küresel iklim krizinin etkilerine karşı atılan adımlarda iklim değişikliğiyle mücadele ve etkilerine uyum sağlama konusunda ilk kez bağlayıcı bir antlaşma etrafında bir araya gelmişlerdir. Antlaşmayla 2020 sonrasına yönelik olarak Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçte 1 derece olan ısınma düzeyini 2 derece altına düşürmeye ya da en azından 1,5 derece dolayında tutmaya dair bir yükümlülük öngörülmüştür (Paris Antlaşması, 2015). Fakat bu madde bağlayıcı azaltım hedefi değil, tarafların gönüllü katkıları ve inisiyatiflerine bırakılan bir şekilde işletilmiştir (Demir, 2022, s. 166). Bu noktada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin antlaşmayı imzalamış olması ve bağlayıcı hükümler bulunmaması ABD iç politikasında antlaşmanın kabul edilmesinin yolunu açmıştır.

Önceki dönemlerde çevrenin güvenlikleştirilme sürecini etkileyen Senato üyeleri, sanayi ve enerji sektörlerinin yöneticileri gibi aktörler bu dönemde belirgin bir etki gösterememişlerdir. George W. Bush Dönemi'nde terör konularını güvenlikleştirerek, çevre sorunları konusunda sorumluluk almayan ve iklim değişikliğinin varlığına inanmayan yönetimin aksine Başkan Obama yönetimi yayınladığı UGSB'lerde iklim değişikliğini çözülmesi acil ve büyüyen bir tehdit olduğu söylemiyle güvenlikleştirmeye çalışmış, iklim değişikliğiyle ilgili konulara hayati önem atfetmiş, yerel ve uluslararası anlamda birçok çalışma yapmıştır. Bu dönemde iklim değişikliği konusunda uluslararası liderlik söylemi ve sorumluluk üstlenme açısından izlenen politikalar ABD'yi daha iyi bir konuma taşımıştır (Oğuz, 2019, s. 535).

Donald Trump Dönemi: Çevre Politikalarında Gerileme ve İnkâr Dönemi (2017-2021)

Trump'ın 2017'de göreve başlamasıyla iklim değişikliği politikalarında ve iklim değişikliğiyle mücadelede ABD'nin liderlik konumunda yeni bir dönem başlamıştır. Başkan Trump, iklim değişikliği konusunda sığ ve sermaye odaklı bir yaklaşım benimsemiştir (Oğuz, 2019, s. 535). Bu dönemde iklim politikası, çevrenin korunması ve diğer dış politik hususlar öncelikle ABD çıkarları gözetilerek şekillendirilmiş, iklim krizinin önlenmesine dair atılacak adımların ekonomik gelişmelerin önünde bir engel olduğu teziyle iklim değişikliğinin varlığı göz ardı edilmiştir (Zhang vd. , 2017b, ss. 221-222).

Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri Başkan Trump'ın Paris Antlaşması'ndan çekilmesi olmuştur. Trump'ın "Önce Amerika" sloganıyla şekillendirdiği politikalar, Obama dönemine ait dış politika felsefesinden ayrılmaktadır. Başkan Obama, Paris

Antlaşması'na Amerikan güvenliğini arttırdığı, Amerika'nın düşük karbon ekonomisini ve yenilenebilir enerji endüstrisini teşvik ettiği ve ABD'nin rekabet gücünü korumasını sağladığı gerekçesiyle önem vermiştir. Trump ise antlaşmanın ABD'nin rekabet gücünü azalttığını, istihdama ve geleneksel enerji endüstrilerine zarar verdiğini ifade etmiştir (Zhang vd., 2017b, s. 221). Trump'a göre Paris Antlaşması, ABD'yi kısıtlarken diğer ülkeleri güçlendirmektedir (Zhang vd., 2017a, s. 213).

Trump'ın Paris Antlaşması'ndan çekilme isteğini açıklamasından sonra hiçbir ülke antlaşmadan çekilmemiştir. Fakat bu durumun diğer ülkelerin iklim eylemlerini azaltmasına ve bundan sonra belirlenecek iklim politikalarına yapacakları katkılarda isteksiz davranmalarına yol açacağı belirtilmiştir (Ward & Bowen, 2020, s. 23). Paris Antlaşması gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin katılımıyla Kyoto Protokolü'nden ayrılmakta ve evrensel bir antlaşma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle ABD'nin çekilmesi antlaşmanın evrenselliğini zayıflatmıştır. Antlaşmaya göre gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere iklim finansmanı sağlamakla yükümlü kabul edilmiştir ve antlaşmanın uygulanması için finansman desteği önem taşımaktadır. Antlaşma sırasında ABD iklim finansmanı sağlayan bağışçılar arasında yer almıştır. Fakat Trump'ın antlaşmadan çekilmesi ve ABD'nin maddi yardımı kesmesi gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini hafifletmesini ve uyum sağlamalarını zorlaştırmıştır. Paris Antlaşması'nın 2 derece hedefine ulaşma olasılığı azalmıştır (Zhang vd., 2017b, s. 222; Rubial, 2021, s. 19). ABD'nin Paris Antlaşması'ndan çekilmesi bazı ülkelerin karbon azaltma taahhütlerini ertelemesine, vaat edilen fonlar ve ekonomik desteklerin üçüncü dünya ülkelerine yeterli miktarda yönlendirilmemesine neden olmuştur. Bu dönemde iş birliği ve çok taraflılığa önem veren AB ve yenilenebilir enerjiye yaptığı yatırımlarla Çin, iklim değişikliği müzakerelerinde önemli aktörler hâline gelmişlerdir (Eren, 2023, s. 89).

Obama döneminde uygulamaya koyulan İklim Eylem Planı Trump'ın yönetimi devralmasıyla rafa kaldırılmış ve "Önce Amerika Enerji Planı" yürürlüğe konulmuştur. Bu planın ABD kömür endüstrisini canlandırması, fosil yakıt üretiminin artırılması sonucu birçok vatandaşın iş imkânına sahip olması ve refah düzeyini artırması beklenmiştir. Bu noktada fosil yakıt üretim oranlarının artırılmasını planlayan ABD'nin, fosil yakıtların azaltılmasını öngören Paris Antlaşması'nı uygulaması olası değildir. Trump'ın antlaşmaya karşı olmasının nedenlerinden biri de antlaşmanın sera gazı emisyonlarının azaltılması için fosil yakıt kullanımını sınırlandırması şartının bulunmasıdır (Bostanoğlu, 2018, s. 6).

Trump döneminin tek UGSB'si göreve başladığı yıl olan 2017'de yayınlanmıştır. Belgede daha önce yayınlanan UGSB'lerin genelinde yer alan iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğu ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden korunmak için

düzenlemeler yapılması, politikalar oluşturulması söylemlerinin aksine aşırı çevre ve altyapı düzenlemelerinin Amerikan enerji ticaretini ve yeni altyapı projelerinin gelişmesini engellediği ifade edilmiştir (USA National Security Strategy, 2017, s. 18). 2017’de yayınlanan UGSB’de genel olarak iklim ve çevre konuları, enerji ve ekonomi temelinde ele alınmıştır. Belgede ekonomi büyütülürken sera gazlarını azaltmada küresel lider olmaya devam edileceği taahhüt edilse de (USA National Security Strategy, 2017, s. 22) 2018 yılı emisyon tahminlerinin yayınlandığı rapora göre üç yıllık bir düşüşün ardından karbondioksit emisyonlarının %3,4 oranında arttığı açıklanmıştır. Raporda yirmi yıldan uzun süredir ölçülen emisyonlar arasında ikinci büyük artışın yaşandığı ifade edilmiştir (Rhodium Grup, 2019).

Başkan Trump, dönemi içerisinde yayınlanan iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini belirten bilimsel raporları göz ardı etmiştir. Örneğin, 2018 yılında yayınlanan 4.Ulusal İklim Değerlendirmesi’nin (Fourth National Climate Assessment) II. cildinde iklim değişikliğinin ABD üzerindeki ekonomik etkilerine ilişkin kanıtlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Değerlendirmede küresel azaltım ve bölgesel uyum çabaları olmazsa iklim değişikliğinin ABD altyapısında ve mülklerinde kayıplara neden olması ve ekonomik büyümeyi engellemesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir. İklim değişikliğinin tarım, turizm ve balıkçılık sektörlerine olan olumsuz etkileri, elektrik üretiminin verimliliğini azaltması ve enerji talebini arttırarak elektrik maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle ekonomik etkilere ve kayıplara yol açacağı tahmin edilmiştir. Emisyonlardaki artışla beraber ekonomi sektöründeki yıllık kayıpların önümüzdeki yüzyıl sonuna kadar yüz milyarlarca doları aşacağı değerlendirilmiştir. Buna göre öngörülen rakamın birçok ABD eyaletinin var olan GSYİH’sinden fazla bir miktara denk geleceği belirtilmiştir. Fakat her ne kadar bu değerlendirme ABD’nin en iyi araştırmacıları tarafından hazırlanmış olsa da Trump yönetimi tarafından görmezden gelinmiştir (Ward & Bowen, 2020, s. 20). Trump, raporu “Buna inanmıyorum” sözü ile savuşturmuştur. İklim değişikliğinin ABD ekonomisini zarara uğratmak için ortaya atılan bir Çin aldatmacası olduğunu savunan Trump, dönemi içinde iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası alanda herhangi bir varlık göstermemiştir (Gezer, 2022, s. 1).

Bu dönemde çevre sorunları ve iklim değişikliği konuları ekonomik büyüme odaklı ulusal güvenlik politikalarının gölgesinde kalmıştır. Trump yönetimi iklim değişikliğinin varlığını inkâr ederek Önce Amerika sloganıyla çevre politikalarını rafa kaldırmıştır. İklim değişikliğine karşı iş birliğini reddederek izole bir yaklaşım benimsemiştir. Fakat yerel yönetimler iklim değişikliğiyle mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Trump’ın inkâr söylemlerinin aksine “We Are Still In” adlı koalisyonu oluşturan 14 eyalet, Paris Antlaşması’nın hükümlerine bağlı olacakları yönünde tutum sergilemişlerdir. Trump ise şartlar uygun olduğunda tekrar Paris Antlaşması’na dönüşün olabileceğini belirtmiştir (Bostanoğlu, 2018, s. 6). Bu

dönemde Trump, yönetimi sırasında iklim değişikliği konusunda oluşturulan federal politikaları tersine çevirmeye ya da yavaşlatmaya çalışmıştır. Fakat Paris Antlaşması hedeflerine ulaşmak için yapılan yerel faaliyetleri durdurmayı başaramamıştır. Trump yönetimi iklim değişikliği mücadelesinden geri çekilirken Amerikan iş dünyası ve finans toplulukları iklim değişikliğine karşı We Are Still In koalisyonuna katılmıştır. Bu gelişmeler ABD'nin küresel iklim değişikliği politikasında hâlen kritik bir oyuncu olmaya devam ettiğini gösterirken Biden döneminde yeniden kurulacak olan iklim diplomasisi için güvenilir bir temel sağlamıştır (Hale & Hultman, 2020, ss. 5-7).

Joe Biden Dönemi: Çevreyi Güvenlikleştirme Girişimlerinde Yeniden Yapılanma (2021-2024)

Biden seçim kampanyası sırasında iklim değişikliğiyle mücadelede yeniden liderlik rolünü üstlenme, net sıfır emisyon hedefini gerçekleştirme ve enerji dönüşümünü teşvik etme konusundaki kararlılığını ifade etmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 1). Bu çerçevede, iklim değişikliği konusunun ulusal güvenlik temelinde ele alacağını, Paris Antlaşması'na yeniden katılacağını, uluslararası bir iklim zirvesi düzenleyeceğini ve Ulusal İklim Görev Gücü'nü kuracağını ifade etmiştir (Gezer, 2022, s. 2). Biden'ın göreve başlamasıyla birlikte ABD'nin iklim politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Trump Dönemi'ndeki iklim değişikliği inkâr politikaları sona ermiş ve iklim politikası öncelikli gündem maddesi olarak kabul edilmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 3). Başkan Biden, Obama Dönemi'ndeki gibi uluslararası iklim iş birliklerine aktif bir şekilde katılarak küresel iklim hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemiştir (Thielges vd., 2022, s. 74).

Biden Dönemi'nin ilk UGSB olan ve 2021 yılında yayınlanan belgede iklim değişikliği konusu "Millî Güvenlik Önceliklerimiz" başlığı altında ele alınmıştır (USA National Security Strategy, 2021, s. 9). Belgede iklim değişikliğine karşı uluslararası toplumla iş birliği yapılacağı ve müzakerelerde liderlik konumunun yeniden kazanılması için çaba sarf edileceği belirtilmiştir. Bu hedefe yönelik ilk adımlar Paris Antlaşması'na yeniden girilmesi ve İklim Özel Temsilcisi'nin atanması olmuştur (USA National Security Strategy, 2021, s. 11). UGSB'de iklim değişikliğinin millî güvenlik önceliği olarak tanımlanması ve varoluşsal bir sorun olarak kabul edilmesi, bu doğrultuda adımların atılmasını sağlamış ve iklim değişikliğinin güvenlikleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda çevre ve iklim değişikliğiyle ilgili konuların Savunma Bakanlığı tarafından yürütülmesi ve iklim değişikliğinin güvenlik politikasının bir parçası olarak ele alınmasına karar verilmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 3; İlkılıç, 2022, s. 223).

Başkan Biden, 2021 yılında düzenlenen İklim Liderleri Zirvesi'nde sera gazı emisyonlarını %50-52 oranında azaltmaya dair ABD'nin yeni iklim hedefini açıklamış

ve 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarının 2005 seviyelerinin altına indirileceğini açıklamıştır. Ayrıca, Biden yönetimi 2050 yılına kadar ekonomik faaliyetlerde net sıfır emisyon ve 2035 yılına kadar karbon kirliliği içermeyen bir elektrik arzı hedefi ortaya koymuştur. Bu hedefler Paris Antlaşması kapsamında sunulan ulusal katkı belgesine dâhil edilmiştir (Thielges vd., 2022, s. 74). İklim Liderleri Zirvesi, Biden Dönemi'nde yeni bir iklim liderliğinin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Uluslararası toplum, Biden yönetiminin iklim değişikliğiyle mücadeleyi önemseyen yaklaşımını uluslararası iklim iş birliği düzenini yeniden şekillendirmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Hyeonjung, 2021, s. 3).

2022 yılında yayınlanan UGSB'de iklim değişikliği, tüm uluslar için potansiyel olarak en büyük felaket ve varoluşsal bir sorun olarak kabul edilmiştir (USA National Security Strategy, 2022, s. 9). İklim değişikliğinin küresel anlamda olumsuz etkilerinin bilincinde olan Biden, dönemi içerisinde yayınlanan UGSB'lerde belirtilen durum ve hedefler doğrultusunda iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını şekillendirmiştir. Obama yönetiminin ardından Biden yönetimi de ABD'nin iklim değişikliğiyle mücadele konusunda lider rol oynama iddiasını sürdürmüştür.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde çevresel sorunların küresel boyuttaki olumsuz etkilerinin artmasıyla, devletler çevresel güvenlik konusunu gündemlerine almaya başlamışlardır. Bu devletlerden biri olan ABD, çevre sorunları ve iklim değişikliğini ulusal güvenlik kapsamında değerlendirmiş ve Ulusal Güvenlik Strateji Belgeleri'nde yer vermiştir. ABD'nin fosil yakıtları yoğun şekilde kullanması ve sera gazı salınım oranlarına önemli ölçüde katkıda bulunması iklim değişikliğinin şiddetlenmesine yol açmıştır. Bu nedenle ABD, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir aktör olarak kabul edilmiştir. Fakat ABD'nin çevre ve iklim değişikliği politikaları değerlendirildiğinde istikrarsız bir politika süreci yürütüldüğü görülmüştür.

ABD'nin çevre ve iklim değişikliği politikalarını güvenlikleştirme girişimi çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Bunlardan ilki, güvenlikleştirmeyi gerçekleştiren devlet başkanı ve yönetimlerinin bağlı oldukları siyasi partilerin ideolojilerine dayalı olarak şekillendirdikleri politikalardır. Demokrat yönetimler sırasında yayınlanan UGSB'lerde çevre sorunlarının olumsuz etkileri üzerinde durularak bunların önlenmesi amacıyla belirlenen hedefler doğrultusunda çevre politikaları geliştirilmiş ve çevrenin güvenlik boyutu ön plana çıkarılmıştır. İklim değişikliği varoluşsal bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve bu bağlamda güvenlikleştirilmeye çalışılmıştır. Demokrat yönetimler iklim değişikliğiyle mücadelede iş birliği yapılması gerektiğini ve ABD'nin bu alanda öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Demokrat başkanların yönetimleri sırasında küresel müzakerelere aktif olarak

katılım sağlanmış ve bu süreçlere önemli katkılarda bulunulmuştur. Temiz enerji ve düşük karbon ekonomisi teşvik edilmiştir. Öte yandan Cumhuriyetçi yönetimler ekonomik büyüme ve gelişmeye öncelik vermiş, fosil yakıt tüketimini desteklemiş ve iklim değişikliğinin varlığını göz ardı etmişlerdir. Bu dönemlerde, sanayi ve enerji sektörlerinin yöneticileri gibi aktörler ve gelişmekte olan ülkelerle rekabet çevrenin güvenlikleştirilme sürecini etkilemiştir. Çevresel sorunlar, ekonomik büyüme ve uluslararası rekabet gibi gündemlerin arka planında bırakılmıştır. Bu yaklaşım küresel iklim değişikliği müzakerelerinde bağlayıcı taahhütlerden kaçınılmasına neden olmuştur. Cumhuriyetçi başkanlar kendilerinden önceki yönetim dönemlerinde uygulamaya koyulmuş olan iklim değişikliği uygulamalarını iptal etmiş, imzalanan uluslararası antlaşmalardan çekilmişlerdir. İklim değişikliği etkilerine karşı savunmasız olan devletlerin çevre sorunlarıyla mücadele edebilmesi ve uyum sağlayabilmeleri için ayrılmış olan fonları kesmişlerdir.

ABD’de iklim değişikliğini ele alan belgeler, sera gazlarının azaltılmasına yönelik stratejiler ve UGSB’lerdeki çevre ve iklim değişikliği bölümlerinde çevresel sorunların olumsuz etkilerinin acil ve varoluşsal bir tehdit oluşturduğu söylemiyle vurgulanması ABD’nin iklim değişikliğini güvenlikleştirme girişimlerini desteklemiştir. Fakat güvenlikleştirme politikası olağanüstü tedbirler almanın yolunu açsa da yayınlanan rapor ve belgelerde karbon emisyonlarını azaltmak için olağanüstü güvenlik önlemlerinin uygulanması üzerinde durulmamıştır. Genel olarak demokrat yönetimler, cumhuriyetçilerin ABD çıkarlarına aykırı kabul ettikleri antlaşma ya da protokollere imza atılması amacıyla çevresel sorunları güvenlikleştirerek yapılacak olan uygulamaları meşrulaştırmışlardır. Demokrat yönetimler, iklim değişikliği politikalarını sorunların çözümüne yönelik uyum ve mücadele stratejileri geliştirme ve uluslararası iş birliğinde liderlik rolü üstlenme çerçevesinde şekillendirmişlerdir.

Etkili bir iklim değişikliği mücadelesinin sağlanabilmesi için ABD’nin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmaya ve değişikliklere uyum sağlamaya yönelik etkin ve kapsamlı adımlar atması gerekmektedir. Böylesine büyük bir sera gazı yayıcısı olan ülkenin, dinamik ve sürdürülebilir bir çevre politikası oluşturamaması, mevcut uluslararası antlaşmalardan çekilmesi ve mali destekleri kesmesi, özellikle Çin gibi diğer gelişmekte olan ülkelerin de bağlayıcı taahhütlerden kaçınmalarına ve daha esnek bir tutum benimsemelerine yol açmaktadır.

5 Kasım 2024 tarihinde ABD’de yapılan başkanlık seçimleri sonrası Trump yeniden yönetime seçilmiştir. Başkan Trump’ın 2017-2021 yılları arasında fosil yakıt ve enerji üreticileriyle olan yakın ilişkisi ve iklim değişikliğiyle mücadele edilmesine karşı tavrı göz önüne alındığında iklim değişikliğinin geleceğine dair endişeler ortaya çıkmıştır. Trump’ın yeniden ABD başkanı seçilmesiyle birlikte Paris Antlaşması’ndan

çekilmesi, fosil yakıt tüketimini arttıracak politikalar benimsemesi ve çevrenin korunmasına yönelik uygulamaları iptal etmesi beklenmiştir. Bu öngörüler, Trump'ın 2025 yılında başkanlık koltuğuna oturmasıyla doğrulanmıştır. Trump, BM'ye gönderdiği mektupla ABD'nin Paris Antlaşması'ndan çekildiğini bildirmiş, fosil yakıt tüketimini arttırmaya yönelik bir acil enerji durumunu ilan etmiş ve Biden yönetimi sırasında iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında uygulanan düzenlemeleri geri çekmiştir. Trump'ın iklim değişikliğiyle mücadeleye karşı uyguladığı politikalar doğrultusunda Paris Antlaşması hedeflerinden uzaklaşılmasının kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir. Sera gazı salınımında dünyanın en büyük ikinci ülkesi olan ABD'nin iklim değişikliği mücadelesinde geri adım atmasının çevresel sorunların yol açacağı felaketleri hızlandıracağı öngörülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Aktaş, A. (2023). İmaj teorisi ve güvenlikleştirme bağlamında başarısız devletler söylemi ve uluslararası ilişkilere etkileri (Yayın No. 791712) [Doktora tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Alada, A., Gürpınar, E. & Budak, S. (1993). Rio konferansı üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 3-4-5, 93-108.
- Anderson, J. W. (1998). The Kyoto Protocol on climate change. <https://media.rff.org/documents/RFF-RPT-kyotoprot.pdf> adresinden 10.05.2023 tarihinde erişildi.
- Arı, T. (2021b). *Uluslararası ilişkiler teorileri çatışma, hegemonya, iş birliği*. Aktüel.
- Bailey, C. J. (2015). US climate change policy. T. Doyke & P. Catney (Eds.), In *Transforming environmental politics and policy* (pp. 1-14). Routledge.
- Baysal, B. & Lülecı, Ç. (2015). Kopenhag okulu ve güvenlikleştirme teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- BM. (1987). Our common future, from one earth to one world. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> adresinden 07.05.2023 tarihinde erişildi.
- Bostanoğlu, M. (2018). İklim değişikliğiyle mücadele ile geçen 2017. *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, Mayıs, İstanbul.
- Buzan, B. (2012). Askeri güvenliğin değişen gündemi. M. Aydın, H. G. Brauch, N. Polat, U. O. Spring & M. Çelikpala (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Seçme Makaleler* içinde (ss. 323-335). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Buzan, B., Waeber, O. ve Wilde, J. (1998). *Security, a new framework for analysis*. Lynne Publishers.
- Caldwell, L. K. (1996). *International environmental policy from the twentieth to the twenty-first century*. Duke University Press.
- Cohen, M. J. ve Egelston, A. (2003). The Bush administration and climate change: Prospects for an effective policy response. *Journal of Environmental Policy&Planning*, 5(4), 315-331.
- Coşkun, B. B. (2014). Kopenhag okulu ve güvenlikleştirme: Değişen güvenlik ortamı, zorluklar, fırsatlar ve meydan okumalar. T. Arı (Ed.), *Postmodern uluslararası ilişkiler teorileri 2 uluslararası ilişkilerde eleştirel yaklaşımlar* (ss. 179-202) içinde. Dora.
- Dablı, S. (2012). Güvenlik ve çevre bağlantılarına yeniden bakmak. M. Aydın, H. G. Brauch,

N. Polat, U. O Spring & M. Çelikpala (Eds.), *Uluslararası ilişkilerde çatışmadan güvenliğe seçme makaleler* (ss. 309-323) içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Deliktaş, A. (2021). Küresel iklim değişikliği konusuna Amerikan yaklaşımı. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 309-322.

Demir, A. (2022), Paris Antlaşması ve 26. taraflar konferansı (COP26)'nda Türkiye değerlendirmesi: Yükümlülükler ve sorumluluklar. *Biological Diversity and Conservation*, 15(2), 162-170.

Dessai, S., Lacasta, N. S. ve Vincent, K. (2003). International political history of the Kyoto Protocol: From the Hague to Marrakech and beyond. *International Review for Environmental Strategies*, 4(2), 183-205.

Doğan, S. ve Tüzer, M. (2011). Küresel iklim değişikliği ile mücadele: Genel yaklaşımlar ve uluslararası çabalar. *Sosyoloji Konferansları*, 44, 157-194.

Eckersley, R. (2007). Ambushed: The Kyoto Protocol, the Bush administration's climate policy and the erosion of legitimacy. *International Politics*, 44, 306-324.

Elmas, M. S. (2013). *Modern toplumun güvenlik çıkmazı tehdit, risk ve risk toplumu perspektifinden güvenlik*, USAK Yayınları.

EPA. (2016). Climate change indicators: Health and society. <https://www.epa.gov/climate-indicators/health-society> adresinden 01.05.2023 tarihinde erişildi.

Eren, O. E. (2023). Çin-ABD rekabetinde gri bölge: İklim değişikliği müzakereleri. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 3(2), 85-98.

Falkner, R. (2005). American hegemony and the global environment. *International Studies Review*, 7, 585-599.

Fernandez, M. R. (2012). The European Union and international negotiations on climate change. A limited role to play. *Journal of Contemporary European Research*, 8(2), 192-209.

Gezer, G. (2022). Biden yönetimi ve ABD'nin iklim değişikliği karnesi. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, Ekim, Ankara.

Hale, T. ve Hultman, N. (2020). "All in" climate diplomacy how a Biden-Harris administration can leverage city, state, business and community climate action. (20.03.2023). https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/11/All-in-climate-diplomacy_final.pdf

Hauger, J. S. (2016). Climate change and the U.S. security sector: The securitization of

climate change. *International Security Studies*, 2(2), 88-108.

Hyeonjung, C. (2021). President Biden and climate change: Policy and issues. *The Asian Institute for Policy Studies*, Mayıs.

Human Development Report. (1994).
<https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>
 adresinden 01.12.2024 tarihinde erişildi.

İğci, T. ve Çobanoğlu, N. (2019). İklim değişikliğinin ve iklim değişikliğiyle ilgili küresel antlaşmaların çevre etiği bakımından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7(2), 130-146.

İlkılıç, Z. A. (2022). Küresel iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin uluslararası belgelerde güvenlik kavramının incelenmesi (Yayın No. 751063) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Kansu, Z. N., Turanlı, M. ve Turanlı, R. (2021). Amerika Birleşik Devletleri'nin Barack Obama dönemi iklim ve çevre politikalarının analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(1), 205-213.

Kaya, S. & Ilgıt, A. (2020). İklim değişikliği ve çevresel güvenlik: Türkiye örneği. *Alternatif Politika*, 13(1), 175-207.

Kaya, H. E. (2020). Kyoto'dan Paris'e küresel iklim politikaları. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 165-191.

Kovancı, E. ve Karakoç, Y. D. (2019). Bir güvenlik tehdidi olarak iklim değişikliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, 344-357.

Krahmann, E. (2005). From state to non-state actors: The emergence of security governance. In E. Krahmann (Ed.), *New Threats and New Actors in International Security* (pp. 3-19). New York.

Kronlund, A. (2013). Obama's climate policy. *FIIA Briefing Paper*, Eylül.

Kyoto Protokolü. (1997).
https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/kyoto_protokol.pdf
 adresinden 27.03.2023 tarihinde erişildi.

Laporte, A. (2018.) Environmental and energy study institute,
<https://www.eesi.org/articles/view/remembering-george-h.w.-bush-the-environmental-president> adresinden 27.03.2023 tarihinde erişildi.

- Lucke, F. (2015). The securitisation of climate change in the United States: The integration of climate threats into the security sector. *ClimaSec Working Paper 10*, 1-41.
- Maslin, M., Lang, J. & Harvey, F. (2023). A short history of the successes and failures of the international climate change negotiations. *UCL Press Journals*, 1-16.
- Öğuz, C. U. (2019). Amerika Birleşik Devletleri'nin iklim değişikliği politikası: Sorumluluk ve inkâr ikilemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 523-543.
- Özcan, A. B. (2011). Uluslararası güvenlik sorunları ve ABD'nin güvenlik stratejileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 445-466.
- Özerdem, F. & Barlas, B. (2021). Kopenhag okulu çerçevesinde 2020 ve sonrası dünya politikasının yeni sorunu: İklim değişikliği ve iklim göçmenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 273-302.
- Paris Antlaşması. (2015). <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf> adresinden 27.03.2023 tarihinde erişildi.
- Rubial, M. (2021). Evolution of The United States climate change policies and missed leadership opportunities. *Estudios Internacionales*, 53(198), 9-32.
- Rhodium Group. (2019). <https://rhg.com/research/preliminary-us-emissions-estimates-for-2018/> adresinden 24.09.2024 tarihinde erişildi.
- Steurer, R. (2003). The US's retreat from the Kyoto Protocol: An account of a policy change and its implications for future climate policy. *European Environment*, 13(6), 344-360.
- STM Teknolojik Düşünce Merkezi. (2020). İklim krizleri ve ulusal güvenlik. *STM ThinkTech Teknolojik Düşünce Merkezi*, Haziran.
- Şıvgın, B. ve Afacan, S. (2020). İklim krizi ile küresel ve bireysel mücadeleye yönelik bir çalışma: Greta Thunberg örneği. *DSJOURNAL*, 1(2), 141-158.
- Taşdemir, İ. & Özdal, B. (2022). Amerika Birleşik Devletleri Başkanları'nın söylemlerinde öne çıkan kavramlar bağlamında çevre sorunları: Rol algıları ve çatışan rollerin analizi. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 36-56.
- The Climate Historian. (2024). Remembering George H.W. Bush, the "environmental president". <https://theclimat historian.substack.com/p/george-hw-bush-the-environmental>
- Thielges, S., Unger, C. & Mewes, C. (2022). Taking stock of Joe Biden's climate agenda: Governance approach and areas for transatlantic climate cooperation. *Current Developments in Carbon&Climate Law*, 16(1), 73-78.

Topçu, F. H. (2018). Düşük karbon ekonomisine geçme(me): İklim değişikliği ve enerji politikaları bağlamında bir bakış. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 2018 Özel Sayısı, 115-154.

Trombetta, M. J. (2007). The securitization of the environment and the transformation of security, *Standing Group on International Relations Conference*.

Türkeş, M. (2006). Küresel iklimin geleceği ve Kyoto Protokolü. *Jeopolitik*, (29), 99-107.

USA National Security Strategy. (1990). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1990.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1991). <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1991.pdf?ver=3slpLiQwmknO-RplyPeAHw%3d%3d> adresinden 05.10.2024 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1993). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1993.pdf> adresinden 05.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1994). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1994.pdf> adresinden 06.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1996). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1996.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1997). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1997.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1998). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/1998.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (1999). <https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1999.pdf?ver=SL0909OTm5IAh0LQWBrRHw%3d%3d> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2000). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2000.pdf> adresinden 12.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2002). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2002.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2006). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2006.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

USA National Security Strategy. (2010). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2010.pdf> adresinden 18.03.2023 tarihinde erişildi.

- USA National Security Strategy. (2015). <https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2015.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.
- USA National Security Strategy. (2017). <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2020/04/2017.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.
- USA National Security Strategy. (2021). https://nssarchive.us/wp-content/uploads/2021/03/2021_Interim.pdf adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.
- USA National Security Strategy. (2022). <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> adresinden 19.03.2023 tarihinde erişildi.
- Vural, Ç. (2018). Çevresel güvenliğin gelişimi. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 6(1), 20-38.
- Ward, B. & Bowen, A. (2020). An analysis of the Trump administration's economic and policy arguments for withdrawal of the United States from the Paris Agreement on climate change. *Policy Report*, 1-34.
- Wæver, O. (1995). Securitisation and desecuritisation. In R. D. Lipschutz (Ed.). *On security* içinde (pp. 46-86), Columbia University Press.
- Zhang, H., Dai, H., Lai, H. & Wang, W. (2017b). U.S. withdrawal from the Paris Agreement: Reasons, impacts and China's response. *Advances in Climate Change Research*, 8(4), 220-225.
- Zhang, Y., Chao, Q., Zheng, Q. & Huang, L. (2017a). The withdrawal of the U.S from the Paris Agreement and its impact on global climate change governance. *Advances in Climate Change Research*, 8(4), 213-219.

Extended Summary

According to the Copenhagen School, an issue can either be presented as an existential threat and moved into the security realm or be reframed as a regular political issue. In this context, U.S. policies have varied based on the ideological stances, economic, and international priorities of the administrations in power. This study analyzes the environmental security and climate change policies of U.S. administrations through the National Security Strategy Documents published during their terms and evaluates them within the framework of the Copenhagen School's securitization approach.

The global impacts of environmental issues and climate change, along with the inability of even developed countries to escape these adverse effects, have prompted states to place these issues on their agendas and engage in various efforts. The United States, with its significant impact on greenhouse gas emissions and climate change, has been one of the countries to securitize environmental issues. Environmental problems have been defined as an existential threat and have become a reference object. Thus, environmental issues and climate change have become key components of national security strategies. During the securitization of the environment, perceiving actors such as the Senate, industry and energy lobbies, the public, and the international community have often encountered the discourse that environmental problems are urgent and need to be addressed. However, this process has been influenced by the perspective of the administration, the key actor in the securitization of the environment, and factors such as economic competition with other states. Additionally, functional actors like the Senate and industrial lobbies have played a significant role in shaping environmental policies.

President George H.W. Bush's administration recognized environmental issues as a national security problem. The National Security Strategy Documents published during this period emphasized that environmental problems were a global issue and that their long-term effects would harm the U.S. economy. Steps were taken to address environmental issues, and there was a tendency to securitize the environment. However, during this period, an approach prioritizing U.S. interests and economic growth led to environmental issues being sidelined. Functional actors such as industrial lobbyists had a significant impact, and no results were achieved from efforts to resolve environmental problems. Later, President Clinton's administration emphasized the international dimensions of environmental issues and attempted to securitize them by supporting the Kyoto Protocol, which was negotiated during his term. However, due to the influence of the Senate, the Kyoto Protocol was not ratified, and economic competition with other countries took

precedence. This situation reduced the effectiveness of efforts to securitize environmental issues.

After Clinton, President George W. Bush and his administration, in response to the September 11, 2001 terrorist attacks, shaped national security policies within the framework of the terrorism threat. The National Security Strategy Documents published during this period focused significantly on terrorism, while environmental issues were not addressed. During this period, environmental policies were shaped by the influence of functional actors such as energy and industrial sector leaders, with economic growth being prioritized and energy independence emphasized.

President Obama's period marked the time when environmental issues received the most attention, with the U.S. actively participating in international discussions on the issue. The 2010 National Security Strategy Documents were the first to address environmental issues under the heading of climate change. The negative impacts of climate change and its potential to lead to conflicts were emphasized. In 2015, it was stated that climate change was an urgent and growing national security threat. During this period, efforts to securitize the environment were pursued through local and international policies. Several initiatives, including the Climate Action Plan, were launched, and the Paris Agreement, which brought together both developed and developing countries, was signed. However, with President Trump's inauguration, changes in climate change policies occurred. The Trump administration operated on the belief that policies to prevent environmental problems would hinder economic development. It withdrew from the Paris Agreement and, under the "America First" slogan, rolled back climate change policies, effectively removing environmental issues from the security agenda. However, the Biden administration, in its 2021 publication, recognized climate change as a national security priority, defined it as an existential threat, and took steps to securitize the environment. It rejoined the Paris Agreement and emphasized the United States' global leadership in solving environmental problems.

U.S. environmental policies have varied based on the perspective of the securitizing actor, leading to an unstable process. The U.S., which ranks second globally in greenhouse gas emissions, has caused negative impacts both domestically and internationally with this stance. After the U.S. presidential election on November 5, 2024, Trump's re-election has once again drawn the attention of the international community to the U.S. During his previous term, his strong ties to the fossil fuel industry and energy producers, his denial of climate change, and the cancellation of environmental protection measures increased concerns about the future of

climate change. These concerns were confirmed when Trump assumed the presidency in 2025. Trump notified the UN with a letter stating that the U.S. had withdrawn from the Paris Agreement, declared a state of emergency to increase fossil fuel consumption, and reversed the regulations implemented during the Biden administration to combat climate change. It is predicted that the United States, the world's second-largest emitter of greenhouse gases, stepping back in the fight against climate change and adopting an anti-climate stance, will accelerate the disasters caused by environmental issues.

SAVSAD

**Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi**
**The Journal of Defence and War
Studies**

Recep ÇELİK

Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet
Bölümü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
Yalova, Türkiye.

Yalova University, Faculty of Humanities
and Social Sciences, Social Work
Department, Department of Social
Work, Yalova, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 24.01.2025
Kabul Tarihi/Accepted 03.04.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

**Sorumlu Yazar/Corresponding
author:**

Recep ÇELİK

E-mail: drrecepcelik@gmail.com

Atıf/Citation: Çelik, R. (2025). Millî
Mücadele döneminde Yalova'da Yunan
işgali, bunun Rum ve Ermeni
faaliyetlerine yansımaları ve göçler.
SAVSAD *Savunma ve Savaş
Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 85-105.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1626262

Millî Mücadele Döneminde Yalova'da Yunan İşgali, Bunun Rum ve Ermeni Faaliyetlerine Yansımaları ve Göçler

**The Greek Occupation in Yalova During the National
Struggle Period and Its Reflections on Greek and
Armenian Activities and Migrations**

ÖZ

İzmir'i işgal eden Yunanlar bir süre sonra da Bursa ve çevresini işgal etmişlerdi. Başlangıçta halka iyi davranmaya çalışan Yunanlar bir süre sonra gerçek yüzlerini ortaya koymuşlardı. Megali İdea'yı hedefleyen Yunanlar bu sınırlarının içine Yalova'yı da almışlardır. Yunanların Bursa ve Yalova bölgesini işgalinden güç alan ve aşırı derecede şımaran yerli Rum ve Ermeniler Müslümanları topraklarından atma girişimlerine başlamışlardı. Yunanlar önce halka korku salarak onları göçe mecbur tutmuş, ardından kalan ve göçmeyenleri ise öldürmüşlerdi. Yunanların ve Rumların amacını anlayan Müslüman köylüler, köylerini boşaltıp dağlara sığınmış veya fırsatını bulup civar vilayetlere ve İstanbul'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda bu süreç açlık, sefalet ve yokluğu da beraberinde getirmişti.

Yunan Ordusu ile Rum ve Ermeni çetelerinin işgal ve baskısı altında kalan Müslüman halk her türlü baskıya karşılık atadan dededen kalma silahlarla yerli müfrezeler kurarak direnmeye devam etmişlerdi. Bu müfrezeler hem Yunan Ordusu'yla hem de Rum ve Ermeni çeteleriyle çarpışmışlardı. Yunan işgali boyunca büyük miktarda halk civar vilayetlere ve İstanbul'a bin bir zorlukla göç etmek zorunda kalmışlardı. Bu işgal sırasında kimisi şehit olmuş, kimisi evsiz barksız kalmış, kimisi de canını zor kurtarabilmişti. Bu dönemde Yalova'dan İstanbul'a göçenlerin sayısı 509 olarak tespit edilmişti. Bu insanlar Yunanların bölgeden temizlenmesinden sonra tekrar eski topraklarına dönmüşlerdi.

Anahtar Kelimeler: Yalova, İstanbul, Ermeni, Rum, Yunan, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

The Greeks, after the occupation of Izmir (Smyrna), took the city of Bursa as well. Though the Greek occupation army initially tried to well behave to the Turkish population, it soon began to conduct many terrible atrocities. The Greek plan was to realize the Megalo-Idea Project which aimed at establishing the greater Greece. When the Greek Army occupied Yalova, the non-Muslim population in the region such as the Greeks and Armenians began to expel Muslims from the region. The Greeks, first of all, tried to intimidate the Muslim population by all means and then they began to kill the ones who failed to emigrate. When atrocities of the Greek Army were heard, the Muslims, facing with many difficulties such as famine, death and diseases, began to escape to Istanbul. Meanwhile, the healthy male population of Yalova embarked on a resistance movement with lack of ammunitions and their old rifles. They set up Muslim Corps and began to fight with the Greek Army as well as Greek and Armenian bands.

During the occupation period, many Muslim people became martyrs and many of them lost their health and wealth. About 500 people left Yalova for Istanbul in this terrible period. Only after the Greek Army had been badly defeated, did the Muslim emigrants return to their homes in Yalova.

Keywords: Yalova, Izmir, Istanbul, Armenians, Greeks, the Ottoman State.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı öncesi Yalova’da Türkler, Rumlar ve Ermeniler karışık bir şekilde yaşıyorlardı. Yalova’ya Balkanlardan ve Kafkasya’dan göç hareketleri arttıkça yörede bulunan yerli Rum ve Ermenilerle Müslümanlar arasında huzursuzluklar çıkmaya başladı. 1913 yılında Yalova’da, 7.954 Müslüman, 10.274 Rum, 3.304 Ermeni olmak üzere toplam 21.532 kişi yaşıyordu. (Küçük, s. 9)

Osmanlı Devleti Almanların yanında I. Dünya Savaşı’na girdikten sonra, savaşın ilerlemesi ve cephesinin çok genişlemesiyle birlikte içeride çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaya başladı. Bütün güçleriyle Çanakkale Boğazı’nı geçmeye çalışan İtilaf Devletleri, Çanakkale’de büyük bir bozguna uğradı. Osmanlı Devleti birçok cephede savaşırken, içeride de gayr-ı müslim unsurların yıkıcı faaliyetleriyle uğraşmak zorunda kalmıştı.

I. Dünya Savaşı şartları içerisinde birçok cephede İtilâf devletleriyle savaşmak zorunda kalan Osmanlı Devleti, diğer yandan içeride etnik unsurların isyanlarıyla uğraşmak istemiyor ve cephe gerisinin emniyetini sağlamak istiyordu. Zira özellikle gayrimüslim unsurlar bir yandan düşman unsurlarla iş birliği yaparak Osmanlı

ordularının durumunu zayıflatırken; diğer yandan da sivil halka saldırarak can ve mal kayıplarına yol açıyorlardı. Ermenilerin 1915 yılının Nisan ayı ortalarında Van'ı ele geçirmeleri, hemen arkasından 22 Nisan'da Sivas'ta bir isyan başlatmaları Osmanlı Devlet'ini ciddi tedbirler almaya yöneltti.

27 Mayıs 1915 tarihinde Meclis-i Vükelâ tarafından alınan kararla Ermenilerin Musul ve Zor mutasarrıflıklarına, Halep Vilayeti'nin doğu ve güneydoğusuna ve Suriye vilayeti'nin doğusuna nakledilmeleri öngörüldü. Sevk ve iskân başlangıçta doğrudan cephelerin güvenliğini tehlikeye düşüren savaş alanlarına yakın vilayetler ile Akdeniz'e bitişik bölgelerde uygulanmıştır. 1915 Haziranı'nın başından itibaren Maraş'tan Bursa'ya kadar uzanan bölgede birçok Ermeni isyanı baş göstermiş ve Ermeni çeteleri Türk ve Müslüman halka saldırmıştır. Bu tür olayların artması üzerine, tehcir uygulaması, isyan çıkaran ve Ermeni komitecilerine yataklık eden diğer vilayetlerdeki Ermenileri de kapsamıştır.

Yalova ve civarı da bölgedeki Ermeni ve Rumların örgütlü faaliyetlerde bulundukları yerler arasındaydı. Yalova hem deniz kenarı hem de karayla çevrili olması hasebiyle stratejik bir önem taşıyordu. Genellikle Yalova'nın sahil kesimlerine yerleşmiş olan Rumlar, esas olarak denizcilik ve balıkçılıkla uğraşıyorlardı. Ermeni ve Müslüman nüfus ise genel itibarıyla Yalova'nın iç ve dağlık alanlarında yerleşik durumdaydılar. İzmit ile Orhangazi arasında bulunan Yalova, İzmit-Karamürsel hattından gelen Ermenilerin geçiş yeri olmuş; Orhangazi'den Pazarköy'e geçerek Karamürsel hattına gelen Rumların da geçiş güzergâhı üzerinde yer almıştı (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı 2001-2009). Yalova'da bulunan Ermenilerin bir kısmı da olaylara karıştıkları gerekçesiyle zorunlu göçle başka illere gönderildi.

27 Haziran 1915 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hüdavendigâr Vilâyeti'ne gönderilen telgrafta: "Silah teslim müddetinin dolmasından dolayı Yalova, Karamürsel ve İzmit'te jandarma tarafından silah aramalarına başlanacağına, elde de arama yapmak için yeterli kuvvetin olduğuna, silah arama ve toplama işinin Dahiliye Nezâreti'nce ve idaresinin Hüdâvendigar Vilâyeti Jandarma Kumandanlığı'nın kontrolü altında İzmit Mutasarrıflığınca yapılacağı" belirtilmekteydi (BOA, DH, EUM, 8/93, ŞFR, 54/384-54/378). Sevk ve iskân kararıyla birlikte iyice azan Yalova'daki Ermeni çeteciler Samanlı dağları ile Katırlı (Esenköy) arasındaki yüksek dağ hattında bulunmakta idiler. Arazinin engebeli ve dağlık olması eşkiya takibini ve askerî harekâtı zorlaştırıyordu. Kurdukları çetelerle Müslüman köylerini basan Ermeniler, birçok kişiyi gözlerini kırpmadan öldürmüşlerdi. Devlet, bütün imkânsızlıklarına rağmen bir yandan cephelerde savaşı sürdürürken diğer yandan da eşkiya takibinde bulunuyor ve bu hususta gevşeklik gösterenleri uyarıyordu.

Yalova ve çevresinde Ermeniler tarafından yapılan eşkıyalık hareketlerinin ortadan kaldırılması için Harbiye Nezareti tarafından emirler veriliyordu (Karacakaya, 2021; 331, 338).

29 Ağustos 1915 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hüdavendigâr Vilâyeti'ne gönderilen şifreli yazıda "Jandarma kuvvetlerinin Yalova ve İzmit bölgesindeki köylere saldıran Ermeni çetelerini tenkilde sorumsuz davrandıkları, İzmit Mutasarrıflığı'na gerekli takibatın yapılması için alay kumandanını hemen bölgeye göndermesi emrinin verildiği, ayrıca bu meselede kusuru görülenlerin cezalandırılacağı" bildiriliyordu (BOA, DH. ŞFR; 55/296). Hüdavendigâr Vilâyeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda ise: "Bursa ve çevresinde faaliyet gösteren Ermeni çetelerini cezalandırmak için Orhangazi, Karamürsel, Yalova ve Gemlik'te jandarmalar tarafından yapılan aramalar hakkında Bursa Alay Kumandanlığı'nın ayrıntılı raporu" yer alıyordu (BOA, DH. EUM., 2. Şb., 13/2). I. Dünya Savaşı boyunca Yalova'da genellikle sevk ve iskandan kaçarak dağlık arazide saklanan Ermeni çeteciler savaş süresince Müslüman köylerini basarak sivil halkı öldürüp, yaralamışlardır (Sevencan, 2008).

I. Dünya Savaşı Sonrasında Yalova ve Çevresinin Durumu

Savaşta yenik çıkan Osmanlı Devleti, 1918 yılında Mondros Mütarekesini imzalamış, mütareke ile beraber İtilâf Devletleri Anadolu'da yer yer işgal hareketlerine başlamışlardı. Bu işgallerden güç alan azınlıklar, özellikle de Ermeni ve Rumlar şırmarmaya başlamışlardı. 1919 ve 1920 yılı başlarında Yunanlar henüz Yalova ve yöresini işgal etmemişlerdi. Ancak çeşitli sebeplerle yörede bulunan ve eli silah tutan halk çaresizlik içerisindeydi. Batı Anadolu'daki Yunan işgaliyle şımaran Ermeni ve Rumlar ise sevinç gösterisinde bulunuyorlardı. Zaten hemen her Müslüman aileden birkaç şehit verilmişti. Halkın üzerinde kâbus gibi çökmüş bir yas havası vardı. Köylerdeki gençlerin üzerindeki yarı asker, yarı sivil kıyafetler de bu yaslı havayı tamamlıyordu. Bitkin ve perişan halk sadece günlük işlerini yürütebilme telaşında idi. Otorite boşluğundan dolayı da bir asayişsizlik mevcuttu (Akyol, 1998; 28-29).

Yalova Millî Mücadele döneminde üç defa işgale uğramış ve kurtarılmıştı (Taner, 1996; 6).

- 1) Yalova ilk olarak 7 Ağustos 1920 tarihinde işgal edilmiş, 21 Ağustos 1920 tarihinde kurtarılmıştı.
- 2) Eylül 1920 tarihinde ikinci defa işgale uğramış, 9 Eylül 1920 tarihinde geri alınmıştı.

- 3) Son olarak, 23 Şubat 1921 tarihinde düşman işgaline uğrayarak 19 Temmuz 1921 tarihinde kurtarılmıştı (Sezer, 2024, ss. 462-663).

Yunan İşgali ve Yunan Kuvvetlerinin Bölgedeki Zulümleri

Başlangıçta bir süre halka iyi davranmaya çalışan Yunanlar kısa bir süre sonra gerçek yüzlerini ortaya koymuşlardı. *Megali İdea*'yı gerçekleştirmek için bölgenin boşaltılması gerekiyordu. Bunu yapmak için de en kolay yol olan öldürme veya göçe zorlama yolunu seçmişlerdi. Bu konuda McCarthy eserinde önce Yunanların Türklerin elindeki silahları toplama girişiminde bulunup bunun için de muhtarlıklara emirler gönderdiklerini yazmaktadır. Sonrasında Osmanlı jandarmasının elinden silahların alındığını, arkasından da talan ve öldürme işine başlanıldığını, tahıl ürünlerinin yakıldığını, ağaçların meyvelerinin koparıldığı anlatılmıştır. En sonunda köylerin de yakılıp yıkıldığını, Türklere ya sığınmacı olmak ya da ölmek seçeneğinin kaldığını ve Yunanların işgal ettikleri bölgelerde Türk köylülerini hiç ayırım gözetmeden boğazladıklarını anlatmaktadır.

Yine McCarthy, Yunanların bu katliam ve göçe zorlamayı, planlı bir şekilde yaptıklarını belirterek Yalova ve Gemlik kazalarının Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş bölümünde Türk köylerinin yakılıp yıkılması ve Müslüman nüfusunun bölgeden kökünün kazınması amacıyla sistemli bir planın uygulandığını söylemektedir. Bu planı Rum ve Ermeni çeteleri uyguladığı halde, bu çetelerin Müslüman Türk nüfusu katletmek için Yunan komutanlardan talimat aldığını ileri süren yazar, eserinde bazen bu çetelerin düzenli Yunan ordu birliklerinin desteğinden de yararlandıklarına değinmektedir. Ayrıca yazar, köylerin yakılmasının, kıyımların ve göçe zorlamanın Yunan ordusu ve Hükümeti tarafından yönetildiğinden hiç kuşkusunun olmadığını belirtmektedir (McCarthy, 1998, ss. 317-318).

Yunanlar zaman geçtikçe planlarını hızlı bir şekilde uygulamaya koymuşlardı. Önce halka korku salarak onları göçe zorlamışlar, kalan ve göçmeyenler ise öldürmüştü. Bu konuyla ilgili arşiv belgelerinde şu hususlar tespit edilmiştir:

28 Ekim 1920 tarihinde Yalova kadısı, kaymakam vekili ve bidayet mahkemesi reisinin Meşihat'a gönderdiği tahriratta: *"Yalova'yı işgal eden Yunanların köyleri yağmalayıp yaktıkları, çocuk ve erkekleri öldürüp kadınlara işkence ile tecavüz ettikleri belirtildikten sonra: Yunanların kaymakam, jandarma gibi devlet görevlilerini kazadan ihraç ettikleri, Yalova'nın köyler ve diğer yerlerle irtibatını kestikleri, bütün silahları toplayıp ekmek bıçaklarının dahi uçlarını kırarak halkı her türlü müdafaa vasıtasından yoksun bıraktıkları, buna karşılık Hristiyanları silahlandırıp faciaya zemin hazırladıkları, kazanın Yunan Alay Merkezi olması*

sebebiyle Müslümanlara ait bazı evlerin boşaltılarak Yunan askerlerinin yerleştirildiği, evlerden zorla alınan kadın ve kızların Yunan kışlarına götürülüp tecavüz edildiği, Yalova'ya bağlı Çınarcık köyünde halkın camiye doldurulup kamçı ve sopayla dövüldüğü, paralarının alındığı bu sırada birkaç kişinin öldüğü, Taşköprü ile birçok Müslüman köyünün yakılıp erkeklerinin götürüldüğü, çocukların öldürülüp kadınlara tecavüz ve işkence edildiği" dile getiriliyordu (HR. SYS; 2620/57, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1996, ss. 318-320).

3 Kasım 1920 tarihli Harbiye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen diğer bir tahriratta ise: "Yunanların Orhangazi ve Yalova'da Müslümanlardan topladıkları silahları Hristiyanlara dağıtıp katliam ve yağmacılık yaptıkları" belirtilip devamında da: "Zindan Köyü Camii'nde bayram münasebetiyle toplanan Müslüman halkın yirmi üçünün şehit edildiği, Yunanların bölgede yaptıkları idamlar hakkında rapor hazırlayıp bir İngiliz subayıyla gönderilen emekli Binbaşı Memduh Bey'le Çınarcık köyü eşrafının götürüldüğü ve akıbetleri hakkında haber alınamadığı, Yalova'da halkın büyük çoğunluğunun hapsedildiği ve beş yüz bomba verilmediği takdirde şehrin yakılacağı tehdidinde bulunulduğu, köy ve çiftliklerden yağmalanan hayvanların büyük bir kısmının Yunanistan'a gönderildiği, kalan hayvanattan ise pastırma ve sucuk yapıldığı, Karamürsel'i işgal eden Yunan kıtaatına Yalova'nın yerli Rumlarından da iki bin kişinin katıldığı" belirtiliyordu (BOA, HR. SYS, 2619/25).

6 Kasım 1920 tarihli Yalova kazası ahalisi adına Gökçedere köyünden Dursun namı Said tarafından Sadâret'e gönderilen arizada ise: "Yunanların Yalova, Orhangazi ve Karamürsel'de yerli Rumlarla birlikte Müslümanları katledip halkın mallarını yağmaladıkları ve hayvanlarını Yunanistan'a gönderdikleri" bilgisi veriliyor, devamında ise "Yunanların Yalova'yı işgalleriyle birlikte Yunan medeniyetinin örneklerinin görülmeye başlandığı, Teşvikiye'de bayram namazı için toplanan halkın Yunan askerleri tarafından camiden çıkartılıp içlerinden yedi kişinin sopayla dövülerek öldürüldüğü, Müslümanların silahlarının toplanıp Hristiyanlara dağıtıldığı, gayrimüslimler hariç ahalinin hayvanlarının yok pahasına alınıp Yunanistan'a sevk edildiği, yağma için Yunan askerlerinin ardından çuval ve öküz arabalarıyla gelen yerli Rumlar tarafından Müslümanların mallarının götürüldüğü, köyden köye gidişin engellendiği, yolda yakalananların akıbetinin meçhul olduğu, Çınarcık'ta Cuma namazı esnasında çok sayıda Müslüman'ın şehit edildiği, yaralı ve hasta insanların Yalova ve Karamürsel dışına tedavi için çıkmalarına izin verilmediği" anlatılıyordu (BOA, HR. SYS, 2619/45).

2 Aralık 1920 tarihli Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta da: "Yunanların Yalova'nın Teşvikiye ve Çınarcık köylerinde halkı öldürüp katlettikleri" anlatılarak "Yalova'ya bağlı Teşvikiye köyüne silah arama bahanesiyle gelen Yunanların halktan sekiz-dokuz kişiyi katlettikleri, çok sayıda Müslüman'ı sopa

ve dipçiklerle dövdükleri Çınarcık halkını camiye doldurup dayaktan geçirdikleri, pek çok kişinin ağır şekilde yaralandığı, Yunanlar tarafından kesilmek istenen iki Müslüman'ın yerli Hristiyanlarca kurtarıldığının haber alındığı" belirtiliyordu (BOA, HR. SYS, 2620/39, Sezer, 2024, ss. 464-466).

21 Ocak 1921 tarihli Yunanların Hüdavendigâr, İstanbul ve Aydın vilâyetlerinde; Karesi, İzmit, Kale-i Sultaniye ve Kütahya sancaklarında ve Trakya'da yaptıkları katliamların raporlarında: *"Yunan ordusunun Katırlı, Ergene ve Kocadere köylerini işgal etmesi üzerine köy halkından 36 kişi, Yunan subayıyla görüşmek ve maksatlarını anlamak üzere gitmiş iken içlerinden iki Ermeni ve Müslüman katledildikten sonra diğerlerinin harp gemilerine alınarak Gemlik kenarına götürüldükleri ve yine Yalova Yalova'nın Teşvikiye köyünde Yunanların dokuz kişiyi katledip diğerlerine de darp ve işkence ettikleri"* belirtiliyordu (BOA, HR. SYS, 2611/2).

Yalova İdare Meclisi üyelerinden Yakup Bey'in kalem aldığı ve Dâhiliye Nezareti tarafından 16 Nisan 1921 tarihinde Hariciye ve Sadaret'e gönderilen yazıda Yunan işgali hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Yalova'yı işgal eden Yunan birlikleri komutanı kasaba merkezi ve köylerdeki Müslüman halktan olanların bütün mallarına el koymuştur. Buna karşılık Rum ve Ermeni olan halkın silahlarına dokunulmamış, hatta silahı olmayanlara temin edilmiştir. Yunan İşgal Kuvvetleri, Ermeni ve Rumlardan oluşan çeteler kurdurarak kasaba ve köylerin ulaşım yollarını kesmişler, Müslüman halkın bütün mal ve eşyasını gasp ettirmişlerdir. Müslüman halktan olan kadınlara zorbalıkla saldırmışlar, yol üzerinde, dere kenarlarında Müslüman yolcuları öldürmüşler, katiller bilindiği halde serbest olarak dolaşmaktadırlar. Yapılan vahşetlere alet olan çeteler silahlı olarak serbestçe Adalar ve İstanbul'a gidip gelmekte, Müslüman halkın erkek olanları bir tarafa kadınlarına dahi İstanbul'a gitmek için izin verilmemektedir. Bu surette dahi olsun hayatlarının güvence altına alınmasına müsaade edilmemektedir. İşin garip olanı ve medeniyete kara leke teşkil eden yönü varsa, bu katillerin İstanbul'un merkezinde dahi serbestçe dolaşıp hareket etmeleridir. Harp mıntıkası olduğunu ilan etmeksizin denizden bütün köylere ateş açılarak yağlı paçavralarla köyler yakılmış, diğer taraftan hususi çeteler aracılığıyla top menzili dışında kalan köyler yakılarak kül edilmiş, sivil halk, kadın ve çocukların ne olduğu bilimiz dışında kalmıştır. Yalova'daki bütün erkekler tutuklanmış ve hapse atılmıştır. Yalova'dan kaçarak İstanbul'a gelen bir yolcuya acıklı bakıldığında Yalova'daki soykırımın başlamış olduğu, Soğucak 120 hane, Esediye 100 hane, Paşaköy 95 hane, Kurtköy 150 hane, Reşadiye 800 hane, Gacık 150 hane olan bu köylerin önce yağma edildiği, hemen ardından ateşe verildiği, halkının da ne olduğu bilinmez bir durumdadır. Sivil halkın tahliye edilmesi, henüz yakılmayan köylerin

yakılmaktan kurtarılması ve soykırıma meydan verecek sebeplerin öncelikle ve önemle ortadan kaldırılması, tedbirlerin alınması...” (Sezer, 2024;466-467).

21 Nisan 1921 tarihinde Dahiliye Nezâreti’nden Sadâret’e gönderilen tahriratta: *“Yunanların Orhangazi, Gemlik ve Yalova’da Müslümanları öldürdükleri ve mallarını çaldıkları”* ifade ediliyor, devamında da *“sadece Yalova’daki on bir köyü yakıp köyün ahalisini katlettikleri, ahalinin mal ve hayvanlarını götürdükleri, katliamdan korkan civar köy ahalisinin Çınarcık’ta toplandığı, kaza merkezinde bulunan Müslüman idareci ve memurların tutuklandığı, katliamın durdurulması, Müslümanların can, mal ve namuslarının emniyet altına alınması için acilen tedbir alınması gerektiği”* üzerinde duruluyordu (BOA, DH. Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (KMS), 60-2/7).

21 Mayıs 1921 tarihli Yalova ahalisinden İstanbul Küçükmustafapaşa’da Gülcami Mahallesi’nde oturan Said tarafından Dersâdet Merkez Komutanlığı’na gönderilen arizada: *“Yunan işgal kuvvetlerinin İzmit ve Yalova’da katliam ve soygun yaptıkları, Yunanların Yalova civarındaki on dört köyü yağmalayıp ateşe verdikleri, kaçamayanları camiye doldurup yaktıkları, Müslümanların bulunduğu yerlerde dikili bir ağaç dahi bırakmadıkları; özel tahkik komisyonu oluşturulup bu facianın tek tek tespit edilmesi ve yöre halkının zararlarının tazmin edilmesi hususunda itilâf Devletleri nezdinde teşebbüse bulunulması”* isteniyordu (BOA, HR. SYS, 2624/74).

Bölgedeki Rum ve Ermeni Çetelerinin Faaliyetleri

Yunan işgalinin giderek genişlemesi karşısında Osmanlı Devleti’nden ayrılmak isteyen Rumlar ve sevk ve iskandan saklanarak kurtulmuş olan Ermeniler bu otorite boşluğunu değerlendirmek istemişlerdi. Yalova civarında bir takım ayrılıkçı Rum ve Ermeniler Osmanlı Devleti’ni tanımadıklarını ve herhangi bir şekilde devlete vergi vermeyeceklerini ilan etmişlerdi. Fırsat buldukça da Müslüman Türk köylerine saldırmışlardı. Yalova ve yöresinde ayrılıkçı Rum ve Ermeni çetelerinin sesleri duyulmaya başlamıştı (Akyol, 1998, ss. 28-29).

Yunanlar, *Megali İdea* hudutları içine aldıkları Yalova’da çeteler kurdurmuştu. Ayrıca Anadolu içlerine yapılan silah, personel ve cephane sevkine engel olmak için Rum ve Ermeni çetelerini destekleyerek faaliyete geçirtmişlerdi. Yine Yunanlılar bu bölgedeki Rum ve Ermeni köylerine ajanlar göndererek buradaki çeteleri örgütlemiş ve Türk köylerinin üzerine saldırtmaya başlamışlardı. Bu tarihlerde Yalova’da çok sayıda azınlık (Rum ve Ermeni) çetesi kurulmuştur bu Rum ve Ermeni çetelerinden tespit edilebilenleri ve reisleri şunlardır (Akyol, 1998, ss. 19-40, Sezer, 2024, ss. 468-472)

- a) Katırlı-Çınarcık köylerinde: Anastas, Limbo, İnitoma, Tanaş ve Yorgi çeteleri,

- b) Çalica köyünde: Mihail ve Hristo çeteleri,
- c) Elmalık köyünde: Toma, Papa Yorgi, Kosti ve Lefteris çeteleri,
- d) Şakşak köyünde: Penik çetesi,
- e) Laledere köyünde: Ohannes çetesi,
- f) Çengiler köyünde: Apik çetesi,
- g) Hacımehmet Çiftliği'nde: Nihal çetesi, Fulacıklı Ormancı çetesi.

29 Mayıs 1921 tarihli Harbiye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta: *"Rum ve Ermeni çetelerinin Yunan askerleriyle birlikte Orhangazi ve Yalova'nın köylerinde Müslümanları katledip eşyalarını yağmaladıkları"* belirtiliyordu. Tahriratın devamında ise *"Yunan askerleriyle yerli Rum ve Ermenilerden oluşan çetelerin Yalova kazasına bağlı Kocadere-i Bâlâ, Kocadere-i Zir, Gacık, Dereköy, Burhaniye, Kirazlı, ve Taşköprü gibi Müslüman köylerine saldırarak halkın para, eşya ve hayvanlarını yağmaladıkları, köylerini yaktıkları, kadınlara tecavüz ettikleri, halktan pek azının katliamdan kurtulabildiği, Kocadere-i Bâlâ ve Kocadere-i Zir köylerini yaktıktan sonra köylüleri Yalova'ya göndereceklerini söyleyerek kayıklara bindirdikleri; Müslümanları denize açılır açılmaz bomba ve kurşunlarla imha ettikleri ve köy halkından geriye kalanları da büyük bir eve toplayıp yakarak ve pencereden atlayıp yangından kurtulmaya çalışanları da silahla vurarak katlettikleri ve bu katliamı gerçekleştirenlerin yerli Rum ve Ermeniler olduğunun anlaşıldığı"* bildiriliyordu (BOA, HR. SYS, 2625/16).

4 Ağustos 1921 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen bir başka tahriratta ise: *"Yalova, Gemlik ve Orhangazi'de, Rum ve Ermeni çeteleriyle birlikte Yunanların, Müslümanları katledip Müslümanların mallarını yağmaladıkları"* belirtildikten sonra devamında *"Yalova'nın işgali sırasında Yunanlıların Müslüman halktan zorla topladıkları malları yerli Rum ve Ermenilere dağıttıkları, Rum ve Ermenilerden oluşan çetelerin Müslümanların ırz ve namuslarına tecavüz ettikleri; ihtiyar, çocuk, kadın ayırt etmeksizin halkın bir kısmını kayıklara bindirip denizde boğdukları, bir kısmını karada katlettikleri, büyük bir kısmını da evlere doldurup yaktıkları, mal ve eşyalarını gasbettiklerinin anlaşıldığı"* belirtiliyordu (BOA, HR. SYS, 2627/2).

Yunan İşgaline Karşı Yerli Müfrezelerin Kurulması

Yalova'nın uzun süre Yunanlıların elinde kalmayışının asıl sebebi, bölgede kurulan yerli müfrezelerin etkin çalışmasıydı. Bu müfrezeler hem yerli Rum ve Ermeni

çeteleriyle hem de Yunan kuvvetleriyle çarpışmakta idiler. (Akyol, 1998, ss. 18-24, geniş bilgi için bkz. Taner, 1996, s. 157) Bu müfrezelerin en bilineni Akköylü İbo Müfrezesi idi. Yalova ilk defa 7 Ağustos 1920 tarihinde Yunanlarca işgal edilmişti. Yunanlar Yalova'yı işgal ettiğinde Akköylü İbo Müfrezesi dışında bölgede başka hiçbir müfreze yoktu. Yunan ordusu ve ondan güç alan azınlık çeteleri Yalova'yı yakıp yıkmaya başlamışlardı. Akköylü İbo Müfrezesi başlangıçta bu bölgedeki Rum ve Ermeni çeteleriyle çatışıp onları etkisiz hale getirmiş, (Katırlı) Esenköy'de Yunanlarla çatışmış ve düşmana büyük zaiyatlar verdirmişti. Bunu haber alan Yalova İşgal Komutanı Yalova'yı boşaltmak zorunda kalmıştı. Yalova'nın Yunanlar tarafından boşaltılmasından sonra Yalova, Akköylü İbo'nun kontrolünde kendine özgü bir dönem yaşamıştı. Akköylü İbo'nun kurduğu müfreze ve ilişkiler sayesinde bölgeye İngiliz ve Yunan askerî çıkamamıştı. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması ile olayların boyutu değişmişti. Yunanlıların da teşvik ve desteğiyle Rum ve Ermeni çeteler şırmarmaya, etrafı yakıp yıkmaya başlamışlardı (Akyol, 1998; 18). Akköylü İbo bölgeye hâkim olduktan sonra Yunan birlikleriyle çatışmasını sürdürmüştü. Bir şekilde tuzağa düşürülerek yakalanan Akköylü İbo Yunanlarca tutuklanarak Atina'ya götürülmüştü. Akköylü İbo yakalanıp Atina'ya gönderildikten sonra müfrezesi dağıtılmıştı. Bu sayede Yunan askerleri kolaylıkla Yalova'yı işgal etmişler ve Yalova için yeni bir dönem başlamıştı (Akyol, 1998, s. 18, 40; Taner, 1996, s. 6, 12-18; geniş bilgi için bkz. Özkan, 1993).

Akköylü İbo Müfrezesi dağıtıldıktan sonra bölgede çeşitli müfrezeler kurulmaya başlanmıştı. Bu müfrezeler sayesinde Yunan ordusunun iç bölgelere girmesi ve katliam yapmaları engellenmişti. Ayrıca bu müfrezeler bölgedeki Kuvâ-yı Milliye'nin ve düzenli ordunun temelini oluşturmuştu.

Yalova'daki Kuvâ-yı Milliye Faaliyetleri

Yunan ordusu işgali altında bulunan bölgelerde her türlü baskı, yıldırma ve öldürme hareketlerine karşı Müslümanlar direnmeye devam ediyordu. Buldukları eski silahlarla kendilerini savunmaya çalışıyorlardı. Bu insanlar milli kuvvetlerin temelini oluşturmuşlardı.

Üsküdar Mutasarrıflığı'ndan İstanbul Valiliği'ne gönderilen 23 Haziran 1920 tarihli tahriratta: *"Karamürsel, Yalova, Adapazarı, Kandıra, Gebze ve önemli kazalara Kuvâ-yı Milliye'nin hâkim olduğu ve bu bölgelerde yaptığı faaliyetler"* etraflıca anlatılıyordu (BOA, DH. EUM AYŞ, 42/12). Yine 27 Haziran 1920 tarihli Dahiliye Nezâreti tarafından gönderilen tahriratta: *"İzmit'in Kuvâ-yı İnzibatiye'den tahliye edilmesi üzerine Karamürsel, Yalova, Adapazarı ve Kandıra kazalarında toplanan Kuvâ-yı Milliye'nin Gebze ve Ömerli kazalarında İngilizlerle çatışmaya giriştiği, çatışmaların çeşitli mahallerde devam ettiği ve kaybolan iki İngiliz neferinin Kuvâ-yı*

Milliye'ye teslim edilmesinin muhtemel olduğu" bildiriliyordu (BOA, DH. EUM. AYŞ, 42/40). 9 Ekim 1920 tarihli Yalova Kaymakamlığı'ndan Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta da: "Kuvâ-yı Milliye'nin Karamürsel'in Kızderbendi Rum köyüne saldırdığı, Karamürsel Kaymakam Vekili Refik Bey'in köye yardıma gitmediği ve Kuvâ-yı Milliye'ye iltica ettiği" belirtiliyordu (BOA, DH. EUM. AYŞ, 46/26).

Yunanların Halkı Göçe Zorlamaları

Göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlamak maksadıyla ya da tabii, iktisadi, siyasi vb. mecburiyetler neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, yabancısı olduğu yeni bir çevre ve topluluğuna katılma hadisesidir. Göçü cemiyetteki diğer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçü, göç edenin eski sosyal ve ekonomik ilişkilerini değiştirmesi ve yeni yerleşim yerinde, yeni sosyal ve ekonomik ilişkiler kurmasıdır. Göç kelime kökü itibarıyla göçmeyi, yıkılmayı, insanın köküyle bağının koparılmasını da içinde barındırmaktadır. Başkalarının hayat hakkını kendi elinde görme, onlara boyun eğdirme, şiddete maruz bırakma ve son aşamada savaş olarak şekillenen silsilenin belki de en haysiyetsiz merhalesi insanları göçe zorlamaktır.

Göç hadisesi, hangi millet ve din mensubunun başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır. Dolayısıyla tarihi olaylar neticesinde milletlerin yer değiştirme zorunda kalmaları, onların hafızasından kolayla silinemeyen derin izler bırakmaktadır. Yalova'dan göç etmek zorunda kalan Müslüman halkta bu göçlerden oldukça etkilenmiştir. Yunanların bölgeyi işgaliyle başlayan bu süreç, zamanla Müslümanlar açısından can kurtarma hadisesine dönüşmüştü. Müslümanlar ya köylerini terk edecek ya da Rumların elinde feci şekilde öleceklerdi.

Rum ve Ermeni çeteleri yıllarca birlikte yan yana yaşadıkları Müslümanları köylerden atmaya ve onları öldürmeye başlamışları. Yunanların ve Rumların amacını anlayan Müslüman köylüler, Yunanların ve Rumların köylerine gelmelerinden evvel köyleri boşaltıp dağlara sığınmış veya fırsatını bulup civar vilâyetlere, oradan da İstanbul'a kaçmak zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda bu süreç açlık, sefalet ve yokluğu da beraberinde getirmişti.

Yunan ordusu, Rumların ve Ermenilerin sivil halka yaptığı zulümlere seyirci kalıyor, hatta onları teşvik bile ediyordu. Bu baskıların ve öldürmelerin artması üzerine Müslümanlar da köylerde kendilerini savunmak için çeteler kurmaya başlamışlardı. Yunanların elinden sağ kurtulabilenler genellikle, onlar gelmeden önce bölgeden kaçmış bulunanlardı; ama kimi de evinden zorla çıkartıldığı için kurtulabilenlerdi. Göç genellikle Adapazarı ve İstanbul'a yapılmakta idi.

McCarthy eserinde “1920 Kasım’ının ilk haftasında Kuvâ-yı Milliyecilerle rastgele bir çatışmanın ardından Karamürsel kasabası Yunan birliklerince bütünüyle talan edilmişti. Karamürsel çevresindeki 14 köy yakılmış, Türk memurlar Yalova’ya götürülmüştü. Halkın geri kalan kısmı ise gemilere bindirilerek İzmit Körfezi’nin kuzey kıyısına aktarılmıştı. O kitlenin çoğunun da sığınmacı olarak İstanbul’a geldiği bildirilmişti” demektedir.

Yine McCarthy kitabında Haziran 1920 tarihinde Muhtelit Araştırma Komisyonu üyesi yüksek komiserinin beyanına dayanarak: “Kızılhaç’a sığınmacıları taşıma konusunda yetki verilmesine rağmen Yunan askerî makamlarının anlaşılabilir katı tutumlarını sürdürerek halkın taşınmasına engel olma yolunu tercih ettiklerini, Yalova’daki Yunan komutanın özellikle engel çıkaranların başında yer aldığını, görünüşe bakılırsa Yunan askerî makamlarının Rum ve Ermeni eşkiya çeteleriyle pek içli dışlı, hatta onların fazlaca etkisi altına girdikleri görüldüğünü” belirtmektedir (McCarthy, 1998, s. 139; Sezer, 2024, ss. 472-473)

13 Aralık 1920 tarihli Harbiye Nezâreti’nden Sadâret’e gönderilen tahrirde: “Yunanların Boğazlar ve Marmara havzasındaki Müslümanlara imha ve tehcir planı uyguladığı, Karamürsel ve Yalova’da çok sayıda köyün tahrip olunduğu Yunanlıların bütün bunlardan asıl maksadını Boğazlara ve Marmara havzasındaki Müslümanları imha ve göç ettirmek olduğunun anlaşıldığı” belirtilmekte idi (BOA, HR. SYS. 2620/58)

Yunanların Müslümanları planlı bir şekilde göçe zorladıklarına dair canlı şahitlerin anlattıklarından çok değişik olaylara tanık olunmaktadır. Araştırmacı Ahmet Akyol’un savaşa katılanlarla yaptığı röportajlarda anlatılan aşağıdaki satırlar hayli dikkat çekicidir: “Yunan işgalindeki bölgede şiddet ve korku egemendi. Türk halkı güvenlik içinde değildi. Türklerin geleceği tehlikede idi. Korunmasız çocuklar, yaşlı erkek ve kadınlar daha güvenli yerlere gönderilmeli idi. Yalova Kaymakamı Demir Hulusi Bey Güneyköy’e geldiğinden köylüler de Güneyköy’de toplanmaya başlamışlar: sayı yaklaşık 5.000 kişiye ulaşmıştı. Bölgedeki müfrezeler ve emniyet girişimleri sayesinde halk belli bir yere toplanarak oradan Yalova tarihinde önemli bir yer tutan tarihi göç başlamıştı” (Akyol, 1998, s. 58, Sezer, 2024, s. 473). Akyol aynı eserinde göç dönemini anlatmaya devam ederek: “Nisan 1921 tarihinde Yunanların katliamının başladığı ve göç hazırlıklarının yapıldığı sırada Çınarcık, Kocadere ve Akköylülerden bazıları: “Bizim Rumlarla aramız iyi” diyerek göçe katılmamışlardı; ancak göç edenler kurtulmuş, göç etmeyenler ise vahşice öldürülmüşlerdi” (Akyol, 1998; 58-59).

Yöre halkından imkân ve fırsat bulanlar sallarla, kayıklarla dolaşarak Çınarcık’tan İstanbul’a kaçmaya çalışmışlardı (Akyol, 1998, s. 65). Kapaklı (Kabaklı) köyünde

bulunan Yalova Kaymakamı Demir Hulusi Bey Yalova, Orhangazi ve Gemlik'in köylerinden göç edip gelenlerden meydana getirdiği 1.000 kişilik bir tabur kurmuştu (Akyol, 1998, s. 67).

18 Kasım 1920 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatasında: *"Yalova ve Karamürsel'de Yunanlıların ve mahalli Rumların Müslüman ahaliye karşı yaptıkları mezalimin günden güne genişleyerek artmakta olduğu, canını ve namusunu kurtarmak için oturdukları yerleri terk etmek isteyen Müslümanların Yunan kıtalarınca engellendiği"* beyan edilmişti. Bu beyan üzerine meclisin kararında *"Şikâyet edilmekte olan mezalim hakkında tahkikat yapılarak gerekli önlemlerin alınması ve buraya mümkünse İngiliz memurların çağırılması yahut muhtelit bir komisyon gönderilmesi için acilen teşebbüste bulunulması"* isteniyordu (BOA, Meclis-i Vâlâ (MV). 220/21).

21 Kasım 1920 tarihli Dahiliye Nezâreti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen tahriratta: *"Karamürsel'in işgali üzerine mahalli memurlar Yunanlar tarafından cebren Yalova ve Gemlik cihetlerine sevk olunarak yalnız hakim ve müftülerin mahallerinde kaldıkları, bu suretle sevk edilen memurların avdetlerine imkan olup olmadığı tayin edilemediğinden hükümet işlerinin aksamadan yürümesi için gereğinin yapılması"* isteniyordu (BOA, DH. EUM. Memurin Kalemi (MEM), 118/73). 30 Kasım 1920 tarihli Dahiliye Nezâreti'ne Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden gönderilen tahriratta: *"Çınarcık civarındaki Teşvikiye köyüne gelen Yunan askerlerinin Müslüman ahaliyi maruz bıraktıkları gasp ve öldürme olaylarının durdurulması için gerekli teşebbüslerde bulunulması ve zulmün önlenmesi"* isteniyordu (BOA, DH. EUM. AYŞ, 48/41).

16 Aralık 1920 tarihli Meclis-i Vükelâ mazbatasında: *"Şarkî Trakya, Aydın ve Hüdavendigâr vilayetleriyle Yalova, Karamürsel, İzmit ve Karesi gibi Marmara havzasından İstanbul'a gelip açlık ve sefaletle mahkûm olan muhacir ve mültecilerden hiç olmazsa muhtaç olanların iâşe ve iskân masraflarının karşılanması için İstanbul Muhacirîn Müdüriyeti'ne 1.500 lira avans verilmesi"* kararlaştırılmıştı (BOA, MV, 220/270).

7 Mayıs 1921 tarihli Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden Sadâret ve Hariciye Nezâreti'ne gönderilen tezkirede: *"Yalova ve Gemlik muhtarları ve eşraftan beş kişinin yaptığı müracaatta: Yunanlılarca teşvik edilen Rum ve firari Ermeni çeteleriyle birlikte hareket eden Yunan askerleri tarafından Yalova kazası mülhakatından on bir köyün tamamen yıkılıp ve ahaliden bir kısmının katledildiği, kadınların ırzlarına geçildiği, ahaliye ait mal ve eşyaların tamamen gasp ve yağma olduğu, ölenlerin cesetlerinin kaldırılmasına izin verilmediği: Çalıcı, Zindaniye, Güllük ve Ortaburun köyleri ahalisinin korkularından köylerini terk ile Çınarcık'ta*

toplandıkları, hayatlarının tehlikede olduğu, yine Yalova'nın Ortaburun köyü ahalisinden olup Gemlik mülhakatından Kapaklı (Kabaklı) köyü yoluyla firar ederek İstanbul'a iltica eden Hafız Harun Efendi'nin ifadesine göre ihtiyar, çocuk ve kadınların dahil olduğu halde Yalova mülhakatı ahalisinin Yunanlılar ve yerli Rum çeteler tarafından katliam edilmekte olduğu ve içlerinden canlarını kurtaracakların bir kısmı dağlara, bir kısmı da Gemlik kazası köylerine iltica etmiş ise de bunların hayatlarının tehlike altında olduğu; bu zulümden kurtarılmalrı için yetkililerin teşebbüste bulunmaları" isteniyordu (BOA, DH. KMS, 60-2/7 ve 60-2/55).

20 Mayıs 1921 tarihinde Muhtelit Araştırma Komisyonu'nun bölgeden göçenlerle birlikte İstanbul'a döndüğü bir dönemde Yalovalı iki köylünün tahtalar üzerinde iki gün ölümle pençeleşerek Büyükkada'ya geldiği haberi alınmıştı. "Kocadere halkından Mehmet oğlu Mehmet ve İbrahim oğlu Hasan katliamlar başlayınca dağlara çekilmişlerdi. 45 gün ot ve ağaç yiyerek hayatta kalmaya çalışmışlardı. Bu iki köylünün dağlarda 45 gün yaşadıktan sonra, gizlice Yalova'dan kaçmayı başarmaları Yunan Ordusu'nun da dikkatini çekmişti. Yunanlılar bu iki köylünün macerasını öğrenince dağlara kaçmış ve oralarda saklanan Müslüman halkı aramaya başlamıştı" (Akyol, 1998, s. 79). "Haziran 1921 tarihinde yerli Rumların da yağmaya başlaması üzerine yöredeki köylüler daha güvenli olan Yalova'ya taşınmışlardı. Bu sırada Hilal-i Ahmer Heyeti de Yalova'ya gelmiş; bir grup göçmeni alıp İstanbul'a götürerek Davutpaşa Kışlası'na yerleştirmişti. 15 gün sonra Hilal-i Ahmer Heyeti tekrar Yalova'ya gelmişti. Bu sefer yanlarında Gülcemal ve Gülnihal'in de bulunduğu 3-4 vapur getirmişlerdi. Böylelikle Yalova'da Müslüman halktan kimse kalmadı" (Akyol, 1998; 160). Nihayet yapılan teşebbüsler netice veriyor ve İtilâf Devletleri bir muhtelit komisyon kurarak mezalimi araştırmaya karar veriyordu.

26 Mayıs 1921 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta, Yalova, Gemlik ve Orhangazi'de Yunan ve Rumların yaptıkları mezalimi araştıran İtilaf Devletleri heyetinin raporundan bahsediliyor, kendilerine iç bölgelerdeki katliamlarla ilgili detaylı bilgi verildiği belirtiliyordu (BOA, DH. KMS, 60-2/20).

29 Mayıs 1921 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen bir başka tahriratta ise Yunan askerleriyle yerli Rum çetelerinin Gemlik, Orhangazi ve Yalova kazalarına bağlı köylerde yaptıkları katliamlar hakkında İtilâf Devletleri Tahkik Heyeti'nin yaptığı incelemeler sonucunda ulaştığı sonuçlarla ilgili bilgi veriliyor, "Yalova'nın Engere köyünde bulunan büyük bir çukurda süngü ve kurşunla katledilmiş yirmi-otuz kadar ceset, yine bir bostan kuyusunda da yüzlerce ceset bulunduğu, sahile uzaklığı sebebiyle gidilmeyen otuz üç köyde 8.000'i aşkın Müslüman'ın katledildiği, Müslüman köylerinin yağmalanıp yakıldığı, bazı köylülerin katliamdan kaçarak kurtulduğu" bildiriliyordu (BOA, HR. SYS, 2615/8, Sezer,

2024;474-476).

25 Eylül 1922 tarihinde Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne gönderilen tahrirattan anlaşıldığına göre, Yalova'da Müslüman halka zulüm yapanların cezalandırılması için teşebbüslerde bulunulmuş, Müslüman halka işkence eden, onları toplu olarak yakanlarla ilgili suç cetvelleri hazırlanmış, bunların Osmanlı mahkemelerinde yargılanmaları için gerekli teşebbüslerde bulunulmuştur. (BOA, HR. SYS, 2632/73; Yunanların yaptığı katliamların detayları için bkz. Akyol, 1998, ss. 51-196; Taner, 1996, ss. 34-89, 111-139; Sezer, 2024, ss. 479-480).

Memurların Yalova'yı Terk Etmek Zorunda Kalmaları

Yalova'da görev yapan bazı öğretmenler ve memurlar Yunan işgali sebebiyle vazifelerinden ayrılarak İstanbul'a gitmek zorunda kalmışlardı. Bu memurların maaşlarının ödenmesi problem olmuş ve konuyla ilgili birçok yazışma yapılmıştı. İşgal müddetince İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Yalova mültecilerinin sayısı hakkında, 1 Kasım 1922 tarihli Polis Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda: *"İstanbul'da bulunmakta olan Yalova Müslüman muhacirlerinden 509 muhacirin Yalova'ya geri sevk edildikleri"* bildirilmekteydi (BOA, DH. EUM. AYŞ, 64/20). Adapazarı'na göç etmek zorunda kalanların sayısı ve akıbeti hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

19/21 Haziran 1921 tarihli Yalova Hapishane Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta: *"Yalova hapishane müdürü iken Yunan işgali dolayısıyla Dersâdet'e gelen İbrahim Efendi, Nisa gardiyan Vesile Kadın, gardiyan Abdurrahman Ağa, eski gardiyan Halil İbrahim Ağa'nın alamadıkları maaşların ödenmesi"* talep edilmişti (BOA, DH. Mebâni-i Emiriye ve Hapishâneler müdüriyeti (MB. HPS), 133/12, 13, 15, 17). Yine 19 Temmuz 1921 tarihli Maarif-i Umumiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta: *"İşgal sebebiyle vazifelerinden ayrılarak Dersâdet'e gelen Yalova ve İzmit muallim ve muallimelerinin ödenmemiş maaşlarının İstanbul Vilayeti Hususi Bütçesi'nden ödenmesi"* kararı alınmıştı (BOA, DH. Umum-ı Muhalliyeh-i Vilâyât Müdüriyeti (UMVM), 44/28). 2 Ağustos 1921 tarihli İstanbul Valiliği'ne yazılan tahriratta: *"İşgal sebebiyle vazifesinden ayrılarak Dersâdet'e iltica eden Yalova Kazası Muhasebe-i Hususiye Memuru Ahmed Faik Efendi'nin birikmiş maaşlarının İstanbul Vilâyeti Hususi Bütçesi'nden ödenmesi"* istenmekteydi (BOA, DH. UMVM, 44/32). 16 Ocak 1922 tarihli Maarif-i Umumiye Nezâreti tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen tahriratta: *"Yunan baskısı yüzünden Dersâdet'e iltica mecburiyetinde kalan Yalova Kazası'nın Çınarcık Müslim Karyesi İbtidai Zukur Mektebi Muallimi Mehmed Emin Efendi'nin birikmiş maaşının ödenmesi talep"* edilmişti (BOA, DH. UMVM, 165/102). 8 Şubat 1922 tarihli Maarif-i Umumiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne

gönderilen tahriratta: “*Harp dolayısıyla Dersaâdet’te bulunan Yalova Kazası İnas Mektebi Hademesi Azize Hanım’ın birikmiş maaşlarının verilmesi talebi*” bildirilmişti (BOA, DH. UMVM, 41/91, Sezer, 2024, ss. 477-479)

Sonuç

İzmir’i işgal eden Yunanlar bir süre sonra da Bursa ve çevresini işgal etmişlerdi. Başlangıçta halka iyi davranan Yunanlar bir süre sonra gerçek yüzlerini ortaya koymuşlardı. *Megali İdea*’yı hedefleyen Yunanlar bu sınırlarının içine Yalova’yı da almışlardır. Yalova bölgesinin işgalinden güç alan ve aşırı derecede şımaran yerli Rum ve Ermeniler, Yunanlarla birlikte Müslümanları topraklarından atma girişimlerine başlamışlardı. Yunanların ve Rumların amacını anlayan Müslüman köylüler, köylerini boşaltıp dağlara sığınmış veya fırsatını bulup civar vilâyetlere ve İstanbul’a kaçmak zorunda kalmışlardı. Aynı zamanda bu süreç açlık, sefalet ve yokluğu da beraberinde getirmişti. Yunan Ordusu ile Rum ve Ermeni çetelerinin işgal ve baskısı altında kalan Müslüman halk her türlü baskıya karşılık ellerinde bulunan eski silahlarla yerli müfrezeler kurarak direnmeye devam etmişlerdi. Bu müfrezeler hem Yunan Ordusu’yla hem de Rum ve Ermeni çeteleriyle çarpışmışlardı. Yunan işgali boyunca büyük miktarda halk civar vilayetlere ve İstanbul’a bin bir güçlük içindi göç etmek zorunda kalmışlardı. Bu işgal sırasında kimisi şehit olmuş, kimisi evsiz barksız kalmış, kimisi de canını zor kurtarabilmişti. Bu dönemde Yalova’dan İstanbul’a göçenlerin sayısı 509 olarak tespit edilmişti. Bu insanlar Yunanların bölgeden temizlenmesinden sonra tekrar eski topraklarına dönmüşlerdi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Akyol, A. (1998). *Anılar ve Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nda Yalova*, Yalova Kitabevi.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), ŞFR., 55/296.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vâlâ (MV). 220/214, 220/270.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (KMS), 51-2/28, 60-2/7, 60-2/20, 60-2/55
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Mebâni-i Emiriye ve Hapishâneler müdüriyeti (MB, HPS), 133/12, 13, 15, 17.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Umum-ı Muhalliyeh-i Vilâyet Müdüriyeti (UMVM), 41/91, 44/28, 44/32, 44/54, 44/92, 44/94, 44/97, 165/102
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM.), Asayiş Kalemi (AYŞ), 42/12, 42/40, 46/26, 48/41, 64/20,
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM.), 2. Şb., 8/93; DH. Şifre Kalemi (ŞFR.), 54/384 ve 54/378.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM.), 2. Şb., 13/2.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM.), Memurin Kalemi (MEM), 118/73.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstanbul Muhassallığı (İM). 62/75, 138/48.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR. SYS), 2611/2, 2615/8, 2619/25, 2619/45, 2620/29, 2620/57, 2620/58, 2624/74, 2625/16, 2627/2.
- Çufalı, M. (1998). İstiklal Harbi döneminde Batı Anadolu'da Yunan zulmü 1921 Arnold Toynbee'nin eşi Bayan Rosalind Toynbee'nin izlenimleri. *Atatürk Yolu Dergisi*. 6(21) 33-48.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını, II, Ankara 1996, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi.

- Ediz, İ. (2011). *Batı Anadolu'da Yunan işgali (1919-1922)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersevinç, M. (2021). Millî Mücadele Dönemi ve Yalova. H. Karabağ (Ed.), *Millî Mücadele'de Yalova* içinde. Gaye Kitabevi.
- Güler, A. (2003) *Dünden bugüne Yunan-Rum terörü*. Emre Yayınları.
- Karacakaya, R. (2021). *Ermeni meselesi kronoloji ve kaynakça*. Gökkubbe Yayınları.
- Kavak, N. (2011). *İşgal yıllarında Yalova*. Yalova Belediyesi ve Halil İnalçık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü.
- Kaya, M. (2013). Yalova-Gemlik bölgeleri ve İzmit Yarımadası'nda Yunan mezalimine dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu raporları (12-22 Mayıs 1921). *Atatürk Yolu Dergisi*. 51, 563-578.
- Küçük, N. (2008). *Kurtuluş Savaşında Yalova* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- McCarty, J. (1998). *Ölüm ve Sürgün*. (B. Umar, Çev.) İnkılap Yayınevi.
- O. Akandere. (2008) Millî Mücadele yıllarında Marmara Bölgesinde faaliyet gösteren müfrezeler, milis kuvvetleri ve çeteler (1918-1922). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 507-542. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1723984>.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu. 53, Ankara 2001. Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*.
- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu. 99, IV, Ankara 2009. *Osmanlı Belgelerinde Ermeni İsyanları*.
- Özkan, H., (1996). *Geçmişle hesaplama (Akköylü İbo)*. Metinler Matbaacılık.
- Polat, A. (2011). Millî Mücadele yıllarında Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteren Rum ve Ermeni çeteleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 264-290.
- Sevencan, M. (1998). *Yalova ve Çevresinde Belgelerle Ermeniler*, Yalova Belediyesi.
- Sezer, C. (2024). Milli Mücadele yıllarında Yalova'da Yunan işgali (1920-1921), *Milli*

Mücadelenin Yerel Tarihi (1918-1923) içinde, 3, Tüba Yayınları, Ankara.

Sofuoğlu, A. (1994) *Kuvâ-yı Milliye döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*. Genelkurmay Basımevi.

Sofuoğlu, A. (1994). Anadolu üzerindeki Yunan hedefleri Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 10(28), 211-256.

Sofuoğlu, A. (2006). *Millî Mücadele döneminde Kocaeli*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Taner, N. (1996). *Yalova'da Milli Mücadele günlüğü 1920-1922*. Optima Yayıncılık

Extended Summary

Before the war, Yalova had a multicultural structure with Turkish, Greek and Armenian peoples living together. However, the demographic structure began to change, especially with the intense migration from the Balkans and the Caucasus. This change caused unrest between the local Greek and Armenian population and the newly arrived Muslim population. The population balance in the region became a factor that undermined social harmony.

With the entry of the Ottoman Empire into World War I, serious security problems arose both on the fronts and in the interior. In addition to military threats from outside, the state had to deal with problems such as non-Muslim elements collaborating with the enemy, rioting and attacking the civilian population. Such activities were carried out in an organized manner, especially among Armenians. Riots in cities such as Van and Sivas prompted the Ottoman administration to take harsher measures.

In 1915, in line with the relocation and resettlement decision taken in 1915, Armenians living in various regions began to be sent to places deemed safer due to strategic security concerns. This decision was initially implemented in the areas close to the frontline regions and on the seashore. However, in time, the Armenian population in the regions where groups involved in rebellions or supporting rebels lived were also included in this practice.

Yalova and its surroundings became one of the important centers of this process due to both its geographical location and its existing ethnic structure. While Greeks generally lived in the coastal areas, Armenians and Muslims resided in the interior and mountainous regions. Yalova was an important transit point for both land and sea routes between other cities in the region. As such, it became an area where migration movements and gang activities were concentrated.

Armenian gangs organized especially in the mountainous areas of Yalova and attacked Muslim villages. Difficult natural conditions and rugged terrain made it difficult for the state to neutralize these gangs. The Ottoman administration not only tried to protect the population against such attacks, but also sent various instructions to military units on how to combat the gangs.

The instructions sent by the Ministries of Interior and Warfare demanded more effective operations against the gangs and the punishment of officials who were negligent in this regard. In this process, especially gendarmerie units took an active role. Weapons searches were conducted in Yalova and the surrounding villages, and

many operations were organized as part of the fight against banditry.

Armenian gangs remained in the region throughout the war, occasionally attacking Muslim villages and harming civilians. Despite the burden of the war, the state continued to fight against these threats. As a result, Yalova became an important battleground during World War I, where ethnic conflicts, migration and security concerns intertwined.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

İzzet KONCAGÜL

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma
Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü Güvenlik
Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

National Defence University, Alparslan
Defence Science and National Security
Institute, Security Studies Department Ankara,
Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 11.02.2025
Kabul Tarihi/Accepted 21.03.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

İzzet KONCAGÜL

E-mail: izzet.koncagul@msu.edu.tr

Atıf/Citation: Koncagül, İ. (2025).
Uluslararası ilişkiler teorilerinde
kavramsal açıklığın önemi: Ofansif ve
Defansif Realizm. SAVSAD Savunma ve
Savaş Araştırmaları Dergisi, 35(1), 107-
138.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1638022

Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Kavramsal Açıklığın Önemi: Ofansif ve Defansif Realizm

The Importance of Conceptual Clarity in International Relations Theories: Offensive and Defensive Realism

ÖZ

Uluslararası ilişkiler teorileri arasında en çok tercih edilen realizm tüm eleştirilere rağmen akademisyenlerin ve uzmanların gözdesi olmaya devam etmektedir. Diğer teorilerde olduğu gibi realizmin kendi içinde de ayrımlar yaşanmakta ve bu ayrımların uluslararası politikanın doğası için sunduğu vizyon hakkında güçlü çıkarımları bulunmaktadır. Söz konusu ayrım literatürde ofansif ve defansif realizm olarak ele alınmasına karşın neorealist temeller göz önüne alındığında ikisinin neden farklılaştığını anlamakta güçlük çekmekteyiz. Bu çalışma yaşanan bu farklılığı daha belirgin hâle getirme amacı taşımaktadır. Bunu yaparken ofansif ve defansif realizmin sadece farklı olduğu hususlar değil aynı zamanda ortak argümanları da ortaya konacaktır. Bununla birlikte defansif ve ofansif realizmin literatürde gereken önemi görmediği argümanlar detaylıca incelenecek olup, ofansif ve defansif realizmin aslında çıkış noktalarının aynı ancak ulaştıkları sonuçların farklılıkları üzerinde durulacaktır. Çalışma öncelikle realist teorinin kısa bir değerlendirmesi üzerinde duracak, devamında ise ofansif ve defansif realizmin savunduğu argümanlar detaylıca açıklanacaktır. Sonrasında defansif ve ofansif realizmin her ne kadar bir iç tartışma sonucu ortaya çıkmasına karşın uluslararası ilişkileri açıklamaya dair savunduğu düşüncelerin oldukça farklılıklar barındırdığı belirtilecektir. Çalışma araştırma yöntemlerinden betimsel nitelikte olmakla beraber yazındaki teorik eksikliği giderme amacı da taşımaktadır. Ofansif ve defansif realizme yönelik literatürde benzer çalışmaların oldukça az olması, ofansif ve defansif realizmin görünenenden daha keskin çizgiler bağlamında farklılaştığının ortaya konması çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Nihai olarak teorik içi tartışmanın detaylı bir incelemesi olan bu çalışma tartışma ve sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik Çalışmaları, Uluslararası İlişkiler Teorileri, Realizm, Ofansif Realizm, Defansif Realizm.

JEL Kodları: F50

ABSTRACT

Among the theories of international relations, realism, perhaps the most preferred one, continues to be the favorite of academics and experts despite all the criticism. As in other theories, there are also distinctions within realism itself and these distinctions have strong implications about the vision it offers for the nature of international politics. Although this distinction is addressed in the literature as offensive and defensive realism, we have difficulty understanding why the two differ when the neo-realist foundations are taken into account. This study aims to make this difference more apparent. In doing so, not only the points in which offensive and defensive realism differ but also their common arguments will be revealed. In addition, the arguments that defensive and offensive realism do not receive the necessary importance in the literature will be examined in detail and the fact that offensive and defensive realism actually have the same starting points but the differences in the results they reach will be emphasized. The study will first focus on a brief evaluation of realist theory and then the arguments defended by offensive and defensive realism will be explained in detail. Afterwards, it will be stated that although defensive and offensive realism emerged as a result of an internal debate, the ideas they defend in explaining international relations contain quite different differences. Although the study is descriptive in terms of research methods, it also aims to eliminate the theoretical deficiency in the literature. The fact that there are very few similar studies in the literature on offensive and defensive realism and that offensive and defensive realism differ in sharper lines than they seem constitutes the importance of the study. Finally, this study, which is a detailed examination of the theoretical internal debate, will be completed with a discussion and conclusion section.

Keywords: Security Studies, International Relations Theories, Realism, Offensive Realism, Defensive Realism.

JEL Codes: F50

Giriş

Uluslararası ilişkiler teorilerinin her bir olaya veya duruma dair ortaya koyduğu argümanlar, farklı renkteki gözlüklerle aynı resme bakmaya benzemektedir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, her bir teorinin referans nesnesi, argümanları, analiz düzeyleri gibi konular farklılık gösterebilmektedir. Tüm bu çeşitliliğe rağmen realizmin alanda hâkim olması anarşik sistemdeki güç ilişkilerini ama özellikle de Soğuk Savaş sırasındaki rekabeti açıklamada en fazla kullanılan metot olmasıyla açıklanabilir. Klasik realizme yönelik eleştirilere bir cevap olarak yazılan ve uluslararası politikanın incelenmesinde bir devrime yol açan neorealizm, sistemin doğası, iş birliği ve güvenlik rekabetine dair argümanlar geliştirerek dış politika analizi ve uluslararası ilişkiler arasında güçlü bir ayrım yaratmıştır. Neorealizmin ortaya koyduğu argümanlara eleştiriler getirilebilmek mümkünken söz konusu teorinin alandaki etkisini inkâr etmek oldukça zordur (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001).

Neorealistler anarşi ve sistemin yapısı sonucu ortaya çıkan çatışma ve rekabetin önemi konusunda ortak fikirde olsalar da yaklaşımın “ofansif”¹ ve “defansif” çeşitleri arasında bir ayrım yaşanmıştır. İki yaklaşımında uluslararası ilişkilerin karakteri hakkında ortak bir karamsarlığa sahip olduğu söylenebilirken ofansif realistlerin çizdiği tablo, defansif realistlerin çizdiğinden daha kötümserdir. Ofansif realizm güvenliği son derece kıt olarak görürken ikincisi nispeten daha geniş olarak görmektedir. İki yaklaşım arasındaki farklar liberalizm ve realizm arasındaki farklar kadar belirginlik göstermese de bu farkların bilinenden daha da büyük olduğu söylenebilir. Bu durumda realizm içi tartışmanın bilhassa Türkçe literatürde yeterince çalışmadığı için veya vaka çalışmalarına daha fazla ağırlık verilmesinden ötürü gereken önemi görmediği anlamı taşıyabilmektedir.

Ofansif ve defansif realizm arasındaki farkları ortaya koyan çeşitli çalışmalara rağmen epistemolojik ve ontolojik incelemeye dayanan çalışmaların kıtlığı dikkat çekicidir. Defansif realizm neden daha az çatışmaya eğilimlidir? Ofansif realizmde güvenlik ikileminden bahsedebilir miyiz? Her daim güç peşinde koşan devlet neden diğer devletlerin niyetleri hakkında bu kadar tedirgin olmak zorunda? Bu tür sorular ofansif ve defansif realizm ayrımı için oldukça önemli sorulardır. Yaşanan bölünme ve farklılıklar uluslararası ilişkiler teorilerindeki en önemli tartışmalardan biri hâline gelmiştir. Nitekim ofansif ve defansif realizmin ana figürleri olan J. Mearsheimer ve K. Waltz son yaşanan gelişmelerde (Rusya-Ukrayna savaşı vb.) dikkate alındığında uluslararası ilişkiler alanındaki en etkili isimlerin başında gelmektedir. İki yaklaşımın temel figürlerinin perspektiflerindeki farklılıklar nelerdir? Hangi konularda bir araya gelirlerken hangi konularda ayrışmaktadırlar? Bu çalışma özellikle son soruya cevap aramaktadır. Uluslararası ilişkiler teorileri üzerine yapılan çalışmalar her ne kadar realizme diğer teorilerden daha fazla yer ayırsa da ofansif-defansif realizm ayrımının çok net çizilemediği ve argümanları arasındaki farklılıklarının ortaya tam anlamıyla konamadığı değerlendirilmektedir. Nihayetinde ofansif ve defansif realizmin uluslararası ilişkilere dair ortaya koyduğu argümanlar görünenden çok daha derin bir ayrıma işaret etmektedir. Böylelikle realizmin ortaya koyduğu bakış açısının zenginleştirilmesi ve ofansif-defansif ayrımının daha da belirgin hâle getirilmesi amaçlanmaktadır.

Literatürde akademisyenlerin ve uzmanların kendini ofansif veya defansif olarak nitelendirmekten² ziyade her ikisinin de argümanlarına hem destek çıktıkları hem

¹ Mearsheimer tarafından ortaya konan realizmin farklı yorumlanması, literatürde ofansif veya saldırgan olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ofansif kelimesinin kullanılması tercih edilmiştir.

² Mearsheimer veya Walt dışında yer alan akademisyenler çalışmalarında her iki yaklaşımında argümanlarını ortaya koymaktadır.

de eleştiriler getirdikleri görülmektedir.³ Bu noktada çalışmalarında ofansif ve defansif realizmi inceleyen akademisyenler defansif ve ofansif realizm başlığı altında ortaya koydukları argümanlar bağlamında ele alınmıştır. Temsilci odaklı ayırım yapmaktan ziyade ofansif ve defansif görüşün argümanları üzerinden yapılacak bir ayırımın daha anlaşılabilir olduğu düşünüldüğünden dolayı böyle bir yol izlenmiştir. Özellikle Mearsheimer ve Waltz dışında yer alan akademisyenlerin kendilerini bir tarafın parçası olarak görmekten ziyade realizm içerisindeki tartışmayı zenginleştirme amacı güttükleri görülmekle birlikte çalışmalarında kabul ettikleri argümanları desteklerken, bazı noktalarda da eleştiri sunmaktan kaçınmadıkları görülmektedir. Realizm, neorealizm ve ofansif realizme ait yaklaşımlar günümüzde hâlen yaygınlığını korumakta ve bu alanda çalışan uzman ve akademisyenler tarafından ele alınmaktadır. Bu çalışma sadece ofansif ve defansif realizm ayırımını ele almamakta aynı zamanda ortak noktalarında altını çizmeyi hedeflemektedir.

Devlet düzeyinde açıklamalar yapan realizm ve neorealizmin farklı yorumlamaları, neoklasik olarak adlandırılan yaklaşım tarafından oldukça eleştiriye maruz kalmaktadır. Neoklasik realizm, devletlerin davranışlarını birey ve hükümet düzeyinde inceleyerek dış politika hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. İç politika ve birey üzerinden dış politikayı açıklamaya çalışan neoklasik realizm daha çok dış politika teorisi olarak adlandırılmakta, klasik realizm, ofansif ve defansif realizmin devlet düzeyindeki açıklamalarını yetersiz bulmaktadır (Schmidt, 2004, s. 431).

Çalışmanın kapsamı dışında kalacağından dolayı realizmin sadece ofansif ve defansif yorumu detaylı bir şekilde incelenecektir. Neoklasik realizm, realizm içerisindeki tartışmalara zenginlik katmakta ve ofansif-defansif tartışmasında neoklasik realizmin argümanlarından yararlanılmaktadır (Taliaferro, 2000-2001). Defansif ve ofansif realizm ayırımı teoriler arası değil teori içi tartışma olarak ele alınmakta ve bu tartışma üzerinden geliştirilen ve ortaya atılan hipotezler, realizmin koşulların iyileştirilmesini ve bizlere bilgi birikimi stratejisi sunmaktadır. Realizm, uluslararası ilişkiler disiplinin yönelttiği tüm eleştirilere rağmen akademisyenlerin ve uzmanların gözdesi olmaya devam etmektedir. Bu nedenle realizmin içinde yapılacak bir tartışma oldukça önem arz etmektedir (Taliaferro, 2000-2001, ss. 130-131). Realizmin altında yer alan ayrışmaların görüldüğünden daha derin olduğu, ofansif realizmin bilinen üç türünün olduğu, ofansif realizm içerisinde dahi farklı tartışmaların yaşandığı (Schmidt, 2004, s. 438), birkaç farklı defansif realizm yorumlaması, neoklasik realizm, şartlı/rastlantı (contingent), spesifik (specific) ve

³ Daha detaylı bilgi için bakınız: (Labs,2007), (Hamilton ve Rathbun, 2013), (D’Anieri, 2019), (Lobell, 2010), (Frankel, 1996), (Golovics, 2017).

genelci (generalist)⁴ gibi farklı yorumlamaların olduğu da değerlendirilmektedir (Snyder, 2002, 150).

Realizmin farklı yorumlamaları olarak ele alınabilecek olan ofansif ve defansif realizmin görüşleri değerlendirildiğinde bir takım ortak ve farklı noktaların olduğu görülebilir. Söz konusu ayrımın daha net bir şekilde anlaşılabilmesi için iki yaklaşımında ortaya koyduğu argümanlar anarşi, güvenlik ikilemi, genişleme, niyet, ele aldıkları devlet tipi, dengeleme, savaş ve amaç başlıkları altında incelenmiştir. Böylelikle defansif ve ofansif realizmin sadece saldırgan veya savunmacı tutumdan ziyade ontolojik olarak daha derin ayrıma işaret ettiği görülebilir.

Çalışmada ilk olarak realizmin ortaya çıkışı ve argümanları üzerinde durulacaktır. Müteakiben ofansif ve defansif realizmin ortaya koyduğu argümanlar detaylıca incelenecektir. Devam eden bölümde ofansif ve defansif realizmin argümanları üzerinden yola çıkılarak söz konusu yaklaşımların ortak ve farklı noktaları belirli başlıklar (anarşi, güç, güvenlik ikilemi güvenlik vb.) altında değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Çalışma sonuç ve değerlendirme kısmında yapılacak olan tartışma ve ileriye dönük tavsiyeler ile tamamlanacaktır.

Realizmden Ofansif ve Defansif Realizme

Realizm, karmaşık ve zengin bir düşünce geleneği sunan, tek bir pozisyon veya görüşten ziyade farklı yorumlamaları içinde barındıran bir uluslararası ilişkiler kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar farklı yorumlamaları olsa da bir dizi akademisyen ve bu akademisyenlerin görüşleri, fikirleri ve ortak varsayımları realizm altında sınıflandırılmıştır. Realizm bu alanda uzun uzadıya tartışılan idealizmin ütopyacı yaklaşımını eleştirilerek ortaya çıkmış ve bu görüşü savunan akademisyenler kendilerinin uluslararası ilişkiler hakkında diğer bakış açılarına göre daha doğru ve tutarlı analizler sunduklarını iddia etmişlerdir. Realist teoriyi savunan kişiler, uluslararası ilişkilerin en büyük sorunun anarşi olduğunu savunmuşlardır (Walt, 2004; Mearsheimer, 1994-1995). Egemen otoritenin olmaması şeklinde yorumlanabilecek olan bu görüş, devletlerin kendi egemenliklerinden bir kısmını uluslararası örgüt veya organa devretmeyeceğini düşündükleri için savaşın ve çatışmanın tamamen önlenemeyeceğini bu nedenle savaşa ve çatışmaya her daim hazır olunması gerektiğini değerlendirmektedirler (Jill vd. 2010, ss. 53-54).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra realizm, çatışmanın ve savaşın tekrarlanması, Amerika

⁴ Bu ayrımlar hakkında daha detaylı bilgiler için bakınız: Glaser, C.L. (1994/95). Realists as Optimist: Cooperation as Self-Help, *International Security*, 19 (3), 50-90; Rossecrance, R. (2001), Has Realism Become Cost-Benefit Analysis? A Review Essay, *International Security*, 26 (2), 132-155, Frankel, B. (1996). *Realism: Restatements and Renewal*, Frank Cass.

Birleşik Devletleri (ABD)-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yaşanan silahlanma yarışı nedeniyle Uluslararası İlişkiler disiplininde kabul görmüş bir yaklaşım olarak kendine yer bulmuştur. Bu görüşü savunanlar güç ve ulusal çıkar arayışının dünya siyasetini yönlendiren başlıca faktörler olduğuna inanmakta, uluslararası normların ancak güç tehdidiyle desteklendiği durumda işe yaracağını belirtmektedirler. Temel anlamda realizmi savunanlar devletlerin birincil yükümlülüğünün kendi vatandaşlarına karşı olduğunu, soyut bir uluslararası topluma karşı olmadığını vurgulamaktadırlar (Jill vd., 2010, s. 54). Realizm, 2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler alanına hâkim olmasına rağmen akademisyen ve uzmanlar tarafından ortaya konan fikir ve görüşler onun yeni bir düşünce sistemi olmadığını, geçmiş bazı kaynaklarda da izlerine rastlandığını ortaya koymaktadır. Realizmi savunanlar kökenlerini 2500 yıldan daha önceye dayandırmakta ve Thucydides'in yazılarını ve görüşlerini takip etmeye meyletmektedir. Daha da önceye gidilerek Sun Tzu'nun fikirleri de bu alana dahil edilebilmektedir. Sun Tzu ve Thucydides'e ek olarak realizmi savunanlar, Machiavelli tarafından Floransa prensine temelde yöneticilikle ilgili verdiği tavsiyeleri ele aldığı çalışması "Prens/Hükümdar" eserinin, Thomas Hobbes tarafından yazılan ve toplumsal sözleşme ve doğa durumları gibi kavramları inceleyen *Leviathan* adlı eserin, Çanakya'nın "Arthashastra" isimli eserinin kendi temel görüş ve düşüncelerinin kökenlerini oluşturduklarını belirtmektedir (Jill vd. 2010, ss. 54-55). Tüm bu çalışmaların ortak noktasının uluslararası politikanın doğasını anlama değil ideal devlete ulaşma amacı olduğu söylenebilir.

1948 yılında Hans Morgenthau tarafından yayımlanan "Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace" adlı çalışma, Uluslararası İlişkiler alanında realizmin hâkim teori hâline gelmesinde oldukça katkı sağlamıştır. Nitekim 1979 yılında Kenneth N. Waltz tarafından "Theory of International Politics" adlı çalışma ise realizmin yeni bir yapısal versiyonunu ortaya koymuş ve bilinen adıyla neorealizm yaklaşımı olarak uluslararası ilişkiler teorilerinde baskın teori hâline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Chicago Üniversitesi'nde görev yapan John Mearsheimer ise "The Tragedy of Great Power Politics" adlı eserinde uluslararası politika hakkındaki görüşleriyle realist teorinin Morgentau ve Waltz ile birlikte önemli temsilcilerinden biri hâline gelmiştir. Mearsheimer tarafından yapılan çalışma, yapısal realizmden farklı olarak adlandırılan ofansif realizm hakkında birtakım görüşler içermektedir. Waltz tarafından ortaya atılan neorealizm/yapısal realizm ile aynı temel varsayımları paylaşan ofansif realizm, Mearsheimer tarafından açıklandığı gibi uluslararası ilişkilerin ve politikanın temel dinamiklerine ilişkin farklı açıklamalar sunmaktadır.

Görüş ve önerilerinin kökenleri 2500 yıl önceye dayanan realizme dair farklı varyantlar ve ilgi çekici farklılıklar olmasına rağmen ortak bir bağlantı sağlayan bazı

temel varsayımları da bulunmaktadır. Bu varsayımlar realistlerin gerçek dünya hakkındaki gözlemlerine dayanmaktadır. Bu nedenle farklı yorumlamaları çok farklı bir dünya görüşlerine yol açmasına sebebiyet vermektedir. Realizmin temel varsayımları ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Devlet uluslararası ilişkilerin temel aktörüdür.
- Devletin hareket güdüsü güç, güvenlik ve çıkardır.
- Devlet tıpkı insan gibi kendi çıkarı peşinde hareket etmektedir.
- Uluslararası ilişkilerin temel sorunu anarşidir.
- Çatışma ve savaş engellenemez.
- Uluslararası kurumlar güç tarafından desteklendiği müddetçe işe yaramaktadır.
- İnsan doğası gereği çıkarıcı bir varlıktır (Jill vd., 2010, s. 57; Frankel, 1996, ss. xiv-xvii).

Realizm, ortaya koyduğu argümanlar nedeniyle günümüzde de hâlen eleştirilere de maruz kalmaktadır. Söz konusu eleştiriler sadece teori dışı değil aynı zamanda realizmin kendi içindeki farklı yorumlamaların kaynağı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Realizme yönelik başta ABD’de yer alan akademisyenler ve uzmanların eleştirilerini 4 başlık altında ele alan Mearsheimer, bunları şu şekilde açıklamaktadır: Realizm dünyaya kötümser bakmakta, sert ve acımasız bir mücadele görmektedir. İkinci olarak realizm savaşı kaçınılmaz olarak değerlendirmektedir. Üçüncü olarak realizm devletleri iyi veya kötü olarak ayırmamakta, tüm devletlerin aynı amaca yöneldiğini ifade etmektedir. Son olarak ABD, yıllar boyu realizm karşıtı politikalar uygulamıştır (Mearsheimer, 1994-1995, ss. 48-49). Kısaca realizm uluslararası politikanın kasvetli bir resmini çizmektedir (Mearsheimer, 1994-1995, s. 9). Realizm ve neorealizm arasındaki temel farkın sistemdeki anarşiye yapılan vurgu olduğunu ifade eden Jill vd. (2019, s. 57), temelde realizmi reel politik ilkelere dayanan bir eylem kılavuzu olarak adlandırmaktadır.

Ofansif ve Defansif realizm ayırımına başlamadan önce John Mearsheimer’in ofansif realizmin temel savunucusu olduğunu söyleyebiliriz. Waltz ise sadece neorealizmin değil aynı zamanda defansif realizmin temel savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Waltz’un eserleri incelendiğinde kendisini defansif realist olarak adlandırmadığını, ofansif ve defansif realizm arasındaki anlaşmazlıklara değinmediğini görmek mümkündür. Nitekim 2004 yılında yaptığı bir çalışmada

“Realist teori, doğru bir şekilde ele alındığında ne saldırgan ne de savunmacıdır. Devletler iç çaba ve dış uyumun herhangi bir kombinasyonu ile kendileri ilgilenmek zorundadır. Birinin güvenliğini sağlamanın en iyi yolunun defansif mi yoksa ofansif stratejiler mi benimsemek olduğu, durumlar değiştikçe değişmektedir. Çok fazla güce sahip bir devlet diğer devletleri kendisine karşı birleşmeye ve böylece daha az güvenli olmaya itebilir. Çok az güce sahip bir devlet, diğer devletleri bundan faydalanmaya teşvik edebilir. Realizm, onu süsleyecek bir sıfat olmadan ele alınmalıdır.” diyerek zaman içinde bakış açısını genişletmiştir (Waltz, 2004, s. 6). Mearsheimer açık bir şekilde Waltz’un çalışmasına karşı açıkça ofansif realizm oluşturmakta ve bunu bir bütün olarak defansif realizmin yapısal şemsiyesi olarak görmektedir (Mearsheimer, 2001, ss. 19-22). Waltz ise diğer akademisyenler ve uzmanlar tarafından açıkça defansif realist olarak sınıflandırılmaktadır (Taliaferro, 2000-2001). Defansif realizm çatısı altında değerlendirilen bir diğer akademisyen ise Stephan M. Walt’dur. “Origins of Alliances” adlı eserinde defansif realizmin argümanlarını savunmakla beraber devletlerin güçten ziyade tehdide göre dengeleme yaptığı argümanını ortaya koymakta ve defansif realizmin temel argümanlarına benzer çıkarımlarda bulunmaktadır (Walt, 1987).

Lobell (2010, ss. 6651-6652) ofansif ve defansif realizmin üç nedenden dolayı ayrıldığını değerlendirmektedir. İlk olarak ofansif ve defansif realizmin devletlerin revizyonist veya statükocu olduğuna dair farklı yaklaşımları bulunmaktadır. İkinci olarak uluslararası sistemin anarşik yapısının güç maksimizasyonu mu yoksa güvenlik maksimizasyonuna mı teşvik ettiğine dair farklı yorumları bulunmaktadır. Son olarak devletlerin genişlemeci politikalarına yönelik farklı argümanlar ortaya koymaktadırlar. Her ne kadar Lobell, ofansif ve defansif realizme yönelik ayrımları üçe ayırsa da çalışmada ofansif ve defansif realizmin görünenden daha farklı değerlendirmeleri olduğu ele alınacaktır. Bu noktada defansif ve ofansif realizm ayrımının net bir şekilde yapılabilmesi için iki yaklaşımın da uluslararası ilişkiler ve politikaya dair yaklaşımlarının ortaya konması gerekmektedir.

Defansif Realizm

Ofansif ve defansif realizm literatürde daha çok John Mearsheimer, Kenneth Waltz ve Stephan M. Walt’un çalışmaları üzerinden değerlendirmelere tabi tutulsa da ofansif-defansif realizm ayrımı ilk olarak Synder’in 1991 yılında yayımladığı “Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition” adlı eserde ortaya konmuştur. Söz konusu çalışmada realizmin iki farklı çeşidinin olduğu ve ortaya konan çalışmalar incelendiğinde ayrım yapmanın faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Bu noktada Snyder (1991, ss. 11-12) agresif realizm (aggressive realism) ve defansif realizm (defensive realism) kavramsallaştırması yapmış ve iki farklı yaklaşımın realizm ilkelerine uygun davrandığını ancak zıt

görüşleri barındırdıklarına dikkat çekerek hâlen devam eden ofansif-defansif realizm tartışmasını ortaya koymuştur.

Realizmin bir diğer versiyonu olarak ele alınan ve sistem düzeyinde inceleme yapan neorealizmi, defansif olarak adlandıran kişi Waltz değil, Mearsheimer'dır (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 440). Neorealizm, tüm devletlerin güç maksimizasyonu yaptığını, uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin yardımına başka bir devletin koşmayacağını, devletlerin kendi başının çaresine bakması gerektiğini (kendi kendine yardım-self-help) ve bu durumun aç gözlülük yarattığını ifade etmektedir (Schweller, 2007, s. 90). Neorealizm anarşi ve hayatta kalma kavramlarına odaklanmakta ve göreceli kazanca önem vermektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle neorealizm devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden emin olamayacağını, bugünün dostunun yarının düşmanı olabileceğini savunmaktadır (Schweller, 2007, s. 101). Waltz, devletlerin en önemli endişelerinin güç değil güvenlik olduğunu belirtmektedir. Devletlerin ilk amacının sistemdeki konumlarını korumak olduğu ancak güvenlik ve konumlarını garantilendikten sonra ikincil amaçların gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir (Waltz, 1989, s. 40; Schweller, 2007, s. 103).

Başka bir açıdan bakıldığında defansif realizmin genişleme amacıyla gerçekleştirilen politikaların özünde savunma amaçlı olduğunu ifade etmektedir. Anarşik sistemin yarattığı belirsizlik devletlerin kendi kendine yardım etmesinden başka çaresinin olmadığını devletlere dikte etmekte ve bu durumda kendi kendine yardım stratejilerinin bir devletin savunma amaçlı genişlemesini mümkün kılmaktadır. İkinci olarak güvenlik ikileminin yoğunluğu her daim aynı şekilde değil yapısal değişkenler (coğrafi yakınlık, ofansif-defansif denge, doğal kaynaklara ulaşım vb.) nedeniyle farklı yoğunlukta hissedilebilmektedir. Buna ek olarak devletlerin yaşadığı güvenlik ikilemi devletten devlete de değişebilmektedir. Bu durumda devletlerin her tehdide karşı güvenlik ikilemine girmediği doğrudan veya yakın tehdide karşı dengeleme yapmaya veya güvenlik ikilemine girdiği görülmektedir. Güvenlik ikileminin her daim çatışmaya sebebiyet vermediği düşünülmektedir. Üçüncü olarak materyal kapasitenin devletlerin dış politikasını etkilediği ve liderlerin görüşlerinin devletlerin dış politikalarında belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu lider yaklaşımını defansif neoklasik realizm olarak adlandıran Taliaferro, Soğuk Savaş boyunca ABD'nin SSCB'ye göre daha ılımlı politika yürüttüğünü ve bunun sebebinin iç politikaya dayandığını düşünmektedir (Taliaferro, 2000-2001, ss. 136-143). Inan (2004, s. 76), saldırı ve savunma silahlarının ne kadar kolay ayırt edilebilir olduğuna göre savunmacı politikaların kolaylaşabileceğini ileri sürmektedir. Defansif realizmin savunma-saldırı kabiliyetleri arasında ayırım yapma yeteneği, devletlerin başkalarını tehdit etmeden (güvenlik ikilemi oluşturmadan) kendi güvenliklerini sağlayabileceğini

öngörmektedir. Böylelikle uluslararası sistemin anarşik yapısının devletleri çatışmaya sürüklenme eğilimi kırılabilecektir (Inan, 2010, s. 76).

Anarşi ve kendi kendine yardım argümanlarının savaşı açıklamada yetersiz kaldığını savunan Schweller (2007, s. 91), maksimum güçten ziyade maksimum güvenlik yaklaşımını savunarak defansif realizme olan yakınlığını dile getirmektedir. Her ne kadar defansif realist olarak görülse de Schweller, defansif realizme de yönelik eleştiri yapmaktan geri kalmamıştır. Schweller, defansif realizmin devletlerin revizyonist amaçlarını açıklamada yetersiz kaldığını ve göz ardı ettiğini düşünmektedir (2007, s. 92). Buna ek olarak neorealizmin statükocu devletlerin barışçıl amaçlarını açıklamada da eksik kaldığını ifade etmektedir (Schweller, 2007, s. 115).

Devletleri genişlemeci ve statükocu olarak ikiye ayıran Schweller, statükocu devletlerin kendi kendini muhafaza ettiğini, gücünü değil güvenliğini korumaya çalıştığını ve sahip olduğu değerlere yönelik korumacı yaklaştığını ifade etmektedir (Schweller, 2007, s. 99). Benzer şekilde Wolfers, devletleri statükocu ve revizyonist olarak ikiye ayırmaktadır. Wolfers statükocu devletlerin, genişleme amacının ve güç arttırma teşviklerinin olmadığını ve güce ilgi duymadıklarını belirtmektedir. Statükocu devletlerin güce olan ilgisinin diğer devletlerden bekledikleri eylemlere bağlı olduğunu ifade etmektedir (Wolfers, 1962, s. 97). Wolfers'ın defansif realizme benzer şekilde statükocu devletlerin diğer devletlerden algıladıkları eylem/tehditlere göre harekete geçtiği ve güce yönelik eğilimlerinin değiştiği yorumunu yaptığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle defansif realizm, devletlerin tehdit hissettiklerinde veya diğer devletlerin eylemlerine göre güce başvurdıklarını savunduğu yorumu yapılabilmektedir.

Defansif realizmin önemli temsilcilerinden biri olan Stephan M. Walt (1985, s. 4), statükocu devletin tehdit edici dış politikalarından kaçınması gerektiğini, bu durumun karşıt koalisyonlara ve gruplaşmalara neden olabileceğini belirtmektedir. Ofansif realizmden farklı olarak defansif realizmin güç dengesi yerine tehdit dengesi (balance of threat) kavramını kullandığı görülmektedir. Savunulan bu görüşe göre devletler güce karşı değil hissettikleri tehdide göre dengeleme yapmaktadırlar. Söz konusu dengeleme peşine takılma (bandwagoning) ile de gerçekleşebilir. Devletlerin tehdit algılamaları sadece tehdidin büyüklüğüne göre değil aynı zamanda bu tehdidin yakınlığına göre de değişebilmektedir (Walt, 1985, s. 10; Walt, 1987, s. 5) ABD'nin sahip olduğu coğrafi konum tehlikelerden uzak kalmasını sağlarken, Rusya'nın coğrafi konumu her daim Avrupa'dan tehdit hissetmesine sebebiyet vermiştir (Walt, 1985, s. 36). Devletler tehdit hissetmedikçe dengeleyici güç arayışına girmedikleri görülmektedir. 1815-1914 yıllarını bu duruma örnek olarak gösteren Schweller (2007, s. 100), sistemdeki düzenin revizyonist ve

statükocu devletlerin tutumlarına bağlı olduğunu, revizyonist gücün statükocu güce baskın geldiği durumlarda sistemin değişim yaşayabileceğini ifade etmektedir.

Defansif realizm, devletlerin ofansif güç ve niyetlerinden dolayı diğer devletleri provoke ettiğini belirtmektedir. Ofansif güç ve niyetlerin devletleri kışkırttığı ve buna karşı politikalar ürettiği söylenebilir. (Walt, 1985, ss. 11-12). Güvenlik ikilemi yaklaşımını da eleştiren defansif realizm, güvenlik ikileminin yanlış anlaşıldığını, iyi niyetli devletler nedeniyle silahlanma yarışına gidilmediğini, saldırgan devletler gerçekten diğer devletlere zarar verme amacı güttüklerinde diğer devletlerin silahlanma yarışı içine girdiklerini düşünmektedirler (Schweller, 2007, s. 104). Bu noktada niyet kavramı üzerinde duran defansif realistler, güvenlik ikilemi ve silahlanma yarışında niyet unsurunun ön planda olduğunu düşünmektedir. Ofans ve defans dengesini ele alan Schmidt ise defansif yaklaşımın daha avantajlı olduğunu, günümüz koşulları düşünüldüğünde işgalin ve genişlemenin oldukça zorlaştığını değerlendirmektedir (Schmidt, 2004, s. 436).

Defansif realizm savaşın önlenmesi veya kaçınma olasılığı konularında daha iyimser yaklaşımlara sahiptir. Güvenliğin kolayca elde edilebileceğini ve buna ulaşmanın en iyi yolunun devletlerin savunma stratejileri benimsemesi olduğunu değerlendirmektedirler. Defansif realizm, uluslararası sistemin devletler açısından yalnızca ılımlı, ihtiyatlı ve ölçülü davranışlar için teşvikler sağladığını savunmaktadır. Frankel devletlerin pervasız veya mantıksız davranışlarının nedenlerinin sistemsel teşviklerin değil iç patolojilerinden kaynaklandığını belirtmektedir (Frankel, 1996, s. xvi). Defansif realizm tarihi örneklerden çıkarılan derslerin devletlere hegemonya girişimlerinin her zaman dengeyle karşı karşıya olduğunu, saldırganlığın her zaman dirençle karşılaştığını, genişlemenin maliyetlerinin sonunda faydalarını aştığını ve savunmanın genellikle saldırıya göre avantajlı olduğunu belirtmektedir. Nihai olarak tarihi örneklerden tekrarlanan derslerin kümülatif etkisi, devletlerin en iyi yolunun ılımlı hedefler ve asgari güvenlik peşinde koşmak olduğunu anlamalarına yol açmaktadır (Frankel, 1996, ss. xvi- xvii).

Ofansif Realizm

Klasik realizmin aşırı genişlemeye ilişkin açıklamalarında iki genel sorun olduğunu belirten Snyder, bu sorunun çözülmesi için realist argümanın iki çeşidi arasında ayırım yapmak ve bugün ofansif realizm olarak adlandırılan yaklaşımın temellerini çalışmasında “*aggressive realism*” olarak atmaktadır. Bu yaklaşıma göre agresif (ofansif) realizm saldırgan eylemlerin güvenliğe katkı sağlayabileceğini savunmaktadır. Snyder, hem defansif hem de ofansif realizmin tartışılmayı hak ettiğini ve bazı hususlarda fikir ayrılıklarına düştüklerini değerlendirmektedir (1991, ss. 11-13). Bu hususta ofansif realizme yönelik ortaya konan yaklaşımların

incelenmesi ve irdelenmesi önem arz etmektedir.

Ofansif realizmin büyük güçler arasındaki ilişkileri ve savaşları açıklamada daha etkili olduğunu düşünen James, ofansif realizmin uluslararası ilişkilerdeki acı ancak gerçek yanlarını ortaya koyduğunu iddia etmektedir. James ofansif realizmin

1. Anarşiye vurgu yaptığını,
2. Büyük güçlerin askerî kapasitesine odaklandığını,
3. Devletlerin niyetlerinin belirsiz ve anlaşılamaz olduğunu,
4. Devletlerin nihai amacının hayatta kalmak olduğunu ve
5. Devletlerin rasyonel aktör olduğunu,
6. Uluslararası ilişkilerin “0” toplamı bir oyun olduğunu belirtmektedir (James, 2009, s. 50).

Bu noktada James (2009, s. 50), ofansif realizmin devletlerin niyetlerinden emin olamama, agresif tutum/niyet nedeniyle Waltz’un defansif realizm/neorealizminden ayrıldığını, Waltz’un veya defansif realizmi savunanların devletlerin güçten ziyade güvenlik peşinde koştuklarını değerlendirmektedir. Ofansif realizmin argümanlarından da anlaşılacağı üzere uluslararası ilişkilerde ve özelde büyük güçler arasındaki ilişkilerde her daim en kötü şartları göz önünde bulundurarak devlet davranışlarını açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte ofansif realizm devletlerin sahip olduğu askerî kapasite ile niyet arasında da güçlü bir bağ olduğunu ifade etmekte ve neoklasik realizmin argümanlarını da kullanarak devlet adamlarının pozitiften ziyade negatif bilgilere, iyi tecrübelerden ziyade kötü tecrübelerle odaklandığını belirtmektedir. Bu noktada ofansif realizme göre devletlerin amaçlarının göreceli gücü maksimize etmek ve rakip askerî tehdidi minimize etmek olduğu söylenebilir. Bu duruma İngiltere’nin Almanya tehdidine karşı güç arttırımına gitmediği, tehdit azaltımına gittiği örneği verilmektedir. (James, 2009, ss. 53-59). Niyetleri iyi ve kötü arasında derecelendirilebilecek bir süreç olarak gören ofansif realizm, riskin, niyet ve yetenekler arasında etkileşimi olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre devletlerin riski azaltma çabaları agresif politikaların kaynağı olabilir. Bu da ofansif realizme işaret etmektedir (James, 2009, s. 56). Ofansif realizm, güçlü devletlerin zayıf devletlerin güçlenmesini güçlü devletin hasım/düşman devletiyle savaşma ihtimali olduğu durumlarda tolere etmesi/ izin vermesi gerektiğini vurgulamaktadır (James, 2009, s. 58). Daha açıklayıcı bir ifadeyle düşmanımızla savaşma ihtimali yüksek olan zayıf bir devletin güçlenmesi bizim için tehdit değil düşmanımıza yönelik kullanılabilecek bir fırsattır. Nihayetinde bu

durumda tehdidi minimize etme amacı taşımaktadır.

Snyder ise ofansif realizmin argümanlarını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Uluslararası sistem anarşiktir,
2. Büyük güçlerin ofansif amaçları vardır,
3. Hiçbir devlet diğer devletlerin niyetlerinden emin olamaz,
4. Devletlerin nihai amacı hayatta kalmaktır ve
5. Devletler rasyonel aktörlerdir (Snyder, 2002, 154).

Mearsheimer ise “The Tragedy of Great Power Politics” adlı eserinde ofansif realizmin argümanlarını şu 5 madde ile özetlemektedir:

1. Uluslararası sistem anarşiktir. Bu da sistemin kaotik ve düzensizliğini ifade etmektedir.
2. Büyük devletlerin/güçlerin doğası gereği ofansif askerî kapasiteleri vardır ve bu kapasite birbirlerine saldırmak ve muhtemelen yok etmek için kullanılmaktadır.
3. Devletler hiçbir zaman diğer devletlerin niyetlerinden emin olamaz. Hiçbir devlet başka bir devletin askerî kabiliyetinin kendisi için kullanılacağından emin olamaz. Devletlerin niyetleri çok hızlı bir şekilde değişebilmektedir.
4. Büyük devletlerin/güçlerin birincil amacı hayatta kalmaktır. Devletler toprak bütünlüklerini ve iç siyasi düzenlerini korumak isterler. Hayatta kalma amacı diğer amaçların üstündedir çünkü hayatta kalınamayan bir durumda devletler diğer amaçlarını gerçekleştiremez.
5. Büyük devletler/güçler rasyonel aktörlerdir. Çevrelerinde gerçekleşen gelişmelerin farkında olan büyük güçler, nasıl hayatta kalacakları hususunda stratejik davranmaktadır. Büyük güçler kendi davranış ve tutumlarının diğer devletleri nasıl ve ne yönde etkileyeceğinin farkındadır (Mearsheimer, 2001, ss. 30-32; Mearsheimer, 1994-1995, s. 10; Mearsheimer, 2013, ss. 79-80).

Mearsheimer, açıkladığı varsayımların devletlerin üç farklı davranış kalıbını ortaya koyduğunu eklemektedir. Savunulan bu görüşe göre ilk olarak devletler birbirinden korkmakla kalmaz, korku seviyesi zaman içinde değişiklik göstermekte ancak asla

ortadan kalkmamaktadır. Yaşanan bu korkunun asıl sebebini ise agresif devletleri durduracak mekanizmanın yokluğu oluşturmaktadır. İkinci olarak devletler hayatta kalmalarını garanti etmek istemektedir. Devletler kendilerini zayıf ve yalnız görmektedir. Devletler arasında oluşan ittifaklar geçici ve bugünün dostu yarının düşmanı olabilmektedir. Üçüncü olarak devletler göreceli güçlerini maksimize etmek istemektedir. Devletler sadece fırsatları kullanmakla kalmaz aynı zamanda başka devletlerin kendilerinden faydalanarak güçlenmesini de engellemektedir. Ofansif realizm dünyasında iş birliği mümkündür ancak göreceli kazanç yaklaşımı ve devletlerin aldatma ihtimali bu iş birliğine zarar vermekte ve sürdürmesi zor hâle getirmektedir. Mearsheimer bu duruma örnek olarak 1. Dünya Savaşı öncesi dönemi göstermekte ve bu dönemde büyük güçler arasında iş birliği olmasına rağmen savaşı durduramadığını belirtmektedir (Mearsheimer, 1994-1995, ss. 10-12). Devletlerin uzun vadede gerçekleştirdikleri iş birliğinin diğer devletlere göre güçlerini azaltmaya hizmet etmesi durumunda iş birliğini sürdürmesi beklenmemekte, bu da uluslararası kurumların belirgin şekilde daha az önemli role sahip olmalarına ve uluslararası işbirliği için beklenen potansiyelin büyük ölçüde azalmasına sebebiyet vermektedir (Inan, 2010, s. 77).

Ofansif realizmi trajedi okulu/yaklaşımı (Tragedy School) olarak adlandıran Schmidt (2004), ofansif realizmin çatışmanın ve savaşın nedenini uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletler arasında yaşanan güç mücadelesi üzerinden açıkladığını düşünmektedir. Ofansif realizm, devletlerin davranışları neoklasik realizmin ortaya koyduğu birey, iç politika veya rejim tipi üzerinden değil uluslararası sistem üzerinden açıklanabileceğini belirtmektedir. Bu noktada ofansif realizm devlet liderlerinin veya hükümetlerin motivasyon kaynaklarını dikkate almamaktadır. Bundan ziyade büyük güçlerin kuvvet kullanımlarını engelleyecek bir kurum olmadığı için savaşın veya çatışmanın önüne geçilememektedir (Schmidt, 2004, ss. 430-432). Taliaferro çalışmasında ofansif realizmin devletlerin ancak güçlü oldukça güvende olacaklarını ve anarşinin devletleri agresif politikalara ittiğini dile getirmektedir. Buna ek olarak anarşik sistemin ofansif realistler tarafından iş birliğini ortadan kaldırdığı değerlendirilmektedir (Taliaferro, 2000-2001, s. 138).

Ofansif-Defansif realizm ayrımının 1970'li yıllara dayandığını ve aslında iki farklı yapısal realizm olduğunu savunan Snyder, Mearsheimer'ın ofansif söylemleri sonucu defansif realizm adlandırılması yapıldığını, Waltz'un veya diğer defansif realistlerin ilk amacının kendilerini defansif olarak görmediklerini veya böyle bir adlandırma girişiminde bulunmadıklarını ifade etmektedir. Waltz ve Mearsheimer'ın ayrıldığı noktaların güvenlik ve güç olduğunu Waltz'un bir takım limit/sınırlamalara işaret ettiğini ancak Mearsheimer'ın devletleri doyumsuz oldukları konusunda ısrarcı tavrına işaret etmektedir (Snyder, 2002, ss. 150-151). Bu noktada ofansif realizmi defansif realizmden ayıran bir diğer soru ise ne kadar

gücün yeterli olacağına dair verilen cevaptır. Defansif realistlerin sistemin devletleri çok güç kazanmasına teşvik etmediğine yönelik yorumlar, ofansif realistler tarafından sadece eksik bulunmaz aynı zamanda yanlışlanmaktadır. Nitekim ofansif realizm, sistemde statükocu devletlerin nadiren bulunacağını, anarşik yapının devletlerin gücünü arttıracak fırsatlar yarattığını ve bundan yararlanmaları gerektiğine dair teşvik ettiğini, devletlerin nihai amacının hegemon olmak olduğunu belirtmektedir (Schmidt, 2004, s. 434). Bu noktada defansiflerin daha doğrusu Waltz'un anarşik yapıda devletlerin nihai amacının güçten ziyade güvenlik yaklaşımı ofansif realistler tarafından eleştirilmektedir. Defansif realistler devletlerin ancak güvenliklerini sağladıktan sonra diğer amaçlarına yöneldiğini düşünmektedir (Snyder, 2002, s. 152).

Snyder, Mearsheimer'ın belirttiği gibi net bir (clear-cut) hegemon devlet olmayacağını, bu nedenle sistemde hegemon gücün bölgesel kalacağını ancak bu bölgesel hegemonlara karşı mücadeleci devletlerin ortaya çıkacağını öngörmektedir. Bölgesel hegemon aynı zamanda potansiyel hegemon olarak adlandırılmakta ve sistemdeki en güçlü devlet konumunda yer almaktadır. Potansiyel hegemon devletin diğer güçlü devletlere arasında ekonomik ve askerî kapasite bağlamında seviye farklı bulunmaktadır (Snyder, 2002, s. 152; Mearsheimer, 2001, s. 2). Buna ek olarak Schmidt ise hegemon güç olamama durumunu coğrafi şartlar üzerinden açıklamaktadır. Günümüz coğrafi şartlarının zorlu yapısı devletleri küresel hegemon hâline getirmeyeceği ve devletlerin kapasitelerinin coğrafi zorlukların tamamının üstesinden gelecek kadar yeterli olmadığı ifade edilmektedir (Schmidt, 2004, s. 436).

Ofansif realizm, her ne kadar devletlerin güç maksimizasyonu peşinde koştuğunu varsaysa da bu durumun her zaman böyle olmadığını, tüm güçlü devletlerin öncelikle kar-zarar analizi yaptığını ve fırsat ortaya çıkınca genişlemeci politikalar sergilediklerini ifade etmektedir. Bu noktada Mearsheimer'ın eksikliğini kapatma amacı güden Snyder (2002), genişlemenin sadece ekonomik veya askerî değil aynı zamanda diğer unsurları (politik, sosyal vb.)'da olumlu veya olumsuz etkilediğini eklemektedir. Defansif realizmin mütevazı miktarda güç yaklaşımına karşın, ofansif realizm devletlerin doyumsuzluğuna ve çatışma odaklı olmasına dikkat çekmektedir. Defansif realistler hegemon devletlerin bir noktada güvenlik biriminin azaldığına ve maliyetlerin artacağına işaret ederken ofansif realistler güvenlik birikiminde herhangi bir azalma meydana gelmeyeceğine gücün avantaj yaratacağına ve bunun da devletleri daha agresif politikalar uygulamasına sebebiyet vereceğine odaklanmaktadır (Snyder, 2002, s. 154). Ofansif realizm kavramını ilk kullanan Snyder (1991, ss. 21-26) ise mevcut askerî teknolojinin saldırgan devletin lehine olduğunda, devletlerin güç kaynaklarına önemli kümülatif eklemeler yapabildiklerinde, devletin göreceli gücünün azalması beklendiğinde ve sistemin

çok kutuplu olduğu durumlarda devletlerin genişlemeye yönelik politikalar uygulayabileceğini belirtmektedir.

Ofansif realizm gücün ne kadar olacağına dair defansif realizmin uygun seviye yaklaşımını eleştirmekte ve bugün için yeterli/uygun olan gücün yarın veya gelecekte yeterli olmayabileceğine işaret etmektedir. Ofansif realizmin sadece diğer devletlerin niyetinden emin olamadığımız için değil aynı zamanda devletlerin bugün ile gelecek arasındaki uygun/yeterli gücün seviyesindeki belirsizlik yüzünden hegemon güç ve genişlemeci yaklaşımı savunduğu görülmektedir (Snyder, 2002, s. 155). Devletler yeterli güvenliğe sahip olup olmadıklarını bilemezler, ancak bir şeyi bilirler: Daha fazla güce sahip bir devlet, daha az güce sahip bir devletten daha güvenlidir. Bu bilgi devletleri güç maksimizasyonu konusunda fırsatçı hâle getirmektedir (Frankel, 1996, s. xvi). Schmidt ise güç maksimizasyonu yaklaşımının, ofansif realizmi defansif realizmden ayıran en önemli argüman olduğunu ifade etmektedir. Büyük güçlerin her daim güç maksimizasyonu için fırsat kovaladığı değerlendirilmektedir. (Schmidt, 2004, ss. 432-433). Schmidt, devletlerin en önemli kapasitesinin savaş yapma yeteneği olduğunu, askerî gücün devlet gücünün özünü oluşturduğunu belirterek askerî açıdan en güçlü olanın sistemdeki en güçlü devlet olduğunu savunmaktadır (Schmidt, 2004, s. 433). Mearsheimer askerî gücün yanında devletlerin sosyo ekonomik gücünün olduğunu ve önemli olanın söz konusu sosyo ekonomik gücün ne seviyede askerî güce dönüştürüldüğü olduğunu ifade etmektedir. Nitekim çalışmasında da devletlerin gizli (sosyo ekonomik) ve askerî güç olarak iki gücünün olduğunu değerlendirmektedir. Askerî güç ile ekonomik ve sosyal gücün aynı olmadığı, her devletin sosyo ekonomik gücünü askerî güce çevirme seviyesinin farklılık gösterdiği belirtilmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 55; Schmidt, 2004, s. 434).

Ofansif realizmin dünyasında güvenlik ikilemi olmadığını çünkü sistemde yer alan devletlerin statükoyu koruma amacı gütmeye çalıştığını ifade eden Snyder, güvenliğin ittifak veya silahlanma ile değil toprak kazancı ile açıklandığını düşünmektedir. Bu noktada en iyi savunma saldırıdır yaklaşımını benimseyen ofansif realizm, defansif realizmin aksine genişlemenin nihayetinde devletin zararına olmadığını güvenliğini garanti altına almanın bir yöntemi olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte ofansif realizm ittifak güvenlik ikilemi (alliance security dilemma) yaklaşımını savunmakta ve müttefike çıkarlarını teslim etmenin, devletlerin kendi desteği ile kendisine tuzak kurulmasına teşvik ettiğini ifade etmektedir. Taraflar arasındaki bağıllık düzeyi ve kararlılık devletlerin müttefikleri tarafından tuzağa düşme ihtimalini belirleyici faktörlerdir (Snyder, 2002, ss. 165-166). Bu noktada ofansif realizm ittifak kurulan devletlerin niyetlerine bile güvenme hususunda endişeler barındırmaktadır. Schmidt ise güvenlik ikileminden kurtulma yönteminin hegemon güç olmaktan geçtiğini ifade ederek ofansif realizm içerisindeki yaşanan

ayrımından birini ortaya koymaktadır. Hegemon güç en güçlü devlet olacağından dolayı güvenlik ikilemi yaşamamaktadır (Schmidt, 2004, s. 437; Mearsheimer, 1994-1995, s. 11). İki farklı yaklaşım değerlendirildiğinde nihayetinde ofansif realizm güvenlik ikilemini silahlanma veya güç artışı üzerinden değil, genişleme ve hegemon güç olma üzerinden yorumlayarak bu durumdan kurtulma amacı taşımaktadır. Ofansif realistlerin dünyasında güvenlik ikilemi yoktur, varsa dahi devletler bundan hegemon güç olarak kurtulmalıdır. Güvenlik ikilemi yaşanan bir süreci değil, ortadan kaldırılması gereken bir problem olarak görülmektedir.

Ofansif realizmin belki de literatürde çok değinilmeyen bir diğer görüşü ise dengeleme ve sorumluluğu başkasına atma yaklaşımıdır. Savunulan bu görüşe göre devletler her daim saldırgan olmamakla birlikte bazı durumlarda rakibe veya hasım devlete karşı dengeleme ya da sorumluluğu başkasına atma yöntemini uygulayabilirler. Dengeleme güç dağılımını korumayı amaçlarken sorumluluktan kaçma yaklaşımı yükü müttefike veya başka bir devlete yükleme amacı taşır. Ofansif realizm bir devletin dengeleme mi yoksa sorumluluğu başkasına atma yöntemini mi uygulayacağını coğrafya ve sistemin yapısı üzerinden açıklamaktadır. İki kutuplu sistemde sorumluluk başka bir devlete atılamayacağı için dengeleme yöntemi seçilirken çok kutuplu sistemde sorumluluğu başka bir devlete atmak mümkündür. Sorumluluğu başka devlete atarak devletler maliyet yükünden kurtulmakta ve sorumluluk yüklenen devlet ile agresif devlet mücadele ederken sorumluluğu başka devlete atan devlet güçlenme imkânı bulabilmektedir. Sorumluluğu başka devlete atan devlet aynı zamanda güvenliği için agresif devlet ile düşmanca ilişkiler kurmaktan çekinmektedir. Snyder bu duruma 1940 yılında Fransa ve İngiltere'nin SSCB'ye Almanya ile mücadele etme sorumluluğunu yüklediğini örnek olarak göstermektedir. Sorumluluğu başka devlete atmak aynı zamanda devletlerin rakip veya hasım devletleri ile aynı anda değil sırayla mücadele etme fırsatı da yaratmaktadır. Coğrafi yakınlık açısından bakıldığında ise devletlerin agresif devlet ile kara sınırı paylaşması durumunda ofansif realizm dengeleme yöntemi seçilmesini muhtemel görmektedir. Ofansif realizm, defansif realizmin benzeri durumlarda savunduğu peşine takılma (bandwagoning) yaklaşımını değersiz bulmakta, coğrafi yakınlık ve siyasal sistemin durumuna (çok-çift kutuplu olma durumu) göre dengeleme veya sorumluluğu başkasına atma yaklaşımının benimseneceğini düşünmektedir (Snyder, 2002, ss. 162-163; Schmidt, 2004, s. 436; Layne, 2002, s. 132).

Wolfers, revizyonist devletlerin genişleme amacı güttüklerinden dolayı güce başvurmaya aşırı derecede önem verdiklerini, güç dışında sistemde herhangi bir değişiklik yapma ihtimallerinin oldukça zayıf olduğunu ifade etmektedir. Revizyonist devletler genişleme motivasyonu ve eğilimi ile hareket etmektedir (Wolfers, 1962, s. 95). Revizyonist devletlerin sahip oldukları değerlerden ziyade arzuladıkları

şeylere önem verdikleri ve mevcut düzende/sistemde değişiklik yapabilmek için askerî güce başvurdukları görülmektedir (Schweller, 2007, s. 100). Revizyonist devletler hayatta kalma ve göreceli kazanç amaçlarından ziyade sahip olunandan fazlasını kazanma ve genişleme amacıyla hareket etmekte ve sistemdeki pozisyonlarını değiştirme amacı gütmektedirler (Schweller, 2007, ss. 112-115; Snyder, 2001, s. 157).

Ofansif ve Defansif Realizm: Farklı ve Ortak Noktalar

Defansif realistler, anarşik sistemden ziyade büyük güçlerin endişe-korku kaynağı olduğunu belirtmekte ve agresif bir devletin sistemde yer almasının güvenlik ikilemini ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Bununla beraber aç gözlü ve agresif bir devletin çatışmanın ya da savaşların kaynağı olduğunu, devletlerin niyetlerinin tüm belirsizliklere rağmen bir takım sinyaller aracılığı ile belirlenebileceğini (bu sinyallerin demokratik devletler tarafından daha iyi algılanabileceğini), defansif amaçlarında devletleri genişlemeci stratejiler benimsemesine sebebiyet verebileceğini ancak bu genişlemenin nihayetinde devletlerin zararına olacağını, güç artışının güvenliğin azalmasına başka bir ifadeyle güç maksimizasyonunun güvenliği sağlamaktan ziyade azaltıcı etki yapabileceğini savunmaktadır. (Taliaferro, 2000-2001, ss. 145-152).

Ofansif realizm anarşi ve güvenlik ikileminden dolayı devletlerin genişlemeci politika izlediğini savunmaktadır (Taliaferro, 2000-2001, s. 152). Başka bir görüşe göre ise ofansif realizmin güvenlik ikilemini dikkate almadığı, devletlerin ancak genişlemesi ve güç kazancı ile güvende hissedebileceği değerlendirilmektedir (Snyder, 2002, s. 157). Defansif realizme göre ise güvenlik ikilemi coğrafya gibi yapısal değiştiricilerin bir fonksiyonu olarak durumdan duruma değişirken, ofansif realizmde bu durum yaşanmamaktadır. Bu durum ofansif realizmin güvenliği kıt olması nedeniyle korkuyu çözümsüz bir sorun olarak görmesine dayanmaktadır (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 447). Daha açıklayıcı bir ifadeyle ofansif realizme göre güvenlik ikilemi değişmemektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi madem diğer devletlerin niyetlerinden emin olamıyoruz ve en kötüyü düşünüyoruz o hâlde güvenlik ikilemi ofansif realizm için sadece hegemon güç olarak aşılabilecek bir süreci ifade etmektedir. Defansif realizm güvenliğin devletten devlete göre yoğunluğunun değişebileceğini ve her zaman savaşa veya çatışmaya sebebiyet vermeyeceğini değerlendirmektedir (Taliaferro, 2000-2001, ss. 136-143).

Literatürde defansif realizmin devletlerin genişlemeye yönelik politikalarına dair oldukça sınırlı argümanları olduğu değerlendirilmesine karşın, defansif realizmin genişlemeye karşı olmadığı sanılanın aksine tehdit hissedilmesi durumunda devletlerin savunma amacıyla genişlemeci politikalar izleyebileceği ifade

edilmektedir. Anarşiden kaynaklı kendi kendine (self-help) durumu defansif realizme göre savunma amaçlı genişlemeye neden olabilmektedir. Ofansif realizm ise güvenliğin güçten geçtiğini ve bunda genişlemeye sebebiyet vereceğini savunmaktadır (Taliaferro, 2000-2001, s. 135) Kısaca defansif realizm belirli şartlar altında genişlemeyi kabul ederken ofansif realizmde genişleme olağan durumu ifade etmektedir. Defansif realizm genişlemenin rakip bir koalisyon ortaya çıkardığını, maliyetli ve ofans-defans dengesinin defansif lehine olduğunu ve tarihin bize genişlemeye karşı tehdit arz eden devletin lehine olabilecek olan peşine takılmanın değil dengelemenin daha çok yaşandığını değerlendirmektedir (Lobell, 2010, s. 6659).

Ofansif ve defansif realizm arasında yaşanan bir diğer ayrım ise iki yaklaşımın niyetler hakkındaki belirsizlik sorusunu nasıl ele aldığıdır. Ofansif realizm, devletlerin niyetlerinden asla emin olunamayacağını, askerî kuvvetin ölçülebilmesine karşılık niyet konusunda böyle bir parametrenin olmadığını savunmaktadır. Nitekim liderlerin veya politikacıların yalan söyleyebileceği, şimdiki niyet ile gelecekteki niyetlerin tamamen farklı olabileceği ve statükocu gibi gözüken devletlerin revizyonist niyetler barındırabileceği üzerinde durmaktadır (Mearsheimer, 2013, s. 79). Bu nedenle ofansif realizm, yaşanabilecek en kötü niyet ve gelecek senaryoları üzerinde durarak devletlerin güvenlik politikalarını uygulamaları gerektiğine inanmaktadır. Ofansif realizm devletlerin uluslararası ortama korkuyla yaklaştığına, başka devletlerin aç gözlü saiklere sahip olabileceğini, belirsizliğin tam ve değişmez olduğunu değerlendirmektedir. Defansif realizm ise güven olasılığına ve devletlerin iyi niyetli olabileceğinin sinyaline izin vermektedir (Hamilton ve Rathbun, 2013, ss. 445-446). Ofansif realizm devletlerin olasılıklara (possibility) göre plan yapıp hareket ettiklerini savunurken defansif realizm devletlerin muhtemel yaşanacak durumlara (propability) göre plan yapıp hareket ettiğini değerlendirmektedir (Brooks, 1997, ss. 447-450).

Mearsheimer (1994-1995, s. 10) “devletlerin diğer devletlerin niyetleri konusunda asla emin olmazlar. Özellikle hiçbir devlet başka bir devletin saldırgan askerî kabiliyetini birincisine karşı kullanmayacağından emin olmaz” şeklinde belirterek ofansif realizmin bu konudaki tutumunu ortaya koymaktadır. Defansif realist olarak adlandırılan Grieco ise devletlerin birbirlerinin gelecekteki niyetleri konusunda belirsizlik olduğunu, bu nedenle iş birliğinin gelecekte göreceli yetenekleri nasıl etkileyebileceği hususuna dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Belirsizliğin ise gelecekteki liderlerin ve çıkarların tahmin edilememesinden ve kolayca kontrol edilememesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir (Grieco, 1988, s. 500). Glaser (1994-1995; 2010, s. 47; Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 447), defansif realizmin rekabet ön yargısından mustarip olduğunu, yaşanan belirsizliğin ve güvensizliğin bilgi eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Ofansif realizm

devletlerin niyetlerini bilmediğinden dolayı değil bildiğinden dolayı korku hissetmektedir çünkü tüm devletler çıkarları peşinde koşmaktadır. Hamilton ve Rathbon bu durumu bilinmeyi bilmek (unknown known) ile açıklarken defansif realizmin devletlerin niyetlerini bilemediğini ve burada bilinen bilinmeyen (known unknown) kavramı ile açıklamaktadır (2013, s. 447-448). Sonuç olarak ofansif realizm belirsizlikten dolayı değil kesinlikten dolayı diğer devletlerden korkmaktadır. Bu durum belirsizliğin olmadığı anlamı taşımamaktadır. Belirsizlik saldırının gelip gelmeyeceği ile ilgili değil, bunun ne zaman geleceği ile ilgilidir. Buna karşılık defansif realizm belirsizliği korkuya değil devlet davranışına atıf yaparak açıklamaktadır (Hamilton & Rathbun, 2013, s. 448).

Ofansif realizm statükocu devlet görüşüne karşı çıkmakta, statükocu gibi gözüken devletlerin bile en nihayetinde revizyonist politikalar izleyebileceği argümanı üzerinde durmaktadır. Bu noktada ofansif realizm tüm devletlerin revizyonist politikaları olan aktörler olarak görmektedir. Ortaya çıkan fırsata göre statükocu devletler bile revizyonist politika uygulamaları yapabilmektedir. Ofansif realizm argümanlarını desteklemesine rağmen Snyder, ofansif realistlerin sabit bir şekilde devletleri revizyonist görmesini eksik bulmakta ve değişen şartlara göre devletlerin hem statükocu hem de revizyonist görüşü benimseyebileceklerini ifade etmektedir (Snyder, 2002, s. 158). D'Anieri (2019, ss. 100-101) çalışmasında defansif realizme göre hâlden memnun devletlerin savaş başlatmayacağını mevcut durumun korunması için gücü temin edeceğini ifade etmekte ve statükocu devletlerin tehdit edici davranışlardan kaçınacağını belirtmektedir. Ofansif realizm ise hiçbir devlet istemese dahi savaşın çıkacağını dile getirmektedir.

Ofansif ve defansif realizmin bir diğer ayrıldığı nokta ise dengeleme ve peşine takılma yaklaşımına dair ortaya koydukları argümanlardır. Ofansif realizm her ne kadar peşine takılma durumunu yanlış ve değersiz olarak görse de bunun dengelemeden daha yaygın olduğunu ifade etmektedir. Defansif realizm de dengelemenin daha yaygın olduğu görüşünü ortaya atmaktadır (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 444). Ofansif realizm peşine takılma durumunun güçlü devletin daha da güçlü hâle geleceğini bu nedenle yanlış ve değersiz olduğunu söylemektedir. Buna ek olarak peşine takılma durumu güç seviyesi yüzünden tercih edildiğinden dolayı, ganimet veya kazançlardan her daim güçlü olan devletin orantısız kazançlı çıkacağı ifade edilmektedir. Bu durum ise agresif ve genişlemeci politika izleyen (revizyonist) devletin daha da agresif politikalar izlemesine sebebiyet vermektedir. Defansif realizm ise devletlerin nihai amacının güç değil güvenlik yaklaşımından yola çıkarak sistemdeki yerini korumak isteyen devletlerin peşine takılma stratejisini benimsediklerini değerlendirmektedir. (Snyder 2002, s. 163).

Ofansif realizm, dengeleme veya sorumluluğu başkasına atma yaklaşımını kutup sayısı ve coğrafi yakınlık üzerinden değerlendirirken, defansif realizm tehdit üzerinden bir değerlendirme yaparak dengeleme ve peşine takılma yaklaşımını ön plana koymaktadır (Snyder, 2002, s. 162). Walt (1987, s. 5-6) *Origins of Alliances* adlı eserinde dengelemenin peşine takılmaya göre daha yaygın olduğunu, devletlerin güce göre değil tehdide göre dengelemeye gittiğini belirtmektedir.

Defansif realizm dengelemeye çok fazla vurgu yapmaktadır. Hamilton ve Rathbun yaklaşımın ayrıldığı bu noktada hem defansif hem de ofansif realizmin eksik ve hatalı argümanlarının olduğunu, devletlerin güvenliklerini sağlamak için niçin dengelemeyi peşine takılma yerine veya peşine takılmayı dengeleme yerine tercih ettiklerini açıklayamadıklarını değerlendirmektedir. Dengeleme ve peşine takılma yaklaşımlarını indirgemeci olarak gören Hamilton ve Rathbun, bu durumun uluslararası sistemden ziyade devlete dayandığını düşünmektedir (2013, s. 445). Bu noktada defansif ve ofansif realizmin ortaya koyduğu dengeleme ve peşine takılma argümanı sadece farklılık göstermemekte aynı zamanda sistem düzeyinde açıklama da yetersiz kalmaktadır.

Ofansif realizm savaşın 3 farklı yapısal nedeninin olduğunu ileri sürmektedir. Ofansif realizm çift kutuplu sistemi çok kutuplu sisteme göre daha barışçıl görmekte, çok kutuplu sistemde daha fazla rakip devlet olduğunu, güç dengesizliği olasılığının ve yanlış hesaplama ihtimalinin fazla olduğunu belirtmektedir. Ofansif realizm savaş çıkma ihtimalini potansiyel hegemonun yaklaşımı ve politikalarına göre değiştiğini savunmaktadır. (Snyder, 2002, s. 167). Nitekim Mearsheimer çalışmasında Çin'in potansiyel hegemon olduğuna dair görüşler ortaya atmakta ve ABD'den ziyade Çin'in yükselişinin savaş ihtimalinin belirleyicisi olduğunu düşünmektedir (Mearsheimer, 2013). Ofansif realizme göre Çin'in tutumu dengesiz çok kutuplu bir sistem yaratma ihtimalini içermektedir (Snyder, 2002, s. 169). Buna ek olarak ofansif realizm, defansif realizmin savaşın maliyetinin çok olduğuna dair görüşüne karşı çıkmaktadır. Ofansif realizme göre savaşın maliyeti, savaş sonucunda elde edilen gelirden az olabilmektedir. Savaşı başlatan, savunandan daha avantajlı bir konuma sahip olabilir. Defansif realizm ise savaşın oldukça maliyetli olduğunu, savaşı kazanması muhtemel devlete karşı uluslararası sistemin çok güç kazanmasını engellemeye yönelik uygulamaları olacağını değerlendirmektedir (Mearsheimer, 2013, s. 81-82; Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 449). Bu ayrım ofansif realizmde saldırganlığın doğasına ve defansif realizmin ise savunmacı karaktere vurgu yaptığını bizlere göstermektedir. Evera'nında dediği gibi ofansif realizm savaş kolay güvenliği zor olarak görürken defansif realizm savaş zor güvenliği kolay olarak görmektedir (Evera, 1999, s. 117-121). Defansif realizm, herhangi bir ortamda saldırının mı yoksa savunmanın mı avantajlı olduğunu yapısal değiştiriciler üzerinden detaylı bir açıklamasını sunarak, bazı durumlarda savaş

başlatılabileceğini değerlendirmektedir (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 450).

Ofansif realizm gücü güvenliği sağlayıcı bir araç olarak görmekle birlikte maksimize edilmesi gerektiğine inanırken, defansif realistler gücü, tehditleri dengeleme aracı olarak görmek ve uygun miktarda gücün yeterli olacağını savunmaktadır. Defansif realizm maksimize edilmemesi gereken gücün dengelenmesi gerektiğine inanmaktadır. Defansif realizm, gücün dengelenmesi hâlinde devletlerin güçlerini maksimize amacının ortadan kaldırdığına inanmaktadır (Synder, 2001, s. 154). Waltz için güç, güvenliğe ulaşmak için muhtemelen yararlı bir araç olarak düşünülmektedir. Waltz “...güç bir amaç değil araçtır. Devletler iki koalisyondan daha zayıf olanına katılmayı tercih eder. Muhtemelen faydalı bir araç olan gücün, peşinde koştukları amaç hâline gelmesine izin vermezler.” diyerek defansif realizmin nihai amacının güç değil güvenlik olduğunu açıkça ifade etmektedir (Wlatz, 1979, s. 126). Defansif realizm güvenlik ve gücü pozitif ve doğrusal olarak ilişki görmemekte bu nedenle çoğu devleti güvenlik arayan ve öncelikle statükoyla ilgilenen savunmacı pozisyonlarında durduklarını değerlendirmektedir (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 443).

Ofansif realizm, devletlerin nihai amacının sistemdeki en güçlü devlet olmak olduğunu ancak bu şekilde güvenliğin sağlanabileceğini düşünürken, defansif realizm ise devletlerin nihai amacının güvenlik olduğunu ve gereksiz güç maksimizasyonunun diğer devletleri endişeye sürüklediğini ifade etmektedir (Schmidt, 2004, s. 434). Ofansif realizm güvenliğin ancak ve ancak güçten geçtiğini, en iyi hayatta kalma yönteminin olabildiğince güçlü olmak olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Mearsheimer “kimse ABD’ye saldırmak istemez” demek ve bunu ABD’nin diğer devletlere göre daha güçlü oluşuna bağlamaktadır (2013, s. 80). Mearsheimer (1994-1995, ss. 11-12) “Uluslararası sistemdeki devletler diğer devletler üzerindeki göreceli güç konumlarını maksimize etmeyi hedeflemektedir. Bunun nedeni basittir: bir devletin diğer devlet üzerindeki askerî avantajı ne kadar büyükse o kadar güvenlidir. Her devlet sistemdeki en korkunç askerî güç olmak ister.” diyerek ofansif realizmin, defansif realizmden güç ve güvenlik ilişkisinden çıkardığı sonucun farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Hem ofansif hem de defansif realizm argümanlarının merkezine anarşiyi koymaktadır. Devletlerin anarşik sistemde en azından hayatta kalmak istediklerini ve çatışmayı önlemek için kapsayıcı gücün olmadığı sistemde başkalarının niyetleri konusunda belirsiz olduklarını ele almaktadırlar. Bununla birlikte dünyayı tehlikeli, güvenlik rekabetinin sıkça yaşandığı ve şiddetli çatışmaların hâkim olduğu benzer terimler üzerinden açıklama eğilimindedirler. Waltz, devletler arasında yaşanan çatışmayı doğrudan anarşi koşulları altındaki yaşamın gerçeğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Anarşik bir düzende devletler kendi güvenliklerini sağlamak

zorunda kalmaktadır ve güvenliklerine yönelik tehditler anarşik sistemde oldukça fazladır (Waltz, 1989, s. 43). Mearsheimer ise anarşi altında büyük güçlerin birbirlerinden korktuklarını kabul etmektedir. Anarşi altında devletler birbirlerine şüphe ile yaklaşmakta ve savaşın her daim yakın olduğundan endişe etmektedirler (Mearsheimer, 200, s. 2). Sonuç olarak devletlerin rakiplerine karşı avantaj elde etmelerine yardımcı olursa kaba kuvvet kullanmaya istekli olduğu ve dünyanın sürekli güvenlik rekabetinin yaşandığı bir ortam olarak tasvir edildiği görülmektedir (Mearsheimer, 2001, s. 35).

Her iki yaklaşımda uluslararası sistemin anarşik yapısı hakkında benzer varsayımlarla başlamakta ancak uluslararası politikanın çok farklı resimlerini çizmektedirler. Uluslararası politikanın bitmeyen bir çatışma, düşmanlık ve savaş alanı olduğuna dair görüş daha çok realistlerin çizdiği karamsar imajdan kaynaklansa da bu yaklaşımın sadece ofansif realizm için geçerli olduğu savunulmaktadır. Ofansif realizme göre güvenlik kıttır bu da çatışma ve savaşa sebebiyet vermektedir. Defansif realistler için ise uluslararası sistemin anarşik yapısı her daim savaşa veya çatışmaya sebebiyet vermemektedir (Hamilton ve Rathbun, 2013, ss. 440-441). Bu noktada anarşi hem defansif realizmin hem de ofansif realizmin argümanlarını açıklama bağlamında merkezî bir öneme sahiptir.

Ofansif ve defansif realizmin bir diğer ortak noktası ise iki yaklaşımında liberalizm, inşaacılık ve diğer uluslararası ilişkiler teorilerine kıyasla belirgin bir şekilde devletler arasındaki ilişkilerde ve barışa yönelik tutumlarında karamsar havaya sahip olmalarıdır. Yukarıda da görüleceği üzere karamsar havaya sahip olmalarına karşın belirli anlaşmazlıkları da mevcuttur. Ofansif realistler, defansif realistleri iyi niyetli bakış açılarından dolayı eleştirmelerine rağmen tıpkı klasik realizmde olduğu gibi savaş ve çatışmanın her an gerçekleşebilecek olma durumu iki yaklaşımında karamsar tutum sergilemelerine sebebiyet vermektedir. Bununla beraber iki yaklaşımda devletlerin birincil amacının hayatta kalmak olduğu konusunda hemfikirdir. Ayrıldıkları nokta ise bunun nasıl yapılması gerektiğidir (Hamilton ve Rathbun, 2013, ss. 442-443).

Lobell, çoğu ofansif ve defansif realist teorisyenlerin iki kutuplu sistemin diğer sistemlerden daha barışçıl ve istikrarlı olduğuna dair aynı fikiri paylaştıklarını belirtmektedir. Savunulan bu görüşe göre iki kutuplu sistemde büyük güçler birbirlerinden daha az korku hissetmektedir. İki kutuplu sistemde göreceli bir denge olduğundan dolayı devletler sorumluluklarını başka devlete atamamaktadır. Çok kutuplu sistemde güç mücadelesi daha fazla yaşandığından dolayı savaş veya çatışma ihtimali daha yüksek iken, iki kutuplu sistemde bu durum daha az yaşanmaktadır (Lobell, 2010, s. 6656).

Tablo 1*Ofansif ve Defansif Realizmin Ayrıldığı Noktalar*

Argümanlar	Ofansif Realizm	Defansif Realizm
Güvenlik İkilemi	Güvenlik ikilemi var ancak çözülmesi gereken bir sorun.	Güvenlik ikilemi var, güvenlik ikileminin seviyesi yapısal faktörlerin durumuna göre devletten devlete değişebilir.
Genişlemeci Politikalar	Uluslararası sistem her daim devletleri genişlemeci politikalara teşvik etmektedir.	Uluslararası sistem bazı durumlarda (tehdit) genişlemeci politikalara teşvik etmektedir.
Devletlerin Niyeti	Devletlerin niyetlerini bilmemize gerek yok. Devletlerin niyetleri bilinemez ve her daim en kötüsü düşünülmeldir.	Devletlerin niyetleri belirsizdir.
Devlet Tipleri	Devletler revizyonist görüşe sahiptir. Statükocu olan devletler bile revizyonist görüşlerini gizlemekte ve amaçlarını gerçekleştirmek için fırsat kollamaktadır.	Devletler statükocu ve revizyonist olarak ikiye ayrılmakta, revizyonistlerin baskın geldiği durumda sistemde değişiklikler yaşanmaktadır.
Dengeleme-Peşine Takılma	Peşine takılma durumu güçlü devletin işine yaramakta ve bu nedenle yanlıştır. Devletler sorumluluğu başkasına atarak maliyetten kurtulabilir. Güç kavramı üzerinden bu	Devletler güvenlikleri için dengeleme veya peşine takılma stratejilerini uygulayabilirler. Tehdit kavramı üzerinden bu durumları

	durumları değerlendirmektedir.	değerlendirmektedir.
Savaş	Savunma savaşa göre daha maliyetlidir.	Savaş, savunmaya göre daha maliyetlidir.
Anarşi	Anarşi kötüdür. Çatışma ve savaşların sebebi anarşidir.	Anarşinin olması her daim savaş veya çatışma olacağı anlamı taşımamaktadır.
Amaç	Devletlerin nihai amacı en güçlü olmaktır. Ancak böylelikle güvenlik sağlanabilir. En güçlü olunamıyorsa bile bölgedeki en güçlü devlet olunmalıdır.	Devletlerin nihai amacı güç değil güvenlidir. Çoğu devlet güvenlik arayışındadır, statükodur ve savunmacı pozisyondadırlar.

Tablo 2*Ofansif ve Defansif Realizmin Ortak Noktaları*

Argümanlar	Ofansif Realizm	Defansif Realizm
Anarşi (Sisteme dair)	Argümanlarının merkezinde. Devletlerin anarşik sistemdeki amacı hayatta kalmaktır.	Argümanlarının merkezinde. Devletlerin anarşik sistemdeki amacı hayatta kalmaktır.
Uluslararası İlişkilere Dair Bakış Açısı	Karamsar.	Karamsar.
Sistemin Yapısı (Kutup sayısı)	İki kutuplu sistem diğer sistemlere göre daha istikrarlı ve barışçıl.	İki kutuplu sistem diğer sistemlere göre daha istikrarlı ve barışçıl.

Sonuç

Ofansif ve defansif realizm arasındaki farklılıklar Uluslararası İlişkiler Teorileri'ne sadece zenginlik katmamakta aynı zamanda fayda sağlamaktadır. Bu durum realizm üzerinden yapılacak çalışmaların vardıkları yargıları desteklemelerini sağlamaktadır. Realizmin iki çağdaş akımı arasındaki temel farkın farklı motivasyonel varsayımlar olduğu görülmektedir. Her ikisi de devletlerin rasyonel, çıkarıcı ve güvenliklerini en üst düzeye çıkarmak için motive olduklarını varsayarken, defansif realizm devletlerin her zaman göreceli güçlerini en üst düzeye çıkarmaya çalıştıklarını ve askerî güce öncelik verdikleri argümanlarını desteklememektedir. Bunun yerine devletlerin öncelikli amacının güvenlik olduğunu ancak güvenlik sağlandıktan sonra diğer amaçlara öncelik verildiğini değerlendirmektedir. Ofansif realizm ise bunun böyle olmadığını ve olmaması gerektiğini savunmaktadır. Devletlerin her zaman göreceli güçlerini en üst düzeye çıkarmaya çalıştıklarını ve askerî gücün devletler için en yüksek öncelik olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Mearsheimer (1994-1995, ss. 10-11), devlet motivasyonu hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemiştir: “Devletleri yönlendiren en temel motivasyon hayatta kalmaktır... Uluslararası sistemdeki devletler birbirlerinden korkarlar... Korku bu nedenle dünya siyasetinde önemli bir güçtür... Uluslararası sistemdeki devletler, diğer devletler üzerindeki göreceli güç konumlarını en üst düzeye çıkarmayı amaçlar”. Ofansif realizm uluslararası sistemi düzenlenmemiş bir serbest piyasa olarak tasvir etmektedir. Devletlerin sistemin rekabetçi zorunluluğu tarafından yönlendirildiği ve bunun da güç maksimizasyonu davranışı olarak adlandırılan bir davranış ürettiğini savunmaktadır. Defansif realizm ise devletlerin güçlerini maksimize etmekten ziyade güvenliklerini ve hayatta kalmalarını sağlamaya çalıştıklarını değerlendirmektedir.

Nihai olarak bakıldığında ofansif veya defansif realizm birbirlerinin yerine almaktan ziyade, birbirini tamamladığı sonucuna varılabilir. Ofansif ve defansif realizm arasındaki ayrım veya kategorileştirme girişimlerinden çıkarılacak önemli bir ders, uluslararası politikanın gerçekçi açıklamalarının ve tahminlerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadığıdır. Soğuk Savaş'ın bitişinden bu yana, farklı türde realistler tarafından kullanılan farklı motivasyonel varsayımların, akademisyenleri kökten farklı beklentiler ve dolayısıyla farklı politika önerileri geliştirmeye itmiştir.

Yapılan bu çalışma ofansif ve defansif realizmin görünenden daha keskin çizgilerle ayrıldığını göstermeye çalışmıştır. Nitekim ofansif ve defansif realizmin güvenlik ikilemi, genişlemeci politikalar, devletlerin niyetleri ve tipleri (revizyonist-statükocu), dengeleme-peşine takılma, savaş, anarşi ve amaç olmak üzere sekiz konuda farklı yorumlara sahip olduğu görülmektedir. Ofansif realizm ele alınan bu konularda daha agresif ve karamsar bir dış politika analizi/değerlendirmesi

sunarken defansif realizm uluslararası ilişkilerin bu kadar karamsar olmadığı ve bu durumun göreceli olabileceği üzerinde durmaktadır. 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ve 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna işgali gibi yaşanan son gelişmeler ofansif realizmin belirli durumlarda defansif realizme göre daha doğru bir dünya politikası hesabı sağladığını göstermektedir (Hamilton ve Rathbun, 2013, s. 459). Özellikle günümüz dünyasında enerji kaynaklarının hem sınırlı olması hem de bu kaynaklara yönelik erişimin sınırlandırılması, devletlerarası rekabeti arttırabilmekte ve bazı durumlarda şiddete yol açabilmektedir. Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında güvenlikten kaynaklanan sorunlar çatışmaların ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu durum sadece gelişmekte olan devletlerde değil aynı zamanda nispeten güçlü ve sanayileşmiş devletler arasında da giderek artan bir endişe kaynağı haline gelmektedir. Bu durum ise ofansif realizmin devletler tarafından benimsenen daha yaygın bir politika olabileceğini bizlere göstermektedir. Bununla beraber ofansif ve defansif realizmin argümanlarının merkezine uluslararası sistemin anarşik olduğu, uluslararası ilişkilere dair karamsar bakışı ve iki kutuplu sistemin diğer sistemlere göre daha barışçıl ve stabil olduğuna dair yorumlamaları benzerlik göstermektedir. Bu durumda ofansif ve defansif realizmin daha fazla araştırılmayı hak ettiğini göstermektedir.

Klasik realizmde olduğu gibi ofansif ve defansif realizmde kusursuz değildir ve eleştirilere maruz kalmaktadır. Ofansif ve defansif realizm devletler arasındaki ilişkileri anlamak için basit ve güçlü bir yol ve uluslararası olguların ikna edici açıklamalarını sunmaktadır. Walt (1997, s. 34)'un'da dediği gibi "Geçmişte olduğu gibi, gelecekte de akademisyenler çeşitli realist düşünce gövdesini gözden geçirmeye ve genişletmeye devam edeceklerdir. Bunu yaparken kaçınılmaz olarak çeşitli şekillerde fikir ayrılıklarına düşeceklerdir. Ortaya çıkan rekabet, uluslararası ilişkiler anlayışımızı geliştirmemize yardımcı olacaktır." diyerek realizm içerisinde yapılan iç tartışmanın realizmi ayrıştırmaktan çok zenginleştirdiğini ve gelişmesine katkı sağladığını bizlere göstermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Brooks, S.G. (1997). Dueling realism. *International Organizations*, 51(3), 445-477.
- D'Anieri, P. (2019). Magical realism: assumptions, evidence and prescriptions in the Ukraine conflict. *Eurasian Geography and Economics*, 60(1), 97-117.
<https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1627231>
- Evera, S.V. (1999). *Causes of war power and the roots of conflict*. Cornell University Press.
- Frankel, B. (1995). The reading list. *Security Studies*, 5(1), 183-194.
[doi:10.1080/09636419508429258](https://doi.org/10.1080/09636419508429258).
- Frankel, B. (1996). *Realism: restatements and renewal*. Frank Cass.
- Glaser, C.L. (1994/95). Realists as optimist: cooperation as self-help. *International Security*, 19(3), 50-90.
- Glaser, C.L. (2010). *Rational theory of international politics: The logic of competition and cooperation*. Princeton University Press.
- Golovics, J. (2017). Contemporary realism in theory and practise the case of ukranian crisis. *Polgari Szemle*, 1(3), 362-369.
<https://doi.org/10.24307/psz.2017.0930>
- Grieco, J.M. (1988). Anarch and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485-507.
- Hamilton, E.J. ve Rathbun, B.C. (2013). Scarce differences: Toward a material and systemic foundation for offensive and defensive realism. *Security Studies*, 22(39), 436-465. <https://doi.org/10.1080/09636412.2013.816125>
- Inan, A.F. (2004). *What moves man the realist theory of international relations and its judgement of human nature*. State University of New York Press.
- James, P. (2009). Elaborating on offensive realism. Anette, F.I., Ewan, H. Ve Patrick J. (Eds). *Rethinking Realism in International Relations* (pp. 45-62). Johns Hopkins University Press.
- Jill, S., Pettiford, L., Diez, T. ve El Anis, I. (2010). *An introduction to international relations theory*. Pearson.

- Labs, E.J. (2007). Beyond victory: Offensive realism and the expansion of war aims. *Security Studies*, 6(4), 1-49. <http://dx.doi.org/10.1080/09636419708429321>
- Layne, C. (2002). The poster child for offensive realism: America as a global hegemon. *Security Studies*, 12(2), 120-164. <https://doi.org/10.1080/09636410212120011>
- Lobell, S.E. (2010). Structural realism/offensive and defensive realism. Robert A. Denemark (Ed). *The International Studies Encyclopedia*. Wiley-Blackwell, 6651-6669.
- Mearsheimer, J. (1994-1995). The false promise of international institutions. *International Security*, 19(3), 5-49.
- Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W.W. Norton & Company.
- Mearsheimer, J. (2013). Structural realism. Dunne, T., Kurki, M. ve Smith, S. (Eds.), *International relations theories discipline and diversity* (pp. 77-93), Oxford University Press.
- Rossecrance, R. (2001), Has realism become cost-benefit analysis? A review essay. *International Security*, 26(2), 132-155.
- Schmidt, B.C. (2004). Realism as tragedy. *Review of International Studies*, 30(3), 427-441.
- Schweller, R. (2007). Neorealism's status-quo bias: What security dilemma? *Security Studies*, 5(3), 90-121, <http://dx.doi.org/10.1080/09636419608429277>
- Snyder, J. (1991). *Myths of empire: Domestic politics and international ambition*, Cornell University Press.
- Snyder, G. H. (2002). Mearsheimer's world-offensive realism and the struggle for security: A review essay. *International Security*, 27(1), 149-173.
- Taliaferro, J.W. (2000-2001). Security seeking under anarchy: Defensive realism revisited. *International Security*, 25(3), 128-161.
- Walt, S.M. (1985). Alliance formation and the balance of Power. *International Security*, 9(4), 3-43.

- Walt, S.M. (1987). *Origin of alliances*, Cornell University Press.
- Walt, S.M. (1997). The progressive power of realism. *American Political Science Review*, 91(4), 931-935, <https://doi.org/10.2307/2952177>.
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. (1989). The origins of war in neorealist theory. R. Rotberg and T.K.Rabb (Eds). *The origin and prevention of major wars (pp. 39-52)*, Cambridge University Press.
- Waltz, K. (2004). Neorealism: Confusion and criticism. *Journal of Politics and Society*, 15, 3-6.
- Wolfers, A. (1962). *Discord and collaboration essays on international politics*. The Johns Hopkins Press.

Extended Summary

The arguments put forward by International Relations Theories regarding each event or situation are similar to looking at the same picture through differently colored glasses. In more explanatory terms, the reference object, arguments, and analysis levels of each theory may differ. Despite all this diversity, the dominance of realism in the field can be explained by the fact that it is the most widely used method in explaining power relations in an anarchic system, especially the competition during the Cold War. Written as a response to criticisms of classical realism and leading to a revolution in the examination of international politics, neorealism has created a strong distinction between foreign policy analysis and international relations by developing arguments regarding the nature of the system, cooperation, and security competition. While it is possible to criticize the arguments put forward by neorealism, it is quite difficult to deny the influence of the theory in the field.

Although neorealists agree on the importance of anarchy and the conflict and competition that arise as a result of the structure of the system, there has been a distinction between “offensive” and “defensive” versions of the approach. Despite various studies revealing the differences between offensive and defensive realism, the scarcity of studies based on epistemological and ontological analysis is striking.

The divisions and differences experienced have become one of the most important debates in International Relations Theories. What are the differences in the perspectives of the main figures of the two approaches? On which issues do they come together, and on which issues do they differ? This study particularly seeks an answer to the last question. The arguments put forward by offensive and defensive realism on international relations point to a much deeper distinction than is apparent. In this way, it is aimed to enrich the perspective put forward by realism and to make the offensive-defensive distinction even more apparent. The study uses a descriptive research method and also includes the statements of field experts and politicians.

According to the offensive realism in international system, security is scarce. The anarchic structure of the international system causes great powers to maximize their power and weaken their rivals in order to ensure their security. According to offensive realism, the ultimate goal of states is to become a hegemon. Even if they cannot become a hegemon, they should become a regional power. In an anarchic system, international cooperation, alliances and the trust states have in each other are fragile. Offensive realism argues that states' intentions are always uncertain and bipolar system is more peaceful and stable than other systems. Offensive realism

perceives the security dilemma as a problem to be solved.

Defensive realism, on the other hand, states that the security dilemma may vary from state to state, that the international system encourages expansionist policies in some situations (depending on the status of the threat) and that the intentions of states are uncertain. However, defensive realism evaluates that states apply balancing or bandwagoning strategies for their security, war is more costly than defence, and the ultimate goal of states is security. Defensive realism, like offensive realism, agrees with the view that a bipolar system is more peaceful and stable. While offensive realism states that all states have a revisionist view, defensive realism divides states into status quo and revisionist.

When the arguments of offensive and defensive realism on international politics are examined, it is seen that they have different evaluations in the context of security dilemma, expansionist policies, intentions of states, types of states, balancing-bandwagoning, war, anarchy, and the purpose of states. This study has tried to show that offensive and defensive realism are separated by sharper lines than they appear. However, the arguments of offensive and defensive realism are similar in that the international system is anarchic, the pessimistic view of international relations, and the interpretations that the bipolar system is more peaceful and stable than other systems. In this case, it shows us that offensive and defensive realism deserves more research.

Like classical realism, offensive and defensive realism are not without flaws and are subject to criticism. Offensive and defensive realism offers a simple and powerful way to understand relations between states and provide convincing explanations of international phenomena. The distinction that emerges will help us enrich our understanding of international relations. The internal debate within realism enriches and contributes to the development of realism rather than dividing it. Due to the scarcity of studies on offensive and defensive realism in the literature, it is evaluated that this study will contribute to the literature and shed light and guide subsequent studies.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Kurban DURMUŞOĞLU

Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Bayburt, Türkiye.

Bayburt University, Faculty of Humanities and
Social Sciences, Department of History,
Bayburt, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 05.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 28.03.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding
author:

Kurban DURMUŞOĞLU

E-mail:

kdurmusoglu@bayburt.edu.tr

Atıf/Citation: Durmuşoğlu, K. (2025).
İlhanlı ordusunun stratejik üssü:
Hemedân'ın askerî önemi. SAVSAD
Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi, 35(1), 139-156.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1651661

İlhanlı Ordusunun Stratejik Üssü: Hemedân'ın Askerî Önemi

The Strategic Base of the Ilkhanid Army: The Military Significance of Hamadhān

ÖZ

Bu çalışma, İlhanlı Devleti döneminde Hemedân şehrinin askerî ve stratejik önemini ele almaktadır. Hemedân, XIII. ve XIV. yüzyıllarda coğrafi konumu, ticaret yollarının kesişim noktası olması ile İlhanlılar için kritik bir üs olmuştur. Şehir, Moğolların İran'ı istilâsı sırasında pragmatik bir tavır sergileyerek büyük yıkımlardan kaçınsa da sonrasında Moğol taleplerine karşı direniş göstermiş ve ağır sonuçlarla karşılaşmıştır. İlhan Hulegü döneminde Hemedân, Abbâsî Hilâfeti'ne yönelik seferlerin ana karargâhı olarak kullanılmıştır. İlhanlı hâkimiyeti boyunca, şehir sadece askerî değil, aynı zamanda siyasî bir merkez olarak da işlev görmüştür. Gazan Han ve Ölceytü gibi hükümdarların dönemlerinde de Hemedân'ın stratejik konumu pekişmiş, imar faaliyetleriyle güçlendirilmiştir. Çalışma, Hemedân'ın İlhanlı Devleti'nin askerî ve siyasî yapılanmasındaki rolünü kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlhanlılar, Hemedân, İlhanlı Ordusu, Stratejik Üs.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

This study examines the military and strategic importance of the city of Hamadhān during the Ilkhanate period. Hamadhān was a critical base for the Ilkhans in the 13th and 14th centuries due to its geographical location and intersection of trade routes. Although the city adopted a pragmatic attitude during the Mongol invasion of Iran and avoided significant destruction, it later resisted the Mongol demands and faced severe consequences. During the reign of Ilkhan Hulegu, Hamadhān was used as the main headquarters of the campaigns against the 'Abbasid Caliphate. During the Ilkhanate rule, the city functioned not only as a military but also as a political center. During the reigns of rulers such as Ghazan Khan and Öljeitü, the strategic position of Hamadhān was strengthened and reinforced with construction activities. The study comprehensively analyzes the role of Hamadhān in the military and political structuring of the Ilkhanate.

Keywords: Ilkhanate, Hamadhān, Ilkhanid Army, Strategic Base.

Giriş

XIII. ve XIV. yüzyıllarda Ön Asya'da güçlü bir hâkimiyet kuran İlhanlılar, topraklarını kontrol altında tutmak ve seferlerini başarılı bir şekilde sürdürmek için kritik askerî üsler oluşturmuştur. Bu üslerden biri olan Hemedân hem coğrafi konumu hem de lojistik imkânlarıyla öne çıkmıştır. Hemedân, Cibâl bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olarak kabul edilmektedir (İstahri, 2019, s. 182; İbn Havkal, 2017, s. 313; Huart, 1977, s. 158). Elvend Dağı'nın eteklerinde, Kuruçay, Abbasâbâd ve Sûmîne gibi ırmaklarla sulanan ve aynı adı taşıyan verimli bir ovada yer alan Hemedân, su kaynakları ve verimli tarım alanları sayesinde bölgenin ekonomik merkezi hâline gelmiştir (Yazıcı, 1998, s. 183). Sâsânîler döneminde önemi kaybeden şehir (Yazıcı, 1998, s. 183) Müslümanların bölgeyi fethinden sonra X. yüzyılda yeniden inşa edilmiş, sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca önemli bir ticaret ve ulaşım merkezi olma özelliği taşımıştır (Strange, 2015, s. 254).

Hemedân'dan geçen ve eski dönemlerde Mezopotamya'dan Kafkasya, Horasan ve Türkistan'a uzanan büyük askerî ve ticaret yolları, şehrin stratejik önemini artırmıştır. Bu yollar arasında Bağdâd ile İsfahân'ı birbirine bağlayan güzergâh, Hemedân'ın ticari canlılığını sürdürmesinde belirleyici olmuştur. Günümüzde de bu yolun bir kolu, Sultânâbâd üzerinden İsfahân'a ulaşarak bölgenin ekonomik bağlantılarını sürdürmektedir (Bala, 1987, s. 420). Şehirde bulunan dört ayrı demir kapı ise Hemedân'ın savunma ve giriş-çıkış olanaklarını güçlendirmiştir (İstahri, 2019, s. 184).

İlhanlılar döneminde Hemedân, önemli kara yollarının kavşak noktasında yer almıştır. Bu dönemde Irâk-ı ‘Acem-Kirmânşâh-Irâk-ı ‘Arab yolu, Hemedân’ın Bağdâd ile bağlantısını sağlamış ve bu güzergâh iki ana kola ayrılmıştır. Bunlardan ilki, Bağdâd-İsfahân yoludur ve bu yol üzerinden ilerleyen kervanlar, Hemedân, Burûcerd, Küçük Lur, Kum, Kâşân ve İsfahân üzerinden Irâk-ı ‘Acem’e ulaşmıştır (Kazvînî, 1915, ss. 187-188). İlhanlıların geniş toprakları boyunca uzanan ve Sultâniye şehrinde birleşen beş büyük ticaret yolundan biri olan “şâhrâh-ı cenûbî”, Hemedân üzerinden geçerek Bağdâd’a ulaşmış ve aynı zamanda bu yol “Mekke Yolu” olarak da adlandırılmıştır (Bala, 1987, s. 423; Yazıcı, 1998, s. 184). Bu yollar, Hemedân’ın sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası ticaret açısından da kritik bir noktada bulunduğunu göstermektedir. Hemedân, sahip olduğu stratejik konum, verimli topraklar ve önemli ticaret yollarının kesişim noktasında yer alması sayesinde tarih boyunca bölgenin ekonomik ve askerî merkezi kabul edilmiştir. Şehrin bu avantajları, sadece yerel ticaretin değil, aynı zamanda Mezopotamya, Kafkasya ve Türkistan’a uzanan geniş bir coğrafyanın ticaret ve ulaşım ağlarının da kesintisiz işlemesini sağlamıştır.

Bu çalışma, tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde hazırlanmış olup betimleyici ve analitik bir yaklaşımla Hemedân’ın İlhanlı Devleti dönemindeki askerî ve stratejik önemini incelemektedir. Araştırmada, birincil ve ikincil kaynaklar titizlikle analiz edilmiş ve dönemin kronikleri ile seyahatnameleri kullanılarak olayların kronolojisi ve arka planı detaylandırılmıştır. Özellikle İbnü’l-Esîr’in *el-Kâmil fi’t-Tarih*, Alâeddin Ata Melik Cüveynî’nin *Târih-i Cihânguşâ* ve Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî’nin *Câmi’u’t-Tevârih* gibi dönemin tanınmış tarihçilerinin eserleri, çalışmanın temel referansları arasında yer almıştır.

Hemedân’ın Moğollar Tarafından İstîlâsı

Cengiz Han’ın önde gelen kumandanlarından Cebe ve Sübetey’in, Sultan Alâüddîn Muhammed Hârezmşâh’ı ele geçirmek amacıyla İran topraklarına girmesiyle başlayan askerî harekât sırasında, Moğol birlikleri Rey şehrine ulaşmıştır. Bu esnada, Sultan Alâüddîn Muhammed’in Hemedân istikametine yöneldiğine dair rivayetlerin yayılması üzerine, Moğol ordusu bu bilgiyi teyit etmek ve takibini sürdürmek amacıyla Hemedân’a doğru ilerlemiştir (Cüveynî, I, 1329hş., s. 115; Reşîdüddîn, I, 1373hş., s. 531-532; Şîrâzî, 1346hş., s. 322; Mîrhând, VIII, 1380 hş., s. 3854; Hândmîr, III, 1333 hş., s. 33). Cebe komutasındaki Moğol birlikleri 1220 yılında Hemedân’a ulaştığında (İbnü’l-Esîr, XII, 1987, s. 332), Nesevî’nin aktardığına göre şehrin idaresini elinde bulunduran ‘Alâüddevle Şerîf-i ‘Alevî, Moğolları bizzat karşılamıştır (Nesevî, 1366 hş., s. 69-70). İbnü’l-Esîr, Hemedân’ın ileri gelenlerinden bir şahsın, Moğol kuvvetleri şehre girmeden evvel onların önüne çıkarak ihtiyaçlarını temin ettiğini ve bu sayede Moğolların şehre zarar vermeksizin halkına

emân tanıdığını belirtmektedir. Her ne kadar İbnü'l-Esîr, Moğollarla müzakerelerde bulunan bu şahsın ismini zikretmese de Nesevî'nin verdiği bilgiler doğrultusunda bu kişinin 'Alâüddevle Şerîf-i 'Alevî olduğu anlaşılmaktadır. Cüveynî ise, Moğolların Hemedân'da ikmal faaliyetlerini tamamlamalarının ardından şehre bir *şahne* yerleştirerek yollarına devam ettiklerini nakletmektedir (İbnü'l-Esîr, XII, 1987, s. 332; Cüveynî, I, 1329hş, s. 115; Reşîdüddîn, I, 1373hş., s. 532).

Moğol istilâsının ilk aşamalarında Hemedân'da yaşananlar, şehir ileri gelenlerinin pragmatik tutumları sayesinde büyük çaplı bir yıkımın önlendiğini göstermektedir. Ancak müteakip süreçte Hemedân'da vuku bulan gelişmeler, şehri doğrudan Moğol istilâsının tehdidiyle karşı karşıya getirmiştir. Özellikle Irak coğrafyasında cereyan eden ayaklanmaların zamanla Hemedân'a sirayet etmesi, bölge halkının kendi kaderini tayin etme arzusuyla Moğollara karşı isyan etmesine zemin hazırlamıştır (Cüveynî, I, 1329hş, s. 116). 1220 yılındaki ilk temasın ardından Moğol birlikleri, Harzemşah hükümdarı Alâüddîn Muhammed'in peşine düşerek Azerbaycan'a yönelmiş, akabinde Merağa'nın ele geçirilmesine müteakip bölgede toplanan Müslüman askerî unsurların dağılmasıyla yeniden Hemedân üzerine harekete geçmiştir.¹ El-Ömerî, Moğolların Alâüddîn Muhammed'i yakalayamayacaklarını fark ettikten sonra geri dönerek istilâ hareketlerine giriştiklerinin altını çizmektedir (el-Ömerî, 2014, s. 350). Bu bağlamda Hemedân'a yakın bir noktada karargâh kuran Moğollar, buradan şehirde bulunan *şahne*ye bir elçi göndererek halktan, Moğollar için mal, para ve elbise temin etmesini talep etmişlerdir. Aslında bu, Moğolların Hemedân'dan gerçekleştirdiği ilk tedarik talebi olmamakla birlikte, önceki seferlerde de benzer taleplerin yineleniği bilinmektedir. Bu dönemde Hemedân'ın idaresini elinde bulunduran 'Alâüddevle Şerîf-i 'Alevî, bir yandan Moğollar ile şehir halkı arasında arabuluculuk vazifesini üstlenirken, diğer yandan Moğol taleplerinin yerine getirilmesine öncülük etmiştir. Ancak, ardı arkası kesilmeyen bu talepler neticesinde şehir halkı ekonomik anlamda ciddi bir çöküş yaşamış ve toplumsal huzursuzluk giderek tırmanmıştır. Nihayet, Moğolların işlerinin karşılanmasına yönelik yeni bir talepte bulunmaları, şehirdeki tansiyonu doruk noktasına ulaştırmış ve halk, artık bu taleplere boyun eğmemekte kararlı olduğunu ortaya koyarak isyan etme noktasına gelmiştir. Bu çerçevede Hemedân ileri gelenleri, şehir yöneticisi 'Alâüddevle Şerîf'in yanına giderek, Moğolların sürekli devam eden taleplerine nasıl karşı koyulması gerektiği hususunda istişarede bulunmuşlardır. Kaynaklara göre, halk yöneticilerine şu şekilde serzenişte bulunmuştur: *"Bu kâfirler elimizdeki her şeyi tükettiler. Artık onlara verebileceğimiz hiçbir şey kalmadı. Sürekli mallarımızı alıp durmakla bizi perişan ettikleri gibi onların buradaki nâibi de bizi her türlü hakâret ve zilleti revâ görüyor."* Bu ifadeler karşısında 'Alâüddevle Şerîf, halkı itidal

¹ Moğolların Azerbâycan ve Merâgâ'daki faaliyetlerinin ayrıntıları için bkz. (İbnü'l-Esîr, XII, 1987, s. 333-338; Mîrhând, VIII, 1380hş., s. 3855-3856).

içerisinde hareket etmeye sevk etmeye çalışarak, “Biz bu adamlara karşı koyamadığımız ve direnemeyeceğimize göre onlara karşı bir hileye girmenin ne anlamı vardır? Onun için bu adamlara mal verip onları oyalamaktan başka çaremiz yoktur” sözleriyle Moğollara karşı direnişin faydasız olacağını vurgulamıştır. Ancak, bu görüş farklılığı şehir idaresi ile halk arasındaki gerilimi daha da derinleştirmiş ve neticede halk, ‘Alâüddeve Şerîf’i Moğollara hizmet etmekle itham etmiştir. Halkın kendisine yönelttiği bu ithamlar karşısında ‘Alâüddeve Şerîf, meşruiyetini koruma gayesiyle, “Ben sizlerden biriyim; dilediğinizi yapın, size uyacağım” diyerek halkın yanında yer aldığını beyan etmiştir. Bu esnada toplantıda hazır bulunan bir fakih, şehirdeki Moğol *şahnesinin* etkisiz hâle getirilerek müdafaaya geçilmesi gerektiği yönündeki önerisi üzerine halk harekete geçmiş; *şahneyi* şehir dışına çıkardıktan sonra infaz ederek savunma pozisyonu almıştır. Böylelikle, Moğol otoritesine karşı Hemedân’da açık bir isyan başlamış ve şehir halkı, bağımsızlık mücadelesine girişmiştir (İbnü’l-Esîr, XII, 1987, s. 339).

Cüveynî’nin aktardığına göre, Hemedân’da meydana gelen ayaklanma sırasında şehir halkı, yöneticileri ‘Alâüddeve Şerîf-i ‘Alevî’yi Moğollara karşı sergilediği müsamahakâr ve işbirlikçi tutumu nedeniyle suçlamış ve onu cezalandırma yoluna gitmiştir. Her ne kadar dönemin diğer kaynaklarında bu hadiseye dair açık bir atıf bulunmasa da Cüveynî’nin rivayeti, halkın ‘Alâüddeve Şerîf’e yönelik tepkisinin en uç noktaya ulaştığını ve bu doğrultuda onu tutuklayarak Kirît Kalesi’ne hapsedtiklerini ortaya koymaktadır (Cüveynî, I, 1329hş, s. 116; Reşîdüddîn, I, 1373hş., s. 533; Şîrâzî, 1346hş., s. 323). Bu durum, Moğol hâkimiyetine karşı gelişen direnişin, yalnızca dışsal bir tehdit ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda şehir içindeki otorite figürlerine yönelik bir tasfiye hareketine de dönüştüğünü göstermektedir. Hemedân’daki Moğol *şahnesinin* öldürüldüğü haberinin Cebe Noyan’a ulaşması üzerine, Moğol kumandanı bu hadisenin intikamını almak maksadıyla süratle harekete geçmiştir. İlk olarak Irak’a yönelen Cebe, bölgedeki ayaklanmalarda doğrudan dahli bulunan Cemâlüddîn Ay Abe’yi Moğollara bağlılık arz etmiş olsa da infaz ederek bölgedeki muhalif unsurları bertaraf etmiştir (Cüveynî, I, 1329hş, s. 116; Reşîdüddîn, I, 1373hş., s. 533; Mîrhând, VIII, 1380 hş., s. 3856). Ardından ordusuyla birlikte Hemedân üzerine yürüyerek şehri kuşatma altına almıştır. Her ne kadar Cüveynî, şehir yöneticisi ‘Alâüddeve Şerîf-i ‘Alevî’nin bu süreçte halk tarafından tutuklanarak Kirît Kalesi’ne hapsedildiğini belirtse de Moğol kuşatması esnasında şehrin savunması ‘Alâüddeve Şerîf ve Moğollara karşı direnişin gerekliliğini vurgulayan fakihin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Veya Hemedânlılar Moğolların kuşatması sırasında ‘Alâüddeve Şerîf’i hapisten çıkarmış olabilirlerdi. Kuşatmanın ilk gününde Hemedânlılar, Moğol ordusuna ciddi kayıplar verdimiş; şiddetli çarpışmalar neticesinde Moğollar ağır bir mağlubiyetle karşı karşıya kalmıştır. Savaşın ikinci gününde de şehir savunucuları, üstün bir direniş sergileyerek Moğol kuvvetlerine kayıplar verdirmeye devam etmiştir. Direnişin

önde gelen isimlerinden olan fakih zat, ikinci gün aldığı çeşitli yaralara rağmen halkı ile birlikte savaşmaya devam etmiş ve üçüncü gün de mücadelesini sürdürmüştür. Ancak Hemedân halkı, savaşın kritik anlarında şehir yöneticisi ‘Alâüddeve Şerîf’in meydanda bulunmadığını fark etmiştir. Kısa süre içinde anlaşıldığı üzere, ‘Alâüddeve Şerîf, halkını savaş alanında terk etmiş, daha önce evinden sarp ve dik bir yamaçtaki kaleye kazdırdığı gizli bir yer altı geçidini kullanarak ailesiyle birlikte kaçıp saklanmıştı (İbnü’l-Esîr, XII, 1987, s. 340). Bu kale, muhtemelen Cüveynî’nin bahsettiği Kirîr Kalesi’dir. Bu noktada üzerinde durulması gereken mühim hususlardan biri, ‘Alâüddeve Şerîf’in Hemedân halkına karşı sergilediği tutumdur. Onun zor durumdaki halkını terk etmesi, Moğollarla iş birliği yaptığı yönündeki iddiaları kuvvetlendiren bir unsur olarak değerlendirilse de doğrudan bu yönde kesin bir delilin bulunmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Alternatif olarak, onun bu eylemi, Moğollara karşı doğrudan bir direnişin imkânsızlığına olan inancıyla ve ailesini kurtarma refleksiyle açıklanabilir. Bununla birlikte, Hemedân halkı için savaşın en kritik anlarında şehir yöneticisinin firar etmiş olması, onun itibarı ve yönetim meşruiyeti açısından ciddi bir kırılma noktası teşkil etmiştir.

Moğollar, Hemedân halkının direnişi karşısında ağır kayıplar vermeleri sebebiyle başlangıçta geri çekilmeyi düşünmüş, ancak üçüncü günün sonunda şehirden herhangi bir saldırının gerçekleşmemesi üzerine bu kararından vaz geçmiştir. Direnişin zayıfladığını fark eden Moğol kuvvetleri, 1221 yılında şehri zor kullanarak ele geçirmiştir. İbnü’l-Esîr, Moğolların Hemedân’da büyük bir katliam gerçekleştirdiğini ve öldürülenlerin sayısının hesaplanamayacak kadar fazla olduğunu ifade etmektedir. Onun anlatımına göre, şehirde sadece saklanmayı başaran az sayıda insan hayatta kalabilmiş ve geriye kimse kalmamıştır. Ancak İbnü’l-Esîr’in bu tasviri, Moğol istilâsının dehşetini vurgulamak ve istilânın yıkıcı etkilerini göstermek amacıyla abartılı bir anlatım olarak değerlendirilmelidir. Zira Moğolların şehirleri ele geçirme süreçlerinde, genellikle direniş gösteren nüfusun önemli bir kısmı katledilse de istisnasız olarak tüm halkın yok edilmesi pratikte mümkün değildir. Bu tür anlatılar, dönemin tarihçilerinin Moğolların korkutucu gücünü ve istilâlarının boyutlarını tasvir etme eğilimlerinin bir yansıması olarak görülebilir. Katliamın ardından, Moğollar şehri ateşe vererek büyük ölçüde tahrip etmiş ve bölgeden ayrılmıştır (İbnü’l-Esîr, XII, 1987, s. 340-341).²

Hemedân, 1221 yılında maruz kaldığı Moğol istilâsının ardından, aradan yalnızca üç yıl geçtikten sonra, 1224 yılında bir kez daha benzer bir akıbete sürüklenmiştir. İbnü’l-Esîr’in naklettiğine göre, bu ikinci saldırıyı gerçekleştiren Moğol kuvvetleri, önceki istilâyı düzenleyen birliklerden farklı bir yapı sunmakta idi. Nitekim, 1224

² Bu konuda Mîrhând ve Hândmîr’deki anlatılar daha sadedir. Bkz. (Mîrhând, VIII, 1380hş., s. 3856; Hândmîr, III, 1333hş., s. 33).

yılının başlarında Cengiz Han'ın huzurundan ayrılan bu askerî birlikler, ilkin Rey bölgesine yönelmiş ve orayı istilâ ettikten sonra ilerleyerek Hemedân'a ulaşmıştır. Şehre giren Moğol kuvvetleri, geniş çaplı katliamlar gerçekleştirmiş, halkın önemli bir kısmını esir almış ve maddi varlıklarını yağmalayarak büyük bir yıkıma sebebiyet vermiştir. Moğol saldırılarından sağ kurtulabilen yerel halk, uzun süren bir kargaşa döneminin ardından kendilerini yeniden toparlamaya başladıkları bir evrede, bu ikinci tahripkâr istilâ Hemedân'ı adeta harabeye çevirmiştir (İbnü'l-Esîr, XII, 1987, s. 379). 1224 yılından itibaren İlhanlılar dönemi başlayana dek Hemedân'a dair kaynaklarda yer alan bilgiler son derece sınırlıdır. Bu süreçte Hemedân'ın büyük olasılıkla Moğol idaresi altında bulunduğu düşünülmektedir. Nitekim Cüveynî, 1245 yılı civarında Moğolların Hemedân'dan vergi tahsil ettiğini bildirmektedir. Dolayısıyla, İlhanlı yönetimi İran coğrafyasında tam anlamıyla tesis edilmeden önce, Moğol hanlarının tayin ettiği sivil valilerin, İran'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Hemedân'da da yönetimi ellerinde bulundurdukları anlaşılmaktadır (Cüveynî, II, 1329hş, s. 276-278).

Hemedân'ın Askerî ve Stratejik Önemi

İlhan Hülegü'nün 1256 yılında İran'a intikali, bölgedeki şehirlerin uzun vadeli bir yönetim altında birleşmesine zemin hazırlamıştır (Lane, 2019, s. 12). Bu şehirlerden biri olan Hemedân, İlhanlı idaresi altında stratejik bir karargâh işlevi görmüş ve bölgedeki askerî harekâtın icra edilmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir (Bala, 1987, s. 423; Yazıcı, 1998, s. 184). Bu bağlamda, İlhan Hülegü'nün İran topraklarında İsmailî meselesini bertaraf etmesini müteakip, 1257 yılında Hemedân'a yöneldiği görülmektedir. Bir sonraki aşama olan Abbâsî Hilâfeti'ne yönelik sefer hazırlıkları da yine Hemedân merkezli olarak yürütülmüştür. Hülegü, beraberinde şehzadelerden Kuli, Buluğan ve Tutar ile büyük emirlerden Buka Timur, Kudusun, Kuta, Suncak ve Kuka İlkay'ı da yanına alarak, Hemedân'da mücavir ve su kaynakları bakımından elverişli bir alan olan Cânumâbâd bölgesindeki Gezistân'a ulaşmış, burada karargâhını kurduktan sonra ordunun organizasyonu ve teçhizatıyla meşgul olmuştur (Reşidüddîn, II, 1373hş., s. 993-994). Bu noktada, Hülegü'nün Hemedân'ı karargâh olarak seçmesinin gerekçeleri üzerinde durmak gerekmektedir. Öncelikli olarak, Hemedân'ın Bağdâd'a olan coğrafi yakınlığı, bu tercihin belirleyici unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, Cibâl bölgesindeki şehirlerle Irâk-ı 'Arab arasındaki irtibatı sağlayan stratejik bir kavşak noktası olması, şehrin askerî önemini pekiştiren bir diğer faktör olarak öne çıkmaktadır. Nitekim, Hemedân'ın stratejik mahiyetinin Selçuklular döneminde de ön planda olduğu bilinmektedir. Özellikle batıyla olan askerî ve siyasî ilişkilerde önemli bir üs vazifesi gören şehir, fetih hareketlerinde de kritik bir konum üstlenmiştir. İlhanlılar nezdinde de benzer bir işlevi yerine getiren Hemedân, coğrafi konumu ve tarihsel arka planı itibarıyla askerî ve lojistik bir merkez olarak ön plana çıkmış; bu suretle,

Hülegü'nün Abbâsîler üzerine gerçekleştirmeyi planladığı seferin hazırlık sürecinde kilit bir noktaya evrilmiştir.³

İlhan Hülegü, 21 Eylül 1257 tarihinde, Hemedân'dan Abbâsî Halifesi Musta'sım Billâh'a bir elçi vasıtasıyla göndermiş olduğu mektupta, hilâfet makamının Moğol otoritesine tabi olmasını talep etmiştir. Ancak, Halife Musta'sım'ın, İlhan Hülegü'nün bu talebini ciddiye almadığı ve olumsuz bir yanıt verdiği anlaşılmaktadır.⁴ Bu gelişme üzerine Hülegü, aynı yıl içinde, Hemedân civarındaki Penc Engoşt'ta konaklayan Abbâsî elçilerini geri göndererek, hilâfet ordusunun savaşa hazırlanması gerektiğine dair kesin bir mesaj iletmıştır (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1000). Bu süreçte Hülegü, Hemedân'da ordusunu organize etmekle meşgul olmuş ve askerî hazırlıkları tamamlamaya yönelik bir dizi stratejik adım atmıştır. Özellikle Bağdâd'ı ele geçirme planlarını daha da netleştirmek amacıyla, Halife ile arasının açık olduğu bilinen Derteng hâkimi Hüsâmüddîn Akkâ'yı bir elçi aracılığıyla huzuruna davet etmiştir. Hülegü, ilk etapta Akkâ'ya iltifatlarda bulunarak onu serbest bırakmışsa da daha sonra Akkâ'nın Moğollara karşıt bir tutum sergilediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Hülegü, Kitbuka Noyan'ı otuz bin süvariyle Hüsâmüddîn Akkâ'nın üzerine sevk ederek, kendisine yapılan bu saygısızlığı cezalandırma yoluna gitmiştir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., ss. 1004-1006; Özdemir, 2018, s. 260).

Henüz Bağdâd'a yönelik sefer başlamamışken, Hülegü, Hemedân'da devlet erkânı ile bir araya gelerek askerî harekâtın ayrıntılarını müzakere etmeye devam etmekteydi. Savaş kararının kesinleşmesini müteakip, Hülegü Hemedân bölgesindeki Zâk otlağında *ağruk* olarak kaynaklarda tanımlanan Moğol ordusunun en arkasında yer alan kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hayvan sürüleri Kubak Noyan'ın idaresine bırakmış ve nihayet Ocak 1257'nin ilk günlerinde ordusuyla Kirmânşâh ve Hulvân güzergâhı üzerinden ilerlemeye başlamıştır (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1008; Uyar, 2020, s. 132).⁵ Bu stratejik planlamanın nihai neticesinde, İlhan Hülegü, 15 Şubat 1258 tarihinde Bağdâd'ı fethederek Abbâsî Hilâfeti'ne son vermiştir.⁶ Abbâsî meselesini nihayete erdirdikten sonra, Hülegü, daha önce ağırlıklarını ve haremîni bırakmış olduğu Hemedân'a 17 Nisan 1258'de geri dönmüştür. Savaşın tüm stratejik

³ Büyük Selçuklular döneminde Hemedân şehrinin durumu ile ilgili ayrıntılar için bkz. (Azar Nasırabadi, 2020, s. 212-232).

⁴ İkili arasındaki mektuplaşmanın ayrıntıları için bkz. (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 997-999). Cüveynî, mektubun ne zaman yazıldığı hususuna dair herhangi bir tarih zikretmemektedir. Bkz. (Cüveynî, III, 1329hş., s. 280).

⁵ Cüveynî, Hülegü'nün Ekim 1257'de Hemedân'dan ayrıldığını ifade etmektedir. Bkz. (Cüveynî, III, 1329hş., s. 282).

⁶ Bağdâd'ın düşüşü ile ilgili ayrıntılar için bkz. (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1009-1016; Cüveynî, III, 1329hş., s. 284-289).

planlamasının Hemedân'da gerçekleştirilmiş olması ve savaş sonrası istirahatın de yine bu şehirde tercih edilmesi, Hemedân'ın İlhanlı yönetimi açısından ne denli mühim bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1020). Bununla birlikte, Hülegü'nün savaş sonrası süreçte Hemedân'da ikamet etmeye devam edip etmediği hususu kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemektedir. Dolayısıyla, Erbil'in fethi sürecinin de Hemedân'dan idare edilip edilmediğini tespit etmek güçleşmektedir. Ancak Reşîdüddîn'in aktardığı bilgilere göre, Hülegü'nün 1 Ağustos 1258 tarihinde Merâgâ'da bulunduğu kaydedilmektedir ki bu durum, onun Hemedân'dan ayrıldığını göstermektedir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., ss. 1022-1023).

İlhanlıların İran coğrafyasındaki hâkimiyetinin tesisinin ardından Hemedân'ın askerî üs olarak konumunun yalnızca Hülegü dönemi ile sınırlı kalıp kalmadığı hususunda elimizde kesin veriler bulunmamaktadır. Ancak Hülegü'nün Hemedân'dan ayrılmasını müteakip şehirdeki durumun nasıl şekillendiği meselesi açıklığa kavuşturulması gereken bir sorunsal olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda, Hülegü'nün halefi ve oğlu Abaka'nın ilerleyen süreçte Hemedân'da bulunduğu bilinmektedir. Nitekim İlhan Abaka, 13 Şubat 1282 tarihinde Bağdâd'daki işlerini tamamladıktan sonra Hemedân'a yönelmiş ve aynı yılın 18 Mart Çarşamba günü şehre ulaşmıştır. Reşîdüddîn, Abaka'nın Hemedân'a yönelme gerekçelerine dair doğrudan bir açıklama sunmamaktadır. Bununla birlikte, Abaka'nın burada Melik Fahrüddîn Menûçehr'in sarayında misafir edilmesi ve burada eğlendiğine dair rivayetlerin mevcudiyeti, onun Hemedân'a esasen dinlenme amacıyla gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu bilgiler, Melik Fahrüddîn Menûçehr'in dönemin Hemedân yönetiminde mühim bir figür olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar İlhan Abaka'nın Hemedân'a geliş sebebi kesin bir biçimde tespit edilemese de burada hastalanarak hayatını kaybetmiş olması, şehrin İlhanlılar açısından sahip olduğu stratejik ve siyasi ehemmiyetin sürdüğüne işaret etmektedir. Dolayısıyla, Abaka'nın bu ziyareti, Hemedân'ın İlhanlı hâkimiyeti altında önemini koruduğunu ve bölgesel siyasette mühim bir merkez olma vasfını sürdürdüğünü göstermektedir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., ss. 1117-1118; Kazvînî, 1387 hş., s. 593). Ayrıca Abaka Hemedân'ı ziyareti sırasında Hristiyanların bayramına iştirak etmiş ve bu kapsamda şehirdeki kiliseye gitmiştir (Abû'l-Farac, II, 1999, s. 609).

Hemedân, İlhanlı hâkimiyeti döneminde, hem siyasî tutukluların tevkif edildiği bir merkez hem de merkezi yönetime muhalefet eden unsurların toplandığı stratejik bir mevzi olarak öne çıkmıştır. İlhan Ahmed Tegüder devrinde, dönemin nüfuzlu idarecilerinden Şemsüddîn Muhammed Cüveynî'nin kardeşi ve aynı zamanda

önemli bir devlet adamı olan Alâeddîn Atâmelik Cüveynî, Mecdü'l-Mülk Yezdî'nin⁷ siyasî ihtiraslarının kurbanı olmuş ve Hemedân hapishanesinde mahpus kalmıştır (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1126). Bölge, yalnızca münferit siyasî hesaplaşmaların değil, aynı zamanda taht mücadelelerinin de merkez üslerinden biri hâline gelmiştir. Özellikle Ahmed Tegüder ile yeğeni Argun arasında vuku bulan saltanat mücadelesi sürecinde, Ahmed'in taraftarları için bir toplanma sahası teşkil etmiştir. Nitekim, Ahmed'in nihai akıbetini belirleyen gelişmeler arasında, Hülecü ve Cuşkab'ın Hemedân civarında büyük bir topluluğu bir araya getirmesi belirleyici bir rol oynamıştır (Reşîdüddîn, II, 1373hş., ss. 1147-1148; Mîrhând, VIII, 1380 hş., ss. 4154-4155). Benzer şekilde, Baydu'nun Bağdâd'da gerçekleştirdiği isyan ve bazı emirlerin İlhan Geyhatu'ya karşı giriştiği ayaklanmalar neticesinde, siyasî tansiyon bir kez daha yükselmiş ve taraflar 24 Mart 1295 tarihinde Hemedân havalisinde karşı karşıya gelmiştir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1201). Nihayetinde, Geyhatu'nun bertaraf edilmesini müteakiben Baydu, aynı yıl içerisinde Hemedân civarında İlhanlı tahtına çıkmıştır. Bu süreç, bölgenin yalnızca askerî çatışmalar açısından değil, İlhanlı siyasî dengelerinin şekillenmesinde de merkezî bir rol oynadığını göstermektedir (Şîrâzî, 1346hş., s. 171-172; Hândmîr, III, 1333 hş., ss. 139-140).

Hemedân, askerî bir merkez ve siyasî çekişmelerin odak noktası olma vasfını, İlhanlı hükümdarı Gazan Han döneminde de muhafaza etmiştir. Gazan Mahmûd Han, 7 Eylül 1296 tarihinde Hemedân yakınlarındaki Zâk otlağında merkezî idareyi tesis etmiş ve bu suretle Hemedân, devletin karar alma mekanizmalarının inşasında kritik bir rol üstlenmiştir. Yaklaşık bir ay kaldığı bölgede, Irâk-ı 'Acem'in mahallî hâkimleri Gazan'a olan bağlılıklarını sunarak, bu merkezî idarenin meşruiyetini tescil etmişlerdir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1271; Özgüdenli, 2009, s. 174, 184, 255). Gazan Han döneminde Hemedân, askerî hareketliliğin sürekliliğini sağlamak adına merkez orduya destek birlikleri bulundurulmuş stratejik bir bölge olarak da öne çıkmıştır. Bilhassa, Gazan'ın taht mücadelesinde rakibi Baydu'ya karşı düzenlediği ikinci Azerbaycan seferinde Hemedân'daki askerî birliklerin aktif rol oynadığı bilinmektedir. Bu çerçevede, Gazan'ın emriyle Eyukân Oğul komutasındaki iki *tümenden* oluşan askerî birlik, Hemedân bölgesi üzerinden Azerbaycan'a sevk edilmiştir. Söz konusu gelişme, Hemedân'ın İlhanlılar nezdinde yalnızca bir askerî tahkimat merkezi değil, aynı zamanda kritik anlarda harekete geçirilebilecek bir lojistik destek unsuru olduğunu da göstermektedir (Reşîdüddîn, 1940, s. 90; Özgüdenli, 2009, s. 104-105). Bununla birlikte, Gazan Han'ın Memlûklerle yaşadığı gerilimler çerçevesinde düzenlenen Bağdâd seferlerinde de Hemedân, bir geçiş noktası olarak önem arz etmiştir (Özgüdenli, 2009, s. 134). Ayrıca, Gazan'ın 1302'deki üçüncü Suriye seferinde de Hemedân güzergâhı tercih edilmiş ve bu

⁷ Şemsüddîn Muhammed Cüveynî'nin ve Mecdü'l-Mülk Yezdî'nin İlhanlılar dönemindeki faaliyetleriyle ilgili bkz. (Dayı, 2018, s. 1-9; Dayı, 2016, s. 107-122).

durum, şehrin askerî ve stratejik açıdan sürekli olarak vurgulanan önemini bir kez daha teyit etmiştir. Bu jeopolitik konum, Hemedân'ı bölgesel güç dengelerinde etkili bir unsur kılmış ve şehir hem doğrudan askerî harekâtlarda hem de lojistik destek faaliyetlerinde merkezî bir rol üstlenmiştir (Fasîh-i Hâfî, III, 1439hş., s. 3; Özgüdenli, 2009, s. 156).

Diğer taraftan, Gazan Han döneminde Hemedân, sadece askerî ve lojistik bir merkez olarak değil, aynı zamanda siyasî mücadelelerin bir sonucu olarak sürgün yeri kimliğiyle de öne çıkmıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud, Gazan tarafından, Bâltû isyanında taraf olduğu gerekçesiyle hükümdarlıktan azledilmiş ve Hemedân'a sürgün edilmiştir. Bu durum, Hemedân'ın sadece askerî operasyonlarla değil, aynı zamanda siyasî otoritenin muhafazası ve muhalif unsurların denetim altına alınması bağlamında da stratejik bir fonksiyon üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Gazan Han döneminde Hemedân hem merkezi idarenin askerî ve lojistik merkezi hem de siyasî tasarrufların uygulama sahası olarak çok boyutlu bir işlev üstlenmiştir (Aksarayî, 2023, ss. 166-167; Turan, 2016, s. 633). Gazan yine benzer bir siyasî hadiseyi 10 Ekim 1298 tarihinde Zâk otlağında çözmüştür. Burûcerd taraflarında Hemedân valisi Ebû Bekr Dâdkâbadî'yi suçunu ispat ettikten sonra burada öldürtmüştür (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1286).

Gazan Han döneminde, Hemedân'ın ön plana çıkmasında önemli bir rol oynayan unsurlardan biri, bölgedeki imar faaliyetidir. Özellikle Gazan Han'ın şehzadelik döneminde, kendisine destek olan Necmüddîn Ferrâş'a duyduğu minnettarlık, bu tür faaliyetlerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Gazan Han, Ferrâş'a olan desteğinin bir karşılığı olarak, Hemedân'a bağlı Bûzîncerd köyünde bir *hânkâh* inşa ettirmiştir. Reşîdüddîn'in kayıtlarına göre, bu *hânkâh* sadece basit bir yapı olmaktan ziyade, birçok binadan müteşekkil gösterişli bir külliye hüviyetindedir. Ayrıca Gazan Han, bu *hânkâh*a müteallik arazi gelirlerini vakfetmek suretiyle, yapının idamesini ve sürekliliğini temin etmiştir. Bu *hânkâh*, sadece bir yapısal yatırım olmanın ötesine geçerek, Ferrâş ve soyuna bırakılan bir vakıf hâline gelmiştir. Bu bağlamda, Gazan Han'ın bu yapıyı Ferrâş'a ve onun nesline emanet etmesi, bölgedeki dinî ve kültürel yapıları etkileyen önemli bir sosyo-ekonomik adım olarak değerlendirilebilir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1221; Özgüdenli, 2009, s. 64, 308). Gazan 26 Ağustos 1302'de Şâm seferine çıktığında Hemedân'a uğramış ve Bûzîncerd köyüne giderek buradaki *hânkâh*ı ziyaret etmiştir. Ziyareti sırasında sayısız vakıflar tahsis etmiştir (Reşîdüddîn, II, 1373hş., s. 1306).

Gazan Mahmûd Han'ın ardından İlhanlı tahtına çıkan Ölceytü'nün, Hemedân'ı daha ziyade yaylak olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Kâşânî, eserinde, Ölceytü'nün 8 Eylül 1307 tarihinde seyahat, eğlence ve av maksadıyla Hemedân dağlarına doğru yola çıktığını ve burada beş gün boyunca kaldığını aktarmaktadır (Kâşânî, 1348hş.,

s. 73). Benzer şekilde, 30 Mart 1310 tarihinde Bağdâd'tan ayrılan Ölceytü, yaz mevsimini geçirmek üzere Hemedân'a yönelmiş ve aynı yılın 15 Mayıs'ında buraya ulaşmıştır. Bu süreçte, Ölceytü'nün Sultânâbâd Köşkü'nde ikamet ettiği (Kâşânî, 1348hş., s. 88) ve 26 Nisan 1313 tarihinde de yeniden aynı köşkte konakladığı bilinmektedir. Bu durum, Hemedân'ın söz konusu dönemde daha çok yaylak niteliğiyle ön plana çıktığını göstermektedir (Kâşânî, 1348hş., s. 147).

Ölceytü'nün, ağabeyi Gazan Mahmûd gibi, Hemedân'da gerçekleştirdiği bazı imar faaliyetleriyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır; ancak bu faaliyetlerin mahiyeti hususunda yeterli ve ayrıntılı bilgi mevcut değildir (Kâşânî, 1348hş., s. 116). Buna mukabil, Ölceytü döneminde dikkat çeken bir diğer mesele, Hemedân'ın Şâm emirlerine *ikta* olarak tahsis edilmesi olgusudur. Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed'in (1293-1294, 1299-1309, 1310-1341) baskı ve tahakkümünden kaçan bazı emirlerin, 1311 yılında Ölceytü'ye sığınmaları neticesinde, bu emirlerin içinde bulunduğu müşkül vaziyete merhamet gösteren Ölceytü, Hemedân ve Merâgâ'yı onlara *ikta* olarak tahsis etmiştir. Bu bağlamda, Hemedân'ın idarî ve iktisadî fonksiyonlarının, Ölceytü dönemi itibarıyla belirgin bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir (Kâşânî, 1348hş., ss. 141-142; Hâfız-ı Ebrû, 1317hş., s. 40; İbn Battûta, 2017, s. 87; Sağlam, 2018, s. 128). Öte yandan, Ölceytü'nün ardından gelen Ebû Sa'îd döneminde Hemedân'a dair ayrıntılı bilgilere ulaşılamamaktadır; bu nedenle, Ebû Sa'îd'in Hemedân üzerindeki tasarrufları hakkında malumat eksikliği söz konusudur. İlhanlı hâkimiyetinin sona ermesini müteakip bölgenin, sırasıyla Celâyirîler ve Timurlular'ın kontrolüne geçtiği anlaşılmaktadır (Yazıcı, 1998, s. 184).

Sonuç

Hemedân'ın İlhanlılar dönemindeki askerî ve stratejik önemi, şehirdeki coğrafi avantajlar ve ticaret yolları ile doğrudan ilişkilidir. İlhanlı yönetiminin Hemedân'ı karargâh olarak kullanması, bölgenin Abbâsî Hilâfeti'ne ve diğer hedeflere yönelik seferlerdeki rolünü vurgulamaktadır. Moğol istilâsı süresince şehir halkının gösterdiği pragmatik yaklaşımlar, yıkımın boyutunu kısmen azaltmış ancak sürekli artan Moğol talepleri toplumsal huzursuzluğa ve isyana yol açmıştır. İlhanlı hâkimiyetinde Hemedân'ın, sadece bir askerî üs değil, aynı zamanda siyasî tutuklamaların ve iktidar mücadelelerinin merkezi olması, şehrin stratejik değerini arttırmıştır.

Hemedân'ın stratejik önemi, İlhan Hülegü'nün Abbâsî Hilâfeti'ne karşı düzenlediği seferlerde belirgin şekilde öne çıkmıştır. Şehir hem lojistik destek hem de askerî organizasyon açısından kritik bir rol üstlenmiştir. Gazan Han döneminde ise Hemedân, imar faaliyetleri ve askerî hareketlilik açısından daha da güçlendirilmiştir. Sonuç olarak, Hemedân, İlhanlılar döneminde yalnızca bir askerî üs olmanın

ötesinde, siyasî ve ekonomik bir merkez olarak da önemli bir rol oynamıştır. Şehrin bu çok yönlü stratejik değeri, İlhanlı Devleti'nin İran coğrafyasındaki hâkimiyetini pekiştiren temel unsurlardan birisi olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Alâeddin Ata Melik b. Bahâeddin b. Muhammed b. Muhammed Cüveynî. (1329hş.). *Târîh-i Cihânguşâ* (Cilt I-III). (Muhammed b. Abdulvahhâb Kazvînî, Tsh.). İntişârât-i Donyâ-yi Kitâb.
- Azar Nasırabadî, G. (2020). Büyük Selçuklular Dönemi'nde Hemedan'ın siyasi tarihi. *USAD*, (12), 212-232.
- Bala, M. (1984). Hemedan. *MEB İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5/1, ss. 420-425). Millî Eğitim Basımevi.
- Dayı, Ö. (2016). İlhanlı tarihinde Mecdü'l-Mülk Yezdî hadisesi. *Curr Res Soc Sci*, 2(3), 107-122.
- Dayı, Ö. (2018). Vezir Şemseddin Cüveynî'nin İlhanlı Devletindeki faaliyetleri (1263-1284). *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (1), 1-9.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci. (2017). *İbn Batûtâ seyahatnâmesi*. (A. Sait Aykut, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed Kâşânî. (1348hş.). *Târîh-i Ūlcâyâtû*. (Mehî'n Hambelî, Neşr.).
- Fasîh Ahmed b. Celâleddin Muhammed Hâfî. (1439hş.). *Mucmel-i Fasîhî* (Cilt III). (Mahmûd Ferruh, Tsh.). Kitâbufuruş-i Bastan.
- Gıyâseddîn b. Humâmeddîn el-Hüseynî Hândmîr. (1333hş.). *Habîbu's-siyer* (Cilt I-IV). (Muhammed Debîr Siyâkî, Haz.). Kitâbfuruş-i Hayyâm.
- Gregory Abû'l-Farac. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (Cilt II). (Ömer Rıza Doğrul, Çev.) TTK Yayınları.
- Hâfız-ı Ebrû. (1317hş.). *Zeyl-i Câmi'u't-tevârîh-i Reşîdî*. (Hânbâbâ Beyânî, Neşr.). Şirketi Tezâmunî İlmî.
- Hamdullah Mustevfî-yi Kazvînî. (1387hş.). *Târîh-i Guzîde* (Abdülhüseyn Nevâî, Haz.). İntişârât-ı Emîr Kebîr.
- Hamdullah Mustevfî-yi Kazvînî. (1915). *Nuzhetu'l-kulûb*. (G. L. Strange, Neşr.). The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulûb, Composed by Hamd Allah Mustavfî of Qazwîn in 740 (1340), E. J. Brill&Luzac.

- Huart, Cl. (1977). Cibâl. *MEB İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 3, ss. 158). Millî Eğitim Basımevi.
- İbn Havkal. (2017). *Sûrat El-Arz 10. asırda islâm coğrafyası*. (Ramazan Şeşen, Ter.). Yeditepe Yayınları.
- İbnü'l-Esîr. (1987). *el-Kâmil fi't-Tarih* (Cilt I-XII). (A. Özaydın-A. Ağırakça, Terc.). Bahar Yayınları.
- İstahri. (2019). *Mesâlikü'l-Memâlik ülkelerin yolları*. (Murat Ağarı, Çev.). Kitabevi Yayınları.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî. (2023). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (Mürsel Öztürk, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lane, G. (2019). The idea of Iran. In Sussan Babaie (Ed.). *Iran After the Mongols*. Bloomsbury Publishing.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând. (1380hş.). *Târîh-i Ravzatu's-safâ* (Cilt VIII). (Cemşid Kiyanfer, Tsh.). İntişârât-ı Esâtîr.
- Özdemir, H. A. (2018). *Moğol istilâsı Cengiz ve Hülâû dönemleri*. İz Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2009). *Moğol İranında gelenek ve değişim Gâzân Han ve reformları (1295-1304)*. Kaknüs Yayınları.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî. (1373hş.). *Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî* (Cilt I-IV). (Muhammed Rûşen-Mustafa Mûsevî, Tsh.). Neşr-i Elbruz.
- Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî. (1940). *Târîh-i mubârek-i Gâzânî*. (Karl Jahn, Neşr.). E. J. W. Gibb Memorial.
- Sağlam, A. (2018). Memlûk-İlhanlı diplomatik ilişkileri. *Belleten*, 82(293), 83-158.
- Strange, G. L. (2015). *Doğu Hilafetlerinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) İslâm Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*. (Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar, Çev.) Yeditepe Yayınları.
- Şehâbeddîn Abdullah b. Fazlullah Şîrâzî. (1346hş.). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf* (Abdulmuhammed Âyetî, Tsh.). İntişârât-ı Bonyâd-ı Ferheng-i Îrân.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî. (2014). *Türkler hakkında gördüklerim ve*

duyduklarım Mesâlikü'l Ebsâr (Ahsen Batur, Çev.). Selen Yayınları.

Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hurendizî ez-Zeyderî en-Nesevî. (1366hş). *Sîretu's-Sultân Celâleddîn Mengübertî* (Muhammed Ali Nâsih, Terc.). İntişârât-i Sa'dî.

Turan, O. (2016). *Selçuklular zamanında Türkiye*. Ötüken Yayınları.

Uyar, M. (2020). *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin askerî teşkilatı (Ortaçağ Moğol ordularında gelenek ve dönüşüm)*. TTK Yayınları.

Yazıcı, T. (1998). Hemedan. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 17, ss. 183-185). Türkiye Diyanet Vakfı.

Extended Summary

In the 13th and 14th centuries, Hamadhān emerged as a critical base for the Ilkhanids due to its geographical location, rich natural resources, and position at the crossroads of significant trade routes. Situated east of the Khurāsān Desert and the Fārs province, west of Azerbaijan, north of the Alburz Mountains, and south of 'Irāq-i Arab and Khūzistān, Hamadhān offered substantial military and economic advantages. Its fertile plains at the foothills of Mount Alvand and abundant water sources made Hamadhān a key financial center in the region.

During the Mongol invasion, the situation in Hamadhān was shaped by the pragmatic approaches of the city's leaders. In 1220, with the entry of Mongol commanders Jebe and Sübe'edei into Iranian territories, Hamadhān directly experienced the impacts of the invasion. The city governor, 'Ala al-Dawla Sharif-i Alavi, prevented significant destruction through diplomatic relations with the Mongols. However, in the aftermath of the invasion, the increasing demands of the Mongols placed substantial economic and social pressure on the people of Hamadhān. The cautious attitude of Hamadhān's elites towards the continuous demands of the Mongols led to growing tensions between the local rulers and the populace. Eventually, this unrest escalated into an open rebellion against the Mongols, resulting in severe losses for the city.

With the establishment of the Ilkhanate, the military and strategic importance of Hamadhān was further elevated. Ilkhan Hülegü, during his campaigns in 1256, utilized Hamadhān as a crucial headquarters. The planning and logistical organization of the campaigns against the 'Abbasid Caliphate were largely conducted through Hamadhān. The city's proximity to Baghdād and its role as a transit point between the Middle East and the Caucasus provided a strategic advantage for the Ilkhanids. Trade routes that facilitated the mobility of Ilkhanid armies also underscored Hamadhān's military significance. During the reign of Ghazan Khan, Hamadhān evolved not only as a military base but also as a political center. In this period, various reconstruction projects were undertaken to strengthen the city's infrastructure, and Hamadhān was established as one of the administrative and military bases of the Ilkhanid administration. Investments made under Ghazan Khan's reforms bolstered the economic structure of Hamadhān. At the same time, military units stationed in the city played an active role in campaigns against the Mamluks and other rival powers. Hamadhān's dual function as a logistical hub and a strategic military base was pivotal for the Ilkhanids.

In the eras of Öljeitü and Abū Sa'īd, Hamadhān primarily served as a center for political exiles and implementing the iqta system. Öljeitü's use of Hemedan as a

summer residence and the continuation of construction projects in the city indicated its ongoing importance for the Ilkhanids. Hamadhān also became a stage for political purges and internal conflicts, highlighting its multifaceted strategic value beyond military utility. The military and strategic importance of Hamadhān during the Ilkhanate period reveals that the city functioned as more than just a military base; it was a central point where the Ilkhanid political and military strategies were shaped. The geographical location and multifunctional strategic role of Hamadhān were decisive factors in enabling the Ilkhanids to maintain and expand their control over Iran. Through a detailed analysis of historical chronicles and documents, this study demonstrates that Hamadhān was an indispensable military and logistical center for the Ilkhanids, a status it continued to hold even after the Ilkhanate period.

SAVSAD

Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi
The Journal of Defence and War
Studies

Mesut KARAKULAK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye.

Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of
Literature, Department of History, Ankara,
Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 17.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted 19.04.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

Sorumlu Yazar/Corresponding

author:

Mesut KARAKULAK

E-mail:

mesut.karakulak@hotmail.com

Atıf/Citation: Karakulak, M. (2025).
Savaş, esaret ve kimlik: 93 Harbi'nde
bir Osmanlı subayının Rusya'daki
serencamı. *SAVSAD Savunma ve Savaş
Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 157-173.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1659898

Savaş, Esaret ve Kimlik: 93 Harbi'nde Bir Osmanlı Subayının Rusya'daki Serencamı

War, Captivity, and Identity: The Fate of an Ottoman
Officer in Russia during the Russo-Ottoman War of 1877-
78

Öz

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Osmanlı Devleti'nin askerî ve siyasî tarihindeki en yıkıcı savaşlardan biri olmuş, devletin zayıflayan askerî yapısını ve lojistik eksikliklerini gözler önüne sermiştir. Osmanlı ordusunun yeterli malî ve teknik kaynaklardan yoksun olması, savaşın ağır bir mağlubiyetle sonuçlanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti için bir ölüm kalım mücadelesi olan bu savaşta binlerce Osmanlı askerî cephede hayatını kaybederken, pek çoğu da Rusya'ya esir olarak götürülmüştür. Bu çalışma, esir düşen bir Osmanlı subayının Rusya'daki yaşam öyküsünü merkeze alarak, savaşın bireysel ve kimliksel sonuçlarına odaklanmaktadır. Esir düşmesinin ardından Rus aristokrat Apollon Nikolayeviç Volkov tarafından evlat edinilen Osmanlı subayı, Nikolay Apollonoviç Volkov kimliğiyle Rus toplumuna entegre olmuş ve Osmanlı geçmişini geride bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak bu süreç, yalnızca bir coğrafi ve siyasî dönüşüm değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyet açısından derin bir mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Makale, Osmanlı askerlerinin savaş sonrası yaşadığı bireysel trajedileri, zorunlu asimilasyon süreçlerini ve Osmanlı-Rus savaşlarının yalnızca devletler düzeyinde değil, bireylerin yaşamlarında da uzun vadeli etkiler bıraktığını ortaya koymaktadır. Esirlerin karşılaştıkları zorluklar, kimlik mücadelesi ve savaşın gölgesinde şekillenen bireysel tarih anlatıları, Osmanlı-Rus ilişkilerinin mikro düzeydeki yansımalarını anlamak açısından önemli bir örnek sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 93 Harbi, Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı, Nikolay Apollonoviç Volkov.

ABSTRACT

The Russo-Ottoman War of 1877-78 (93 war) was one of the most devastating conflicts in the military and political history of the Ottoman Empire, exposing the state's weakened military structure and logistical deficiencies. The lack of adequate financial and technical resources within the Ottoman army led to a crushing defeat. In this war, which was a struggle for survival for the Ottoman Empire, thousands of Ottoman soldiers perished on the battlefield, while many others were taken as prisoners to Russia. This study focuses on the life story of an Ottoman officer who was captured and subsequently integrated into Russian society, shedding light on the individual and identity-related consequences of the war. After being taken as a prisoner, the officer was adopted by the Russian aristocrat Apollon Nikolayevich Volkov and assumed the identity of Nikolay Apollonovich Volkov, forcing him to leave behind his Ottoman past. However, this process was not merely a geographical and political transformation but also an internal struggle involving deep questions of identity and belonging. The article highlights the individual tragedies experienced by Ottoman soldiers after the war, the processes of forced assimilation, and the long-term effects of the Russo-Ottoman wars not only on state policies but also on individual lives. The hardships faced by prisoners, their struggles for identity, and the personal narratives shaped in the shadow of war provide a significant example for understanding the micro-level reflections of Ottoman-Russian relations.

Keywords: The Russo-Ottoman War of 1877-78, The Ottoman Empire, The Russian Tsardom, Nikolay Apollonovich Volkov.

Giriş

Osmanlı-Rus diplomatik ilişkileri, 16. yüzyılın sonlarında başlamış ve büyük ölçüde kesintisiz devam eden savaşlar etrafında şekillenmiştir. Özellikle 19. yüzyıl, Osmanlı-Rus ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Rus yönetimi, Kırım Harbi sonrasında yürüttüğü çok yönlü diplomatik ve askerî stratejilerle nihai hedefine ulaşarak Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada yalnızlaştırmış ve savaş ilan için meşru bir zemin hazırlamıştır. Nihayetinde Rus İmparatorluğu, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks nüfusun ve Avrupa hukukunun savunuculuğunu üstlenme iddiasıyla 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. (Greene,1879, s.140); (Sedes,1935, C.II, s.172-173). 19. yüzyılın son Osmanlı-Rus karşılaşması, Tuna ve Doğu Anadolu cepheleri olmak üzere geniş bir coğrafyada meydana geldi. Klasik dönemde harp taktiği, askerî teknoloji ve lojistik bakımdan Avrupa güçlerine üstünlük kuran Osmanlı savaş makinesi, bilhassa 18. yüzyıldan itibaren "Askerî Reform"un dışında kalmış ve üstünlüğünü yitirmişti. 19. yüzyılda teknolojik ve taktik fark dramatik boyutlara ulaşmıştı. Osmanlı malî yapısının kronikleşen bozukluğu da bu gerilemeyi kalıcı hâle getirdi. Osmanlı Devleti'nin askerî yapısındaki gerileme

subay kadrosunda da kendini göstermiş, ordudaki nitelikli subay sayısı Avrupa ordularına nispetle oldukça düşük kalmıştır. Osmanlı askerî sistemindeki bu türden yapısal ve kritik noksanlıklar, 93 Harbî'nin müthiş bir felaketle sonuçlanmasında önemli rol oynamıştır. Cepheler arasındaki irtibatsızlık, iaşe ve teçhizat eksikliği harekâtın başarısız yönetilmesine sebebiyet verdi. Savaş boyunca Ruslara kıyasla daha üstün Karadeniz donanmasının son derece etkisiz kalması, Rusların savaş sahasında başarılı istihbarat faaliyetleri sayesinde üstün pozisyon almaları, Osmanlı ordusunu ağır bir mağlubiyetle karşı karşıya getirdi. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı ordusu kıt imkânlarla rağmen savaşın başlangıç evresinde pek çok cephede başarılı bir şekilde mücadele etti. Özellikle tahkimatlar arkasında savunma savaşında Ruslara karşı üç kez üstünlük sağlanan Plevne cephesindeki destansı mücadele takdire şayandı (Hebert, 1895, s.125-135); (Golos, 1878, N. 33).¹ Elbette bu savunmada savaşan askerlerin, Sırp isyanını bastıran son derece yetenekli ve başarılı birliklerden mürekkep olduğu unutulmamalıdır. Yine Ahmet Muhtar Paşa'nın Kafkasya'da kendisinden güçlü Rus birliklerine karşı başarılar elde etmesi de dikkate değerdir. Ancak Osmanlı ordusu tükenmiş kaynaklarıyla sadece Ruslara karşı savaşmıyordu. Pek çok milletin askerî (Bulgar, Sırp, Kafkas Süvari Birlikleri, Karadağ, Fin Alayı) Osmanlı'ya karşı topyekûn hareket etmekteydi. Bunların yanı sıra iklim ve yaşam biçiminin etkisiyle genetik olarak soğuğa karşı dirençli Rus kuvvetlerinin, bu avantajı kullanarak kış harekâtında bulunmaları, ikmal ve takviyeyi iyi organize edemeyen Osmanlı ordusunun mağlup olmasının sebeplerinden biriydi (Hozier, 2001, s.715-728); (Greene, 1879). Neticede Osmanlı birliklerinin koordinasyon eksikliği, muhaberatın başarısızlığı ve istihbarat faaliyetlerindeki eksiklik, II. Abdülhamid ve Osmanlı komuta kademesinin askerî donanım ve savaş sanatındaki eksiklikleri ve birbirleri arasındaki güç mücadelesi savaşan orduların hemen hemen yarısının² Ruslara esir düşmesine sebep oldu. Öyle ki devlet, bu

¹ Plevne'deki direnişte yer alan Ferik Adil Paşa bir Rus gazetesine verdiği demeçte yaşadığı anları şöyle kaydetmekteydi: *Biz tam 12 yıldır savaşıyoruz dedi Ferik Adil Paşa. 'Bütün savaşlara katıldım, Arabistan'da, Suriye'de, Kırım'da ve Karadağ'da bulundum, ama Plevne'de 30 Ağustos günü kadar şiddetli bir topçu ateşi görmedim. Grivitsa'dan Vid Nehri'ne kadar olan hattı komuta ediyordum. Casuslar bize bir şeylerin hazırlandığını söyledi, ama ne olduğunu tam olarak söyleyemediler. Ben de askerlerin arasında, ön hatta çadırımı kurmuş, Rusları karşılamaya hazırdım; ama Rus komutanların bu kadar inatçı olacağını, itiraf edeyim, beklemiyordum! Askerlerimiz siperlerde oturuyorlardı ve Rus birliklerinin sütunlarına birbiri ardına ateş ediyorlardı; beyaz şapkaları ve beyaz pantolonları, bu sürekli gelen mermi yağmurunun etkisiyle yere seriliyordu. Görünüşe göre, bu onlara hiçbir şey yapmıyordu: Bir tabur saf dışı kalıyor, ardından alaylar geliyor, sonra tümenler ve derken Rus ordusunun karargâhı bile geliyor! Sevinmeye başlıyorsun; düşünüyorsun ki, işte, Tanrı'ya şükür, bu iş bitti, ama nereden çıktığı belli olmayan yeni birlikler geliyor! Ardından Skobelev'in siperlerimize sızdığı haberi geliyor — birliklerin bir kısmını Skobelev'e karşı savunmayı desteklemek için gönderiyorsun... Kısacası, size şunu söyleyeyim, böyle bir savaş daha önce hiç yaşamadım ve modern savaş tüfeklerindeki ilerlemelerin koca orduları gerçekten top yemi haline getireceğini düşünmemiştim (Golos, 1878).*

² Rus kaynakları Osmanlı Devleti'nin savaş meydanındaki aktif ordusunun yarısının esir düştüğünü iddia etse de Osmanlı kaynaklarına göre esir sayısı toplamda 66.519'dur. Bkz.: (Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi, 110-9-1-3/123-94, 9 Haziran 1294/21 Haziran 1878).

zamana kadar yapılan hiçbir savaşta bu kadar çok esir vermemiştir.³ İmparatorluğun ölüm kalım mücadelesi olan bu savaşta esir düşen Osmanlı askerleri Rusya'nın pek çok bölgesine dağıtıldı.⁴ Öyle ki savaş şartlarının ağır koşulları ve Rus yönetiminin ihmalkâr tutumları neticesinde esirlerin neredeyse yarısı hayatını kaybetti (RGVIA. – F. 400. Op. 3. – D. 2058. – L. 31).⁵ Rusya'da kalan esirler ise yüzyıllardır devam eden Osmanlı-Rus savaşlarının mikro bağlamda silik figürleri oldular. Bu çalışma 93 Harbi esnasında esir düşerek Rusya'da kalmayı tercih eden ve Türk-Rus ilişkilerinin kırılma noktalarında gölgede kalmış bir Osmanlı subayının esaret sürecini konu edinmektedir. İki imparatorluğun devasa mücadelesinde hayata tutunmaya çalışan bir Osmanlı'nın Rus toplumu içerisindeki yer edinme çabaları, Rus vatandaşı olmasına rağmen Türk kimliğini korumaya yönelik gayreti ve hem Osmanlı hem de Rus Çarlığı'nın son dönemlerini dolaylı olarak yansıtan hayat hikayesi çalışmanın ana problematığıdır.

93 Harbi'nde Esir Düşen Bir Türk Subayının Serencamı

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın büyük anlatısı, imparatorlukların kaderini tayin eden siyasî ve askerî gelişmeler üzerine kuruludur. Ancak bu savaşın gölgesinde kalan bireyler, tarihsel gerçekliğin en silik figürleri arasına karışır. Esir düşen bir Osmanlı subayının, Nikolay Apollonoviç Volkov'a dönüşen hikâyesi de bu gölge oyunlarının içindedir. Devletlerin büyük kararları kadar, kişisel tercihlerin ve zorunlu yönelimlerin de şekillendirdiği bu hikâye, savaşın yalnızca meydanlarda değil, bireylerin zihinlerinde ve kimliklerinde de sürdüğünü gösterir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı'nın son büyük savunmalarından biriydi. Bir nevi ölüm kalım mücadelesiydi. Haritalar yeniden çizildi, cepheler değişti, imparatorlukların kaderi yeniden şekillendi. Ancak savaşın sonuçlarını yalnızca diplomatik belgeler ya da askerî raporlar belirlemedi. Bu büyük çatışmanın en derin izleri, onun içinden geçen bireylerin hayatlarına kazındı. Tatyana'nın⁶ büyük dedesi de o bireylerden biriydi. 17-18 yaşlarında, Osmanlı'nın Batılı tarzda modern ordu kurma çabalarının bir parçası olarak Harbiye'de eğitim görüyordu. Muhtemelen 93 Harbi başladığında hâlâ bir Harbiye öğrencisiydi, belki de mezuniyetine aylar, hatta haftalar kalmıştı. Ama Osmanlı için zaman tükeniyordu. Kafkas Cephesi'nde çetin bir varoluş mücadelesi verilirken, genç öğrenciler de cepheye gönderildi. Savaşın kuralları acımasızdı. Osmanlı ordusu Rus ordusunun organize taarruzları karşısında hızla çözülürken, Tatyana'nın büyük dedesi kendini esirler arasında buldu. Üstelik yalnızca bir tutsak değildi; ağır yaralanmış, geride kalan Osmanlı birlikleri tarafından

³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Greene, 1879); (Uyar, 2021, s. 15).

⁴ Türk esirleri Rusya'da sekiz askerî bölgeden müteakip 45 vilayetteki 280 yerleşim bölgesinde muhafaza edildi.

⁵ Rusya'da sevk sonra esirlerin ölüm oranları için bkz.: (Poznahirev, 2017, s. 228).

⁶ Prof.Dr. Tatyana Aranda Sergeevne, esir düşen Türk subayının aile bireylerindendir. Bu çalışmanın bazı anlatıları esir düşen Osmanlı subayının hatıralarından inşa edilmiştir.

savaş meydanında terk edilmişti. Asıl esaret, o an başlamıştı. Osmanlı ordusunda esir düşmek, yalnızca bir yenilgiyi değil, aynı zamanda bir kimlik kaybını da simgeliyordu. Birkaç gün önce Harbiye'nin koridorlarında yürüyen, Osmanlı üniforması taşıyan genç bir subay adayı, şimdi kim olduğunu dahi hatırlamayacak bir yolculuğa çıkıyordu. O artık ne Osmanlı topraklarına dönebilecek ne de eski hayatına kavuşabilecekti.⁷

Esirler, soğuk, açlık ve belirsizlik içinde Rusya içlerine doğru yola çıkarıldı. Ryazan'daki esir kampı, Osmanlı subayı için bir ölüm kalım meselesiydi (Poznahirev, 2017, s. 251-253). Esir kampındaki kötü koşullar, özellikle yaralıları için ölümcüldü.⁸ Ancak esir düşen Osmanlı subayı burada hayatını değiştirecek kişiyle tanıştı: bir Rus aristokrati ve toprak sahibi olan Apollon Nikolayeviç Volkov.⁹ Tamamen tesadüf eseri, Ryazan bölgesi vali yardımcısı Apollon Nikolayeviç Volkov, genç esirin satranç konusundaki olağanüstü yeteneğini fark etti ve onunla ilgilenmeye başladı. Ancak bu ilgi yalnızca entelektüel bir meraktan ibaret değildi; Volkov, savaşın acımasız gerçekleri içinde hayatta kalmaya çalışan bu Osmanlı subayının durumundan derinden etkilenmişti. Evli olmayan ve çocuğu bulunmayan Volkov, önce onu himayesine aldı, ardından resmî olarak evlat edindi. Böylece genç subay resmî olarak Rus vatandaşlığına geçti (GARO. F. 5. Op. 3. D. 2029. L.1). Osmanlı kimliğinin yerine, yavaş yavaş yeni bir Rus kimliği inşa edildi. Artık kendisini "Nikolay Apollonoviç Volkov" olarak tanıtıyordu

Genç subayın Osmanlı topraklarında bir ailesinin olmama ihtimali kuvvetliydi. Zira bu süreçte 1881 yılında Osmanlı subayı, Ryazan'daki İlyinskaya Kilisesi Başpiskoposu E. Kistov tarafından vaftiz edilerek Rus ismiyle "Nikolay" adını aldı ve Volkov

⁷ 1897 yılında Ryazanda yapılan nüfus sayımında ilk defa Rus kayıtların ismi geçen esir 36 yaşındaydı. Bkz.: (Dankovskiy, 1897, 2432).

⁸ (Revelski Listok 1878, 25 Yanvar) Esir kamplarındaki vaziyet Rus denetleme raporlarına şöyle yansımıştı; *Kurland, Vitebsk ve diğer bölgelerdeki esir kampları da incelenmiş şu sonuçlara ulaşılmıştır. Bu yerlerde toplam 327 kişi bulunduğu tespit edildi. Esirlerin 20'si subay, geri kalanlar ise er ve alt rütbeli askerlerdi. Polotsk'taki esirlerin bir kısmı Prusyalı subayların gözetiminde tutuluyordu. Yemekleri buharda pişirilmiş et ve sebzelerden oluşuyordu. Esirlerin yemeklerinden memnun oldukları rapor edildi. Ancak bazı şehirlerde esirlerin konaklama koşulları çok kötüydü. Yetkililer, savaş esirlerinin barınma ve yaşam şartlarını iyileştirmek için harekete geçmeye karar verdi. Esirler 2 gömlek ve 2 iç çamaşırı takımı giymekteydi. Çorap ve benzeri ek giysiler verilmemişti. 8 Şubat'ta yapılan ilk muayenede 22 hasta esir tespit edildi. Bunların çoğu akciğer hastalıklarından ve zatürreden muzdaripti. 15 kişilik özel bir tifo hastanesi kurulması planlandı. Son muayene sırasında: Toplam 19 hasta tespit edildi ve Bunlardan 6'sı tifo vakasıydı. Savaş esirlerinin durumuna ilişkin alınacak tedbirlerin değerlendirilmesi için yetkililere sunulmak üzere bu rapor hazırlanmıştır. bkz.: (RGVIA. F. 400. Op. 3. D. 2047. L. 47).*

⁹ Volkov ailesi, güçlü Rus soylularından olup, birden fazla kola ayrılmıştır. Esir Osmanlı subayının vaftiz babası olan Apollon Nikolayeviç Volkov (1819-1896), ailenin Moskova koluna mensuptu. Volkov ailesi, evlilikler yoluyla Obolensky, Golitsyn, Urusov gibi en yüksek dereceli prenslik aileleriyle yakın ilişkiler kurmuştu. Babası Nikolay Apollonoviç Volkov, Moskova Bölgesi Soylular Meclisi'nin (*dvoryanstvo*) resmi başkanıydı. Annesi ise Prenses Ekaterina Obolensky idi. Volkov'un doğup çocukluğunun ilk yıllarını geçirdiği aile evi, Moskova'da yer almakta olup günümüze kadar ayakta kalmıştır. Mimari bir anıt olarak devlet koruması altındadır. Günümüzde bu bina Dışişleri Bakanlığı'na aittir ve Yunanistan Büyükelçiliği tarafından kullanılmaktadır. Volkov ailesinin diplomatik geçmişi için bkz.: (GARF, 48 Op.1 D. 28, l. 244).

ailesinin bir üyesi haline geldi (GARO. F. 5. Op. 3. D. 2029. L.2-L, 4.). Artık kendisini Nikolay Apollonoviç Volkov¹⁰ olarak tanıtıyordu.¹¹ Osmanlı belgelerinden adını sildiren bu genç adam, artık Rusya'da Volkov ailesinin bir üyesi olarak yeni bir hayata başlamıştı. Ama onun geçmişi, arşiv kayıtları arasında kaybolsa da hafızalardaki izleri hiçbir zaman tam anlamıyla silinemeyecekti.

Görsel 1

(Esir) Nikolay Apollonoviç Volkov¹²

Genç Osmanlı subayını evlatlık alan Ryazan bölgesi vali yardımcısı, Rus aristokrasisinin bir mensubu, fakat sıradan bir bürokrat olmaktan çok uzak bir figürdü. Hatta Tolstoy'un meşhur romanı Savaş ve Barış da büyük oranda bu ailenin hikayesinden esinlenerek kaleme alınmıştı.¹³ Onun esirleri ziyaret etmesi yalnızca

¹⁰ Apollonoviç patronimi, "Apollon'un oğlu" anlamına gelmekte olup, Türkçedeki "-oğlu" ekiyle benzerlik göstermektedir.

¹¹ (GARO. F. 5. Op. 3. D. 2029. L.8). "Ben, aşağıda imzası bulunan kişi, 13 Kasım 1881 tarihli ve 4633 numaralı Ryazan Valiliği tarafından gönderilen, 4631 numaralı belgeyi aldığımı onaylarım ve imzamları tasdik ederim. Nikolay Apollonoviç Volkov."

¹² Tatyana Aranda'nın kişisel aile arşivinden. Fotoğrafın, Moskova seyahati sırasında çekildiği belli oluyor, çünkü arka tarafında şehrin merkezinde, Moskova Valisi'nin ikametgahına yakın bir yerde bulunan fotoğraf stüdyosunun adı yazıyor.

¹³ Maria Apollonovna Volkova (1756-1859), Moskova'daki Volkov ailesine mensuptu. Anne ve babası Apollon Andreeviç Volkov ve Margarita Aleksandrovna Koşeleva idi. "M.A. Volkova, doğma büyüme bir Moskovalı olup,

bir prosedür değil, bir alışkanlıktı. Hastaneleri denetler, raporların soğuk rakamlarının arkasındaki insanları görmeye çalışırdı. Ve bir gün, bir başka Osmanlı subayının hikâyesiyle karşılaştı. İvan Lazaroviç 20 yaşında, Erzurum vilayetinden gelen, Harbiye’de eğitim almış bir Osmanlı teğmeni. Ancak onun hikâyesi biraz farklıydı. Doğuştan Hristiyan’dı. Osmanlı ordusunun çeşitli etnik ve dini kimlikleri barındıran yapısının bir parçasıydı. Cepheye gönderildi, ama tıpkı Tatyana’nın büyük dedesi gibi, Rus ordusunun ellerine düştü. İki genç subay aynı hastane koğuşunda, aynı yazgıyı paylaşmış olmalıydılar. Belki de geceleri fısıltıyla birbirlerine ailelerinden bahsediyor, savaşın sonunun ne olacağı üzerine ihtimaller yürütüyorlardı. Fakat kader, bu yol arkadaşlığını uzun sürdürmeyecekti. İvan Lazaroviç, genç yaşta hayatını kaybetti. Muhtemelen yaralarından, belki de açlık ve hastalığın insan bedenini sessizce tüketişinden. Geride kalan Osmanlı subayı için ise yol hâlâ belirsizdi. Ailesinin Osmanlı topraklarında olup olmadığı bilinmiyordu, ancak kendi anlatımına göre birçok kardeşi vardı. Belki de bir yerlerde, onun öldüğünü sanan ya da hayatta olup olmadığını bilmeyen akrabaları hâlâ yaşıyordu. Ryazan’ın hastanesinde yolları kesişen bu iki genç subayın hikâyesi, savaşın yalnızca cepheelerde değil, hastane koğuşlarında, esir kamplarında ve kaderin belirsiz sokaklarında da sürdüğünü gösteriyordu. Biri unutulmuş bir mezara gömüldü, diğeri ise bir başka ismin gölgesinde yeniden doğacaktı.¹⁴

1897 yılı... Rus İmparatorluğu’nun tarihinde bir ilk yaşanıyor, geniş topraklarının dört bir yanında nüfus sayımı yapılıyordu. Kâğıtlara yazılan isimler, rakamlar, meslekler ve doğum yerleri, devletin büyük hafızasına işleniyordu. Ve o yıl, bir Osmanlı subayının adı da artık resmi olarak Rusya’nın kayıtlarına giriyordu: Nikolay

1812 yılında Fransızlar tarafından Moskova’nın yıkıma uğratılmasını Lanskaya’ya yazdığı mektuplarda betimlemiştir. Bu mektuplar, dönemin en değerli edebi anıtları arasındadır. 1812-1818 yılları arasındaki Moskova hayatının adeta gerçek bir anlatısıdır. Onun kardeşi Nikolay Apollonoviç, orduda görev yaparak Kont Sen-Pri’nin yaveri olarak hizmet etmiştir. Genç yaver, savaş meydanında komutanını taşıyarak kurtarmış ve bu kahramanlığı nedeniyle Georgiyevski Haçı ile ödüllendirilmiştir”. “Kardeşim... başarısından tek kelime bile bahsetmiyor, 19 yaşındaki bir delikanlının böyle mütevazı olması gerçekten etkileyici.” (M.A. Volkova’nın Lanskaya’ya yazdığı mektuplardan). M. Gerşenzon, “Griboedov Moskova’sı” adlı kitabında şu tahminde bulunur: 13 Mayıs 1814 günü, akşam geç saatlerde, ailesini önceden uyarmadan, henüz Ruslar tarafından yeni ele geçirilen Paris’ten doğrudan evine dönen 19 yaşındaki Nikolay Volkov, M.A. Volkova’nın Lanskaya’ya yazdığı mektuplarda anlatılmıştır. Lev Tolstoy, “Savaş ve Barış” üzerinde çalışırken bu mektupları incelemiştir. Bu anlatımın, romanındaki Nikolay Rostov karakterinin eve dönüş sahnesine ilham verdiği şüphesizdir.bkz.: Gerşenzon M., *Griboedovskaya Moskva* Moskova 1914, s.41. Maria Apollonovna Volkova hiç evlenmemiş, hayatını yeğenlerini yetiştirmeye adanmıştır. İmparatoriçe Maria Fyodorovna’nın nedimesi olarak görev yapmış ve zekası İmparator I. Nikolay tarafından takdir edilerek sohbetleri büyük ilgi görmüştür. Ayrıca, Lev Tolstoy’un eşi olacak Sofya Andreevna Bers’in anne ve babası olan Andrey Yevstafiyeviç Bers ve Lyubov İshenyeva ile de dostane ilişkileri bulunmaktaydı. 13 Ekim 1863’te, A.Ye. Bers, “Savaş ve Barış” için malzeme arayışı içerisindeyken, Tolstoy’a şu bilgiyi iletir: “Perfilevler sana selam söylüyor. Nastasia Sergeyevna, M.A. Volkova’nın arkadaşı Lanskaya’nın kızıdır ve Volkova’nın ünlü mektuplarını saklamıştır) senin 1812 yılı savaş dönemine dair bir roman yazmayı düşündüğünü öğrenince, bana Maria Apollonovna Volkova’nın 1812-1813 yıllarında Lanskaya’ya yazdığı mektupları sana göndermemi önerdi.” Bkz.: (Rožanova, 2011, s.210) Tolstoy’a ilham veren mektuplar için bkz.:

https://runivers.ru/doc/d2.php?CENTER_ELEMENT_ID=148078&PORTAL_ID=7938&SECTION_ID=6741.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Dobrolyubov, 1910).

Apollonoviç Volkov. Ama gerçekten kimdi o? Nüfus kayıtlarında 36 yaşında, evli ve üç çocuk babasıydı. Rus İmparatorluğu'nun bir vatandaşıydı. Üstelik toprak sahibi bir dvoryan, yani bir Rus soylusu olarak geçiyordu (Dankovski, 1897, 2432). Ancak bu, onun geçmişini tamamen geride bıraktığı anlamına gelmiyordu. Çünkü Nikolay Apollonoviç geçmişini sır gibi saklıyordu. İlginçtir ki, hiçbir Rus belgesinde onun eski ismi yer almıyordu. Osmanlı'daki adı, doğduğu yerin sokaklarında belki de hâlâ anılıyordu, ama Rus belgelerinde asla yazılmadı. Daha da şaşırtıcı olanı, ailesi bile onun gerçek adını hiçbir zaman öğrenemedi. Hangi ismi taşıdığını, o isimle kim olduğunu asla bilmediler. Ancak bazı izler, kayıtlardan silinse de tamamen kaybolmazdı. Erzurum vilayetine kayıtlı olduğu görülüyordu. İstanbul'daki askerî okuldan, (*Constantinople Corps de Cadets*) mezun olduğu da belgelerde yer alıyordu. En çarpıcı olan ise, anadilinin hâlâ Türkçe olarak kayıt altına alınmış olmasıydı. Kendini unutmaya çalışmıştı belki, ama belgeler onu hatırlıyordu. Bir Osmanlı askerî olarak başlayan hayatı, şimdi bir Rus soylusu olarak devam ediyordu. Rus belgeleri bile onu sadece "Nikolay Apollonoviç Volkov" olarak değil, aynı zamanda "*toprak sahibi*", "*eski Osmanlı subayı*" olarak kaydediyordu. Bazı savaşlar meydanlarda kazanılır, bazıları ise insanın içinde sürüp giderdi. O, adını kaybetmişti. Ama tarihi kayıtlar onun geçmişini saklıyordu (GARO. F. 5. Op. 4. D. 5498. L. 6).

Ailesine, eski soyadını ve Osmanlı'daki geçmişine dair bazı şeyler anlatmaya çalışmıştı. Ancak ölüm onu erken yakaladı; çocukları çok gençti, anlatılanlar eksik kaldı, hatıralar tamamlanamadı. Ama eksik olan her şeyin yerini, çocuklarının ona duyduğu büyük sevgi aldı. Onu, hafızalarındaki küçük anılarla yaşatmaya çalıştılar. 1915'ten itibaren oğlu ile yaptığı konuşmalarda Türkiye'ye dönme planlarından bahsediyordu. Belki yıllarca ertelediği bu düşünce, içten içe onun için bir kaçış değil, köklerine dönme çabasıydı. Eşi ve çocuklarını Osmanlı'daki ailesiyle tanıştırmayı, hatta belki de sonsuza dek Türkiye'ye yerleşmeyi hayal ediyordu. Ancak bu planlar hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. 1916 kışı, Rusya için yalnızca mevsimsel bir soğuk değil, toplumsal bir fırtınanın başlangıcıydı. Devrim hareketleri kıpırdanmaya başlamış, imparatorluğun temelleri sarsılıyordu. Ve 1917'de Bolşevik Devrimi patlak verdiğinde, sadece çarlık rejimi değil, Nikolay Apollonoviç'in hayalleri de yıkıldı. Bu yıkım, yalnızca politik değildi. Onun hastalıklarını tetikleyen, devrimin getirdiği belirsizlik ve kayıplardı. Her şeyi geride bırakıp döneceği ülke artık uzak, düşlediği hayat ulaşılamazdı. Tıpkı eski ismi gibi, eski vatani da geçmişin sessiz satırları arasına gömüldü. 1917 baharında, 57 yaşında hayata veda etti. Ama onun ölümü, sadece bir bedeni değil, bir kimliği ve bir dönüş umudunu da beraberinde götürdü.¹⁵

Nikolay Volkov için gerçek dönüşüm, yalnızca Osmanlı geçmişinden kopmasıyla değil, Rusya'da kendine ait bir hayat inşa etmesiyle tamamlandı. Elizaveta

¹⁵ Bu kısımda kullanılan bilgiler Apollon Nikolayeviç'in ailesinden Tatyana'nın kişisel arşivlerinden derlenmiştir.

Yermakova—henüz 15 yaşında bir genç kızdı. O kadar gençti ki, evlenebilmeleri için yetkililerden özel izin almaları gerekiyordu. Ryazan bölgesinin küçük kasabalarından Dankov’dan geliyordu. Babası Vasily İvanoviç Yermakov, kasabanın belediye başkanıydı. Halkı tarafından defalarca seçilmiş olması, onun yalnızca bir yönetici değil, şehrin refahı için çalışan bir isim olduğunu gösteriyordu. Ancak Yermakov aristokrat değildi. Büyük bir malikânesi ya da soyluluk unvanı yoktu. O, bir tüccardı. Kolonyal ürünler ve Almanya’dan ithal edilen Rhein şaraplarını satan bir dükkân sahibiydi. Bu tür mallar Rus soyluları arasında büyük ilgi görüyordu, ancak Yermakov’un adı yalnızca ticaretle değil, halkı için yaptığı iyiliklerle de anılıyordu. Dönemin “aydın tüccar” anlayışının en parlak örneklerinden biriydi. Gelirinin önemli bir kısmını eğitim ve sosyal projelere harcıyor, kasabasını dönüştürüyordu.

Yermakov, yalnızca yönetici kimliğiyle değil, tarih bilgisi ve akademik merakıyla da öne çıkıyordu. Eski manastır kaynaklarını titizlikle inceleyerek, kasabanın tarihi üzerine iki eser kaleme almıştı. Bunlardan birini Kont Lev Tolstoy’a ithaf etmesi, onun Tolstoy ile kişisel bir tanışıklığı olduğuna işaret ediyordu. Kalem yalnızca kitaplarla sınırlı kalmamış, gazetelere çok sayıda makale yazmış, Ryazan İstatistik Komitesi’nde aktif bir üye olarak çalışmıştı. Bu komitenin başkanı ise Apollon Nikolayeviç Volkov’dur. İki adam, biri tüccar ve entelektüel, diğeri bir Rus devlet adamı olarak, farklı dünyalardan gelmelerine rağmen aynı tarih bilincini ve toplumsal dönüşüm idealini paylaşıyorlardı. Yermakov’un çalışmaları, yalnızca kasabasında değil, başkent St. Petersburg’a kadar yankılandı. 1861 yılında, onun hayatını ve ülkeye yaptığı katkıları anlatan bir kitap yayımlandı. O, örnek bir figür olarak gösteriliyordu. Yıllar sonra, 2015’te kasaba halkı onun adını yaşatmak için şehir merkezine heykelini dikti. Esir düşerek Rus dünyasına karışan esir Osmanlı subayı, işte böylesine köklü bir aileye adım atmıştı.

Görsel 2

Nikolay Apollonoviç Volkov ve eşi Elizaveta (kızlık soyadı Yermakova).¹⁶

Elizaveta Yermakova, yalnızca Ryazan bölgesindeki güçlü bir ailenin kızı değildi. O, ünlü Sibirya fatihi Yermak'ın¹⁷ soyundan geliyordu. Evliliği, yalnızca bir kadının kaderini değil, Osmanlı ve Rus dünyalarının iç içe geçişini de simgeliyordu. Evlilikleri başta genç kadında bazı endişelere neden olmuş olsa da zamanla derin bir aşka dönüştü. On çocukları oldu, ancak yalnızca beşi uzun yaşama şansına erişebildi. Nikolay Volkov, Dankov kasabasında önemli bir figür haline geldi. Belediye meclisinde görev aldı, yerel idareye katkılarda bulundu ve geniş bir çiftliğin sahibi oldu. Geçimini elma bahçelerini kiraya vererek sağladı ve ailesine refah içinde bir yaşam sundu. Tüm çocuklarına çok iyi bir eğitim sağladı.

1917'deki Şubat Devrimi, onun için sonun başlangıcı oldu. Çarlık rejiminin çökmesiyle birlikte, Volkov ailesi de sarsıldı. Bolşevik Devrimi'nden sonra hükümet yetkilileri eve gelip tüm mal varlıklarını kamulaştırmak istediğinde, aileyi yıkıma götüren trajik bir olay yaşandı. Evi ve mal varlıklarını el koymaya gelen Bolşevik yetkililer, ailede en çok Türklere benzeyen kızı olan Sofia'yı gördüğünde, onun güzelliğinden ve zekâsından etkilenmişti. Anında annesine dönerek şu teklifte

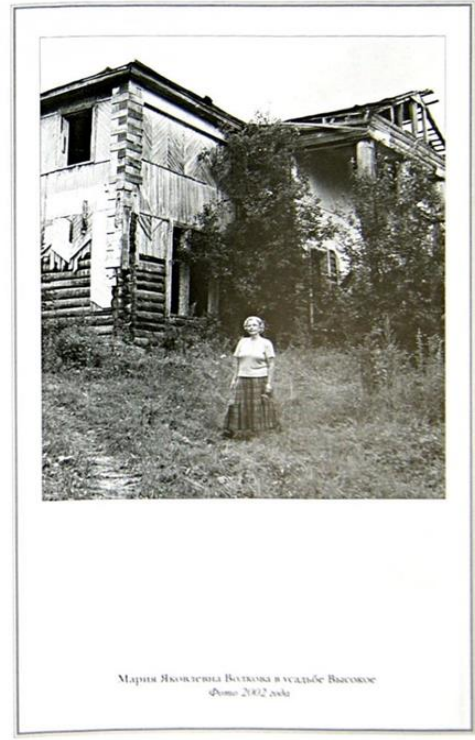
¹⁶ Bu kısımda kullanılan bilgiler Apollon Nikolayeviç'in ailesinden Tatinan'ın kişisel arşivlerinden derlenmiştir.

¹⁷ Ünlü Rus kahramanı Yermak Timofeyeviç, 16. yüzyılın sonlarında Rusların Sibirya topraklarını ele geçirmesinde önemli bir rol oynadı. Bkz.: (Karakulak, 2019, ss. 273-296).

bulundu: “Bana kızını ver, o zaman kimse aileye dokunmaz. Sana bunun sözünü veriyorum.” Volkov ailesi için bu, hayatta kalma şansı gibi görünse de bir fedakârlık anıydı. Bir Osmanlı kadınının gururuyla hiç tereddüt etmeden yanıt verdi: “Kızlarım satılık değil.” Ve işte o an, her şeyin kaybedildiği andı. Devrimin kaosu içinde hastalığı ilerleyen Nikolay, aynı yılın baharında hayata veda etti. Malikanesi devrimciler tarafından yağmalandı, tamamen tahrip edildi ve yetim kalan ailesi sokağa atıldı. Üstelik, yanlarına sadece üzerlerinde taşıdıkları eşyaları almalarına izin verildi.

Görsel 3

Volkov ailesine ait Moskova'daki malikane

МОСКОВСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
www.sibbo.kim.ru

Tüm bu felaketlere rağmen, ailesinin elinde kalan en büyük hazine, onlara verilen ailevi değerler ve öğretilerdi. Dul kalan eşi, zaten daha önce çocuklarının kaybetmenin acısını yaşamıştı. Şimdi de eşini kaybetmişti çocuklarıyla birlikte tam anlamıyla sokakta kalmıştı. Ailenin tek oğlu, hasta annesi ve kız kardeşlerinin sorumluluğunu üstlendiğinde yalnızca 12 yaşındaydı.

Ancak babası tarafından ailenin erkeği olarak yetiştirilmişti ve bu rolünü büyük bir onur ve vakar içinde üstlendi. Uzun yıllar evde hizmet etmiş olan dadıları, henüz tamamlanmamış küçük evine onları kabul ederek bir süreliğine sığınak sağladı. Ancak, ev hâlâ inşa halinde olduğu için aile soğuk, açlık ve rutubet içinde yaşamak zorunda kaldı. Ailenin en büyük kız kardeşi, öğretmen olarak çalışarak ailesine elinden geldiğince destek oldu. Ancak, iç savaş yıllarında ortaya çıkan salgın hastalıklar onu genç yaşta hayattan kopardı. Ailede tifüs salgınının ikinci kurbanı, ailenin annesi oldu. Artık küçük kardeşler tamamen yetim kalmıştı. Ancak sahipsiz değillerdi. Aile içinde küçüklerin her zaman korunması gerektiği öğretilmişti. Yetimhanelere gönderilme fikri, ablalarının aklının ucundan bile geçmedi. Her büyük kız kardeş, küçük kardeşlerinden birini yanına alarak ona annelik yapmaya çalıştı. Kendileri daha çok genç olmalarına rağmen, küçük kardeşlerinin annesiz büyümemesi için ellerinden geleni yaptılar.¹⁸

Nikolay Volkov'un torunları, yıllar boyunca onun Osmanlı kimliğini ve asıl adını öğrenmeye çalıştı. Resmi kayıtlara göre, İstanbul Harp Okulu mezunuydu ve 1877'de rütbeli Osmanlı ordusuna katılmıştı. Ancak esir düşmesinin ardından Osmanlı belgelerinde adı silinmiş, Rusya'da ise yeni bir isimle anılmaya başlanmıştı. Bugün, torunları onun Osmanlı kimliğini geri kazanmak ve kaybolan geçmişini yeniden inşa etmek için çalışıyor. 1897 Rusya nüfus sayımında onun hâlâ Türkçe konuştuğu, doğum yerinin Osmanlı toprakları olarak geçtiği kayıt altına alınmış durumda. Ancak asıl adı ve kökenleri, Osmanlı arşivlerindeki sessiz sayfalarda saklı.¹⁹

Sonuç

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, yalnızca iki imparatorluğun askerî ve siyasî kaderini belirleyen bir savaş olmanın ötesinde, bireylerin hayatlarını ve kimliklerini de derinden etkileyen bir süreç olmuştur. Osmanlı Devleti'nin askerî, malî ve lojistik yapısındaki zafiyetlerin yanı sıra, savaş alanındaki koordinasyon eksiklikleri ve istihbarat yetersizliği, Osmanlı ordusunun ağır bir yenilgi almasına neden olmuştur. Osmanlı askerlerinin büyük bir kısmı cephede hayatını kaybederken, hayatta kalanların önemli bir bölümü esir olarak Rusya'ya götürülmüştür. Bu çalışma, esaretin yalnızca fiziksel bir tutsaklık değil, aynı zamanda kimlik ve aidiyet açısından da bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir. Esir düşen Osmanlı subaylarından biri olan ve sonrasında Nikolay Apollonoviç Volkov kimliğiyle Rus toplumuna entegre edilen subayın hikâyesi, savaşın bireysel boyutunu yansıtmaları açısından oldukça çarpıcıdır. Osmanlı ordusunun modernleşme çabalarına rağmen, askerî ve idari yapıda yaşanan aksaklıklar nedeniyle genç Osmanlı subayları, imparatorluğun

¹⁸ Bu kısımda kullanılan bilgiler Apollon Nikolayeviç'in ailesinden Tatyana'nın kişisel arşivlerinden derlenmiştir.

¹⁹ Bu kısımda kullanılan bilgiler Apollon Nikolayeviç'in ailesinden Tatyana'nın kişisel arşivlerinden derlenmiştir.

varoluş mücadelesinde çoğu kez kendi kaderlerini belirleyememişlerdir. Volkov'un hikâyesi, savaşın yalnızca bir cephe meselesi olmadığını, aynı zamanda bireysel tercihlerin ve zorunlulukların şekillendirdiği bir kimlik mücadelesi olduğunu ortaya koymaktadır. Rusya'da yeni bir hayat kuran ancak geçmişini hiçbir zaman tam anlamıyla silemeyen Volkov, Osmanlı-Rus savaşlarının mikro ölçekteki bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, 93 Harbi gibi büyük savaşlar, yalnızca devletlerin siyasî ve askerî stratejilerini değil, bireylerin yaşam öykülerini ve kimlik dönüşümlerini de şekillendirmiştir. Esir düşen Osmanlı askerlerinin Rusya'da karşılaştıkları zorluklar, toplumsal entegrasyon süreçleri ve kimlik değişimleri, savaşın uzun vadeli etkilerini anlamak açısından önemlidir. Volkov'un hikâyesi, savaşların yalnızca meydanlarda kazanılmadığını veya kaybedilmediğini, aynı zamanda bireylerin benliklerinde ve yaşamlarında da sürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Osmanlı-Rus savaşları bağlamında bireysel tarihlerin ve mikro anlatıların önemini vurgulayarak, tarih yazımında büyük anlatıların gölgesinde kalan bireysel öykülere dikkat çekmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Dankovskiy uezd Pervaya vseobşaya perepis` naseleniya Rossiyskoy imperii 1897 goda, Ryazanskayaguberniya, stranitsa 2432.*
https://arc.familyspace.ru/archive/Pervaya_vseobschaya_perepis_naseleniya_rossiyskoy_imperii_1897_goda_ryazanskaya_guberniya_dankovskiy_uezd_243/p2432.
- Dobrolyubov, I. V. (1910). *Bibliographical dictionary: Writers, scientists and artists of the ryazan (mainly). Region Ryazan.* Ryazan Provincial Printing House.
- Golos. (1878). 33(2) (14) (Fevr).
- Greene, F. V. (1879). *Report on the Russian army and its campaign in Turkey in 1877-1878.*
- Greene, F. V. (2018). *93 Harbi, tüm cepheleriyle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı.* (S. Şenol, M. Şeviker, Çev.). İz Yayıncılık.
- Herbert, W. V. (1895). *The defence of Plevna 1877.*
- Hozier, H. M. (2001). *The Russo-Turkish war: Including an account of the rise and decline of the Ottoman power, and the history of the eastern question.*
- Karakulak, M. (2019). Haydut ve devlet: Yermak'ın Batı Sibirya seferi. *Çanakkale Türk Yıllığı*, (27), 273-296.
- Milli Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi. (ATESE). 110-9-1-3/123-94, 9 Haziran 1294/21 Haziran 1878.
- Poznahirev, V. V. (2017). *Ottomanskije voennoplennije v rossii v period Russko-Turetskoy voynı 1877-1878 gg.*
- Revelski Listok 1878, 25 Yanvar.
- Rusya Devlet Askerî Tarihi Arşivi. (RGVİA). F. 400. Op. 3. – D. 2058. – L. 31
- Rusya Devlet Askerî Tarihi Arşivi. (RGVİA). F. 400. Op. 3. D. 2047. L. 47.
- Rusya Federasyonu Devlet Arşivi. (GARF). 48 Op.1 D. 28, l. 244
- Rusya Ryazan Bölgesi Devlet Arşivi. (GARO). F. 5. Op. 3. D. 2029, L.1-2

Rusya Ryazan Bölgesi Devlet Arşivi. (GARO). F. 5. Op. 3. D. 2029, L.1-2

Rusya Ryazan Bölgesi Devlet Arşivi. (GARO). F. 5. Op. 3. D. 2029, L.3-4

Rusya Ryazan Bölgesi Devlet Arşivi. (GARO). F. 5. Op. 3. D. 2029, L.5-8

Rusya Ryazan Bölgesi Devlet Arşivi. (GARO). F. 5. Op. 4. D. 5498, L.6

Sedes, H. (1935). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen savaşı*, (C. II). Askerî Matbaa.

Uyar, M. (2021). Bir yenilginin askerî hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının Osmanlı cephesi. *Harp Tarihi Dergisi*, 4, Aralık, 1-37.

Extended Summary

The Russo-Ottoman War of 1877-78 (93 War) was a pivotal conflict that significantly shaped the military, political, and social structures of both the Ottoman Empire and the Russian Empire. Marked by large-scale battles across multiple fronts, including the Balkans and the Caucasus, this war not only redefined territorial borders but also had profound implications on the lives of individuals who were caught in the turbulence of war. Among these individuals were thousands of Ottoman soldiers who were captured and transported to various regions within Russia, where they faced severe hardships, forced assimilation, and identity struggles. This study explores the captivity and transformation of an Ottoman officer who, after being taken prisoner, was adopted by a Russian aristocrat, Apollon Nikolayevich Volkov, and subsequently became known as Nikolay Apollonovich Volkov. His journey from an Ottoman military officer to a Russian nobleman illustrates the broader themes of war, captivity, identity transformation, and survival. While political and military historiography of the Russo-Ottoman War primarily focuses on strategic maneuvers and diplomatic consequences, this study shifts the focus to the microhistorical level, emphasizing the personal narratives that remain in the shadow of grand historical events. The Ottoman army, despite its early successes in defensive battles such as the heroic resistance at Plevna, ultimately suffered a crushing defeat due to logistical shortcomings, inadequate military reforms, and the superior intelligence and organizational capabilities of the Russian forces. The Ottoman Empire's inability to modernize its military infrastructure, coupled with its economic instability, left its forces at a significant disadvantage. As a result, thousands of Ottoman soldiers were either killed in battle or taken as prisoners, many of whom perished in captivity due to the harsh conditions in Russian POW camps. The case of Nikolay Apollonovich Volkov serves as an example of how war reshapes personal identities. His transformation from an Ottoman officer to a Russian nobleman was not merely a matter of survival but also a testament to the fluidity of identity under extreme circumstances. The adoption and subsequent assimilation into Russian aristocracy highlight how social structures within the Russian Empire absorbed foreign elements, particularly those captured in war. However, despite officially assuming a new identity, traces of his Ottoman past remained, as evidenced in archival records that still documented his native language as Turkish. Furthermore, this study examines how prisoners of war, particularly those who remained in Russia, became silent figures in the broader history of Ottoman-Russian relations. Their experiences—ranging from survival in harsh conditions to integration into Russian society—demonstrate the complex human dimensions of war beyond battlefield encounters. By analyzing archival sources, memoirs, and official Russian records, this research provides insight into how individual agency operates in wartime captivity and assimilation processes. In

conclusion, the case of Nikolay Apollonovich Volkov exemplifies the profound and often overlooked impact of war on personal identities. The 93 War was not only a struggle for territorial dominance between two empires but also a crucible in which individuals were forced to redefine their sense of self. While state narratives focus on treaties, battles, and diplomatic outcomes, individual stories such as this one reveal the deeply personal consequences of war. The study underscores the importance of microhistory in understanding the broader historical transformations of the late 19th century and contributes to the growing body of research on identity shifts in times of war.

SAVSAD

**Savunma ve Savaş Araştırmaları
Dergisi**
**The Journal of Defence and War
Studies**

Muhammed Hayati TABAN

Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma
Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü, İstihbarat
Çalışmaları Bölümü, Ankara, Türkiye.

National Defence University, Alparslan
Defence Sciences and National Security
Institute, Intelligence Studies Department,
Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received 15.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted 15.05.2025
Yayın Tarihi/Publication 18.06.2025
Date

**Sorumlu Yazar/Corresponding
author:**

Muhammed Hayati TABAN

E-mail:

muhammed.hayati@msu.edu.tr

Atıf/Citation: Taban, M.H. (2025).
Sistem düzeyinde sorulara stratejik
düzeyde cevaplar: yıllık tehdit
değerlendirmesi. *SAVSAD Savunma ve
Savaş Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 175-
198.

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.54078/savsad.1676470

Sistem Düzeyinde Sorulara Stratejik Düzeyde Cevaplar: Yıllık Tehdit Değerlendirmesi

**Answers to System-Level Questions at the Strategic
Level: Annual Threat Assessment Documents**

ÖZ

Uluslararası sistemin kaç kutuplu olduğu realist yaklaşımların temel sorduğu sorulardan biridir çünkü kutup sayısı birbirine benzeyen aktörler olan devletlerin davranışını doğrudan etkileyen faktörlerden biri olarak kabul edilir. Sistemin tek, iki veya çok kutuplu olması uluslararası ilişkilerin anarşik yapısıyla birleştiğinde istikrarı doğrudan etkilemektedir. Nitekim sistemde devletler arası savaşların olduğu dönemlerde realizmin yükselmesi ve kutupluluğa dair sorular sorması doğaldır. Rusya Federasyonu-Ukrayna Savaşı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişi günümüzde bu soruların daha sık sorulmasına neden olmaktadır. Bu çalışma sistem düzeyinde bir soruyu, Amerika Birleşik Devletleri istihbarat topluluğu tarafından stratejik düzeyde üretilen bir istihbarat ürünü olan Yıllık Tehdit Değerlendirme belgeleri üzerinden cevaplandırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışma Python programlama dili kullanarak kelime analizi ve konu modelleme analizi gerçekleştirmektedir. Çalışmanın sonuçları 2017 yılı itibarıyla ABD'nin büyük güç rekabetini Yıllık Tehdit Değerlendirmesine taşımaya başladığı, 2021 itibarıyla de büyük güç rekabetini kabul ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: yıllık tehdit değerlendirme, istihbarat, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International License.

ABSTRACT

The number of poles in the international system is one of the main questions asked by Realist approaches because the number of poles is considered as one of the factors that directly affect the behavior of states, which are like units. Whether the system is unipolar, bipolar or multipolar, combined with the anarchic nature of international relations, directly affects stability. As a matter of fact, it is natural for realism to rise and ask questions about polarity during periods of inter-state wars in the system. The Russian Federation-Ukraine War and the rise of the People's Republic of China have led to these questions being asked more frequently today. This study aims to answer a system-level question through the Annual Threat Assessment, a strategic intelligence product produced by the United States intelligence community. For this purpose, the study performs word analysis and topic modeling analysis using the Python programming language. The results of the study show that as of 2017, the United States began to incorporate great power competition into its Annual Threat Assessment, and by 2021, it accepted great power competition.

Keywords: annual threat assessment, intelligence, United States of America, The Russian Federation, People's Republic of China.

Giriş

Uluslararası ilişkiler birey, devlet ve sistem düzeyinde analiz edilebilmektedir. Disiplin içerisindeki teoriler analiz seviyesini belirlemektedir. Disiplinde en çok tartışılan, atıf yapılan ve bilimsel araştırmalarda teorik çerçeveyi oluşturan teoriler ise uluslararası ilişkilerde savaş veya barışın hâkim olmasına göre değişmektedir. Örneğin 1990 sonrası (aynı 1918 sonrası gibi) bir “Liberal zeitgeist” teorilere¹ hakimken, 2010’lar ile birlikte realist rüzgarlar² esmeye başlamıştır.

2025 itibarıyla de uluslararası ilişkileri sistem düzeyinde analiz eden Neorealist³ çalışmalar Rusya Federasyonu (RF)- Ukrayna savaşının da etkisiyle öne çıkmaktadır. Sistem düzeyinde ilk odaklanılan faktörlerden birisi kutupluluktur. Bir başka deyişle sistemdeki kutup sayısı ve buna yönelik tartışmalar günümüz uluslararası ilişkilerinin gündemini belirlemektedir. Örneğin Neorealistlerin önemli temsilcilerinden John Mearsheimer’in aranma sıklığının 2022 sonrasında

¹ Örneğin Francis Fukuyama (1989), Joseph S. Nye (1990), Robert O. Keohane (1990).

² Realist rüzgarlar için bkz.: (Mearsheimer, 2010; Walt, 2009; Walt, 2011).

³ Neorealizm, yapısal realizm olarak da bilinmektedir. Çalışma boyunca Neorealizm bu anlamda tercih edilmiştir.

zirve yapması Google Trends'ten rahatça görülebilmektedir.

RF- Ukrayna savaşının yanında Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) yükselişi kutupluluk tartışmalarının bir başka nedenidir. ÇHC ekonomik, askerî ve teknolojik olarak yükselişine devam etmektedir. Bu yükseliş Amerika Birleşik Devletleri (ABD) istihbarat değerlendirmelerine de yansımaktadır. Nitekim bu çalışma 2006 yılından itibaren düzenli olarak (2020 hariç) ABD istihbarat topluluğu tarafından yayımlanan Yıllık Tehdit Değerlendirmesi (Annual Threat Assessment) raporlarını kutupluluk üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın çıkış noktası kutup tartışmalarının ABD'nin stratejik düzeyde ve açık kaynak olarak yayımladığı istihbarat tehdit değerlendirme raporlarına nasıl yansıdığını ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla 19 yıla ait 19 adet Yıllık Tehdit Değerlendirmesi içerik analizi yöntemiyle Python programlama dili kullanılarak analiz edilecektir. Fakat bu analize geçmeden önce uluslararası ilişkilerdeki kutupluluk konusu açıklığa kavuşturulacaktır. Ardından Yıllık Tehdit Değerlendirme raporlarının ne olduğu açıklanacaktır. Python program dili kullanılarak yapılacak olan içerik analizi ile Yıllık Tehdit Değerlendirme raporları incelenecektir.

Çalışma uluslararası ilişkilerde kutupluluk tartışmalarına resmî istihbarat değerlendirmeleri üzerinden yaklaşmaktadır. Bu nedenle kutupluluk tartışmasının siyasi, askerî veya ekonomik yönleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ayrıca istihbarat teşkilatlanmaları veya gizliliği kaldırılmış tarihi istihbarat belgeleri bu çalışmanın odağında yer almamaktadır.

Uluslararası Sistemin Kutupluluğu

Uluslararası ilişkilerde kutupluluk, küresel sistem içindeki güç dağılımını ve bunun zaman içinde nasıl değiştiğini ifade eder. Kutupluluğun modern uluslararası ilişkiler disiplini genelinde realist teoriler özelinde öne çıkmasının nedeni disiplinde 1950-1970 yıllarında ortaya çıkan gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasıdır (Erdem, 2009, s. 199). Klasik realizmin odak noktası insan doğasıdır. Temelinde yöntem tartışması olarak anlaşılması gereken bu tartışma sonucunda ölçülemez olan insan doğasının yerini Neorealizm ile birlikte uluslararası sistemin yapısı almıştır. Dolayısıyla sistem düzeyinde yapılacak analizler sistemdeki büyük güç sayısına ve dolayısıyla kutupluluğa odaklanmaya başlamıştır. Bu nedenlerden ötürü bu bölümde Neorealistler ağırlıklı bir bakış açısı sunulacaktır.

Kutupluluk terimi genel olarak üç olası yapıyı ifade eder: Tek bir devletin baskın

güce sahip olduğu tek kutupluluk; iki devletin bir eşitliği sürdürdüğü iki kutupluluk ve gücün üç veya daha fazla devlet arasında daha eşit bir şekilde dağıldığı çok kutupluluk. Bu ayrımlar ister ekonomik büyüme ister askerî gerileme nedeniyle olsun, güç dağılımdaki değişimler uluslararası davranışı yeniden şekillendirebileceğinden, devletlerin nasıl ve neden rekabet etmeyi veya işbirliği yapmayı seçebileceklerini açıklamaya yardımcı olur (Asford, 2023).

Bu kavram, uluslararası sistemin ABD ve Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki iki kutupluluk ile tanımlandığı Soğuk Savaş döneminden bu yana yaygın olarak kullanılmaktadır (Posen, 2017, s. 168). SSCB'nin 1991'de dağılmasının ardından sistem, ABD'nin tek süper güç olduğu tek kutupluluğa geçiş yapmıştır (Wohlforth, 1999, s. 5). Bu dönemde ABD, diğer güçlerin çok fazla direnç gösteremediği çok sayıda askerî müdahalede bulunarak benzersiz küresel konumunun altını çizmiştir (Mearsheimer, 2014, ss. 374-375). Liberal değerlerin ve piyasa kapitalizminin yayılması, ABD'nin yüksek güvenliğe ve minimum kısıtlamaya sahip olduğu bu dönemin merkezi bir özelliği olarak karşımıza çıkmıştır (Posen, 2017, s. 169).

Daha önce bahsedildiği üzere kutupluluk uluslararası ilişkiler disiplininde realist düşünürlerin odaklandığı bir terimdir. Bu nedenle kısaca realist teorinin temel noktalarına değinmek gerekmektedir. İlk olarak liberaller gibi realistler de devletleri dünya siyasetindeki başlıca aktörler olarak ele alırlar. Ancak realistler esas olarak büyük güçlere odaklanırlar, çünkü bu devletler uluslararası siyasete hâkim olup onu şekillendirir ve aynı zamanda en ölümcül savaşlara neden olurlar. İkinci olarak, realistler büyük güçlerin davranışlarının kendi iç özelliklerinden değil, esas olarak dış çevrelerinden (uluslararası sistemin yapısından) etkilendiğine inanırlar. Tüm devletlerin uğraşmak zorunda olduğu uluslararası sistemin yapısı, dış politikalarını büyük ölçüde şekillendirir. Üçüncüsü, realistler güç hesaplamalarının devletlerin düşüncelerine hâkim olduğunu ve devletlerin kendi aralarında güç için rekabet ettiklerini savunurlar. Bu rekabet bazen savaşa girmeyi gerektirir ki bu da devlet yönetiminin kabul edilebilir bir aracı olarak görülür. Son olarak, devletler arasındaki bu rekabetin sıfır toplamı bir nitelikte olması, devletlerin zaman zaman birbirleriyle iş birliği yapabilmesine olanak tanısa da ancak devletler temelde çatışan çıkarlara sahiptirler (Mearsheimer, 2014, s. 42).

Neorealist akademisyenler de uluslararası siyasetin aynı sert gerçekler tarafından yönetilmeye devam ettiğini savunur: Devletler birbirlerinden korkar, güç için rekabet eder ve hem iş birliği hem de çatışma yoluyla güvenlik arayışına girer. Neorealist düşüncenin öncülerinden Mearsheimer, büyük güçlerin nihai amacının hegemon olmak, yani sistemdeki tek baskın güç olduğunu ileri

sürer. İş birliği mümkün olsa da, güç rekabetinin sıfır toplamı doğası çoğu zaman rekabeti yoğun ve acımasız hale getirir (Mearsheimer, 2014, s. 28).

Neorealizm, uluslararası politikanın sistemik bir portresini sunar ve birbirlerini etkileyen birimleri düzenlenme biçimlerine göre tasvir eder. Bu teorik bakış, devletleri en temelde hayatta kalmak isteyen benzer aktörler olarak ele alır ve sistemin kurucu birimleri olarak kabul eder. Sistemin temel yapısal niteliği merkezi bir meşru güç tekelinin yokluğu anlamında anarşidir. Yapıdaki ve dolayısıyla sistemdeki değişiklikler büyük güçlerin sayısındaki değişikliklerle ortaya çıkar. Beklenen sonuçların kapsamı, birimlerin varsayılan motivasyonlarından (güvenlik ve güç maksimizasyonu) ve içinde hareket ettikleri sistemin yapısından çıkarılır (Waltz, 1988, s. 618).

Buradan hareketle yapısal teori ışığında, tek kutupluluk uluslararası konfigürasyonlar arasında en az istikrarlı olanı olarak görünmektedir (Waltz, 1997, s. 913). Neorealistlerin öngördüğü uluslararası siyasi sonuçlar arasında çok kutuplu sistemlerin iki kutuplu sistemlere göre daha az istikrarlı olacağı; iki kutuplulukta karşılıklı bağımlılığın çok kutupluluğa göre daha düşük olacağı; ve birim davranışı ne olursa olsun, tek bir devletin hegemonyasının olası olmadığı, hatta imkansız olduğu yer almaktadır (Waltz, 1979).

Kutupluluğa bakış açısı olarak Waltz ile aynı doğrultuda olan Mearsheimer büyük güç davranışının temelinde yatan beş varsayımın ana hatlarını çizmektedir: uluslararası sistem anarşiktir; tüm büyük güçler saldırı kapasitesine sahiptir; devletler diğerlerinin niyetlerinden asla emin olamaz; hayatta kalmak birincil hedeftir; ve devletler rasyonel aktörlerdir (Mearsheimer, 2014, ss. 55-56). Bu ilkeler, kutupluluğu devletin iç özelliklerinden ziyade sistemik güçler üzerinden yorumlayan Neorealizmin özünü oluşturur.

Sistemsel düzeyde tarihe realist bir bakış açısıyla bakıldığında çeşitli kutupluluk modelleri görülebilecektir. Fransız Devrim Savaşları'ndan Soğuk Savaş'a kadar Avrupa dengeli ve dengesiz çok kutupluluk ve nihayetinde iki kutupluluk arasında gidip gelmiştir. Mearsheimer bu dönemleri büyük güçlerin sayısına ve hegemonya iddiasında olanların varlığına ya da yokluğuna göre sınıflandırmaktadır (Mearsheimer, 2014, s. 361). Soğuk Savaş dönemindeki gibi iki kutuplu bir dünyada güçler tehditlere hızla karşılık verir ve ana düşmanlarına öncelik tanır. Bunun aksine, çok kutupluluk tehlikeyi yayar ve stratejik tutarlılığı daha zor hale getirir (Waltz, 1988, s. 622).

Tek kutupluluk sadece 1990'larda ABD tarafından sergilenmiş, tek bir devletin en az düzeyde kısıtlamayla karşılaştığı bir dünya sunmuştur. Ancak bu durum,

ABD'nin yurtdışında liberal düzeni teşvik etme çabalarında görüldüğü gibi, aşırıya kaçma eğilimi de yaratmıştır (Posen, 2017, s. 169). Diğer yandan coğrafi engeller ve nükleer caydırıcılık, herhangi bir devletin küresel hegemonya elde etme çabasını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle Mearsheimer, okyanusların ötesine güç yansıtmanın zorluğunun (“suyun durdurucu gücü”) en kapasiteli devletleri bile uzaktaki rakiplerine hükmetmekten alıkoyduğunu vurgulamaktadır. Böylelikle tek kutupluluğun uzun sürmeyeceğine işaret edilmektedir (Mearsheimer, 2014, s. 65).

Küresel düzen kavramı Soğuk Savaş'tan bu yana önemli ölçüde değişmiştir. SSCB'nin çöküşüyle iki kutupluluğun sona ermesinin ardından tek kutupluluk ortaya çıkmış ancak 2008 finansal krizi çok kutupluluğa doğru gidişi hızlandırmıştır. Orta büyüklükteki güçler nüfuz kazandıkça ve yükselen güçler ABD hakimiyetine meydan okudukça, birçok analist ve Putin ve Xi Jinping gibi siyasi liderler tek kutuplu dünyanın sona erdiğini ilan etmeye başlamıştır (Peters, 2023, s. 1653). Putin 2014 yılında “tek kutuplu dünya modelinin başarısız olduğunu” iddia ederken (The Telegraph, 2014) Xi de “çok kutuplu bir dünyaya doğru artan bir eğilim” olduğunu belirtmekten geri durmamıştır (Perlez, 2014). Nitekim birçoklarına göre RF'nin 2022'de Ukrayna'yı işgali, ABD'nin üstünlüğünün sonunun geldiğini, ABD'nin artık revizyonist güçleri zapt edemeyeceğini ve inşa ettiği uluslararası düzeni uygulayamayacağını gösteriyordu. Çoğu gözlemciye göre tek kutuplu dönem kesin olarak sona ermiştir. Mevcut eğilimler devam ederse, birkaç yıl içinde ABD büyük bir güç olmaya devam edecek olsa da hegemon rolü iki süper güçten biri ya da belki üç süper güçten biri rolüne dönüşecektir. Bu da yukarıda işaret edildiği üzere tüm dünya için büyük bir fark yaratacaktır (Yurlov, 2006, s. 67).

Son yirmi yıl birçok kilit bölgede yeni güç merkezlerinin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Bunun en bariz örneği, patlayıcı ekonomik büyümesi şüphesiz son on yıllardaki en önemli jeopolitik gelişme olan ÇHC'dir. ABD yaklaşık 1900 yılından bu yana dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır ancak ÇHC'nin yakın zamanda toplam ekonomik üretimde ABD'yi geçmesi beklenmektedir (Statista, 2025). ÇHC'nin askerî bütçesi her yıl yaklaşık yüzde 10 oranında artmaktadır ve gelecekte servetinin daha da fazlasını askerî varlıklara dönüştürmesi muhtemeldir. Eğer ÇHC, ABD de dahil olmak üzere önceki tüm büyük güçler gibiyse, gücü arttıkça “hayati” çıkar tanımları da büyüyecek ve genişleyen etki alanını korumak için büyüyen gücünü kullanmaya çalışacaktır. Hammadde ithalatına (özellikle enerji) ve ihracata dayalı büyümeye olan bağımlılığı göz önüne alındığında, ÇHC'li liderler, hiç kimsenin gelecekteki refahlarının ve siyasi istikrarlarının bağlı olduğu kaynaklara ve pazarlara erişimlerini engelleyecek bir konumda olmadığından emin olmak isteyeceklerdir (Walt, 2011, s. 9).

Görüldüğü üzere, kutupluluk durağan değildir. Foreign Affairs'in 2023 yılında aralarında Barry R. Posen, Jack Snyder, Joseph S. Nye, John Mearsheimer, Barry Buzan, Robert O. Keohane ve Stephen Walt'un da bulunduğu 66 önde gelen uluslararası ilişkiler akademisyenine uluslararası sistemin kutupluluğu hakkında soru sormuştur. Bu soruya yanıt veren uzmanlardan 42'si tek kutupluluğun sona erdiğini savunurken, 24'ü ABD'nin baskın güç olmaya devam ettiğini düşünmektedir ("Did the Unipolar Moment Ever End? Foreign Affairs Asks the Experts", 2023). Bu durum, küresel gücün çok kutupluluğa doğru kaydığı ve ÇHC, Hindistan, Brezilya ve yeniden canlanan RF gibi yükselen güçlerin ABD'nin üstünlüğüne meydan okuduğu yönünde giderek artan bir fikir birliğini yansıtmaktadır.

Hâlâ benzersiz bir askerî ve ekonomik kapasiteye sahip olmasına rağmen, ABD artık tartışmasız bir dünya hakimiyetine sahip değildir. Çok kutupluluk büyük güçler arasında simetri gerektirmez. Tarihteki çok kutuplu sistemlerde bile, en güçlü ve en zayıf üyeler arasında genellikle büyük uçurumlar olmuştur. Günümüzde büyük güç statüsünün temel göstergeleri arasında çeşitlilik arz eden bir ekonomi, konvansiyonel ve nükleer güçlere sahip olma ve gücü sınırların ötesine yansıtma kabiliyeti yer almaktadır. Bu gerekçelerle, ABD, ÇHC ve RF mevcut büyük güçler olarak nitelendirilirken, Fransa, Birleşik Krallık ve Hindistan ikinci bir katman oluşturmaktadır (Posen, 2017, s. 171). Yükselmekte olduğu düşünülen devletlerin sayısı ve türü daha fazla detaylandırmaya ihtiyaç duysa da tek bir aktör yerine yükselen ülkeler kümesinin yükselişinin genel görüntüsü çok kutuplu bir dünyanın yükselişine işaret etmektedir. Elbette, küresel sistemdeki bu değişimin kapsamı ve sonuçları hala tartışmaya açıktır. ABD, hegemonik güç konumunun aşındığını veya sona erdiğini kabul etse bile, çok kutupluluğu güçlendiren herhangi bir temel değişimden rahatsızdır (Cooper & Flesmes, 2013, ss. 946-947).

Bazı uzmanlar çok kutupluluğun halihazırda mevcut olduğunda ısrar ederken, diğerleri ABD'nin hala en büyük güç konsantrasyonuna sahip olduğunu savunuyor. Afganistan veya Irak gibi ülkeleri pasifize edemese de, tüm büyük güç boyutlarında en etkili aktör olmaya devam ediyor (Wohlfort & Brooks, 2023). Morgan Stanley teknoloji, sağlık, güvenlik ve finans gibi sektörlerde ABD-Çin rekabetinin artacağını, Avrupa ve Hindistan gibi bölgelerin ise bu devleri dengelemeye çalışacağını öngörüyor (Morgan Stanley, 2020).

Özetle, günümüz analistlerinin çoğu küresel düzenin değişmekte olduğu konusunda hemfikirdir. Çok kutupluluk tam olarak gerçekleşmiş olsun ya da olmasın, dünya artık 1990'lardaki anlamıyla tek kutuplu değildir. Gücün yayılması, ÇHC'nin yükselişi ve RF'nin yeniden dirilişi, daha karmaşık ve tartışmalı

bir uluslararası sisteme doğru bir eğilim olduğunu göstermektedir.

Yıllık Tehdit Değerlendirme Belgesi

ABD istihbaratı 11 Eylül saldırılarının ardından büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Büyük bir istihbarat başarısızlığı olarak kabul edilen 11 Eylül saldırılarının ardından yapılan ilk işlerden biri ABD istihbarat organizasyonunun yeniden düzenlenmesi olmuştur. Bu amaçla 2004 yılında çıkarılan İstihbarat Reformu ve Terörizmi Önleme yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla birlikte o zamana kadar koordinasyon sorunları çeken ABD istihbarat topluluğu Ulusal İstihbarat Direktörlüğü (Office of Director of National Intelligence) çatısı altında toplanmıştır. Bu yapısal dönüşüm sonunda ortaya çıkan iş birliğinin çıktılarından biri de 2006'dan itibaren yayımlanmaya başlanan Yıllık Tehdit Değerlendirmeleridir.

Yıllık Tehdit Değerlendirmesi, ABD İstihbarat Topluluğu (içerisinde Direktörlük ile birlikte 18 adet birim vardır) tarafından üretilen ve çoğunlukla Ulusal İstihbarat Direktörlüğü tarafından yayınlanan ve 2006'dan bu yana ABD'nin ve dünya çapındaki çıkarlarının karşı karşıya olduğu başlıca tehditlere kapsamlı bir genel bakış sağlayan kamuya açık bir rapordur. Yıllık Tehdit Değerlendirmesi, CIA, NSA, DIA, FBI ve diğer istihbarat kurumlarını içeren tüm ABD İstihbarat Topluluğu adına Ulusal İstihbarat Direktörü tarafından üretilmektedir. Yıllık Tehdit Değerlendirmesinin amacı Kongre'yi, politika yapımcıları ve kamuoyunu terörizm, siber tehditler, büyük güç rekabeti, kitle imha silahları ve daha fazlası gibi alanlardaki ulusal güvenlik tehditleri hakkında bilgilendirmektir. Rapor Kongre'ye sunulur ve genellikle kongre istihbarat komiteleri (örneğin Senato Seçilmiş İstihbarat Komitesi) önündeki açık ve kapalı oturumlara eşlik eder. Rapor her yıl genellikle yılın ilk çeyreğinde yayınlanır (örneğin Mart ya da Nisan) (Office of The Director of National Intelligence, t.y.).

Yıllık Tehdit Değerlendirmesi stratejik seviyede bir rapordur. ABD istihbarat topluluğunun dünyadaki çıkarlarına yönelik bir dizi tehdide ilişkin resmî, koordineli bir değerlendirmesidir (U.S. Naval Institute, 2025). 2020 yılında COVID-19 pandemisi ve bu sorun hakkındaki endişeler nedeniyle ABD başkanı tarafından yayınlanmaması istenmiştir. Bu nedenle 2006 yılından itibaren kesintisiz yayınlanan rapor 2020 yılında yayınlanmamıştır (Walcott, 2020).

Analiz

ABD istihbarat topluluğu tarafından üretilmiş 19 yıla ait (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2021, 2022, 2023,

2024, 2025) yıllık tehdit değerlendirmesi belgeleri içerik analizi yoluyla incelenmiştir. Bu amaçla Python programı kullanılarak veri analizi gerçekleştirilmiştir. En çok kullanılan kelimelerin yıllara göre tespit edilmesi ve yıllara göre konuların modellenmesi olmak üzere iki farklı analiz gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak yıllara ait dokümanlarda en çok kullanılan kelimeler Python programlama dilindeki pandas paketi ile tespit edilmiş ve matplotlib ile görselleştirilmiştir.

1. Kelimelerin tespiti:

```
import pandas as pd

from sklearn.feature_extraction.text import TfidfVectorizer

def compute_tfidf(documents, years):

    vectorizer = TfidfVectorizer(stop_words='english', max_features=30)

    tfidf_matrix = vectorizer.fit_transform(documents)

    feature_names = vectorizer.get_feature_names()

    df = pd.DataFrame(tfidf_matrix.toarray(), index=years,
                      columns=feature_names)

    return df

tfidf_df = compute_tfidf(docs, years)

tfidf_df.head()
```

1.1. Sonuçların görselleştirilmesi:

```
import matplotlib.pyplot as plt

def plot_keyword_trend(tfidf_df, keyword):

    if keyword not in tfidf_df.columns:

        print(f"'{keyword}' not found.")
```

```

return

tfidf_df[keyword].sort_index().plot(marker='o', figsize=(10, 4), title=f"TF-IDF
Trend for '{keyword}'")

plt.grid()

plt.xlabel("Year")

plt.ylabel("TF-IDF Score")

plt.show()

plot_keyword_trend(tfidf_df, "china")

```

Bunun sonucunda yıllara göre yıllık tehdit değerlendirmesi raporlarında en çok yer alan 5 kelime Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Yıllara Göre En Çok Yer Alan Kelimeler

Yıl	1.Kelime	2.Kelime	3.Kelime	4.Kelime	5.Kelime
2006	Political: 0.360	States: 0.303	al Qaeda: 0.294	Economic: 0.284	Iran: 0.265
2007	States: 0.365	Iran: 0.324	Security: 0.297	al Qaeda: 0.284	Government : 0.284
2008	Security: 0.359	Iran: 0.321	al Qaeda: 0.306	Nuclear: 0.287	Political: 0.263
2009	Economic : 0.348	States: 0.288	Security: 0.274	al Qaeda: 0.264	Iran: 0.264
2010	Economic : 0.351	al Qaeda: 0.313	Government : 0.283	States: 0.257	Security: 0.249

201 1	States: 0.360	United: 0.305	Iran: 0.272	Military: 0.260	China: 0.255
201 2	Security: 0.326	al Qaeda: 0.321	States: 0.298,	Political: 0.287	Economic: 0.264
201 3	States: 0.310	Security: 0.300	Economic: 0.294	Political: 0.279	Government : 0.269
201 4	Economic : 0.311	Continue: 0.300	Security: 0.300	Government : 0.264	States: 0.259
201 5	Security: 0.346	Economic : 0.340	Probably: 0.295	Cyber: 0.277	States: 0.261
201 6	Continue: 0.328	Probably: 0.302	Security: 0.302	Economic: 0.235	Threat: 0.235
201 7	Continue: 0.352	States: 0.300	Threat: 0.271	Cyber: 0.226	Russia: 0.224
201 8	Continue: 0.331	Iran: 0.269	Russia: 0.269	Cyber: 0.243	Attacks: 0.236
201 9	China: 0.355	Military: 0.280	States: 0.276	Russia: 0.271	Economic: 0.246
202 1	States: 0.360	United: 0.304	Iran: 0.271	Military: 0.260	China: 0.255
202 2	States: 0.325	United: 0.269	Continue: 0.259	Russia: 0.259	China: 0.254
202 3	China: 0.345	States: 0.323	Russia: 0.293	Countries: 0.264	Military: 0.253

2024	China: 0.368	Military: 0.304	States: 0.296	Global: 0.283	Russia: 0.279
2025	China: 0.430	Russia: 0.405	States: 0.309	Military: 0.297	United: 0.280

Tablo 1. incelendiğinde 2010'lara kadar terör (*al Qaeda*) ABD'nin en önemli tehdidi olarak rapora yanmıştır. Siber tehdit (*cyber*) 2015 itibarıyla kendine raporda yer bulmaya başlamıştır. 2017 itibarıyla RF (Tablo 2.), 2019 itibarıyla ÇHC (Tablo 1.) ABD istihbaratı tarafından değerlendirmelerde en çok kullanılan kelimeler arasındadır. İran'a yapılan vurgu zaman içerisinde düşerken, ÇHC ve RF'ye yapılan vurgu bu tarihten itibaren yükselmektedir (Tablo 3.). Raporların yapısı da bu bulguyu desteklemektedir. 2021 yılına kadar değerlendirmeler "Küresel Tehditler" başlığı ile başlarken bu yıldan itibaren ÇHC ve RF ile başlamaktadır.(Office of The Director of National Intelligence, t.y.) Buradan, 2017 itibarıyla tehdit değerlendirmesinde ağırlıkları artan RF ve ÇHC'nin 2021 itibarıyla doğrudan ABD açısından tehdit olarak ilk sırada yer aldığı sonucuna varılabilir.

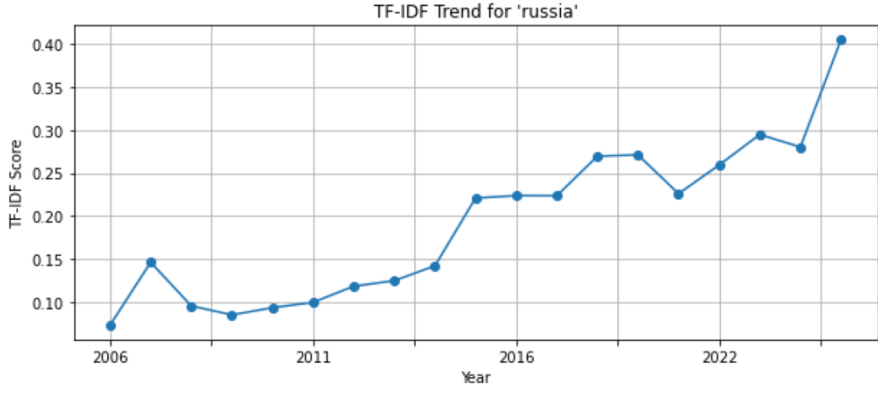
Tablo 2

Yıllara Göre Çin'in Raporlardaki Ağırlığı

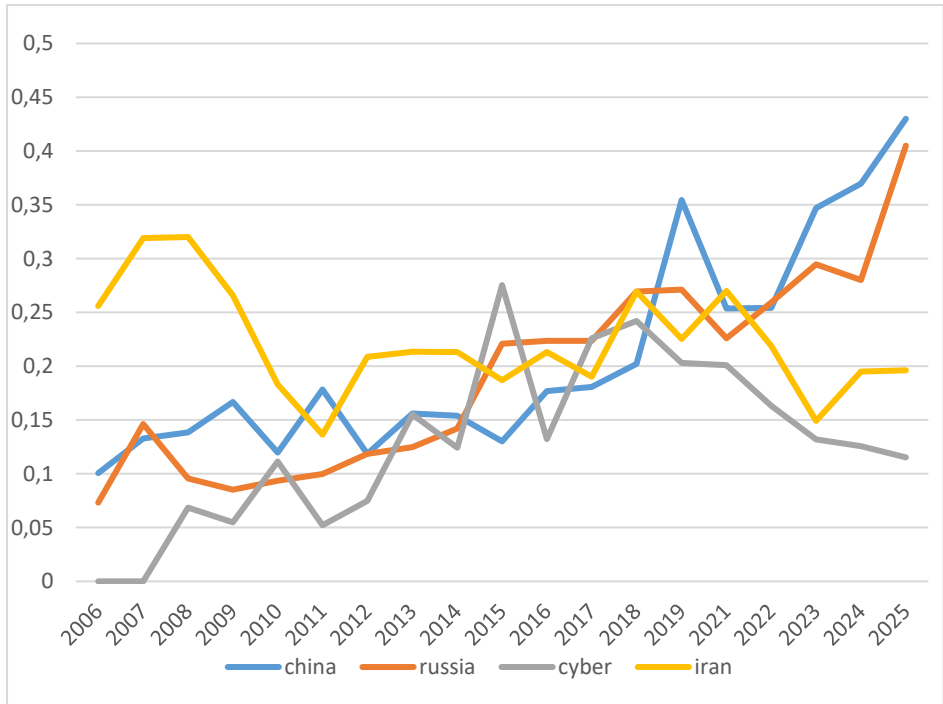

Tablo 3

Yıllara göre Rusya'nın Raporlardaki Ağırlığı

Tablo 4

Çin, Rusya, İran ve Siber Kelimelerinin Yıllara Göre Ağırlığı

2. Konu Modelleme:

Raporlar pdf uzantısı formunda olduğundan ilk olarak pdf'lerin okunması amacıyla PyMuPDF paketi kullanılmıştır. Ardından metinlerin bağlaç gibi anlamsız kelimelerden arındırılması amacıyla nltk paketi kullanılmıştır. Metinler temizlendikten sonra bir corpus oluşturulmuş ve lda paketi ile konu modellemesi gerçekleştirilmiştir. Raporların incelenmesi ile konu modellemesi 3 farklı konu ile sınırlandırılmış ve konulara dair ortaya çıkan temalardan hareketle konular Konu 1: Stratejik Riskler ve Ekonomi, Konu 2: ÇHC ve RF Rekabeti, Konu 3: Güvenlik Tehditleri olarak belirlenmiştir.

Pdflerin okunması (Python)

```
import os

import fitz # PyMuPDF

def load_pdf_documents(folder_path):

    documents = []

    years = []

    for filename in sorted(os.listdir(folder_path)):

        if filename.endswith(".pdf"):

            file_path = os.path.join(folder_path, filename)

            pdf = fitz.open(file_path)

            text = ""

            for page in pdf:

                text += page.get_text()

            documents.append(text)

            years.append(filename.replace(".pdf", ""))

    return documents, years

# Load again

folder_path = "data" # ← your folder with the PDFs
```

```
docs, years = load_pdf_documents(folder_path)
```

Metinlerin Temizlenmesi

```
import nltk
```

```
from nltk.corpus import stopwords
```

```
from nltk.tokenize import word_tokenize
```

```
from gensim import corpora, models
```

```
import string
```

```
nltk.download('punkt')
```

```
nltk.download('stopwords')
```

```
stop_words = set(stopwords.words('english'))
```

```
def preprocess_text(text):
```

```
    text = text.lower()
```

```
    tokens = word_tokenize(text)
```

```
    tokens = [word for word in tokens if word.isalpha() and word not in stop_words]
```

```
    return tokens
```

```
processed_docs = [preprocess_text(doc) for doc in docs]
```

```
for year, bow in zip(years, corpus):
```

```
    topics = lda_model.get_document_topics(bow)
```

```
    top_topic = max(topics, key=lambda x: x[1])
```

```
    print(f"{year}: Topic {top_topic[0]+1} (Score: {top_topic[1]:.2f})")
```

Sözlük oluşturulması ve eğitilmesi (Python)

```
# Create dictionary and corpus
```

```
dictionary = corpora.Dictionary(processed_docs)
```

```
corpus = [dictionary.doc2bow(doc) for doc in processed_docs]
```

```
lda_model = models.LdaModel(corpus=corpus,
```

```
    id2word=dictionary,
```

```
    num_topics=3,
```

```
    random_state=42,
```

```
    passes=10,
```

```
    per_word_topics=True)
```

```
topics = lda_model.print_topics(num_words=10)
```

```
for i, topic in topics:
```

```
    print(f"◆ Topic {i+1}:")
```

```
    print(topic)
```

```
    print()
```

Analize göre değerlendirmelerdeki konular aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Konu 1: Stratejik Riskler ve Ekonomi,

Konu 2: HC ve RF Rekabeti,

Konu 3: Güvenlik Tehditleri olarak belirlenmiştir.

Ayrıca yıllara göre konuların ağırlıkları göz önüne alınarak hangi yılda hangi konunun ne çıktığı Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

Yıllara Göre Konuların Dağılımı

Yıl	ne çıkan Konu	Skor
2006	Konu 1 (	1.00

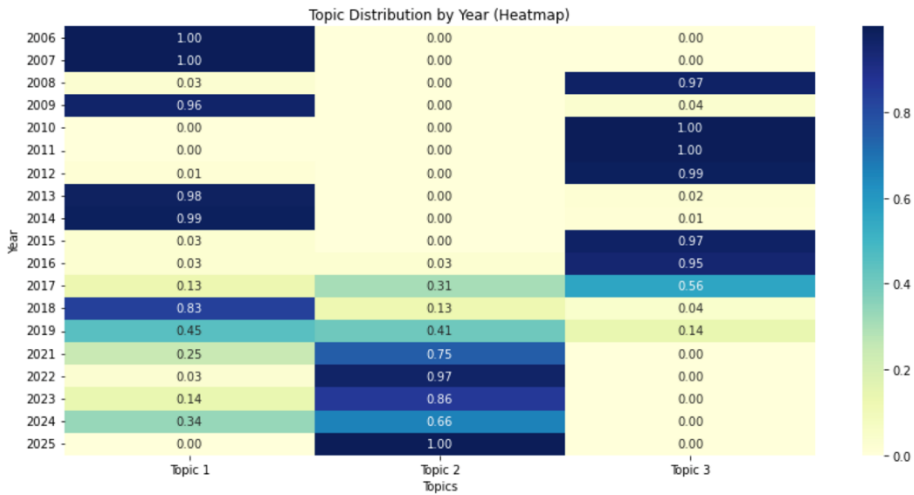
2007	Konu 1	1.00
2008	Konu 3	0.97
2009	Konu 1	0.96
2010	Konu 3	1.00
2011	Konu 3	1.00
2012	Konu 3	0.99
2013	Konu 1	0.98
2014	Konu 1	0.98
2015	Konu 3	0.97
2016	Konu 3	0.95
2017	Konu 3	0.56
2018	Konu 1	0.84
2019	Konu 1	0.45
2021	Konu 2	0.75
2022	Konu 2	0.97
2023	Konu 2	0.86
2024	Konu 2	0.66

2025	Konu 2	1.00
------	--------	------

Konu modellemesi de kelime analizi sonuçlarını destekler niteliktedir. 2021'den itibaren ÇHC ve RF temalı Konu 2 baskın bir şekilde değerlendirmelerin temel teması olarak görülmektedir (Görsel 1.)

Görsel 1

Konuların Yıllara Göre Dağılımı

Sonuç

Nasıl ki uluslararası ilişkiler üç düzeyde analiz edilebiliyorsa (birey, devlet, sistem), istihbarat süreçleri de taktik, operatif, stratejik olmak üzere üç düzeyde yürütülür ve üretilir. Çalışmada ele alınan Yıllık Tehdit Değerlendirmesi ABD istihbarat topluluğunun stratejik düzeyde ürettiği bir istihbarat ürünüdür. Bu açıdan sistemik düzeydeki değişimlerin stratejik düzeyde üretilen istihbarat ürünüde aranması çalışmanın temel noktasını oluşturmuştur.

Günümüzdeki çok kutupluluk, tek kutupluluk, iki kutupluluk tartışmalarına istihbarat belgesi üzerinden yaklaşılması tehdit değerlendirme raporlarını öne çıkarmaktadır. Bu değerlendirmelerde ABD istihbarat topluluğu ABD'ye tehdit olarak gördüğü meseleleri yıl yıl ortaya koymakta, bir nevi 11 Eylül'de yaşanan

başarısızlığın bir daha yaşanmaması adına “biz üzerimize düşeni yaptık ve uyardık” demiş olmaktadır. Nitekim 2020’de yayımlanmayan değerlendirmede yaklaşan pandemiye dair işaretlerin koyulmasından ötürü değerlendirmenin yayımlanmasına izin verilmediğine dair haberler vardır.

Değerlendirme belgeleri Python programlama dili kullanılarak analiz edildiğinde hem kelime sayıları analizi hem de konu modelleme analizi büyük güç rekabeti açısından 2017 ve 2021 yıllarına işaret etmektedir. 2006 yılında yayımlanan değerlendirmede EURASIA başlığı altında sadece iki paragraf olarak kendine yer bulan RF, 2017 yılında RUSSIA AND EURASIA başlığı altında bir sayfa, 2021 yılında RUSSIAN PROVOCATIVE ACTIONS başlığı altında 3 sayfada ele alınmaktadır. Aynı şekilde ÇHC 2006 yılında GLOBALIZATION AND RISING ACTORS başlığı altında 1 sayfa, 2021 yılında CHINA’S PUSH FOR GLOBAL POWER başlığı altında 3 sayfada kendine yer bulmuştur. Sonuç olarak 2021 yılı itibarıyla büyük güç rekabetinin ABD tarafından açık ve resmî olarak kabul edildiği söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Asford, E. (2023, Ekim 5). Yes, the world is multipolar and that isn't bad news for the United States. *Foreign Affairs*. <https://foreignpolicy.com/2023/10/05/usa-china-multipolar-bipolar-unipolar/>
- Cooper, A. F., & Flemes, D. (2013). Foreign policy strategies of emerging powers in a multipolar world: An introductory review. *Third World Quarterly*, 34(6), 943-962. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.802501>
- Did the unipolar moment ever end? Foreign affairs asks the experts. (2023, Mayıs 23). *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/did-unipolar-moment-ever-end>
- Erdem, Ö. (2009). Gelenekselcilik-davranışsalcılık tartışmasını bağlamında anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 197-220. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002118
- Fukuyama, F. (1989). The end of history? *The National Interest*, 16, 3-18.
- Keohane, Robert O. (1990). Multilateralism: An agenda for research, *International journal* 45(4), 731-764.
- Mearsheimer, J. J. (2009). Reckless states and realism. *International Relations*, 23(2), 241-256. <https://doi.org/10.1177/0047117809104637>
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The tragedy of great power politics (Updated edition)* (1st ed). W. W. Norton & Company, Incorporated.
- Morgan Stanley. (2020). *Five reasons for the trends towards multipolarity*. <https://www.morganstanley.com.au/ideas/five-reasons-for-the-trend-towards-multipolarity>
- Nye, Joseph S. (1990). Soft power. *Foreign policy*, 80, 153-171.
- Office of The Director of National Intelligence. (t.y.). *Annual Threat Assessment Of The U.S. Intelligence Community*. <https://www.intelligence.gov/annual-threat-assessment>
- Perlez, J. (2014, Kasım 30). Leader asserts china's growing importance on global stage. *New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2014/12/01/world/asia/leader-asserts-chinas-growing-role-on-global-stage.html>

Peters, M. A. (2023). The emerging multipolar world order: A preliminary analysis. *Educational Philosophy and Theory*, 55(14), 1653-1663. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2151896>

Posen, B. R. (2017). Civil wars & the structure of world power. *Daedalus*, 146(4), 167-179. https://doi.org/10.1162/DAED_a_00467

Statista, (2025). *The 20 countries with the largest gross domestic product (GDP) in 2024*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/268173/countries-with-the-largest-gross-domestic-product-gdp/#:~:text=In%202024%2C%20the%20United%20States,around%2018.5%20trillion%20U.S.%20dollars>

The Telegraph (2014, May 23). *Vladimir Putin warns sanctions on Russia will backfire on west*, Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10851908/Vladimir-Putin-warns-sanctions-on-Russia-will-backfire-on-West.html>

U.S. Naval Institute. (2025, Mart 26). *2025 Annual threat assessment of the U.S. intelligence community*. <https://news.usni.org/2025/03/26/2025-annual-threat-assessment-of-the-u-s-intelligence-community#:~:text=The%202025%20Annual%20Threat%20Assessment,U.S.%20interests%20in%20the%20world>

Walcott, J. (2020, Mart 9). The Trump administration is stalling an intel report that warns the U.S. isn't ready for a global pandemic. *Time*. <https://time.com/5799765/intelligence-report-pandemic-dangers/>

Walt, S. M. (2009). Alliances in a unipolar world. *World Politics*, 61(1), 86-120.

Walt, S. (2011). The end of the American era. *The National Interest*, 116, 6-16.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.

Waltz, K. N. (1988). The origins of war in neorealist theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.

Waltz, K. N. (1997). Evaluating theories. *American Political Science Review*, 91(4), 913-917. <https://doi.org/10.2307/2952173>

Wohlfort, C. W., & Brooks, S. G. (2023). The myth of multipolarity: American power's staying power. *Foreign Affairs*.
<https://www.foreignaffairs.com/united-states/china-multipolarity-myth>

Wohlforth, W. C. (1999). The stability of a unipolar world. *International Security*, 24(1), 5-41.

Yurlov, F. (2006). Challenges of a globalised and unipolar world. *The Journal of International Issues*, 10(3), 56-71.

Extended Summary

International relations can be analyzed at individual, state, and system levels. The theories within the discipline determine the level of analysis. The most debated theories in the discipline vary depending on whether international relations are in a state of war or peace. For example, while a “Liberal zeitgeist” dominated theories after 1990 (just like after 1918), realist winds started to blow in the 2010s.

As of 2025, structural realist (neorealist) studies analyzing international relations at the system level have come to the fore due to the Russian Federation (RF)-Ukraine war. One of the first factors focused on at the system level is polarity. In other words, the number of poles in the system and the debates about it determine the agenda of today's international relations. For example, it can be easily seen from Google Trends that the search frequency of John Mearsheimer, one of the important representatives of structural realists, peaks after 2022.

Besides the RF-Ukraine war, the rise of the People's Republic of China (PRC) is another reason for polarization debates. The PRC continues to rise economically, militarily, and technologically. This rise is also reflected in the intelligence assessments of the United States of America (USA). As a matter of fact, this study aims to analyze the Annual Threat Assessment reports published by the US intelligence community on a regular basis since 2006 (except 2020) in terms of polarity.

Just as international relations can be analyzed at three levels (individual, state, and system), intelligence processes are conducted and produced at three levels: tactical, operative, and strategic. The Annual Threat Assessment discussed in this study is an intelligence product produced by the US intelligence community at a strategic level. In this respect, the search for systemic changes in the intelligence product produced at the strategic level constitutes the main point of the study.

Approaching today's debates on multipolarity, unipolarity, and bipolarity through intelligence documents brings threat assessment reports to the forefront. In these assessments, the US intelligence community reveals the issues that it sees as threats to the US year by year, in a way saying “we have done our job and warned” to prevent such a failure like 9/11 from happening again. As a matter of fact, there are reports that the assessment, which was not published in 2020, was not allowed to be published due to the signs of the

upcoming pandemic.

When the evaluation documents are analyzed using the Python programming language, both word count analysis and topic modeling analysis point to the years 2017 and 2021 in terms of great power competition. In the 2006 assessment, RF, which was included in only two paragraphs under the title EURASIA, is discussed on one page under the title RUSSIA AND EURASIA in 2017 and on 3 pages under the title RUSSIAN PROVOCATIVE ACTIONS in 2021. Similarly, the PRC was featured on 1 page under the title GLOBALIZATION AND RISING ACTORS in 2006 and on 3 pages under the title CHINA'S PUSH FOR GLOBAL POWER in 2021. In conclusion, it can be said that by 2021, great power competition has been openly and officially accepted by the US.